

lyait, miket a kir. kormányshék aug. 3. Kolozsvár város tanácsához tett át, meghagyva, hogy hallgassa ki egyfelől kérelmezőket: ha a debreczeniek szabályai szerinti társaságot akarnak-e maguknak alkotni? valamint az ott rég fenálló muzsikai egyesületet is, s mindkettőnek nyilatkozatát véleménye kíséretében terjeszsze fel. A tanács a rendeletet teljesítvén, a nyilatkozatokat jelentéséhez csatolta, maga pedig — irta — azon véleményben van: mint-hogy a kolozsvári új paraszt zenészeknek célja az volt, hogy az előregedett zenészeknek, nejeiknek, özvegyeiknek és árváiknak valami megélhetési módot és segílyt biztosítsanak, ezért a czéhbe állási díjt igen nagyra szabták s csaknem minden czikkben különböző büntetésekkel kívánták azt nevelni, sőt keresményök egy részét is a pénztárba betéetni rendelték, minek oly sok húza-vona lenne a következése, hogy maguk is elpusztulnának miatta, céljokat sem érhetnék el. De czéhök javasolt czikkeik szerint felállításának még azon rossz következései is lennének, hogy mivel csak a kótát ismerő és magát a zenében kiképzett egyének vétethetnének fel abba, az első zenekaron kívül senki, sőt annak sem férne be minden tagja, a többi kimaradna, következőleg mint czéhben nem levők, a zenéléstől eltiltatnának és így a nagy számú gyengébb zenészek, kik eddig élelmöket s adójukat — ha külön is — zenéjökkel meg tudták szerezni, ezen társulat felállása után, az élő kincstárnak is tetemes kárával, mind koldusokká, földönfutókká lennének, míg a czéhben levők zenéjök árát annyira fölemelnék, hogy egy éjszakán át 100 és több frtot is kívánnának; sőt a gyengébb zenészek eltiltatása esetében a szegényebb sorsu emberek, külvárosi lakosok, táncztól és minden ártatlan mulatságtól elzáratnának; mindezeknél fogva a tanács nézete az: hagyatnának meg a kolozsvári zenészek továbbra is az eddigi szokás és gyakorlat mellett; ha pedig a kir. kormányshék nekik czéhszabályokat adni jónak látná, adassanak a debreczeni szabályok oly módon, hogy a kik eddig is zenészek voltak, azok a czéhbe mindnyájan bevétessenek, és senkit élelmök megkereshetőségétől el ne rekeszthessenek, s hogy az I. zenekar [*chorus*] annyiból álljon, a mennyit a zenészeti társaság megkíván, a II. hatból, a III. négyből, a többi pedig annyiból, a hányat a zenéltetők kívánnak. A kir. kormányshék megfontolta a tanácsi jelentést és az új zeneegyesület véleményét, melynek tagjai sept. 19-ki gyűlé-

sőkben úgy nyilatkoztak, hogy nekik nincs ellenökre az új parasztnak saját szabályaik alapján czéhtársasággá alakulása, mert nekik nem a pénzkeresés főczéljuk, hanem az, hogy a zenét más mivelt európai nemzetek példája szerint minél tökéletesebben kimiveljék, az isteni tisztelethez és nemzeti színházi előadásokra zeneértő alkalmas embereket neveljenek s azon reményöket fejezték ki, hogy a tanács a kérelmezőknek, mint naturalista zenészeknek nem fog oly szabályokat hozni javaslatba, melyek az intézménynök kárára lennének — a felséghez tett jelentésében azon nézetét fejezte ki: hogy ezeket a zenészeket ezután is azon szokásban és gyakorlatban kellene meghagyni, mint voltak eddig, s ha a felség akarata más lenne, az esetben jónak látná, hogy a debreczeni zenészek társasága alapszabályai szerint szervezkedjenek társasággá, a szabályok néhány pontját a kolozsvári viszonyokhoz alkalmazva, a szerint, a mint maga a felküldött javaslatban pontonként megjelölte. A felség 1821. augusztus 10-ki udv. rendeletben a természeti hajlamaiknál fogva zenét gyakorló kolozsvári új parasztnak, a végre, hogy özvegyeiket és árváikat koldulástól megmentse, tagsági betéteikből nyugdíjintézetet alapítsanak, s a debreczeni hasonló zenészek példájára, maguk közt zenészi társaságot alkothassanak, megengedte oly kikötéssel, hogy a mesterségöket kevésbbé értő zenészeket ne zárják ki, káros fizetéseket és súlyos díjakat ne szabjanak vagy a közrendőrségi szabályok ellen ne vétse. Ha tehát ők a kir. kormányshoz ily kikötéssel engedélyért, s társaságuk számára szabályokért folyamodnak, az a tanács véleménye értelmében megadhatja. A kir. kormányshoz ennek következtében a debreczeni és kolozsvári zenészek társasága szabályait a vonatkozó iratokkal együtt a végre küldötte a tanácshoz, hogy újabban meghallgatván a kolozsvári zenészeket a számukra alkotandó szabályok felől, a debreczeniekhez alkalmazott új szabálytervet készíttessen s azt hozzá terjeszse fel... Két év telt el, míg a tanácsnak sikerült az új szabálytervet az illetőkkel elkészíttetni. A kolozsváriak — írja jun. 7. a tanács — sok próba után sem fogadták el a debreczeniek czéhszabályait, sőt sok oly pontokat kívántak betéttetni, melyek a város hatóságát és a rendőri szolgálati jogot érintették, a miket a tanácsnak elfogadni nem lehetett. Ezért folyt oly hosszasan a tervkészítés; végre kivált azt tartva szem előtt, hogy egy oly

alap létesüljön, melyből özvegyeik, árváik és elnyomorodott társaik segítettessenek, a tanács beleegyezett azon 27 pontból álló szabályzatba, melyet a nevezett zenészek alkottak, s melyeket a tanács a kir. kormányshoz észrevétel nélkül beküldött. „A társaság célja — mond a bevezetés — az, hogy a magukkal jötehetetlen zenészek, ezek özvegyei, árvái fentartása, nevelése, tanítása végett bevételeiből alapot gyűjtsön, nehogy koldulásra jutván, a közönség terhére essenek; károsító díjakat nem szabnak, a városi hatóság és rendőrség felügyelete alatt kezelik ügyeiket s pénzüket, a tanács tehát a következő szabályok engedélyezését hozta javaslatba: „1. legyen négy zenekar [*banda*], mindenik évi keresete 50-ed részét tegye be a társaság ládájába, az I-ben legyen 16, II-n 10, III-n 8, IV-n 6 vagy 7 zenész tag; a társaság megszűlárulása után több zenekar is állhat fel, vagy a létezők száma növelhető, de e négy zenekaron kívül még lehető más zenészek is élelmők keresésétől el nem zárhatók; 2. a társaság feje lesz a választott karmester [*Kapellmeister*] két altársával [*Vice-Kapellmeister*], a kik a társaság ládájára s dolgaira ügyelnek s hív szolgálatra a főbíró előtt leteendő esküvel lesznek kötelezve; 3. a ki bármelyik zenekart mulatságra meg akarja szerezni, a főkarmestert kéri meg vagy hivatja magához s előtte köt szerződést; 4. név- és más örömnapi alkalmával való keresmények felosztásakor minden tag illetményéből a kerek számon feljúl maradó összeg bejegyzés szerint a társulat ládájába teendő, a mi év végén a rendőrigazgató előtt vétetik számba; 6. a ki a társaságba lépni kíván, bizonyító levelet köteles előmutatni írás- és olvasásbeli előmeneteléről s a becsületes magaviseletről; 6. a fő- és alkarmestert minden évben vizkereszt napján a tagok választják meg; 7. bevételkor az I. zenekarba a fizetés 10, a II-ba 8, a III-ba 6, IV-be 4 r. frt; 8. a beállónak próbát kell adni zenei képességéről az akkori magyar, német s más szokásban levő nótákból, egy pár darabot tökéletesen el kell tudni játszani mind primára, mind secundára; ekkor határoztatik el: melyik zenekarba irassék be s melyiknek díját fizesse. Egyik karból a másikba átmenetel, a zenében való tökéletesedés után lehetséges. Beálláskor a társaság 10—12 öregebb tagjának tisztességes, de nem költséges asztal adható; 9. idegen a díj kétszeresét fizeti; 10. a büntető esetekben a társaság tagjai a városi hatóság alatt állnak, kisebb vétségekért

a társaság is megbüntetheti előbb 20 kr-ra, azután 1-től 3 frtig; 11. a káromkodás tilos; 12. a cs. kir. zenekarokon s műzenészeken kívül idegen zenészek bálban vagy lakodalmakon nem zenélhetnek, kivéve, ha uraságok házaikhoz hozatnak ilyet; de ezek is, ha bálban vagy lakodalmon zenélnek, a társaság pénztárába 10 frtot tartoznak fizetni; a 13. cikk az előjárók iránti engedelmességet rendeli; 14. a nyereszkeskedő kártyázást tilalmazza, a 15. három havonként gyűlést rendel, a 16. a beteg tagokhoz virrasztókat, a 17. a halottnak az összes tagok által temetőbe kikisérését; 18. a beteg tag részét, ha ő részt nem vett is a zenélésben, kiadni kötelesek kartársai; ha többé nem szolgálhat, a lehetőségig akkor is gondoskodniok kell róla; 19. meghalt tag özvegyének, ha férje nevét viseli, férje illetményét egy évig ki kell adni s gyermekeiről a lehetőségig gondoskodni; 20. a zenélésre meg nem jelent tag büntetése 1 frt; 21. ha valamely tag elnyomorodik, de társaságba bevehető fia van, beveendő úgy, hogy csak fél díjt fizessen; 22. szegényül meghalt tagnak a társaság sirt ásat s koporsót ad; 23. a társaság közgyűlése napja minden évben szent András nap, akkor egészítetnek ki a zenekarok új választott tagokkal, a kik a társaság hűségére s jövedelmök 50-ed része beadására a város főbirája előtt esküt tesznek; 24. elhalt tag özvegye, ha a társaságba felvételre alkalmas ifju veszi el, féldíj mellett fölveendő; 25. megszorult tagnak a társaság pénztárából törvényes kamatra s jó biztosítékra 100 frtot venni kölcsön szabad; 26. minden héten a szép tavaszi, nyári és őszi napokon csütörtökön és vasárnap török muzsikát tartani az I. zenekarbeliek ingyen tartoznak, távollétokban a többi zenekarokból kiválasztottak, ugyszintén a város közörmnapjain, köztiszteletek alkalmával adott bálokban és katonatoborzáskor ingyen kötelesek zenélni. Végül ki van fejezve, hogy a társaság sem a vajdai szék ítélete, sem a városi hatóság és rendőrség törvényes hatalma alól kivéve nincs...“ A királyi kormányshoz e szabályokat a következő módosításokkal hagyta helyben: „a 2-ik pontra: a társaság előjáróit a főbíró eskesse be s erősítse meg, 4-ikre: év végével számoljanak, 7-ikre: a taggá fölvételéskor a díj folyó pénzben fizetessék, 18-ikra: ha valamely tag beteg lesz s zenélésre alkalmatlan, a társaság a rendőrigazgató tudtával s helybenhagyásával, jövedelméhez képest adhat bizonyos segédelmet; e felett meghagyta a tanácsnak, hogy a

kolozsvári zenészeket értesitse, hogy az ily módon szerkesztendő társasági szabályok kiadása végett folyamodjanak a kir. kormány-székhez.“¹⁾ Ez azonban elmaradt, további tárgyalásnak a közemlé-
kekben nyoma nincs; de van két esküdt-községi végzés, melyre egyéb okot nem adhatott, mint a városnak arról gondoskodása, hogy a cigány zenekar a város védelme alatt álló, nemzeti szin-
házi előadásoknál használható legyen, t. i. 1823. az octob. 18-ki közgyűlésben a város szónoka jelentvén, hogy az új paraszt zené-
szek I. zenekarához Bécsből hozattak 207 r. frt áru réztányért, csemettyüs, — — — és más zenészeket s a kifizetést elrendeltetni kérte. A közgyűlés meghagyta a tanácsnak, hogy fizesse ki s startsa jó gondviselés alatt. Megint az 1826. márcz. 6-ki közgyűlésben előadatott az I. zenekar azon másik kérése, hogy miután a városi közönség jóságából már a nevezetesebb hangszerek megszerezettek, csak egy *contra fagott*-ra lenne szükségök, melyet most 30 frton találtak, a zenekar kérte a közönséget, hogy ennek megvételére is nyujtson neki módot. A gyűlés ajánlta a tanácsnak, mely a királyi kormányszéktől engedélyt kért rá,²⁾ s az oly feltétel alatt adta meg, hogy a közterhek hordozásától különben is felmentett I. zenekar ezen fuvó hangszert a város majorsági pénztára költségén megszerzett minden más zene- és hangszerekkel együtt a maga költségén megigazíttatni s újakat is szerezni legyen köteles.³⁾ Megemlitem még 1825. márcz. 9-n a közgyűléshez intézett azon kérésöket, hogy adójuk megfizethetése végett bőjti napokon és asztal felett zenélhessenek, a mit a közgyűlés megengedett úgy, hogy táncz ne legyen....⁴⁾ Két oly jelenség ismertetésével zárom be e részt, melyek egyikét fiskális természete, a másikat az egyéni jognak egyéni érdekért feláldozása ítelteti el. Az első az esküdtközönségnek 1824. márcz. 24. kelt határozata, mely a város majorsági pénztára bevételeit gyarapította ugyan, de az iparra tett új teher által a forgalmi tőkét apasztotta s rá károsan hatott. Az esküdt-közönség abból indult ki, hogy a mint a czéhek a czéhbe állásért tag-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1818. 5543.; 1819. 7641., 11,838., 1820. 2487., 9355.; 1821. 8117.; 1823., 5990. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1826. 5251. sz.

³⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1826. 4672. sz.

⁴⁾ *Az ered. j. könyvből.*

jaiktól bizonyos díjt vesznek: úgy a város is kívánhat mesterségőknek gyakorolhatásáért; e szerint a mesteremberekre nézve I., II. és III. osztályt állítván meg, meghatározta, hogy az I. osztályba eső iparos polgárok 10, a II-ikban 8, a III-ikban 6 frt díjt fizessenek, mi által a jogot megnyerték mesterségőknek Kolozsvárat folytatathatására, de polgárokká addig nem lehettek, míg a közterheket hordozó birtokot nem szereztek.¹⁾ Másik a czéhtagok számának korlátozási áramlata, melyet az önzés gondolt ki saját érdekében, a versenyszőtn elfojtására, az iparos világ új sarjadékának jogcsorbításával s megkárosításával. Az illetők mentő eszköznek képzelték azt, s ép azért, bármily félszeg eszme volt, gyorsan elterjedett. A német szabók 1827. 50-n levén, számukat 34-re kérték szállíttatni, a szijgyártók 20-ra, a timárok 1828-n 70-re, a könyvkötők 1829. 10-re, s így tovább még számos czéh. De az idő, népesedés és miveltség haladt előre, a verseny nagyobb lett benn, s külsőké is hozzá járult, annyira, hogy az eszme meg sem valósult, hasznot sem szült. Az elzárkozási rendszerek alapjai mindenfelé megrendültek, a kiváltságok a megélhetés biztosítékai lenni megszűntek.

A *kereskedelem* szintén nem volt képes eddigi kiváltságos jellegét fentartani: sokan is választották ez életmódot a benszülöttek közül és sokan kezdték felkeresni Kolozsvár városát idegen helyekről, főleg Pestről. A kor szelleme erősen hajolni kezdett a szabad verseny felé, a közönségben is felébredt az ösztön, hogy az árusok egyedárusokká ne legyenek s az a józan belátás, hogy a szükségeseket mérsékelt áron megszerezni igyekezzenek. Ez iránynak gyors érvényt szerzett az 1803. nov. 13. tartott esküdt-községi gyűlés végzése. A kolozsvári kereskedő társaság t. i. mindeneket eltiltatni kért bolti portékák árulásától, kik nem valóságos kereskedők és más mesterségők van. A gyűlés azt végezte: „hogy a tanács vigyázzon rá, hogy olyanok, a kik a városhoz hittel nem köteleztettek, házat s közterheket viselő egyéb örökséget nem birtak, ennek kiváltságai és a törvény ellenére, a valóságos birtokosok kárára kereskedést ne folytassanak; de vigyázzon arra is, hogy a városnak és vidékének jóllétére szükséges, elegendő kereskedőket állítson, olyakat is, a kiknek ha kereskedésre joguk nincs is, de azt a város régi szokása és felsőbb rendeletek szerint, a majorsági pénztárba

¹⁾ *Az ered. j. könyvből.*

évenként fizetendő bizonyos díj mellett megszerezhetik. Ez a panaszlónak azon hozzáadással adatott tudtokra, hogy mivel tapasztalás szerint minden árujokat szerfeletti áron és túlságos nyeregséggel adják, ezután illendőbb áron adni el ne mulassák.“ ¹⁾ A kereskedői és polgári jogviszonyt megvilágítja egy panaszos eset. „Az 1803. ápr. 25-ki esküdt-községi gyűlésben t. i. kereskedő Csiki Dávid panaszolta, hogy rá 50 frt kereskedési díj rovatott ki; a gyűlés kimondotta, hogy a városi polgári joggal és javalmakkal élés csak oly hitess polgároknak engedtetik meg, a kiknek a városban minden közterheket viselő háza van, kérelmesnek nincs, azért kell fizetnie. A kir. kormányshé rendeletére a polgárok közé fölvétetett ugyan, de ez polgári javalmakkal való élésre nem jogosította.“ ²⁾

Kolozsvár kereskedelme történetében új jelenség az, a mi 1793. a jul. 31-ki közgyűlésben tárgyalatott, t. i. Richel József pesti és debreczeni kereskedő Kolozsváratt erdélyi árucikkakkal kereskedést akarván felállítani, hogy e végre szükséges személyzetének több hasznát vehesse, engedelmet kért egy materialista bolt felállítására. A közgyűlés megengedte, hogy általa meghatározandó évi díjfizetés mellett erdélyi terményekkel és műtermékekkel [*productumokkal*] kereskedés végett boltot nyithasson, úgy, hogy az ottani kiváltságos gyógyszeráraknak és kereskedőknek kárára ne legyen.“ 1794. a május 19-ki közgyűléstől polgárrá fölvételét kérvén: végeztetett, hogy kérelmes mint magyarországi lakos és kereskedő Kolozsvárra kereskedelmi díjfizetés mellett bocsáttathatik be, melynek fizetésétől polgári jogot nyerve felszabadulna; birtoktalan lévén azonban, csak úgy vétethetik be, ha 50 aranyat lefizet. Értesülván erről folyamodó, az octob. 28-ki közgyűlésben bejelentette, hogy ő a szegények pénzalapjába 100 frtot fizet. Ez ajánlat kedvesen fogadása mellett a polgárságra díj nélkül felvétetett, oly módon, hogy ezen kívül még az eddigi 50 frt piaczi díjt fizesse meg. ³⁾ Ugyanazon évi febr. 10-ki közgyűlésben 3 idegen zsidó sok drága gyöngyöt és köves portékát hozván Kolozsvárra, árulásukra szabadságot kértek. Az ötvös czéh ellenezte a 20 aranyon alól levők árulhatását.

¹⁾ Az ered. j. könyvből.

²⁾ Az ered. j. könyvből.

³⁾ Az ered. j. könyvből.

Ez értelemben a közgyűlés a szabadságot csak az azon feljűli értékű árukra engedte meg.¹⁾ Ugyanazon év nov. 24-ki közgyűlésben Szábel Boldizsár díjfizetés mellett az eddigi kereskedők közé bebo-csáttatását kérván: a közgyűlés nem engedte meg, s bizottságot nevezett ki, mely az 1790. óta megsokasodott kereskedőket írja össze, a végre, hogy bizonyos díjfizetést szabjanak ki rájuk, mit a mondott évtől számítva a városi majorsági pénztárba fizessenek be. 1796. a nov. 25-ki közgyűlésben olvastatott fel a kir. kormány-szék rendelete, melyben Trandafi Jonatyinak viza árulásra jog ada-tott, a mit a közönség tudásul vett.²⁾

A kereskedelmi verseny megakadályozása végett a kolozsvári kereskedők 1814. társaság alakítását tervezték, tervöket egy bizott-ság a jun. 15-ki közgyűlésre be is adták; de németül levén, a vég-zés az lett, hogy magyarra fordítva adják be. A dolog evvel hallga-tásba ment.³⁾

A szabad kereskedési irány még határozottabb kifejezést nyert a tanács és esküdt-község előtti egy későbbi tárgyalásban. A kolozs-vári kereskedők ugyanis 1817. folyamodtak a felséghez, maguknak a brassói és szebeni görög társaságok kiváltságát kérve, a ki azt a kir. kormányshoz küldötte le tudósítástétel végett, az pedig a tanácshoz, hogy mind a külső kereskedők elleni panasz, mind a kiváltságadás tárgyában hallgassa ki a kereskedőket és esküdt-közönséget s nyilatkozataikat saját véleményével együtt terjeszszse eléje. A tanács egyetértve az esküdt-közönséggel, jelentésében fölfej-tette: „hogy felsőbb rendeletekben van intézkedés az iránt, kiknek engedhető meg a kereskedés, számuk meg van határozva, s a keres-kedést csak bizonyos egyénekre korlátozni nem lenne helyes, mert ez megdrágitná az árukat, a polgárokat legszebb joguktól, a keres-kedhetéstől zárná el, s néhány egyén üzne vele egyedárusságot. A városról városra járó külső kereskedőknek is csak bizonyos föl-tételek alatt engedik meg a kereskedést a felsőbb rendeletek, az is eléggé meg van szorítva, még inkább korlátozása a közönségre nézve lenne ártalmas; mert ezek mintegy ellenőrei a belkereskedőknek, s tapasztalás szerint tőlük olcsóbban lehet venni. A tanács tehát a

¹⁾ *Az ered. j. könyvből.*

²⁾ *Orsz. levélt. Erd. oszt. 1796. 7797. sz.*

³⁾ *Az ered. j. könyvből.*

folyamodók elútasítását véleményezte.“ A kir. kormányshék a jelentésből s régibb tárgyiratokból látta, hogy a kolozsvári kereskedők 1809. is folyamodtak külön társaság alakíthatásra felsőbb engedély s számukra kiváltság nyeres végett, s azt a választ kapták: „hogy a kormányshék nem ajánlhatja a felségnek, hogy nekik a kereskedés megszorításával s a közönség kárára nagyobb drágaság előidézésével kiváltságlevél adassék, de nem ellenzi, hogy a közönség szükségére való tekintetből, a rendes és szükséges kellékekkel bíró kereskedők bizonyos számra szoríttassanak s ezek közül is csak azoknak adassék a cs. kir. gyárakból veendő vagy Törökországból behozandó árukkal kereskedésre jog, a kik a tanács előtt igazolják, hogy ők nemcsak a kellő kereskedési ismeretekkel bírnak, de elegendő s legalább 3000 frt értékű ingatlan tulajdon jószáguk vagy legalább olyan van, melyet záloggal lekölhetnek. Minthogy a királyi kormányshék nézete ma is az, s a kolozsvári száz-férfiak közgyűlése, valamint a gazdasági bizottság is egy értelemben a tanácssal ugy nyilatkozott, hogy Kolozsvár közönségére nézve kereskedelmi társaság felállítása — mint a mi egyedáruasságot foglal magában — szerfelett káros lenne, azért számukra kiváltság adását nem ajánlhatják, valamint a külső kereskedőknek hozzájuk bejöhete s ott árulhatási gyakorlatát is szabadon fentartandónak és semmiképen nem akadályozandónak vélik. Ehhez a kir. kormányshék azon tapasztalata is járult, hogy azon városokban, hol a kereskedőknek legfelsőbb jóváhagyással külön szabadságok engedtettek, mint Szebenben és Brassóban, a különböző kereskedők közt csaknem örökös az egyenetlenkedés, s ha itt is külön társaság alakítása megengedetnék, út nyílnék hasonló viszálykodásra; mely okoknál fogva a kir. kormányshék 1819. febr. 25-ki feliratában a kívánt külön társulat alakítását s számukra kiváltság adását annál kevésbbé vélte a felség előtt ajánlhatónak, mert a városról-városra járó külső, ugynevezett házaló kereskedők joga az 1811. hozott s országsherte kihirdetett nyílt parancs által már határok közé van szorítva, s ha az idevaló kereskedők őket ezek elleni hibában találják, panaszuakat a tanácsnál orvosolhatják.“ ¹⁾ A felség a kir. kormányshék javaslatát elfogadván, ápril 10-ki udv. rendeletben azon legmagasb határozatát rendelte kérelmezőknek tudtokra adatni:

¹⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt. 1819. 1975. sz.*

„hogy mind a külső házaló, mind a belkereskedésre nézve szigoruan tartsák magukat a fennálló felsőbb rendelethez“, a mit a kir. kormányshoz a közönséggel tudatás végett a tanácsnak június 24-én megírt. ¹⁾

A kereskedelem figyelemreméltó mozzanataként említem meg néhány kereskedő azon kérelmét, hogy az eddigi szokáshoz képest, nem kinyitott boltban, hanem tulajdon házaiktól árulhassanak ünnepnapokon is, nem fényűzési árut s ruhaneműt, de mindennapi szükségre való élelmi czikkeket, a mit a közönség csaknem zúgólódva kívánt s a tanács ajánlta; ennek következtében a királyi kormányshoz a vasárnapon és ünnepeken árulást megengedte olyanoknak, a kiknek boltjuk saját házuknál van, vagy oly helyen, hová belülről is be lehet menni, a piacra nyíló ajtók zárva maradásával; de csak is konyhára tartozó élelmi czikkeket, reggeltől 9 óráig, míg az isteni tisztelet elkezdődik, s annak bevégeződése után 11-től 12-ig, délután 5-től estig, a mint ez a mészárosoknak s más élelem-árusoknak is meg van engedve. ²⁾

Nagyobb kiterjedést vevén a kereskedelem: a város közönsége jónak látta e minden közterhet viselő polgárát kiváltságilag megillető jog gyakorlatát a majorsági pénztár javára némi fizetéshez kötni, a mire régi jegyzőkönyvi végzések egész sora és gyakorlat útalt; mert korábban, míg számuk kevés volt, 150—300 forintot is fizettek egy állandó árulási bolthelyért, azután szintén a kik egész éven át kereskedni akartak, a birtokosok nagyobb összegeket, a birtoktalanok kevesebbet, de mindenik köteles volt fizetni. Most az 1824. márcz. 24-ki közgyűlés a bizonytalanság és változó díjak helyett állandó szabályt kívánván behozni, az összes kereskedőket I—IV. osztályba sorozta, s az I-re 100, a II-ikra 60, III-ra 40, IV-re 20 p. frt kereskedelmi díjt szabott, e végre azok összeírását s az osztályokba besorozását rendelte. A közgyűlés a kereskedelmi czikkek közül kivette a kávé és cukrot, a mivel való kizárólagos kereskedelem jogát külön szándékozott kiadni. ³⁾

Béltete zibongó munkásság, egészséges fejlődés, új alkotások és alakulások, s mintegy önmagát újra teremtő megifjodás képé-

¹⁾ Orsz. levéltár. ord. oszt. 1819. 6251. sz.

²⁾ Orsz. levélt. ord. oszt. 1827. 8226. sz.

³⁾ Az eredeti j. könyvből.

ben tűnik fel. E negyvenkét év alatt Kolozsvár haladása bámuló tiszteletet kelt a figyelmes szemlélőben, méltó és igaz örömet a hazafiban.

A kir. kormányzék előtt átköltözése után mindjárt feltűnt tisztasághiánya s utczáinak és téreinek rendezetlensége. Már 1790. ideiglenesen intézkedett is, de kevés sikerrel. Gyökeres javításra volt szükség. Ilyen volt a br. Bánffy Farkas kir. kincstárnok kezdeményezésére, a királyi kormányzék által, a tanácshoz és országos építészeti igazgatósághoz 1791. decz. 2. kibocsátott azon rendelet: „hogya a város disztelenségeit részint a háztulajdonosok, részint a heti vásáros szekerek okozván, az elsőek ezután szemetet, ganéjt s egyéb rondító dolgokat az utczára ki ne hányjanak, az építetők a földet és rongcsalékot elhordassák, utóbbiak eltávoztakor az okozott rondaságot, szemetet, gazt magukkal kivigyék. De minthogy ezzel a város tisztasága állandóul elérve nem lesz, a tanács és országos építészeti igazgatóság dolgozzanak és adjanak be tervet arról: miképen lehessen az utczákat a járó-kelőknek alkalmassá tenni, azokat egymásután kővel kirakni s legalább néhány fő-utczába csatornán vizet bevinni, s végre mennyit lehetne ezekre évenként a város majorsági pénztárából fordítani?“ ¹⁾ Az országos építészeti igazgatóság a tanácssal egyetértve 1792. márcz. 23. adta be tervét melynek két ága volt, egyik: miképpen, mily költséggel s mennyi idő alatt lehetne az utczákat járhatókká tenni, lassanként kővel kirakni s néhányba csatornát vezetni? *másik*: ha t. i. az első igen költséges, vagy más ok miatt elfogadható nem lenne, miképen s mily költséggel lehetne legalább a földhányásokat és dombokat kihordatni, a lyukakat s mélyedéseket betölteni, s az utczákat elegyengetni, sáros, poros felületét darabos poronddal meghordván, talaját szilárdabbá tenni? A felület elegyengetés bármelyik terv valóztatásának nélkülözhetlen föltétele lévén: az igazgatóság nézete szerint első teendő volt a város utczáinak és egész fekvésének fölmérése és leírt rajzba foglalása [*Prographia*] úgy, hogy az I. tábla az összes utcák és főtér, a II., III., IV., V. és VI. az utcák átmenzeteit foglalja magába, melyek együtt a néző elé állítják az utcák viz-szintét [*horizon*], a VII. tábla egy kikövezett utca rajzát mutatta. Az igazgatóság az ajánlatba hozott kétféle módhoz képest két költségvetést dolgozott ki, egyet a teljes kikövezésről, mást csak a

¹⁾ *Orsz. levéltár.* erd. oszt. 1791. 10,028 sz.

felület szilárdabbá tételéről, az első költségét 64,967 r. forint 43 kr-ra, a másodikét 36,894 r. frtra 15 kr-ra számította s a jelentés föltételeinek nyilvánította: „1. a házak előtt levő pinczetorkok és ajtók eltörlését, 2. a II., III., IV., V. és VI. jegy alatt látható utcák mélyedéseinek, mocsárainak betöltését s elegyengetését, 3. ezen elegyengetett utcáknak szilárdabbá tétele végett durva vízi kavics-csal meghordását s kosokkal leveretését és összetömrítését; 4. a kövezést csak rendre ajánlta, s azután, ha elébb az illető utca elegyengetve, felülete megszilárdítatott, 5. minden évben elébb a házak előtti tért kell porondozással megszilárdítani, s csak ha jól megtömrült, más évben térni át a kikövezésre; 6. széles utcákban 20" emelkedést kell adni a kövezetnek vagy kavicsozásnak, hogy mindkét felől természetes vízfolyás alakuljon, keskeny utcákban egy vízfolyást kell hagyni, mint a VII. táblán látható; 7. a kis követ nagyokkal kell helyőkre erősíteni, mint a VII. táblán látszik, 8. szükséges egy szakértő kövező mester és 4 legény; 9. ezek meglevén, az így elért tisztaság biztosítása végett az udvarokról az utcákra való szemétkihordás, ugy a vásárosok rondítása szigoruan eltörlendő lesz. A mi a költséget illeti: a város majorsági pénztárából e végre évenként 1000 frtot, 12 béres szekeret igás erővel ajánlott fel, a polgárság telke előtt az országos építészeti igazgatóság által meghatározandó kiterjedésű hely kiköveztetését, az elegyengetési költséggel együtt. A magánosok által ajánlott 6410 ööl kikövezéssel, ölet 1 frt 50 kr-ra számítva, 11,751 r. f. 40 krt takarít meg a város, ez által a második módon való kikövezésre fennebb közlött összeg 36,894 r. frt 15 kr-ra száll le és így még 25,143 r. frt 25 kr-ra lesz szükség. A majorsági pénztárból adandó 1000 frthoz az előfogat adás helyett a polgárok által ökörrrel teendő munka évente 1500 frtra számíttatott; s ha ez minden évben nem egyébre, mint ide fordíttatik, így tíz év alatt a kikövezés tökéletességre mehet. Ha pedig már az utcák így meg lesznek szilárdítva és kikövezve, azután következőleg a térekre is sorjöhethet, s 10—12 év alatt ezek is kiköveztetvén: 20—22 év alatt az egész munka bevégezhető lesz, főleg ha a vármegye is rabjaival és tekergő embereivel kavicsrakással és kökereséssel e nagy munkájában a várost segíti... A város tisztasága fentartása végett az országos építészeti igazgatóság a *Felek* hegy vizeit csatornán a város kőfalai mellett levezetve, víztartó építését ajánlta, honnan a víz a zsilipek felnyitásával vezettetnék be az utcákba, a minek

költségét C. szerint 27,594 r. frta 50 krra számította. Minthogy pedig erre alap nincs, legalább az említett *Felek-hegyi* patakcskakat földalatti csatornán, az utcák és terek tisztasága végett bevezethetőknek vélte, a mi 2000 r. frtnál többbe nem kerülne.“ A kir. kormányzék egészen helyeselvén és magáévá tévén e tervet: márcz. 30. átküldötte a tanácshoz azon meghagyással, hogy annak minden pontját vegye érett megfontolás alá s sikeresítésére találjon valami könnyítő módot, mindenek előtt a pinczetorkok megszüntetése s a város majorsági pénztárából évenként adandó 1000 frtra nézve még egyszer hallgassa meg a községet, s az eredményről 15 nap alatt tegyen felvilágosító jelentést, oda igyekezve, hogy az utcák elegyengetése munkájának legalább egy része még ez év folytán elkészüljön; ha a dologban való további lépések, tanácskozások és a terv részletei kifejtése végett az országos építészeti igazgatóságra szükség lesz, tanács- és segélyadásra az már eleve útasíttatott; a kövezési terv kivitelének felügyeletére a királyi kormányzó saját elnöklete alatt állandó vegyes bizottságot nevezett ki.“ ¹⁾ A tanács május 24. jelentette, hogy a pinczetorkok tulajdonosai azok megszüntetésére készek; a kimutatás szerint a belvárosban köröskörül 54 pinczetorok volt; ²⁾ a város az 1000 frtot adja, 12 szekeret kiállít, s a háztulajdonosok házaik előtt az országos építészeti igazgatóság meghatározása szerint másfél öl helyet kiköveztetnek; arra nézve, hogy a munka végrehajtására valami czélszerű módot ajánljon, felhozta, hogy a városnak régi katonai szolgálmányok megtérítése czímén a katonai kincstártól 87,000 frt követelése levén, kérte, hogy a kir. kormányzék ennek legalább részenkénti kifizetését eszközölje ki, a város örömmel fordítná azt e munkára; végre a szomszéd vármegyékre rendelet kibocsátására kérte, hogy a kik szekérrel jönek Kolozsvárra, az utcákon és tereken étetést tiltsák el, s hagyják meg nekik, hogy mindenik szekér legalább négy darab kavics vagy patakkövet hozzon be. A királyi kormányzék tudásul vette a jelentést, s minthogy az akadály már el van nagyobbbrészint háritva, a kövezési munkához már most —

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1792. 1968. sz.

²⁾ Ezeket értették Kolozsvár mult századokbeli várparancsnokai, midőn feladásra hivatván fel: azt felelték, hogy vannak Kolozsvárnak sok földalatti biztos rejthelyei, a hol a katonaság és polgárok magukat hónapokig fenn tudják tartani.

reméli — hogy hozzá lehet fogni. Elvárja a tanács közjó iránti buzgalmától, hogy a cél elérésére a város által rendelt segedelemről késlekedés nélkül gondoskodik s az országos építészeti igazgatóság terve szerint és felügyelete alatt az erejéhez képest lehetséges munkát egymásután elkészítteti. A szomszéd vármegyék lakosainak rendeletet adni az irt végre nem áll a kir. kormányzék hatalmában, de a főispánokat felhívja, hogy azok nem kényszerítőleg, de szép szerint bírják rá megyéik lakosait, hogy a hol sok kő van, midőn szekereiket Kolozsvárra küldik, néhány ily követ vigyenek magukkal s a tanács által a város végén kijelölendő helyre tegyék le. ¹⁾ A kir. kormányzék intézkedett is s annak teljesítését Kolozsvármegye tisztsége oly módon rendelte el, hogy a falvak, a hol kő bőven van, midőn munkájokban szünet van, egy bizonyos napon az utak mellé hányják ki, s a kik a városba mennek, egy-két darabot szekerekre tevén, oda vigyék be. Ezt megirván a kir. kormányzéknek: kedvesen vette és helyeselte. ²⁾ A tanács pedig a város végén levő vigyázóknak meghagyta, hogy a kocsikon kívül egy városra jövő szekeret is május 1. túl kő nélkül be ne bocsásson. ³⁾ A kövezési bizottság jul. 9. tartotta első ülését a kormányzó elnöklete alatt, melynek tagjai voltak: a kir. kormányzék részéről tanácsos Koszta János, titkár Bedeus Joachim, egyszersmind bizottsági jegyző, orsz. építészeti igazgató Fischer Mátyás, épít. igazgatósági tiszt Thalinger Frigyes és Tókus István mérnök, a tanács részéről: Szathmári P. Zsigmond főbíró, Bertalan János királybíró, egy tanácsos és a városgazda. Felolvastatván az építészeti igazgatóság kimutatása a munka megkezdéséhez szükségesekről, melyek közt a fő és legfőbb volt 12 négy ökrös fogat, mely állandóul munkában legyen s a földmunkához kellő ismeretes eszközök: targoncza, ásó, kapa, lapát, csákány, ládák, fövenyrost, kötőrő, spárga sat. s a melyeknek megszerzését a tanács megígérte, a munka hol kezdése jött kérdésbe; meghatároztatott, hogy azt a város magasabban fekvő részeiben, t. i. a Torda- és szinutczában kell megkezdni; mert ha az alsóbb részekben kezdik, esős időben innen sárral telnek meg az elkészült utcák. A háztulajdonosok felszólítottak mind pénz,

¹⁾ Orsz. levélt. ord. oszt. 1792. 3781. sz.

²⁾ Orsz. levélt. ord. oszt. 1795. 7029. sz.

³⁾ Az ered. j. könyvből.

mind a házaik előtti föld- s építési törmelékek eltakaríttatása iránti ígéreteik teljesítésére, a pinczetorok-tulajdonosok azok becsináltatására; a munkaerő szaporítása végett a városon levő lézengők összeírása rendeltetett, a munkások felügyeletére szabadságolt katonákat kérnek s rendelnek ki egy-két városi hajduval, s egy állandó felügyelővel, a ki a szekerekre, munkásokra és szerszámokra ügyeljen; a munkásokat fizesse a városgazda; a kövezés végrehajtására fogadandó egy szakértő mester négy legénnyel. A kövezési munka legfőbb felügyeletére az orsz. építészeti igazgatóság kéretett meg, mely azt valamelyik mérnök által teljesíti. Kimondatott, hogy a köveztetésnél senki önkényesen nem tehet, hanem el kell várni, míg az országos építészeti igazgatóság sorát kijelöli. A kir. kormányshoz ezen j. könyvet jul. 7. végrehajtás végett a tanácsnak küldötte át, meghagyva, hogy az üdvös műhöz rögtön hozzá kezdessen; egy-szersmind ismételte korábbi rendeletét: hogy udvaráról senki szemetét ki ne hordja, építkezésénél a földet a városból elvitesse, s a tanácsot az engedetlenkedők megbüntetésére útasította, a mit a tanács kihirdettetett,¹⁾ s jul. 21. jelentette, hogy a munkához hozzá akarnak kezdeni, de előbb a jezsuita collegium és convictus előtti földhalmok és kőroncsolékok elhordandók. A kir. kormányshoz visszairt, hogy azt elhordatni a telektulajdonosok kötelesek, tett is ez irányban intézkedést.²⁾ Az orsz. építészeti igazgatóság aug. 29. jelentette, hogy az utcák egyengetése lassan halad, mert csak egy nap sem áll elő teljesen a kiszabott munkaerő, ökrös fogat némely nap alig van 6, a kövezésre begyűlt kőanyagot nem tudja hová s mily parancsnál fogva vitetik el, ezek s hasonló akadályok megszüntetése végett ajánlta: „1. Hirdettessék ki a főtéren, hogy minden gyalog napszamos napjára 17, ökrös 42 krt kap; 2. napszamos és szekeres álljon munkába reggel 5-kor, dolgozzék este 6-ig, vigyázzon rájuk a helybeli helyőrségtől kikérendő s egymást hetenként felváltó két közkatona felügyelő, ezek legyenek jelen a munkások föl vételénél s írják alá a fizetési heti levélkéket [*czédula*], a város a megígért 12 béres szekeret fordítsa kizárólag e munkára, a szerszámokra ügyeljenek a katona felvigyázók, fizessen csak a városgazda, a városi segédfelügyelő csak

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1792. 5065. sz.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1792. 5269. sz.

a munkás-czédulákat készítse, a munkánál rendelkezési joga ne legyen.“ A kir. kormánysszék elfogadta ez ajánlatokat s végrehajtás végett a tanácshoz küldötte le, a köveztetési munka vezetésére kinevezte Thalinger Frigyes tartományi mérnököt, meghagyta, hogy a tanács nevezzen ki építtető biztost, s útasítsa a mérnök iránti engedelmességre s rendeletei pontos végrehajtására, s mint-hogy a köztisztasági rendeletek daczára, az utcák szeméttel, ganéjjal, rondasággal most is teljeseek, disznók, szamarak az utcákon kóborolnak s mint az ólban, úgy legelésznek, — a mi rút és az egész-ségnek ártalmas, — a tanácsnak ismételve meghagyta, hogy a város tisztaságára nagyobb gondot fordítson, különben újabbi mulasztás esetében alkalmas orvoslási szerhez nyulni el nem mulasztja. Erről Thalinger kebli mérnök is értesítettet, ¹⁾ a kivel a tanács a teen-dők iránt egyetértve, 1793. ápr. 23. meghatározta, hogy a város asszonyfalvi és fülei jobbágysai is itt tegyék le a földmunkában robotjaikat, a külvárosiak hónaponként egyszer vagy kétszer napi bér mellett szintén munkára felszólítandók, a város 1000 frtja gyalog napszamosokra fordítandó, a Szamos csatornája kitisztítandó, hogy onnan jobb porondot kapjanak, a kövező mesternek Szebenbe irjanak: mennyiért kövez egy □ ölet? s mikor és hány segéddel jöhet el? A kir. kormánysszék e határozatokat megerősítvén, végrehajtásukra Thalinger mérnököt és a tanácsot útasította. ²⁾ A tanács ápr. 25. irt Conrad Richard szebeni kövező mesternek, a kinek válasza a május 25-ki közgyűlésben olvastatott fel, melyben a hónap végére elmenni ígérkezett, ha előre biztosittatik, hogy úti költségét megfizetik, szabad szállást adnak, s egy □ öl kövezésért 27 krt. A tanács megkérdezte iránta Thalinger mérnököt, a ki úgy nyilatkozott, hogy ha a 27 krban a munkások bére is benne van, meg lehet adni, ha csak a magáé, elég 24 kr., de a szabad szállást ajánlja, mert ez őt megilleti. A közgyűlés megnyugodt rajta, föltételei elfogadását a kövezőnek megírta, s a kövezési díjnak az itteni kőművesek közötti kihirdetését is elhatározta . . . Az alaptervnek csak a vízvezeteki része levén még teljesítetlen: a tanács az esküdt-közönségnek ajánlotta egy nagyobb kölesön fölvételét, de az nagy adósságaival megterhelte-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1792. 6794. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1793. 4023. sz.

tés miatt nem fogadta el; mit jelentvén a kir. kormányzéknek, az is megnyugodott rajta, s a vízvezetéki ügy mellőzésével arra utasította, hogy mindent tegyenek meg arra, hogy a megkezdett kövezést megakadás nélkül folytassák...¹⁾ Ily hosszas előkészület után végre elkezdődött a földgyengetési munka a Torda-utczában. A legelső jelentés 1793. a június 15. közgyűlésben tétetett, a hol a város 30 kr. napi bérrel fogadván 6 szekeret, a száz-férfiak beleegyezését kérte, mit ez készséggel teljesített. A jul. 13. közgyűlésben jelentette, hogy Conrad Richard szebeni kövező mester legényeivel együtt megérkezvén, kéri az úti költségül megígért 25 frtot, a minek kifizetése elrendeltetett. 1794. a márcz. 22. közgyűlésen már azt jelentette a kövező mester, hogy hidutczának napnyugati sorával immár az óvári sikátorig érkezett, az egyenességi vonal azt mutatja, hogy a sikátornak fennebb kell emeltetni és rakatni, intézkedést kér iránta. A közgyűlés meghagyta az óvári negyedkapitánynak, hogy az rakassa ki az új mérték szerint. A máj. 14. közgyűlésben jelentette, hogy a kövezés nem sokára a monostor-utczára fordittatván, a szolgabírák szorítsák rá a birtokosokat, hogy házaik elé, elegendő követ hordassanak. Az 1796. ápr. 15. közgyűlésben a kövezés felügyelői jelentették, hogy a városi terheket viselő gazdák a szüntelen való kőhordást nem győzhetvén, szükséges lenne pénzért is hordatni. A gyűlés helyeselvén, a városgazdának e végre 30 frtot rendelt adatni. A sept. 20. gyűlésben jelentetett, hogy a középutczáról a király- és farkasutczába vivő sikátor kiköveztetett és 200 frtba került, a minek kifizetése elrendeltetett. Az 1797. márczius 14. közgyűlés a kövezés gyorsítása végett ismét 3 négyes fogathoz való ökör vásárlásra útalványozta a szükséges költséget. A sept. 27. közgyűlés figyelmet fordított a kikövezett részekre is, meghatározván, hogy Theil György kövezési felügyelő a kikövezett szakaszokat minden hónapban tataroztassa ki, hogy el ne romoljanak. Az 1798. jan. 26-diki közgyűlésben a főbíró jelentette, hogy szekeresek kínálkozván a kőhordásra, mivel a hidutcza kirakására nem sokára szükséges lesz a kő, ajánlja, hogy inkább most hordassák meg, mikor olcsóbb, mint később két áron. Elfogadtatván, a kövezés felügyelője és városgazda megbizattak a gondoskodásra. 1803. az ápr. 29. tanács-

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1793. 6085. sz.

ülésben előadatván, hogy a kövezéshez szükséges porondot a marhás emberek az eddig fizetett 12 krért nem akarják hordani, meghatároztatott, hogy a városgazda írja össze a két marhás és lovas embereket s a tanács parancsolatjából intse meg, hogy hordják a követ, a ki nem teszi, jelentse fel. A nov. 1. közgyűlésben a főszónok a kövezéshez vásárolt négy ökör árát útalványoztatni kérvén: kérése teljesítettett. 1804. a magyar- és királyutczaiak siettetni kérték a kövezést azért, mert utcájok szerfelett sáros s forgalma nagy; a márcz. 23-kiban a kir. kormánysház a kövezésnek ez évre a belső farkas- és belső királyutczában folytatását rendelte s a belső magyarutczaiakat erről értesíttetni határozta; ¹⁾ a decz. 3. közgyűlésben felolvastatott a kir. kormánysház rendelete, melyben a még hátra levő utcák kikövezését a város majorsági pénztára ereje arányában rendelte folytattatni és bevégeztetni, a földdombok és lerontott várfalak törmelékei kihordására a város béres szekerei alkalmaztatván. Ugy látszik, ez évben jött a sor a belső magyarutczára. A tanács a kövezés előhaladásáról jelentést tevén a kir. kormánysházhoz: előadta, hogy a város évenként 2000, némelyekben 3000 frtot is költ rá, s az eddig tett költség 40,000 r. frtot feljül halad; kérte, hogy a kolozsvármegyei tisztségnek rendelje el, hogy a városba bejövő üres szekerek legalább 4—5 drb követ szekereiken mindig vigyenek be s tegyék le a város kapuin belől rendelt helyre. Az intézkedését megtette... ²⁾ Ez évben Szászsebes városa Conrad János kövezőt [*az elhalt vállalkozó fiát*] elbocsáttatni kérte a várostól; de az kijelentette: „hogy mivel atyja, a ki mintegy tíz évvel ezelőtt Kolozsvár kikövezésének tökéletességre vitelét ígérte, meghalt, ő vette át kötelezettségét, megtartja atyja ígéretét s addig el nem megy, míg munkáját be nem végzi, sőt meghalni is Kolozsváratt kíván.“ Ennek következtében Szászsebesnek tagadó válasz adatott, ³⁾ s Conrad a bevégezést tovább folytatta; 1805. annak gyorsítása végett a kir. kormánysház a szamosújvári fogházból rendelt rabokat 6¹/₂ kr. munkabérért, az anyagot is szaporította előbbi intézkedése s így a munka oly fordulatot kapott, hogy a nov. 11. közgyűlésben azon évben 1452

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1803. 1488. sz.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1804. 5559. sz.

³⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1804. 7631. sz.

□ öl kövezés jelentetett be, s a kövező munkáját a gyűlés kifizettetni határozta. 1806. a belső-magyarutczát végezték be, s a szentegyházutczaiak a kövezésnek azon utczában folytatását kérvén: a kir. kormánysszék megrendelte oly módon, hogy a háztulajdonosok házaik előtt a járó ösvényt a régibb rendelkezések értelmében köveztessék ki. 1807. a junius 16. közgyűlés meghagyta a kövezőnek, hogy a szentegyházutczában elkezdett munkát minél serényebben igyekezzék folytatni, a deczember 23-ki gyűlésben már bejelentetett, hogy a szentegyház- és szappanyuteza kövezése be van végezve. Ezentúl rendesen folyt a kövezés, nem jutván panasz a városi esküdt-közönség és királyi kormánysszék elé. Én 1813-ig nem találtam ilyesminek nyomára. Ez évben a helybeli katonai sütőház felé kéretett a kövezés folytatása, de úgy látszik, nem történt meg, mert 1815. a főhadivezérség a királyi kormánysszék útján sürgette azt. A város megigérte, mihelyt — ugymond — Isten jobb időket ad, eddig is a szükség és esős esztendőök gátolták.¹⁾ Hogy ez még azon évben megtörtént, kitetszik az 1816. aug. 2-ki közgyűlés tárgyalásaiból, midőn az óvári szentlélek-utczai házbirtokosok kérték, hogy mivel az óvári kapura járó uteza kikövezése nemsokára bevégeződik, utána az ő utczájok köveztessék ki, megajánlván a házaik előtti kikövezés árát. E kérés teljesültét mutatja a nov. 12. ülésben tárgyalt azon jelentés, hogy a katonai kórháztól kezdve az óvári kapuig és katonai kenyérsütő-ház mellett a mult 1815. évben 178□ öl kövezet készült, 1816-n 393□ öl, ára útalványoztatott, valamint egy 1817. febr. 3. közgyűlésen tett másik hivatalos jelentés is, mely szerint az óvári kis-kapunál a katonai sütőház mellett levő uteza kövezésére 1210 r. f. 10 kr. adatott ki. A kövezés végső mozzanatával ismertet meg a tanács 1822. decz. 13. azon jelentése, hogy az óvári piac ez évben egyengettetett el és köveztetett ki.²⁾ Több nyomra nem találtam. Az elébbi adat szerint, az 1792-n, tehát 30 év előtt kezdett város rendezési és csinosbitási nagy munka 1822. az óvári kis-tér kikövezésével végződött be. Költsége szabatosan alig kiszámítható. Az 1804-ki tanácsi jelentést véve alapul, a költség azóta csak pénzben megkétszereződött. Ezenkívül számba veendő a város 12 béres

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1813. 6518., 1815. 941. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1812. 12,383. sz.

szekere s azok ökörfogata, a polgárok és a város jobbágysai, a foglyok és lézengők által természetben tett munkák értéke, Kolozsvármegye és más szomszédos törvényhatóságok kőanyagban adott segélye: s bizvást elmondható, hogy Kolozsvár utczái talajának ez első elegyengetése és kikövezése 100,000 r. frtnál többbe került, s az 1791-ben készült tervbeli pénzkiadási összeget jóval feljül haladta. De e pénz és munka meghozta erkölcsi kamatát. Kolozsvár városát ettől fogva lehet és kell a polgárosult városok közé sorozni. . . Hogy a város diszére szolgáló e szép munkát a külső közlekedés se meg ne rongálja, se el ne rondítsa, s nemcsak a város mutasson újult életet és haladást, de az oda bevivő utak is, a királyi kormányshoz gondoskodott a város egész területén levő útjainak egyidejűleg megkészítéséről s jövő fentartásáról. Az 1808. jun. 4. közgyűlésen tárgyalatott az országos építészeti igazgatóság jelentése, s javaslatainak végrehajtására a szükséges intézkedés megtételéről. E szerint Kolozsvár határán a kolozs-monostori hidtól Szamosfalváig 3557 folyó öl úthely volt, melyből 800 folyó ölnél kő nélkül, 2697 ölnél kővel kellett kirakni, kellett hozzá 1573 köb-öl kő, beszállítására 5033, föld és porond szállítására 5954, együtt 10,987 igás és 24,260 tenyeres napszám, a miknek költsége 38,112 r. frt. E munkára egy felügyelő állítása hozatott javaslatba 500 r. frttal, 5 szolgabíró 60—60 r. frttal, 11 negyedkapitány 20—20 r. frttal, szerszám vásárlása számított 1000 r. frt, minden folyó öl elegyengetésére sáncz ásással s kőrakással és porondozással 4 kézi napszám. A tanácsstagok közül mentesség ajánlatott 14 egyénnek, 7 szolgabírónak, a negyedkapitányoknak és jegyzőnek, összesen 35 egyénnek. Így lett Kolozsvár külső útjainak s belső utczáinak és téreinek az az alakja, mely mivel népéhez illett, a mit jó izlési igénye és érzéke megkívánt s a mi neki a nyugati polgárosodás bélyegét és jellegét adta meg.

A mellett, hogy a kövezés folyama alatt itt-ott mindig kellett javítani, a belváros utczáin már 1830. gyökeres javítás szüksége állott elő. Az ekkori tervezési munkálatban az első kikövezést illető oly tények és adatok vannak hivatalosan kifejezve, melyek addig más meg másképen fordultak elő a közleményekben. Ezért megemlítését — e tárgy befejezésekor — szükségesnek látom. Pataki Mihály kir. bíró, a ki az első kövezésnek hosszasan a város

részéről kinevezett felügyelője volt, azt írja a tanácshoz tett tudósításában, hogy a kikövezésben az volt a szokás, hogy minden háztulajdonos a maga telke előtti helyet a legszélesebb utczában 2 ölnyire, a kisebbekben 1 ölnyire, a még kisebbekben $\frac{1}{2}$ ölnyire rakatta ki önköltségén, 1 □ öl díjja 1 frt 40 kr. volt váltó czédulában, régi kövezés megjavítása díjja 1 r. f. öletől. A királyi kormányshoz azon kérdésére: van-e új kövezési terv? a főbíró azt adta felvilágosításul, hogy nincs, nem is kell, mert már az Óvárban levő egy-két igen kis utcán kívül nincs egészen újból kövezendő hely, csak a régieket kell kijavítani . . .¹⁾ Életbevágó szükség volt Kolozsvárra nézve postai úgy mint kereskedelmi tekintetben, hogy onnan jól készített kőúton lehessen a Felekhegyen átjutni. Buda és Kolozsvár közt mindennapi postaközlekedés állíttatott fel Debreczenen és Somlyón át még 1809.,²⁾ de nagy akadály s veszély is gátolta az utazó közönséget a Felek vadon területén áthaladásában, úgy, hogy azt sok ideig messze el is kellett kerülni. Kolozsvár érezte ezt és sokszor akart rajta segíteni, ohaja az volt, hogy mivel ez postai és országos kereskedési út is, létesítéséhez az ország közpénztára és szomszéd törvényhatóságok is járuljanak hozzá. Tanácsa és esküdt-közönsége sokszor fejezte ki ez iránti nézetét, míg végre 1823. a királyi kormányshoz a város és ország érdekeinek e tárgyban való egyeztetése okából, az országútnak Kolozsvárról kiindulva a Feleken átviteléről s annak sóút alakjára kövel kirakásáról az ország főmérnöki hivatala által tervet és költségvetést készíttetvén: az összes költség 17,587 fítra s $15\frac{1}{4}$ krra számíttatott, 10,423 frt 20 kr. útkészítésre, 4163 frt $55\frac{1}{4}$ kr. vaseszközökre s más építési szerekre, mely terv és munkálat a kolozsvári tanácsnak megküldetett a végre, hogy a polgári esküdt-köztséget meghallgatván, adjon róla véleményt. Ezek hálával fogadták a felsőbb rendeletet s kijelentették, hogy a kiszámított építési költségösszeget elvállalják oly módon, hogy azt 6 évi törlesztésre kamat nélkül előlegezze az ország, mi alatt a város pontosan visszafizeti, az építési eszközök költségét szintén adja az. A királyi kormányshoz elfogadta, ajánlólag terjesztette a felség elé. az építés felügyelésére mind a vármegye, mind a város részéről birtokos

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1830. 8028. sz.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1809. 4824. sz.

biztost nevezvén ki.¹⁾ A felség elfogadta a királyi kormányshéék előterjesztését s a tervezett költség-összegnek a tartományi pénztárból előlegezését engedélyezte.²⁾ Hosszu idő telt el még ezután az építés teljes bevégződéseig, sok változás történt a tervben és költségben; melyek részletezése itt nem lenne helyén, de az alapvetés idejét, formáját és költségeit megjelölni — ugy hiszem — szükséges volt. Az építkezésről a kolozsvári esküdt-közönségnek 1827. octob. 31-ki gyűlési j.-könyvében csak e rövid megemlékezést találtam: „A feleki-út készen levő részének a felügyelő mérnöktől átvételére, biztosok neveztettek ki, s a munka ez évben novemb. 3. megszüntettetett....“ Sok munka s nagy költségek után végre elkészült azon út, melyet Kolozsvár 500 éven át nélkülözött s a minek nehézségei, olykor veszélyei Erdély belső részeivel való közlekedését nemcsak nehézé, de életkockázttatává is tették s számtalan gyilkosság és fosztogatás történvén Felek erdőségeiben, és sok útas vesztvén el életét, a mint Kolozsvárra a hegymeredekről leereszkedve, szekerek a mélységbe dőlt, vagy a lovak elragadták. A hegy első meredekleinél jövet jobbra néhány ezt tanusító sirkereszt és köemlék még e század első felében is volt látható... A város határán levő utak fentartását 1809. az aug. 16-ki közgyűlés szabályozta. E szerint: 1. a *feleki utat* az új városig [*ezigánysor*] csinálták és fentartották a felekiek, minthogy e falun túl mindjárt Tordavármegye van, s ott ők semmi utat csinálni nem kötelesek; 2. a *Szamosfalvára menő utat* külmonostor-utcza végezte a szent györgy-hegyi hidig s onnan a szent György-hegy alján a szamosfalvi határig, ugy a *téglacsűr melléki utakat* is a bel- és külmagyar s kétvízközi városnegyed; 3. a *györgyfalvi és patai utat* a bel- és külközép- ugy a farkasutczai városnegyed; 4. a *kajántói és új posta- vagy papfalvi utat* az óvári és hidelvi városnegyed; 5. a *bácsi utat* a szállók között bel- és külmonostor, bel- és kül-, alsó- és felső szénutczai városnegyed. Kimondatott, hogy mind a külvárosi, mind a határon levő utak fentartása oly közteher, a mit mind a bel-, mind a külvárosiak egyformán viselnek, s szekérrel vagy kézzel teljesíteni kötelesek, vagyoni tehetségek szerint, kivéve a tisztviselőket, tanácsbelieket, száz-férfit, papi, tanári s templom

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1823. 9322. sz.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1824. 7652. sz.

körül szolgáló egyéneket; a ki elő nem állott, dologtehető embert kellett maga helyett állítani, a gyermekeket nem fogadták el; a negyedkapitányok az engedetlenkedőn vagy meg nem jelenőn 3 frt birságot vehettek, a felekiket 12—24 pálczával büntette a szolgabíró; itt felügyelő biztosok vizsgálták meg az utakat és hidakat s a nyakasokat kötelességeik teljesítésére szorították . . . A várbeli utcák külön intézkedés tárgyát tették; ezek kikövezését az országos építészeti igazgatóság tervei szerint részint a házbirtokosok [*telkeik előtt*] s részint a város költségén hajtották végre; a külvárosi utcákban háza előtt minden lakos maga, a többit az illető városnegyedek közpénztára segélyével csináltatták meg és tartották fenn . . . A belközlekedés nagy forgalma, a posta és kereskedelem biztonsága szintily fontossá tette Kolozsvárra nézve a Szamoson volt, rothadozott nagy vámoshidat, melynek újra építését 1823. május 10. kérelmezte legelőbb ¹⁾ a városi tanács, s a mire 2700 frtéért Kirmayer Kerestély vállalkozott; a királyi kormánysház a régi hid fenyegető állapota miatt az építést felsőbb jóváhagyás reményében azonnal megkezdeni rendelte, s a felséget az építési összeg engedélyezésére kérte, a ki azonban az iránta megkérdezett bécsi cs. kir. udvari építészeti igazgatóság által készített s a királyi kormánysházakhoz leküldött terv szerinti építést rendelt, s e végre 5000 frtot engedélyezett; a királyi kormánysház véleményét kért az országos építészeti igazgatóságtól, az azon jelentést tette, hogy e terv szerint a hid 14,211 r. frtba és 37 krba kerülne s az első terv mellett maradást javasolta, mit a kormánysház is magáévá tévén, felírásában kérte a felséget, hogy mivel a felsőbb rendelet megérkeztekor már nemcsak a fák nagy része ki volt faragva s erre az építési költség nagy része elkelt, de az építés is messze előhaladt, s a másik terv szerinti építés a városi pénztárnak tetemes kárt okozna, mentse fel a várost attól, s hagyja helyben a munkában levőt, engedélyezve költségét; de a felség ismételte ezen terv szerinti építésről kelt első parancsát; a királyi kormánysház hivatkozott előbbi felterjesztése érveire s kérte a költség engedélyezését; erre a felség az összes iratok felterjesztését rendelte, mit a királyi kormánysház teljesített; a felség 1824. febr. 13. megigazítva az erdélyi országos építészeti igazgatóság számításait,

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1823. 5090. sz.

megrótta a tartományi főszámvevőség eljárását, 620 r. frtot 28 krt engedélyezett, s a hidépités bevégezésekor, arról, az érintett számitási zavarokat is kitisztázó számadás felküldését parancsolta. ¹⁾ A Fellegvárban és városban levő katonaság könnyebb közlekedhetése végett épült 1801. a május 4-ki közgyűlés végzése következtében az alatta levő keskenyhid, a nép nyelvén: *Németek pallója*. Addig csak ideiglenes és gyöngye szerkezetű palló levén, oly móddal megigazítását határozták, hogy állandó legyen, hogy pedig tovább tartson, tétessék rá fedél. ²⁾

A közlekedési eszközök során a térek és utcák rendezésére — mint rokon tárgyra — jött a sor, véletlenségből inkább, mint a polgáriasodás természetes fejleményeként, s inkább ötletszerűleg, mintsem kigondolt, rendszeres terv szerint. A főtér rendezését 1798. az égés, 1831. a cholera hozta előtérbe. 1798. azon okból, mert látták, mily nagy veszedelmére van a városnak a sok apró árúbódé és huruba, a sept. 5-ki közgyűlés szigoruan megtiltotta, hogy ezentúl senki a főtéren földbe vert ezövekekre állandó bódét és hurubát ne építsen s éjszaka gyertyával azok között ne járjon. Eddig az mindenféle élelmi szerek és italok áruló, s kivált az alsóbb néposztály összegyűlekezési, evési, ivási s mindenféle tisztátlanságra alkalmul szolgáló helye volt. Ez a közhatóság és kir. kormánysház figyelmét magára vonta, s megszüntetésére az első indítványt a rendőrigazgató tette; célja az volt, hogy bizonyos árúczikkék és ezek fogyasztó közönsége a belvárosból a várkapukon kívül helyeztessék. Ilyen volt a pálinka, sült hús, kis cipó és dohányárulás. Az ezek kirekesztése iránti rendőrségi javaslatot a királyi kormánysház helybenhagyta. Teljesedésbe vétele után azonnal számos panasz érkezett hozzá, s az a tanácshoz küldötte le azon útasítással, hogy miután a főtéren levő kis deszka bódékban a zsemlét, túrót és szalonnát árulók körül sok dologtalan, lézengő és henye nép szokott egybegyűlni, s ott a léget rontva, a közegészséget veszélyeztetik, erkölestelen aljas beszédeikkel botrányt okoznak s a város tisztaságát és díszét ronditják, adjon a tanács tervet: miképen lehetne a főtérről minden oly árút, bódét

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1823. 7188. 8087. 8952. 9530. 9907. 11210., 1824. 3244. sz.

²⁾ *Az eredeti j. könyvből.*

és sátrokat eltávolítani, a fedeles ülő-helyeket és árús asszonyokat onnan a város különböző helyeire, kisebb téceire, utczáik szegleteire úgy elhelyezni, hogy a közönség se szenvedjen, s a tisztaság érdekeinek is elég tétessék? A tanács meghallgatván az esküdt közönséget, decz. 14. az egész főtér rendezése tervét felküldötte s alapos érvelés után az összes élelmi és más czikkek áruhelyeinek megállapítását javaslatba hozta. ¹⁾

¹⁾ E megállapodás ez volt: I. *A pálinka árulók* kiteendők a közép-, hid- és monostorkapuk elé. Ennél fogva a főtéren asztalok mellett, kis bódékban, a nagy templom kerületében levő kis boltokban a pálinka árulás eltiltandó, mert a társadalom legalsóbb osztályai ide szoktak gyülekezni kivált vasárnap, ott tolongást, verekedést, lármát s mindenféle rondaságot okoznak; ez illetlen, s a vasárnapi ünneppel nem egyezik meg; II. *a sült pecsenyét, sertés húst és italt árulók* szintén rontják a léget, csoportosulást okoznak, csufítják a főteret; ezek tétessenek a közép- és hidkapu elébe; a város nem nagy, bármely részéből könnyen elmehetnek az effélékkel élők; III. *a kis apró czipót, kis kalácsot, kőskenyeret árulók* tétessenek az előbbieknél, hogy együtt kapja a nép ezzel élő része. De hogy ezek a kapuk előtti szép tereket el ne rontsák, a város csináltasson szép színeket a középkapu szögletén a régi vámháztól a külközép utca felé, két sorral szemben, a pálinka, kenyér, hús és egyéb árusok ott helyezkedjenek el s a vámon kívül a városnak fizessenek mérsékelt boltdíjt. Ily szín lenne csinálendő a hidkapu elé is a Hajós-féle háztól le a város malma felé és mellé, úgy, hogy a szekérjárás meg ne szoríttassék. Eltakaríttatván ezek a főtérről: IV. *az ott maradt árusokra nézve* oly rendet ajánlott a tanács, hogy az oly élelmet árulóknak, a kik áruikkal egész nap künn vannak, apró, egyforma csinoságú kis hajlékot készíttessenek, a mostani zsemle árulókkal egy sorba, de beljebb a hal és túró árulókig, a fiskus háza felé, onnan megfordulva a gróf Bánffy-ház előtt felfelé a kisboltok kanyarodásaig s azokban árulják a *nagy kemenczés kenyeret, komlós czipót, munt lisztet, turót, koppasztott majorságot*. Ezek is a piaci vámon és szemétbéren kívül mérsékelt boltdíjt fizessenek. Ezek árverés útján is kiadhatók; V. *ezeiken belől árulhatni tejet, veteményt s más oly czikkeket*, melyek árulói 10—11 órakor eltakarodván: helyeiket a vásárvám bérlője köteles megtakaríttatni, a szemetet elhordatni. Minden áruló egy hétre fizetne egy garast. Nem értetnek ide a valóságos polgárok és azok özvegyei, kik csak olykor árulnak és rövid ideig; VI. *a szalonnát, hajat és sertéshúst áruló mészárosok* a város boltjától kezdve [hol régen a város vasat árultatott], a kis iskola felé rendbe állíthatók kis asztalaikkal; VII. *a gyümölcs árulóknak* két osztálya van: 1. a kik egész éven át árulnak s válogatott gyümölcsökkel szolgálnak a közönségnek; 2. a kik csak egy és más gyümölcsfaj érésekor kosárral árulják. Az *első* belől csinos egyforma kis hajlékokban a lábosháztól kezdve a b. magyarutca felé egy sorban legyenek, néhányan közülök

Még a mult század két vérző sebéét kellett begyógyítani, mielőtt Kolozsvár önmivelési belső csöndes munkáját s polgárosító alkotásait megkezdette; *egyike*, hogy a cs. kir. sorkatonaság volt a polgárok hajlékaiban az úr, a birtokos a jövevény vendég; *másik*, hogy a város még II. József császár korában katonai árvák nevelő házává elfoglalt legnagyobb háza és telke s legértékesebb vendéglője még mind a katonaság birtokában volt. Az *elsőnek* egyedüli biztos és tartós orvoslási eszköze a külön laktanya építés; *utóbbinak* visszavétele iránt az alkudozás már évekre telt, de kívánt siker nélkül. Idült kór gyógyítása kétszeresen nehéz. S a katonauralom ily idült betegség volt Kolozsváratt egy századig. Az alkotmány helyreállítása határok közé szorította a fő és legfőbb hatóságokat. Gróf Bánffy György kormányzó és gróf Teleki Sámuel erd. udv. kancellár tekintélyt tudtak adni magas állásuknak s ezáltal megvédeni a politikai legfőbb hatóság hatalmi körét s a polgárok jogát; de ez nem mindig sikerült a helyőrségi parancsnok túlságos követelése és jogbitorlása, valamint a legénység erőszakoskodása és zsarolásai ellen, elannyira, hogy a katonaságnak a polgárokhoz beszállásolása, s annak féktelen magaviselete, feldulta a családi tűzhely békéjét, boldogságát. Hogy a polgár, mezőn, utazásban, életmódja megszerzésében távol legyen, s napokon, hónapokig,

az unitárius, r. kathol. és ev. reform. főtanodák előtt. A *második* osztályúak szintén kívül helyezendők a kapuk eleibe; VIII. a *szenes oláhok* Tordakapu elébe; IX. a *gyümölcsös szekerek* a közép- és magyarkapu közötti helyre, a hová a kofák és más venni akarók is a város minden részéből könnyen elmehetnek . . .” A királyi kormányzók e javaslatok három ágában intézkedett: 1. azt, hogy a város csináltasson áruszineket, mint a mi által új terűh háramlik az ebből élő népre, nem hagyta helyben; 2. helyeselte a pálinka- és sült húsárusoknak a főtérré be nem bocsátását; 3. a kis kenyérsütőknek megengedte a főtéren a nagy kemenczésekkel együtt árulhatást. Egyebekben a terv életbeléptetését tavaszig elhalasztatni rendelte, s meghagyta, hogy a tanács az egész főtér rendezéséről újabb tervet terjesztszen fel, melyben figyelem legyen fordítva arra, hogy a különbféle áruk és eledlek a város több terére, a főtér külön levő részeire és a tágasabb utcák szegleteire úgy rendeztessenek és helyeztessenek el, hogy a kellő tisztaság fenntartható legyen s a szekerek közlekedése fenn ne akadjon. Hogy később e terv tényleg még is életbe lépett, a fennebbi áruk és áruhelyek mai állapota tisztán megismerhetőleg mutatja.

Orsz. levélt. erd. oszt. 1831. 15691. sz.

éveken át házában s családjában tudjon s tőrjön el egészen idegent, oly társadalmi kénytelenség, oly sors, a mit nehéz elviselni. A csak fogyasztó egyén — legyen bár ki — a társadalom romlására van, s igazságtalanság, hogy nagy számu ember, kinek ruháján s fegyverein kívül egyebe nincs, minden szükségeivel a polgárookra nehezédjék. Ez számtalan rossz forrása volt e korszakban is. Sok évtizede már, hogy a katonai laktanya építése czélba volt véve. 1793. panaszolták a kir. kormányzék előtt a külmagyar-utcza lakosai, hogy a tanács már másfél év óta tartja rajtok a katonaságot,¹⁾ ez kihallgatta a tanácsot, s a panaszt orvosolni kötelességévé tette. Ez orvoslás csak ugy lenne állandó — mondja a tanács — ha teljesülne az esküdt-közönségnek febr. 6-ki azon határozata, hogy a *Trentsini*-várban katonai laktanya építtessék... Itt lőn kimondva legelőbb a *Trentsini*-vár katonai laktanyai czélra fordítása. De ez akkor hallgatásban maradt. 1801. újból föllevenítettett a junius 3. közgyűlésben. Csizsár József és Németi Sámuel ugyanis több polgártársaik nevében kaszárnya-építés iránt folyamodtak mind a katonaság, mind a nép nyugalmaért. Komprad János száz-férfi tervet is adott be, a mit felolvassván, a tanácskozás folyamában kitűnt, hogy a majorsági pénztárból nem jut építésre pénz. Czélszerű lenne e végre a *Fellegrvár* erőde, de a mi többé nem a városé. Kérjék el azon 85,000 frtban — mondák — a mi annak a katonaság részére tett rendkívüli szolgálmányok megtérítéseül megállapított követelése. A kérelem elkészült, de eredménye nem lett. A polgárság gyakran panaszolván a felségnél katonatartással szerfelett megterheltetéseért: ez megsokalta s a kir. kormányzéknek azon évi nov. 9-ki leiratában megrendelte, hogy ország-szerte katonalaktanyák építtessenek s e végre a szab. királyi és mezővárosok tanácsai szólíttassanak fel: miképen s minő segítséggel lennének hajlandók a felség szándékához hozzájárulni?²⁾ Kolozsvár városa 1802. jul. 13. tette meg jelentését, közegyetértéssel megajánlta katonai laktanya építésre a *Trentsini*-vár nevű helyet, építési költségül: 1. feljebb említett követelését, a mit II. József császár elismervén, biztosításaul a convictus és seminarium épületeit adta át, 2. egy évi fő és polgári díjfizetést, 3. az

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1793. 9057. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1801., 9498. sz.

idegen bor beviteleért járó díjakat személyválogatás nélkül mindenkitől: 30 vedertől 30 krt, 40-től 1 firtot, azon feljül 30 garast határozván meg. Erre a közönség csak nehezen állott rá, mert az idegen borbevétel ellenkezett a város legrégibb kiváltságaival, az országos törvényekkel és legfelsőbb végzésekkel, a mit a város csak bortermés nem létekor engedett meg. Most is e határozásukat ahhoz kötik, hogy a felség és kormánysszék biztosítsa a várost, hogy ezen engedékenységek kárukra nem lesz, abból erősséget nem vonnak, sőt ha károsnak bizonyulna be, kijelentik, hogy a régi tilalomra ismét visszatérnek. Így értve, e díjakat a most benn levő borokra is kiterjesztette a közgyűlés. 4. Felajánlta a semináriumra és convictusra azok birása idejében tett költségét. Végre a mit a kir. kormánysszék még 1820. jun. 29. a felkelési alaphól Kolozsvárt illető 1339 r. frt 26 kr-ra nézve rendelt, hogy t. i. az a majorsági pénztár, illetőleg katonai laktanya építési alapja gyarapítására fordíttassék.¹⁾ A kir. kormánysszék elfogadta a Trentsini-várat, kimondotta, hogy Kolozsvárat másfél század helyett, falui és feles jövedelme tekintetéből, és mivel ott eddig is egy ezredparancsnoksági állomáshely [*Staab*] volt, egy öt századból álló egész zászlóalj számára lenne laktanya építendő, az összes tisztekkel együtt; ezen kívül a 6-ik század laknék a *Fellegvár*-ban; de ha ez ki nem vihető, legalább öt századra elég nagynak kellene építeni, olyformán, hogy az alsóbb felügyelő tiszteknek is lakhelye legyen benne. Az országos építészeti igazgatóság ily értelemben két terv kidolgozására útasíttatott, egyiket a századok legénysége, másikat a tisztek számára; önként értetvén, hogy Kolozsvármegye, melynek ezáltal nagy könnyebbsége lesz, kéz- és szekeres napszámmal szintén vegyen részt az építésben. Az ajánlott építési alapok közül az 1-t, a régi katonai szolgálmányokról szólót nem látta eléggé igazoltnak, de különben is e követelés már 1790. 47,974 frt 14⁷/₁₆ krban levén megállapítva: a felségtől azt látta jónak kérni, hogy a mint Szabennek és Brassónak hasonló követelései megtérítettek, téríttessék meg Kolozsváré is oly módon, hogy a kincstári pénztár négy évben fizesse ki, de a város legyen köteles katonai laktanya építésre fordítani. A 2. alapra azon czélból, hogy a polgárság a fő és polgári díj kettős fizetése által

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1820. 6430. sz.

felettébb meg ne terheltessék, ajánlta, hogy azon díj két évben fizetessék le, egyikben fele, másikban ismét; a 3-kat csak föltételesen látja elfogadhatónak, ha arra szükség lesz, a 4-ket nem tartotta valósíthatónak; új források kijelölésére hívta fel tehát a tanácsot, az építészeti igazgatóságnak a tervek készítését meghagyta, s a felséghez mindezekről tudósítást tett.¹⁾ Az építészeti igazgatóság a terveket és költségvetést 1803. márcz. 18. felterjesztette, a tisztek lakását 10,703 forint 55 $\frac{1}{2}$ kr-ra, az öt század legénységét 135,710 r. frtra 2 kr-ra számítva. E tervet és költségvetést a kir. kormányzék a Kolozsvár város közönsége által felajánlott alapokra nézve elébb kifejtett nézetei és észrevételei kíséretében 1803. ápr. 12. a felséghez kedvező ajánlattal juttatta fel.²⁾ S itt az ügy egy ideig hallgatásban látszott lenni. 1804. elébb az erdélyi főhadvezérség a kormányzékhez intézett átiratában örömet fejezte ki a felett, hogy a város laktanyát akar építeni, s kérdezte: mikor fog hozzá? mennyibe kerül? van-e benne akadály s ha van, mi módon lehetne elhárítani? Majd a királyi kormányzék a bécsi cs. kir. főhadvezérségnek az erdélyi főhadvezérség útján hozzáérkezett sürgetésére kérdést tett az esküdtközönség decz. 16-ki gyűlésében: miben áll a laktanyaépítés? s az erre szánt idegen bor behozása díjából mi jött be? A tanács 4101 r. frt 11 $\frac{1}{2}$ kr-ra számította s a katonai szolgálmányok megtérítése czímén őket illető összegre nézve megírta, hogy ez iránt semmi lépés nem történt. 1805. a febr. 11. gyűlésben ismét sürgette a kir. kormányzék az építési alap létrehozását, hibáztatta, hogy egyébre oly sokat költ a város s hogy az idegen bor díját nem adták haszonbérbe; a 85,000 frt iránt irt már fel, sikere remélhető, de igyekezzék a város is. Eközben a felség e követelés ügyében határozott 1804. aug. 1. kelt udvari rendelete által, melynek értelmében I. 1738-tól 1750-ig számított igazolt követelése, II. 1751-től 1753-ig, III. 1754-től 1769-ig fölszámított s bizonyított összes követelése újabb összehasonlítás után, a kir. kormányzék által 42,257 r. frtban s 36 $\frac{1}{2}$ krban állapittatott meg, a bécsi cs. kir. legfőbb számvevőség által 17,039 r. frtra 1 kr-ra szállíttatott le, 1770-től 1772-ig ugyanaz által 4079 r. frt 56 $\frac{7}{8}$ kr. együtt

¹⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt.* 1802., 667. sz.

²⁾ *Orsz. levéltár. erd. oszt.* 1803. 5232. sz.

1738-tól 1772-ig 31,374 r. frt 7 kr. találtatott igazoltnak; de minthogy Kolozsvárnak $2\frac{1}{2}$ századdal kellett volna több katonát tartani, mint a mennyit felszámított, vagyis összesen 4 századot, mely összeg 19 év alatt 8018 r. frtra menne, ezért ezen kisebb katonatartási összeget az egész megállapított összegből levonva, Kolozsvárt 23,356 r. frt és 7 kr. illeti, melynek két év alatti kifizetése a tartományi pénztárnak megrendeltetett a városra nézve azon kötelezettséggel, hogy ezt katonai laktanya építésre fordítsa. A kir. kormányszék erről azon hozzáadással értesítette a tanácsot, hogy ezen pénzt addig, míg a város katonalaktanya építésére kijelölt egyéb alapjai annyira növekednek, hogy az építést belőle végezni lehet, felelősség alatt biztos helyre, törvényes kamatra adja ki s az arról készítendő szerződést terjeszsze fel.¹⁾ Ez évi aug. 1. kelt a felség azon legfelsőbb elhatározása a katonalaktanya terve és költségvetése s a város ajánlata iránt is, melyben megiratott, hogy a szóban levő laktanya a bemutatott terv szerint 96,804 r. frtra és 13 kr-ra számittatván, az építési alapok közül pedig az 1. a katonai szolgálmányok megtérítése 23,356 r. forint 7 krt, a 2. a fő és polgári díj 1803-n 6 évi középzsámítás szerint 9503 r. frt 31 $\frac{1}{2}$ % krt, a 3. idegen borok bevitele évi díja 3000 r. frt, három évi 15,000 frt, együtt 47,859 r. frt 38 $\frac{1}{2}$ % krt tevén: még 48,944 r. frt 34 $\frac{5}{8}$ % kr. összeg gyűjtése szükséges; megparancsolta azért a felség, hogy megfontolván, mily nagy hasznára lesz azon ház a közönségnek, míg az új terv elkészül, a város a még szükséges összeg kipótlására újabb alapokat gondoljon s más forrásokat jelöljön ki, a kir. kormányszék pedig 8 hónap alatt tegyen az eredményről jelentést. A kir. kormányszék megküldvén a tanácsnak másolatban a legfelsőbb leiratot, azt lelkes eljárásra buzdította, s a meghatározott időhatáron belől a közönséget újabb nyilatkozatokra szólította fel.²⁾ A tanács közölvén azt az esküdtközönséggel: „az, miután látta, hogy a régi szolgálmányok megtérítéseül 85,000 frt helyett nyert 23,356 r. frt, azonkívül a polgári és földij, ugyszintén az idegen borbeviteli jövedelem is, a mintegy 96,804 r. forintba kerülő, öt század katonaság számára elégséges laktanya építésére fordittatni parancsoltatik, a mire a

¹⁾ Orsz. levélt. ord. oszt. 1805. 6804. sz.

²⁾ Orsz. levélt. ord. oszt. 1805. 6870. sz.

város nem köteles, mert eddig csak 1 1/2 századot kellett tartani, nem is képes és látta, hogy felépítésére, fentartására és igazgatására elegendő alapja nincs s így ez a város teljes elpusztulása nélkül végbe nem vihető, october 25-n meghatározta: hogyha a felség ez elhatározása mellett megmarad, a kir. kormányshoz kérvényezve annak kieszközlésére, hogy ő felsége a megajánlott hely, az egyszer fizetni ígért polgári és földj és a község véleménye szerint őt illető 85,000 r. frt elfogadása mellett a szóban levő katonalaktanya mind megépítését, mind fentartását és igazgatását Kolozsvár közönsége mostani és jövőben való megterhelhetése nélkül méltóztassék elfogadni. Eközségi végzést a tanács magáévé tévén: october 26-n a kir. kormányshoz terjesztette fel; az visszairt hozzá, tudatva, hogy a kir. kormányshoz vonatkozó iratok szerint a szóban levő 85,000 forint II. József császár által nem volt megállapítva, s a convictus és seminarium nem ez összegben, de saját becsüértékökben adattak át a városnak, azonban ha a most megállapított 23,356 r. forint 7 krra nézve van észrevételök, azt megtehetik. Ajánlta azért, hogy a felség rendeletét még egyszer vegyék megfontolás alá, találjanak az építésre más forrásokot is s az eredményt a királyi kormányshoz jelentse. ¹⁾ A tanács nov. 10-n jelentette, hogy az általa újból megkérdezett esküdt-közönség a kir. rendeletet tárgyalván úgy nyilatkozott, hogy a 85,000 frt iránti észrevételei megtehetésére jogát fentartja, az őt megillető 1 1/2 század katonatartására kellő laktanyánál többre tehetségét és módját nem érzi, újabb építési forrásokat találni nem képes; kéri annak kieszközlését, hogy a város a meghatározott kiterjedésű laktanya építésével ne terheltesse. Ő is pártolja a közönség ezen kérelmét és okait, s midőn a kir. kormányshoz elé terjeszti, kéri hathatós pártfogását. Ez a tanács mindkét jelentésében foglalt kérést és okokat méltányolván, 1806. decz. 15. a felséghez ajánlólag felterjesztette, ²⁾ honnan 1807. ápr. 7. azon legfelsőbb elhatározás érkezett le: „hogy miután a város nagyobb építési alapot kimutatni nem képes, a felség megengedte, hogy most csak két századra való katonalaktanya építtessék, bele foglalva az ehhez tartozó összes felsőbb tisztek

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1805. 8826. sz.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1806. 9354. sz.

lakásait s megparancsolta, hogy az építkezés a katonai hatóságokkal egyetértőleg mihamarább megkezdessék, oly módon, hogy idő teltével, ha alap lesz, kibővíthetessék; a tervek azon meghagyással küldettek le, hogy az országos építészeti igazgatóság figyelmezve a cs. kir. udvari építészeti igazgatóság észrevételeire s egyetértve a katonai hatóságokkal, ezen legfelsőbb akaratnak megfelelő új tervet és költségvetést készítsen; a város, ha a meglevő alap nem lenne elég, az idegen bor beviteli díjszedést öt éven túl is folytassa, s az építés mihamarább kezdődjék meg.“ A kir. kormányszék ez értelemben átírt a főhadivezérségnek s a két századra határozott laktanya új terve s költségvetése iránti közreműködésre fölhivta.¹⁾ Az ekképen módosítva elkészült tervet a kir. kormányszék azon évi october 8. közölte a tanácscsal azon hozzáadással, hogy mindjárt fogjanak hozzá, s ha akadály van, jelentse. E rendeletet a tanács közgyűlés elé terjesztvén: miután az esküdt-közönség mostani és remélhető jövedelmeit számbavette, s a költségvetésben kimutatott 81,223 r. frt [*a kir. kormányszéki fogalmazványban kerekszámban 82,000 frtra van téve*] építési költséget és a még okvetetlenül bekövetkező felszerelési, butorozási és más költségeket, melyek 12,000 r. frtot tehetnek, megfontolva, azon meggyőződésre jött, hogy a városnak az idegen borból legfeljebb 40,491 r. frt 7 kr. jövedelme levén öt év alatt remélhető, az építés pedig az előbbieik szerint 93,223 r. frt 45 krt. kívánván meg: annak bevégzésére módja bizonyosan nem lesz, mert az mikor egészen tökéletességre megy, 200,000 r. frtba bizonyosan bele fog kerülni; a város imént kimutatott remélhető jövedelmét ezzel szembeállítva, még 150,508 r. frtot 53 krt kell fedezni. Nem levén a városnak az említett 700 r. frt évi borbevételnél egyéb ide fordítható jövedelme: eltelik 200 év, míg a laktanya felépül. Ezeknél fogva a közönség elhatározta, hogy magát az építés alól ő felségétől fölmentetni kérje; de hódolata jeléül átadja ő felségének a többször felajánlott Trentsini-várat, a kifizettetni remélt régi katonai szolgálmányok engedélyezett megtérítési összegével, egy évi földijjal és az öt év alatt begyűlő, fennebb kimutatott 3500 r. frt borbeviteli díjjal, melyek együtt a feljebb érintett 40,491 r. frtot és 7 krt teszik; méltóztassék ő felsége felépíttetni,

¹⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt. 1867. 3577. sz.*

fentartani, javíttatni és igazgattatni, a város közönségének minden további megterhelése nélkül; a város a mint az építés elkezdődik, az ígért összegeket részenként azonnal ki fogja fizetni. Ha pedig ez ajánlatuk el nem fogadtatik, engedtessek meg, hogy ez alapok a város egyéb szükséges építéseire fordíttassanak.¹⁾ A királyi kormányshoz ez értelemben tette meg a felséghez jelentését 1708. febr. 25.,²⁾ melynek következtében a felség nov. 11. kelt legfelsőbb elhatározása által a várost ezúttal addig, míg az alapok a kamatokból s más forrásokból az építésre elegendő nagyságra növekednek, az építéstől fölmentette, s az együtt levő pénzalaphoz, úgy a most azonnal befizetendő egy évi polgári és földj-összegnek is 8 vagy 10 évig kamatoztatva gyarapítását rendelte el.³⁾ Az ügy e szerint másodszor is függőben maradt.

1817. egy *Névtelennek* németül a hidelvei és külmagyar- és külközéputczai földműves polgároknak maguk nevében írt felségi folyamodványa s Blosz József kir. kormányshoz írnoknak legfelsőbb helyre beadott, királyi kézjegyet nyert panaszos följelentése a katonai laktanya felépítése alvó ügyét ismét föllelevenítette.⁴⁾ Az elsőben a folyamodók panaszosan adták elé: „hogy őket mostanság a katonai laktanya nem léte miatt rendkívüli katonatartás terhe nyomja, Kolozsvár város Kraszna-, Közép-Szolnok-, Kolozs- és Tordavármegyék s Kővár- és Beszterczevidék, tehát hat vármegye és két vidék központi toborzó helye, a körülöttek levő falukon nagy távolságban soha sincs fekvő katonaság, míg ők csaknem állandóul rakva vannak, sokszor a legnyomorultabb kunyhóban is 3—4 száll be. Hat század is volt a régiebb időben beszállásolva, főleg újonczozáskor, s ez sokszor siralmas volt a lakosokra nézve, a kikkel a beszállásoltak a legrútabbúl bántak, házuktól elűldözték, megverték, meg is ölték, özvegyeik s árvaik mégis köteleztettek őket tartani. Két év előtt történt, hogy éji őrsegen levő két polgárt a katonák megöltek, többeket megsebesítettek, kettő alig menthette meg életét, csak azért, hogy a czirkáló katonáért megszólították. A katonaság oly dolgokat tesz,

¹⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt. 1807. 7399. sz.*

²⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt. 1808. 1159. sz.*

³⁾ *Orsz. levélt. 1808. 9973. sz.*

⁴⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt. 1817. 9454. sz.*

mintha hadi állapotban volna a város, ellenség ellenséggel szemben, szabad zsákmányul kiteve a polgárok és családok. S ha panaszol a város, a büntetés csak az, hogy az ezredet más váltja fel, de a mely ismét az előbbi erőszakosságokat követi és gyakorolja. Esedeztek azért a felség előtt, parancsolja meg a katonalaktanya fölépítését. A polgárság megtette újabb ajánlatát, Szamosújvár is ígért 38,000 forintot . . . Megsokalták a méltatlanságot — írja a *Névtelen* kérvényező — s a katonaságtól valahára megmentve, ohajtanának saját hajlékukban, családjukkal békén pihenhetni. Rég várja a polgárság a jobb időket. Térdre borulva kéri a felséget, hogy ohajjuk s reményök teljesülését eszközölje.“ A felség mindkettőt azon parancscsal küldötte le a kir. kormányshoz: járjon végére e panaszok alaposságának, valamint a szamosújváriak ígéretének is, s tegyen róla jelentést, arra is kiterjeszkedve: az újonnan tett ajánlatokkal növekedett-e már annyira az építési alap, hogy azt megkezdeni lehessen? A kormányshoz által 1817. október 17. leküldött rendeletre¹⁾ a tanács — az ügyet előbb az esküdt-közönséggel tárgyalva — 1814. márcz. 15. kelt jelentésében úgy nyilatkozott: hogy senki nem emlékszik, hogy valakit ily kérelem benyújtására megkértek volna, nem tudják íróját, s a j. könyvekben sincs nyoma 1862. után tett ajánlatoknak, sem Szamosújvár maga ajánlásának. A régebb megajánlott²⁾ öt évi borjővedelemből begyűlt 28,117 r. frt 54 kr., a katonai szolgálmányokért visszatérítésül kapott 23,356 frt a devaluatio következtében 13,000 r. frtra apadt, az egy évi polgári és földj még felszedetlen. Ezeket most is felajánlja a városi közönség, s kéri a felséget elfogadására s a katonai laktanya felépítésére és fentartására — a város egyáltalában nem képes arra. A kir. kormányshoz a tartományi főhadvezérseget útasította az építési alap megvizsgálására s jelentéstételre, a tanácsnak meghagyta, hogy segítségére legyen.³⁾ Ez 1822. tette meg jelentését, mely szerint az alap azon év végén 51,985 r. frt 58⁸/₁₀ krt tett, mit a kir. kormányshoz a felség elé terjesztvén: onnan 1822. augusztus 6. azon rendelet érkezett, hogy a kolozsvári tanácsot a kamatoknak min-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1717. 9452. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1805. 6804. sz.

³⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1819. 3558. sz.

den év végeig pontos fölszedésére szorítsa rá s hagyja meg neki, hogy a hátralék kamatokat is felelőssége alatt hajtsa fel, s a begyűlt pénzt elegendő biztosítékra kamatra kölcsön adja ki; a megajánlott egy évi fő- és polgári díjt — ha még nem történt meg — további halogatás nélkül szedesse be s jó biztosítékra szintén adja ki kölcsön; végre ezen építési alap állapotáról mindaddig, míg a rendelt célra elegendő magasságra nő, külön pontos számadást készítsen s a tartományi főszámvevőséghez adja be, melyet megvizsgálás után a kir. kormányshoz terjesszen a felséghez; a mit az sept. 20. a tanácsnak útasítólag megírt.¹⁾ A névtelen kérvény és laktanyaépítési ügy ezen tárgyalása alatt végre 1824. nov. 16. felterjesztette a kir. kormányshoz a három utóbbi panasz kinyomozására készült j. könyvet s megtette előterjesztését. A nyomozási munkálat 1. pontja is megerősítette a névtelen folyamodó azon panaszát, hogy a kolozsvári polgárok katonatartással ép úgy terhelhetnek mint ezelőtt, mely miatt egyebek közt annak is ki vannak téve, hogy míg ők nyáron mezei munkára járnak, a katonák, a mit házukban találhatnak, ellopják, nőik s felserdült leányaik erőszakos megszeplősítésnek vannak kitéve, a mi ellen hiában való a panasz. Ezen csak az segít, ha a katonaságnak saját külön laktanyája lesz. A fölterjesztés szintugy, mint a leérkezett udvari rendelet, mellőzte e lényeges pontot, de egyebek orvoslására a felség által is elfogadott javaslatok vannak benne téve, s főleg két fontos elv mondatott ki, az *egyik*: hogy a külvárosi marhas emberek jövőben a fa- és szénafuvarozást csak a majorsági pénztárból adandó fizetésért köteleztetnek teljesíteni, s ekkép e terüh az összes polgárság közt oszlik meg; a *másik*, hogy rovatatokat felsőbb engedély nélkül tenni nem szabad, útépítéseknel pedig a terv és költségvetés mindig fölkelendő . . . A Blosz József panaszában, a ki azzal vádolta a tanácsot, hogy a katoná laktanyára elég alap van már gyűlve, csak a tanács vonakodik, mert részint rosszul kezelte, részint a maga érdekében használta azt, miután ez alap a tanács elismerése szerint is már 51,985 r. frt 58⁸/₁₀ krra nevedezett, s a hátralék kamatokat behajtani felelet terhe alatti kötelessége, a mivel az tetemesen meggyarapodik: a felség meghagyta a kir. kormányshoz,

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1824. 9886. sz.

hogy a tanácsnak az egy évi polgári és fő-díj befizettetését s biztos helyre kamatra adását rendelje el; továbbá, mivel az idegen bor díja közelebb ¹⁾ vedrétől 2 p. krajczárra határoztatott, s remélhető, hogy ebből is feles összeg gyűl be, mit a polgárok önérdökben szívesen fizetnek, a felség reményét fejezte ki, hogy az építési alap nemsokára oly állapotba jut, hogy a laktanya építéshez hozzá lehet kezdeni, s a polgárság valahára rég ohajtott célját eléri; megparancsolta tehát, hogy meghallgatván elébb a tanácsot és esküdt-közönséget az iránt: mennyi kézi és szekeres napszámot, téglát, fát és követ szándékoznak adni? s mint-hogy azon laktanya egyedül az ő könnyebbségökre épül, minden szükséges kézi és szekeres munkát, téglát, a város fölösleges kőfalaiból a követ, minden anyagnak való fát, ingyen adni nem hajlandók-e? a közönség nyilatkozatát az 1805-n készített, a mostani árakhoz alkalmazandó épülettervvel és költségvetésekkel együtt helybenhagyás végett terjeszsze fel. A kir. kormányshoz május 9. ily értelemben útasította a tanácsot, ²⁾ mely azon évi decemb. 30. maga és az esküdt-közönség nevében kelt jelentése mellett: 1. fölterjesztette az 1805-ki átdolgozott költségszámítást, mely most nem 96,804 r. frt 13 kr-ra, de 213,057 r. frt 19 kr-ra ment, a mihez számítandó még az építés helyeül vásárlandó telek 10—12,000 frtra tehető vételára, mivel a városnak a Trentsinivarra a baromvásár és lóiskola végett elkerülhetlen szüksége van; 2. jelentette, hogy a katonai laktanya építési alapja 1825. octob. végével 93,641 r. frt 17³/₄ krt tett váltópénzben, és hogy az építésre ad a város a 11 városnegyed írásban tett ajánlata szerint 1366 szekeres, 1390 gyalog ingyen napszámot, kell pedig 40,000 napszám, de ez ígéret elszegényedés és halál által tetemesen lepadhat; végre azt is kijelentette, hogy a közönség a várfalakon kívül ingyen semmit sem adhat, mivel a téglát maga is pénzzel véteti s pénzen vett fával égetteti, mert a városnak saját szükségére sincs sem itteni határán, sem a közeli falvaiban épületfája, a távoli havasok erdeiből pedig költséges az ide szállítás az erdők járhatatlansága miatt; azonban vára nélkülözhető falaiból a költségvetésben kijelölt 754 kőb-ől követ ingyen adni kész, de ennek

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1824. 10530. sz.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1825. 4567. sz.

is lebontása és elszállítása tetemes költségbe kerül. A város — ez volt a jelentésnek a végeredményt illető része — most sem képes a költséges épület létrehozására, máskép, mintha a felség az egész építési összeget a tartományi vagy kamarai pénztárból 10 évi visszafizetés föltételével kamat nélkül engedélyezi, melyből $\frac{3}{10}$ részt fizetne a város majorsági pénztára, $\frac{7}{10}$ -et a szomszéd vármegyék, azért, mert a város az eddigi gyakorlat szerint csak $1\frac{1}{2}$ század katonát köteles tartani és elszállásolni, a többi ezen vármegyék helyett teljesítvén, illő, hogy költségében részesüljenek. A fentartás és igazgatás költségeinek is ez arányban megosztását kéri a város. A katona-kórház költségében $\frac{3}{12}$ részt ajánl fel, $\frac{9}{12}$ részt a vármegyék által vél hordozandónak. Az építési alapot gyarapítani javallja, míg 100,000 fitra nő, s kamatából a város építési költségrésze lassanként tisztázva lesz. Mihelyt ez összeg meg lesz, a város a borjövedelemről tetszése s kiváltságai szerint intézkedhetik. A kir. kormánysszék mielőtt a felséghez tudósítását megtenné, a tanács jelentésében levő számítási nagy különbségek iránt megkérdezte a tartományi főszámvevőséget,¹⁾ mely azok okát a változott viszonyokban jelölván meg, azon véleményét fejezte ki, hogy a kölcsön iránti ajánlatot elfogadhatónak, ellenben Kolozsvártól több áldozatot kívánhatónak nem véli, a mit a kir. kormánysszék is helyeselvén, azon véleménynyel jelentett a felségnek, hogy ez építéssel várakozni kellene addig, míg a meglevő alap annyira nő, hogy az építést megbirja.²⁾ Ily értelemben írt fel a kir. kormánysszék még két ízben, előbb midőn azon évi apr. 2. az országos építészeti igazgatóság,³⁾ utóbb, midőn 1827. febr. 19. a tartományi főszámvevőség fölvilágosító jelentését terjesztette föl,⁴⁾ melyekre a felség 1827. júl. 28. elfogadva a kir. kormánysszék véleményét, azon legfelsőbb elhatározását mondotta ki: „hogy miután a felterjesztett számadások szerint az építési alap csak 82,831 frt 35 kr. váltóban, az építési költség pedig 201,385 frt 8 $\frac{5}{10}$ kr. míg ez kellő nagyságra nem növekedik, az építéshez hozzáfekedni nem lehet; a tanács a hátralékos kamatokat szedje

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1826. 641. sz.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1826. 2415. sz.

³⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1826. 2821. sz.

⁴⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1827. 1392. sz.

be, s a többi alappal együtt gyümölcsöztesse, tanácsbelieknek és a számadások vizsgálóinak ne kölcsönözzön; s minthogy a városi közönség ohajtása az, hogy a laktanya ne öt, de csak négy századra építtessék, melyben az összes alsó és főbb tisztek benn lakhassanak, az építési tervet a főhadvezérsséggel egyetértőleg alakitassa így, a költségvetést szabja a mai árviszonyokhoz, s annak idejében küldje a kormányzékhez, mely azt fölterjeszti; jelentésében figyelmezzon a közönség azon ohajára is, hogy az építés helye megváltoztassék, s a tűzifa egy része katonai szabályzat szerénti árban a szomszéd vármegyék által adassék a város részére; a kolozsvári téglá roszaságán miként lehessen segíteni, az építészeti igazgatóság — alapos vizsgálat után — adjon útasítást; a 754 kőb-ől kő iránti ajánlat már el levén fogadva, további tárgyalás szükségtelen.“ A kir. kormányzék ez értelemben intézkedett az országos építészeti igazgatósághoz és a tartományi főszámvevőséghez, a tanácsnak pedig az idegen borbeviteli jövedelem pontos kezelését parancsolta meg, hogy az építésre szükséges összeg mihamarabb meggyarapodjék.¹⁾ A következő évben a kir. kormányzék felsőbb rendelet folytán katonai, kormányzéki és tanácsi egyénekből vegyes bizottságot rendelt,²⁾ mely a helyre és más előleges teendőkre nézve a várossal megállapodjék s javaslatot tegyen. A bizottság tanácskozásai eredményét a tanácscsal közölven: ez octob. 11. felírt a kir. kormányzékhez, fölfejtve, hogy mikor a város tisztviselői ezelőtt 30 évvel a Trentsini-várat katonai laktanya helyül följajánlották, nem gondolták a kir. kormányzéknek állandó ott maradását, sem a városnak Isten kegyelméből ennyire megnépesedését; ma a vásárok oly népesek, hogy az úta-zók szekereinek alig lehet a közönségen áthatolni, a magyarkapu előtti tért a lóiskola foglalja el, a hidkapu előtti tért marhavásárosok és sertések, szénás és más szekerek; de rövid időn egyik hely sem lesz elég a közönség befogadására. Ily hely csak a Trentsini-vár, ide kell központosittatni a vásároknak. Ennélfogva a közönség e helyről a közérdeknél fogva nem mondhat le; de e helyett ahhoz közel annak keleti oldalában három alkalmas fekvésű telket alkudott meg, melyeket a város majorsági jövedelmé-

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1827. 8639. sz.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1828. 7221. sz.

ből az építési alap terhe nélkül azonnal meg vesz, ha rá engedélyt kap. Kérte a kir. kormányzékot, hogy a kirendelt bizottsággal nézesse meg, s megvételére eszközöljön ki felsőbb engedélyt. Utasítatván erre nézve a bizottság, ¹⁾ az ajánlott telkeket megnézte, de a convictusnak a só-út mellett levő kertjét látta és ajánlta mint alkalmasabbat, ezt a tanács 1820. január 5. kelt jelentésében a kormányzéknek megírta, s a megvásárlásra engedélyt kért, megnyervén, a telket megvette, a szerződést megkötötte, s megerősítés végett a kir. kormányzékhoz fölterjesztette. ²⁾ Ez megkérdezte a tartományi főszámvevőséget a kifizethetés iránt, ³⁾ mely azt felsőbb jóváhagyás reményében ajánlotta, a kir. kormányzék a 7000 frt vételárnak a majorsági pénztárból kifizetését elrendelte, s nyomosan felfejtven: miért kellett a városnak a Trentsinivár helyét ezzel cserélni fel, rá felsőbb jóváhagyást kért, ⁴⁾ a mit a felség 1829. jun. 6. meg is adott. ⁵⁾ Azonban a kir. kormányzék előtt a kimutatásokból kitűnvn, hogy a tervezett épület a költségvetés szerint 155,851 r. frtba és 58 krba kerül, a város építési pénz alapja pedig csak 133,573 frt 43³/₄ krt tesz: ajánlatba hozta a főhadi vezérségnél, hogy a tervezett épületnek csak nyugatra néző homlokrészét építsék fel alapjából, a többit halaszszák az építési alap meggyarapodása idejére, a mit az elfogadván: a kir. kormányzék e közös megállapodást 1830. jun. 8. felsőbb helyre terjesztette, ⁶⁾ a mit a felség is helyeselvén, 1831. ápr. 16-ki udvari rendeletében a javasolt nyugati szárny fölépítésére 52,371 r. frt 26 kr. engedélyezett, úgy, hogy a többi szárnyak is 3 év alatt a helybenhagyott terv szerint fölépíttessenek, a kir. kormányzék gondoskodjék, hogy az építés pénzalap hiánya miatt fen ne akadjon. Ezt a kir. kormányzék a tanácsnak teljesítés, s az építésnek árverés útján a kevesebbet kérőnek kiadás végett tudtára adta ⁷⁾ Az építés itt ismét megfeneklett, s midőn a

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1828. 9878. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1829. 356. sz.

³⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1829. 3705. sz.

⁴⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1829. 3799. sz.

⁵⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1830. 1157. az 1998. 1829. évi udv. rendeletre hivatkozó részben.

⁶⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1830. 4309. sz.

⁷⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1831. 5299. sz.

felség sürgette, a tanács azzal mentette a késedelmezést, hogy a vár falaiból megszerzendő, alapnak való kőanyag hiányzik, mert a felség 1829. márcz. 14. megtiltván azok további lebontását, a tanács azt meg nem szeghette; kérte tehát a kir. kormányshoz e tilalom megszüntetése kieszközlésére, mit az 1832. jun. 30-ki fölriratában a felség elé terjesztett,¹⁾ s onnan az engedély jul. 4. megadatott.²⁾ Erre következőleg jul. 25. a felség szigoruan megparancsolta, hogy miután már semmi akadály nem forog fenn, az annyi év óta kívánt katonai laktanya építéséhez, a város már valahára — semmit többé nem késve — kezdjen hozzá s a fennebb említett 1831. évi ápr. 16-ki legfelsőbb rendelet értelmében hajtsa végre, a kir. kormányshoz pedig minden évben tegyen a munka előhaladásáról jelentést.³⁾ Ennek folytán a kir. kormányshoz a szerződési terv közlése mellett 1833. márcz. 21. a tanácsnak megrendelte, hogy az építést a kevesebbért vállalkozónak adja ki;⁴⁾ márcz. 28. pedig arra útasította, hogy a kivevő kötelezze magát a város építési anyagait becsüárban fizetesképen átvenni.⁵⁾ E közben a tanács és esküdt-közönség újabban folyamodott a kir. kormányshoz, mely 1833. márcz. 18. vegyes bizottságot küldött ki a katonai laktanya építésére ajánlatba hozott helyek közül a legcélszerűbbnek kijelölésére, Katona Zsigmond kir. kormányshoz tanácsos elnökle alatt, Kolozsvár fő- és királybírái, Thalinger Frigyes országos építészeti igazgató, Goró Lajos mérnökkari százados katonai biztos tagokkal, — utóbbinak kineveztetését a kir. kormányshoz elnökieleg kérte a főhadvezérségtől,⁶⁾ — kik megsejmelvén elébb a fenforgó helyeket, a márcz. 24-ki ülésen tárgyalták és elfogadták a katonai biztos írásban beadott véleményét: „melyben az a Trentsini-várral szemben napkelet felé és a kül-farkasutczára délfelé nyuló, a tanács és esküdt-közönség által 1828 óta mindig legcélszerűbbnek látott és kívánt három újonnan megveendő telket jelölte meg mint olyat, a hová a laktanya mind a város, mind a katonaság érdekének megfelelőbben építtethetnék, azért, mert ez

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1829. 3241. sz. 1832. 5885. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1832. 8638. sz.

³⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1832. 8468. sz.

⁴⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1833. 3037. sz.

⁵⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1833. 3532. sz.

⁶⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1833. 3030. sz.

1. szebb, szép homlokzatával díszére válnék a városnak; 2. tűz és víz ellen biztosabb, mert a cigánysori kovácsoktól támadó tűz és a Békáspatak kiáradása nem gyöngíti meg falait; 3. egészségesebb, mert nyugatra egy szép tágas tér van ablakai alatt, s délután mindig süti a nap. A convictus-féle telken felállítandó épület főrésze ellenben északnak esván, egész nap árnyékban lesz, csak nyárban kap egy kis napot estve felé, a nyugati részt egész nap ostromolják az országúton eljáró szekerek, a Cigánysor sem lesz sem az ottani lakosoknak, sem a katonaságnak kívánatos szomszédja; esős időben a Békáspatak záporvizének örökös ostroma alatt áll, a város egy tágas tértől lesz megfosztva s jövődjé fejlődésében akadályozva. A harmadik hely a barom- és fapiacz közepe a közép-kapun kívül; erről, minthogy a vásárpiaçzot ketté metszené, s az egész tért eldisztelenítné, s épen ezért valamennyi közt a legrosszabb, szólni sem lehet.“ A katonai biztos szóval azt is megjegyezte: „hogy a város biztosítsa, hogy a katonai laktanya előtti Trentsini-vár terére, valamint a convictus-féle, ma kegyesrendiek telkére is soha semmi időben építkezni ne lehessen . . .“¹⁾ A bizottság megvitatta a kérdést, hozott fel más érveket is, de általában véve határozatát a Goró katonai biztos följelzése értelmében adta és vette jegyzőkönyvre, azt ápr. 4. az összes jelen voltak aláírták, az elnök még az nap ajánlólag terjesztette a kir. kormányshoz, ez ápr. 11. a felséghez, honnan május 1. azon legfelsőbb rendelettel érkezett vissza, hogy miután a tanács és esküdt-közönség a convictus telkét maga választotta az épület legalkalmasb helyéül, s czélszerűségét fontos érvekkel védte, miután arra már legfelsőbb helybenhagyás is következett, s a mostani ellenvetéseket első alkalommal kell valamit megtenni, most nem lehet többé szó akadályok kereséséről, hanem csak arról, hogy a kérdéses építést miképen lehessen helyesen végrehajtani. A kir. kormányshoz tehát útasítsa a tanácsot arra, hogy minden további akadékoskodást mellőzve, súlyos felelősség terhe alatt azonnal kezdje meg az építést, s mind az építési alap-törvények begyűjtéséről, mind az építés előhaladásáról három havonként tegyen jelentést.²⁾ A kormányshoz megtette intézkedéseit a tanácshoz, ez jelentette, hogy megkísérelte az árverést, de a

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1833. 3938. sz.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1833. 5738. sz.

kikötött föltétel alatt csak úgy akadt vállalkozó, hogy a város adja az anyagot, az építő építse fel, s ezért kapja meg kikötött díjját. A tanács ez alkalommal újabban fölfejtette: „hogy a város nem mellék tekintetből s nem csak most ohajtja a három újonnan megveendő telekre építeni a katonai laktanyát, de a katonaság és város érdekében, hogy a városnak maradjon fenn a jövő számára egy szép nagy térnek való hely, s legyen egy díszes homlokzatu középülete, a katonaságnak egy mindig tiszta légű egészséges laka, melyet folyvást süt a nap, s a hol szabad a szél járása; csak azért állott el tőle előbb is, mert azt vetették ellene, hogy az emésztet vezető csatornát onnan igen nagy távolságra kell, s úgy is csak kanyarodásokkal bevenni a Szamosba; de a mitől az udvar később, a cs. kir. legfőbb építő igazgatóság javallatára költségessége okából elállott. A convictus-féle telek megvásárlása nem akadály, mert akadt polgár, a ki azt vételárán megváltja. A tanács megvan győződve, hogy e hely alkalmasabb a másiknál, kérése igazságos, ártatlan, a józan értelmén alapul, azt ohajtja az egész közönség, a katonai kiküldött mérnök is ezt látta jobbnak, s ha a kir. kormányshoz a tanács e kérésének teljesülését ki nem eszközli, kénytelenek a felség személyéhez folyamodni, a mire ő felsége személyesének — a ki mindkét helyet megvizsgálván, szintén ezt tartja alkalmasabbnak — engedélyét megnyerni szerencsések voltak. Egyébiránt az építési anyagot és pénzt gyűjtik, hogy mikor a szerződés meg lesz erősítve, azonnal hozzá kezdhessenek. Végre kérte az ügyiratok visszajuttatását. A kir. kormányshoz 1833. jun. 13. ajánlólag azon véleménynyel terjesztette fel a tanács jelentését, hogy okait és érveit nyomosoknak s a kérést figyelembe veendőnek tartja.¹⁾ A felség mielőtt a javasolt teleksere tárgyában határozná, jul. 3. új árverést rendelt, mit a kir. kormányshoz kihirdettetett, s a hirdetés egy példányát fölküldötte. Erre nemsokára leérkezett a felségnek a teleksere iránti legfelsőbb határozata, mely szerint a tanács okait és érveit nem találta eleendőnek az előbbi legfelsőbb elhatározástól elállásra, s a megállapított építési helytől és tervtől eltérésre, a mit a kir. kormányshoz tudatva, ez a tanácsot róla értesítette s meghagyta, hogy az építési tőkék szorgalmas felhajtásáról gondoskodják, s az építés

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1833. 6351. sz.

íránt az 1831. ápr. 16. és 1832. júl. 4. kiadott legfelsőbb rendeleteknek minden akadékoskodás és kibuvó ok keresés nélkül teljesedését eszközölje, s az eredményről a felséghez terjesztés végett tegyen jelentést. A tanácsi kihirdetésre csak egy vállalkozó jelentkezett, Winkler György kőműves mester, ajánlatot téve az építés elvállalására, a mit a tanács fölterjesztvén: sajnálatát fejezte ki az építés ily hosszú időre haladása felett, de a feletti fájdalmát sem titkolhatta el — írja jelentésében — hogy nem tudják megnyerni annak oly helyre építését, a mit a polgárság, a tanács és esküdt-közönség már oly sokszor esedezve kért; nincs a tanács egy tagjának is semmi külön, személyes érdeke — mondják — a városnak közjava, népesedésével egybekötött jövőendő boldogsága és dísze egyedül az, a mi őket irányozza; annyival inkább meg vannak győződve, hogy helyest és igazat kérnek, mert a horvát bán kir. biztos br. Wlasits Ferencz is személyesen megnézte azon helyeket, s a katonaság egészsége, az épület tűzbiztonsága és egyéb okok tekintetéből czélszerűbbeknek nyilvánította s megígérte, hogy Bécsbe fölmenetelével ő felségének előterjesztést is fog tenni e tárgyban. Kérte tehát még egyszer a kir. kormányzéknek a felség előtt kérése elfogadtatása iránti hathatós közbenjárását; ez megkérdezte iránta a tartományi főszámvevőséget is, s az dec. 3-án jelentését megtevéen, a kir. kormányzék dec. 4-én kelt fölterjesztésében még egyszer mélyrehatóan s minden oldalról megvilágítva fölfejtette a felség előtt a dolog állását. „Ugy a város, mint a katonaság érdeke — ugymond — valóban a tanács és esküdt-közönség azon kívánságában van kifejezve, hogy a katonai laktanya az általuk ajánlott 3 telekre, nem 40 de 60 öl hosszúságban építtessék, homlokkal nyugatra, s ne csak a Trentsini-vár egész területe maradjon szabadon, de a convent [a kegyes rendiek] telke is vétessék meg annak kitágasításául. E tárgyban újabban kérte a tanács a kir. kormányzékot — mondja a felterjesztés — hogy a felségnél kérése teljesítését eszközölje ki. A kir. kormányzék, mely tanácskozásait mindig a közjóra s a magánosok biztonságára és kényelmére, valamint a legfelsőbb szolgálat előmozdítására szokta irányozni, a városnak ezen már negyedizben térdelve a felség előtt ismételt esedezését, melyet az a felség vele született kegyelmességében s engedelmes alattvalói és azok helyhatósága kérését meghallgatni atyailag hajló jóságos indulatában bizólag

terjesztett elébe, most ismét vizsgálat és kellő megfontolás alá venni bátorkodott, ámbár tudja, hogy a felség ez évi sept. 18-ki utolsó elhatározásában is azon korábbi legmagasb elhatározása mellett méltóztatott megmaradni, hogy az építés nem a fenforgó 3 kert telkén, de a Trentsini-várban legyen; de mivel a viszonyoknak és minden körülményeknek ismeretével bir, mely körülmények mind a tanács és esküdt-közönség kívánsága mellett szólnak, s újabban is megfontolva a kir. kormányzék, a főhadi vezérség, erdélyi építészeti igazgatóság és kolozsvári tanács küldötteiből alakult vegyes bizottság munkálatát és a fenforgó ügyben tett javaslatát, az ahhoz csatolt jegyzőkönyvvel együtt, valamint a tanács és esküdt-közönség e tárgyban kelt legújabb folyamodását is, melyekben a kérdést felvilágosító okok és érvek bőven s meggyőzően ki vannak fejtve: a midőn mindezeket a felség kegyelmes elhatározása végett fölterjeszti, s Kolozsvár város tanácsa kérését alázattal ajánlja, bátorkodik azt is tudomására juttatni, hogy a midőn a most ott levő teljhatalmu erdélyi királyi biztos, Horvátország bánja a tanács kérésére a fenforgó 3 telket és kertet több ízben személyesen megnézte s az elébe adott jelentéseket és felvilágosításokat megvizsgálta, ezen, ily dolgokban jártas, magas állásu és rangu férfi a telkeket és kerteket a kívánt célra sokkal alkalmassabbaknak és kényelmesebbeknek nyilvánította, mint a Trentsini-vári helyet. Mindezeknélfogva, esedezve kérte a felséget, hogy ez ügyben könyörgéseivel már annyiszor zörgetett tanács és esküdt-közönség kérését kegyelmesen teljesíteni méltóztassék . . . A felség látván e felterjesztésből, hogy a kir. kormányzék is oly igen ajánlja mind a kőműves munkának Winkler Györgyre bizatását, mind a helycserét, meghagyta, hogy e rendelet vételétől számított 15 nap alatt a tanácstól kérjen be és küldjön fel mind a kolozsvári mai piaczi építési anyagok áráról, mind a mesteremberi és fuvarosi díjakról hivatalos kimutatást, végre azoktól, a ki a convictus-féle telket 1000 frtért megvenni és a kik az ajánlott 3 telket 10,000 frtért átadni készek, kötelező nyilatkozatot. A kir. kormányzék febr. 4. kelt leiratában 8 napot rendelt erre a tanácsnak, mely már 7. febr. felküldötte. Háládatos szívvel vette — írja jelentésében — a kir. kormányzék hathatós közbenjárása következtében kelt kegyelmes udvari rendeletet, s a kötelező irásokat, a Winkler kőművessel kötött szerződést a legfelsőbb parancs értelmében elkészítve azon megjegyzéssel

terjesztette fel, hogy az építési terveket, rajzokat és költségvetéseket már korábban felküldötte volt, kérte a kir. kormányzékot közbenjárása folytatására s a tanács és esküdt-közönség ártatlan és igazságos régi esedezésének megnyerése kieszközlésére . . . A tanács jelentésén látszik a jó ügy védelmében való bátor kitartás és nem csüggedő remény s a már félig elért siker benső öröme, de a mit megkértszerez az, hogy az ügynek e kedvező fordulatót elő idéző, modorára nézve választékos és megnyerő, érvekben erős és meggyőző kir. kormányzéki fölírat Kolozsvár egyik hű fiának, Bartha Mózes — egykori főbírájának — most kir. kormányzéki titkárnak műve. E fölterjesztésben nemcsak a kormányférfi igazságot méltányló hivatalos szava, de a polgártársai érdekeit s aggodalmát érezni tudó polgár rokon érzelve is nyilatkozott. A kir. kormányzék másnap, febr. 8. már fölterjesztette azokat azon kéréssel, hogy a felség a fenforgó 3 kert megvételét, a laktanyának azon felépíttetését s az építésnek Winkler Györgyre bizatását megengedni méltóztassék, oly módon, hogy ő csak a munkát, az anyagot a város adja.¹⁾

A tanács és esküdt-közönség szilárd elhatározásán s igazságos kérése teljesítésének ezen tiszteletteljes, de félelmet nem ismerő kívánásán kívül a sikert remélni engedték — a sept. 15-ki rideg visszautasítás után is — ismételt s csak imént elbeszélt folyamodásai, a katonai kiküldött erős érveken nyugvó véleménye s minden illetékes hatóságok összhangzó pártolása; de tán a legtöbbet tette az a szerencsés véletlen, hogy a kir. biztos világosította fel Bécsben a kérdést. Az országgyűlés közeledése alkalmából Kolozsvárra érkezvén nem sokára Esteri Ferdinánd osztrák cs. főherczeg és országgyűlési királyi biztos, egyebek közt ez iránt is érdeklődését mutatta, s a kir. kormányzékától 1834. ápr. 22. felvilágosítást kért. Az máj. 2. megadta. A főherczeg az ügyiratokat átvizsgálván, máj. 6. tudatta azzal az ajánlott három telek czélszerűbb voltáról való meggyőződését, ajánlta Kabós György, Jónás Ferencz és Mátéfi József birtokosoktól azoknak 10,000 frton való megvételét, a convictus-félének 1000 frton eladását, meghagyta, hogy azzal és a város majorsági pénztárából veendő 3000 frttal e vétel ár

¹⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt.* 1833. 6351., 8774., 9359., 11379., 13044., 1834., 1653., 1817. sz.

fizettségük ki, s a tanács tegye meg a kellő előkészületet, hogy az építést 1 kapitány, 2 altiszt és 380 közember számára már a tavaszon kezdesse meg. A kir. kormányzók megtette intézkedéseit, az építés felügyeletére a még 1829. kinevezve volt Pataki Mihály főbíró most újabban kinevezte, az útalványok aláírásával tartományi mérnök Bürger Ferenczet megbizta s mindezt május 6. a felségnek azon kéressel jelentette fel, hogy a korábbi építési terveket és költségvetés leküldését elrendelni méltóztassék, egyszersmind a főherceget tett intézkedéseiről értesítette; a ki e közben megtudván, hogy az építési alap 199,176 váltó vagy 79,670 p. frtot, az állítandó épület költsége az anyagon kívül 36,619 v. frtot 23 frt vagyis 14,561 p. frt 45¹/₂ krt tesz és így az építésnek pénzügyi akadályja nincs, a szerződések azonnal megkötését rendelte, Winkler Györggyel a kőmives-, Kirmayer Kerestélylyel az ácsmunkára, Goró mérnökari kapitánnyal elkészíttette a tervet és költségvetést, s jun. 4. átküldötte a kir. kormányzék elnökhöz intézkedés végett, mely azokat a kormányzók elé terjesztvén, jun. 10. megkérdezte irántuk az országos építészeti igazgatóságot, a tanácsnak meghagyta, hogy a szerződésekre nézve kérjenek ugyan attól szakszerű fölvilágosítást, ugyszintén a tartományi főszámvevőségtől is s azt a főhercegnek jelentette. Az építészeti igazgatóság jun. 23. tette meg jelentését, szintugy a tanács jun. 21. felküldötte mind a telekeladókkal, mind az építési vállalkozókkal kötött szerződéseket, azon kéressel, hogy a főherceg az országos építészeti igazgatóság által tett azon változtatást hagyta helyben, hogy az épület ne egy, de két emeletű s az alsó bolthajtással, a felső mennyezettel legyen. A kir. kormányzók közölte a főherceggel, ez jun. 30. azon rendeléssel küldötte vissza, hogy a tanácsot és országos építészeti igazgatóságot észrevételeik, s utóbbit a kérésnek megfelelő terv és költségvetés készítésére s fölterjesztésére útasítsa, attól függvén a kérés teljesítése, a mi a tanácsnak jul. 8. teljesítés végett tudtára adatott. Az építészeti igazgatóság aug. 3. tette meg jelentését, mellékelte a két emeletre változtatott építési tervet és költségvetést, mely szerint míg a korábbi egy emeletre tervezett laktanya költsége 47,845 r. frt 34³/₄ krba kerülne, az általa két emeletre tervezett 68,723 r. frt 47¹/₄ krt tesz, és így a tanács és esküdt-közönség által kívánt 540 legényt és 6 tisztet befogadni képes laktanya csak 20.878 r. frt 21 krral

jó többbe, vagyis az egész épület 70,651 r. frt és 20 $\frac{1}{2}$ krba kerül, a mi a most tényleg meglevő 80,000 frthoz közel járó laktanya-építési alaphól fedezhető. A kir. kormányshék még az nap e jelentés tartalmáról az összes iratok átküldése mellett tudósítását a főherczeghez megtette, megjegyezve, hogy ha ő fensége az építési tervet helybenhagyja, kőmíves Winkler Györggyel és ácspllér Kirmayer Kerestélylyel az új építési szerződés azonnal megköthető lesz. A kir. biztos aug. 8. kelt leiratában megelégedését fejezte ki, hogy Kolozsvár városa kész építési alapja a kívánsága szerinti épület létrehozására teljesen elegendő, ennélfogva a tanács és esküdt-közönség kérése értelmében az országos építészeti igazgatóság által készített új építési tervet elfogadta, a tett változtatásokat helyeselte s kimondotta, hogy a kolozsvári katonai laktanya az újonnan szerzett három telken egymás végtében 60 öl hosszúságu arczsal fog a kolozsvári építő mesterek által felépíttetni s abba 540 katona és 6 tiszt elszállásoltatni. Ezt a kir. kormányshék a tanácsnak oly hozzáadással írta meg, hogy róla az esküdt-közönséget értesítse s a tartományi főszámvevősséggel és országos építészeti igazgatósággal egyetértve, a módosított építési terveket és költségvetést, a vállalkozó építő mesterekkel pedig a szerződéseket megkötvé, megerősítés végett a főherczeg ő fensége rendelete szerint mielőbb terjeszsze fel. A tanács mindent elkészítve, 1835. jan. 7. a kir. kormányshékhez felküldötte, ez gyors véleményadás végett áttette az országos építészeti igazgatósághoz, a tanácsnak pedig — miután a pllérnak az építési anyag hiányából származó kára és idővesztésege megtérítése ki van kötve — szigorú felelősség terhe alatt meghagyta, hogy mind elegendő anyag, mind pénz iránt oly gondja legyen, hogy a történhető kárt az illetők személyesen lesznek megtéríteni kötelesek. Az országos építészeti igazgatóság 1835. febr. 11. a tartományi főszámvevősséggel együtt megvizsgált építési tervet és költségvetést, valamint a vállalkozó építő mesterekkel kötött szerződéseket azon megjegyzéssel terjesztette fel, hogy jó lenne az épület homlokzatáról korábban készült rajzot is a mostani tervek szerént alakítani át. A kir. kormányshék márcz. 5. hivatkozálag az 1834. máj. 6. tett feliratra, az összes építkezési iratokat helybenhagyta és megerősítés végett a felséghez felterjesztette, egyidejűleg azonban még az esküdt-közönségnek az új laktanya kilátása és jó levegője érdekében kifejezett egy másik

kérése tárgyában is tett fölterjesztést. Látván ugyanis a közönség, mily nagy hátrányára lesz szép katonai épületének s díszéből mennyit von le a szükség miatt s czélja elérése végett Schilling Jánosnak eladott convictus-főle telek és kert s mennyire elfedi a szabad kilátást: 1834. nov. 7. kérte a kir. kormányzékot, engedné meg annak az építési alaphól visszaváltását; a kérés a tanácshoz tétetett át, mely a megvételt ajánló jelentését decz. 3. tette meg; de erős okoknál fogva ajánlotta e visszavásárlást kivált a főbíró és építtető egyik főbiztos Pataki Mihály decz. 8. tett fölterjesztésében, felhozva: hogy az új épület díszesb kinézése, nagyobb tűzbiztonsága, a szobáknak — főleg a szegleten levő tiszti szobáknak — egészségesebb volta egyiránt szükségessé teszik a szóban levő kertnek és teleknek megszerzését, mely a laktanyához oly közel fekszik, hogy azt 18 öl szélességben földi el, árnyékot vetve rá, elvéve tőle délután a világosságot, akadályozva a lég és szél szabad járását; megfontolandó az is, hogy ha arra a telekre, mint igen alkalmas helyre, a tulajdonos jövedelmező épületeket állít, a közveszély is mennyire növekedik, ha pedig rá később a városnak szüksége lesz, kétszeres árat kívánhat érte. A főbíró pénzügyi okokkal is támogatta a megvételt, s a királyi kormányzék főleg az utóbbi okoknál fogva a tartományi főszámvevőséget megkérdezte, s az azon oknál fogva, mert a majorsági pénztár rendes szükségei fedezése után is azon vásárt megbirja, azt ajánlotta, hangsúlyozva azonban, hogy az 1000 frt vételár ne az építési alaphól — melyet gyöngíteni nem szabad — de a város majorsági pénztárából fizetessék ki. A kir. kormányzék a tartományi főszámvevőség észrevétele föltételével terjesztette az ügyet ajánlólag a felség elé, hozzátéve azt is, hogy a város legyen köteles azon telken levő összes épületeket azonnal lerontani. A felség legmagasb elhatározását, a kir. kormányzék 1835. márcz. 5. és ápr. 6. tett fölterjesztéseire, annak parancsára, Lajos főherczeg irta alá, a kancellária jul. 8. adta ki, oly módon, hogy a kir. kormányzéknek azon első fölterjesztését: „hogy a már építés alatt levő kolozsvári katonai laktanyának szükséges három kert megvételére a városnak Estei Ferdinánd főherczeg ő fensége helyeslése után engedélyt adott, azok tulajdonosaival, valamint az építésre vállalkozó mesteremberekkel kötött szerződést szintén a főherczeg ő fenségével megerősítette — tudásul vette; a convic-

tus-féle teleknek 1000 frtban visszavásárlását pedig a királyi kormányshék által utóbbi jelentésében ajánlott föltételek mellett engedélyezte. ¹⁾

Itt és így végződött be a katonai laktanya építkezés és építkezési hely feletti hosszas, változó jellemű és sikerű ügýtárgyalás.

Az építésnek az 1834. decz. 10. kelt szerződés 6. pontja szerint 1835. jun. 18-án kezdődőleg 1837. nov. 18-káig kellett volna megtörténni, ²⁾ de tényleg a tárgyiratok azt mutatják, hogy hamarabb kezdődött s később végződött el. Az esküdt-közönség 1834. sept. 1-ői jegyzőkönyvében az van, hogy az alapkövet a főherczeg Estei Ferdinánd aug. 4. tette le, kőládát tettek be az alapba s abban le voltak írva az akkor forgalomban volt pénzek, két ólom táblára fölmetszették, hogy kik alatt s miképen épült. ³⁾ Az esküdt-közönség nov. 7-ki kérvényében ⁴⁾ azon kifejezés fordul elő: „hogy a kaszárnyának az általuk ohajtott helyen szorgalmatos emelkedését örömmel szemlélik...” Pataki Mihály, egyik építő főfelügyelő pedig 1836. sept. közepén az épület homlokrajza és fölirata iránt indítványt tevén: azt jelentette, hogy az épület homlokzata, vakolás és megfestés alatt levén s nemsokára az állásnak is el kellvén szedetni: szükségesnek s a városra nézve díszesnek és illőnek, Estei Ferdinánd cs. kir. főherczeg ő fenségének, az építésben való oly lelkesen tettigyekezetéhez illő háládatosságnak tartja, hogy a homlokzatot tevő háromszögű ürességbe a város czímere, mellé pedig kétfelől katonai tábori czímerek ⁵⁾ egy színre festessenek ki, annak jeléül, hogy azon épület a városé, s katonák lakására való, mivégre be is mutatott Simó Ferencz rajztanár által készített egy rajzolat-tervet; a rajzon alól a kapu feletti nagy kőbe pedig vasbetűkkel megaranyozva az általa ajánlatba hozott írást javasolta tétetni, ⁶⁾ mely végre festőről s annak fizetéséről gondoskodást ajánlott. A tanács sept. 20. terjesztette a királyi kormányshék elé a czímer

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1834. 4910. 5159. 5272. 6620. 7219. 7254—55. 7433. 8495. 8906. 12260. 13292—93. sz. 1835. 778. 1735. 2126., 2906. 3338. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1835. 778. sz.

³⁾ *Az eredeti jegyzőkönyvből.*

⁴⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1834. 18260. sz.

⁵⁾ Látható a RAJZOK és FELIRATOK Füzete XII. Tábláján.

⁶⁾ L. a HARANG- s KÖZÉPÜLET-FELIRATOK Füzete sat. 26. lapján.

kifestése iránti engedélynek az állások közeledő lebontása tekintetéből — már az érdemleges határozat kelése előtt — a város főbirájával tudatását kérve. A kormánysház azonban a sept. 22-ki gyűlésben az ügyet az országos építészeti igazgatósághoz tette át, ha lehet, még az ülés folytában véleményadás végett, mely sept. 23. ugy nyilatkozott, hogy miután a rajzot készítő tanár a kifejtésre nem vállalkozott, Brandspiegel Gábor festő ellenben igen, neki nem 80 ezüst forintért — mint a királybíró és főépítés-felügyelő ígérték, de 60 forintért — a mi elegendő ár — a kifestési munkát átadhatónak véli. A kir. kormánysház sept. 24. megengedte a tanácsnak, hogy a nevezett festőnek a címér kifestését adja át 60 frtért, vegyen tőle kötelezvényt arról, hogy a munka tartósságáról jól áll, s tüstént fogasson hozzá, s máskor az ilyekben az esküdt-közönséget kihallgatni el ne mulassa; az építési munka bevégzésének pedig erélyesen járjon utána. A kapu fölébe teendő nagy kő felirata nem levén oly sürgös, még maradhat...¹⁾ El is maradt végképen. Én semmi nyomát nem láttam az engedélynek, és senki sem emlékszik ARANYOZOTT FELIRÁSRA.

A legelőbb 1769. indítványozott katonai laktanya tehát 68 évi kérés, reménykedés, néha csaknem kétségbeejtő bosszúság, kárvallások és szenvedés, tenger kin és küzdelem után végre fölépült, Kolozsvár polgárainak hajléka ezután csöndes, biztos *otthon*-ává lett, s a családi erkölcsök tisztaságát állandóul fenyegető veszély házuk küszöbétől végkép elhárítatott. A katonalaktanya Kolozsvárnak mint középület is díszére van, s a népnek, mely megalkotta, ritka erélyéről, okosságáról és áldozatkészségéről tesz tanuságot, a mellett, hogy a polgárságra és erkölcsökre való érintett hatása üdvös, következményei jótékonyak. A tanács és esküdt-közönség többször kifejezte örömét az elért siker felett, háláját Estei Ferdinánd főherczeg nagylelkűsége s igazságérzete iránt, legmelegebben fennebb említett 1834. nov. 7-ki feliratában. Ez kötelesség volt. A történetírás elbeszélve, a mik és a hogy s kik által történtek, megérdemelt maradandó emléket állít azok számára, a kik a szép és hasznos munka megalkotásában tényezők voltak.

A másik sérelem a város köz vendégfogadójának katonaság általi elfoglalása s évtizedeken át használása volt, a mi méltán fáj

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1836. 10529. sz.

a polgárságnak. Az alkotmány helyreállása után hitte annak meg-
orvoslását, de fogamat nélkül. 1792. aug. 1. folyamodott a tanács a kir.
kormányzónak visszaadásáért, hivatkozott 1791-ki kérésére, mikor
azon választ kapta, hogy a következő év tavaszán sérelmök orvosolva
lesz. Várták mostanig hiába — ez a közpanasz — fel vannak tartóz-
tatva, hogy az uri méltóságoknak és külföldről látogatóba jövő idege-
neknek tisztességes szállással szolgálhassanak; helyök van, építhet-
nének, de a katonai árvák ottlakása miatt nem lehet. Ez bántja őket
s nagy kárt okoz; különben is egy hazai város sem terheltetik ily
nevelő-ház adással, s ha Kolozsvárnak még is oly hosszasan hordozni
kellett e terhet, hordozza immár más város is; kérte azért vendég-
fogadója visszaadása kieszközlését. A kir. kormányzó a med-
gyesi kegyesrendieknél hely iránt nyomozódva, hová át lehetne a
növéndékeket tenni, az ügyet függőben hagyta. Eközben a katoná-
növéndékek főparancsnoka az épület fedele megigazitását kívánva:
a tanács 1793. ápr. 25. ismét megújította kérését, érzékenyen
panaszolta, hogy nem hogy elvitetnék az intézet, de még költséges
épületjavításokra hivatott fel a város, kérte tulajdona visszaadását
s a katonanövéndékek máshová vitetését, található alkalmas hely
számukra Kolozsvárott máshol is. A kormányzó átírt a főhad-
vezérségnek, intézkedést kérve tőle e tárgyban, mely visszairt,
hogy a katonai nevelő-háznak az ezred állomáshelyén [*Staab*] kell-
vén lenni, nincs ellenére, ha az ezred állomáshelye Medgyesre tétet-
vén át, a nevelő-ház is elmegy vele, csak hogy a kir. kormányzó
elhelyezésök iránt intézkedjék s azt vele tudassa. Ez visszairt, hogy
a mennyiben a főhadvezérség az ezredállomás helyének Medgyesre
áttételéhez köti a katonanevelő-intézet sorsát, tudatni kívánja,
hogy az ezred állomáshelyének meghatározása az ő felsége és
országgyűlés határozatától függ. A mi a kir. kormányzó által
teendő intézkedéseket illeti, nézete szerint a katonai felsőbb sza-
bályzat szerint egy község sem tartozik ily nevelő-intézeteknek
máskép szállást adni, mint magán félnek, szabad egyezés szerint;
szerinte ez is egészen magán intézet, mely maga köteles magának
szállásról gondoskodni, úgy a mint jobbnak látja. Kolozsvár nem
kényszeríthető, hogy remélhető nagyobb hasznáról világos kárával
lemondjon, és sajátját oly olcsó árban azon növéndékeknek engedje
át, vagy ha magára nézve hasznosabbnak látja, azt vissza ne vehesse.
Ezeknél fogva nem marad egyéb hátra, mint hogy az ezred magá-

nak más intézeti helyről gondoskodják. A főhadvezérség erre 125 forintot igérvén az eddigi 60 frt bér helyett, kérte az intézetnek még egy ideig ott maradhatását, míg t. i. a kir. kormányzéknek Kolozsváratt maradása elhatároztatik, mert Szebenbe visszamenése esetében oly alkalmas hely e végre mint Kolozsvár sehol sem lenne. A kir. kormányzéknek ezt a tanácssal tudató azon rendeletére: elfogadja-e az ajánlatot vagy nem? a tanács kijelentette, hogy előbbi határozata mellett megmarad. Ennél fogva a kir. kormányzék a felséghez jelentést tett, az ügy eddigi folyását előadta, s kérte kegyelmes intézkedését, hogy a fenforgó katonai nevelő-ház Kolozsvár közönségének mielőbb saját céljai szerint jobban használhatása végett visszaadassék s hogy az illető ezred növendékei nevelési helyéről másképen gondoskodják, annyival inkább, mert az ügy sem a katonaság elhelyezésével, sem a kir. kormányzék hol székelésével összefüggésben nincs. A felség nov. 19. kelt udvari rendeletben az ügynök elintézését a háborus idők rendkívüli költségeinek tekintetéből elhalasztatni határozta, a mit a kir. kormányzék a tanácssal tudatván: az 1794. jan. 5. kelt újabb folyamodásában kijelentette, hogy azon tekintetből, hogy a fenforgó háznak, — melyre a városnak elkerülhetlen szüksége van — oly régóta és oly sokszor kért és sürgetett visszaadatását megnyerhesse s a felség iránti, a mostani háborus időkben köteles hűségét bebizonyíthassa, a város közönsége kész arra, hogy az intézet növendékeit önköltségén oda szállítja el, a hová áthelyezésök és taníttatásuk e hazában rendeltetni fog; a tanács bizik, hogy miután a ház átadását semmi nem akadályozza, ha ezen ajánlat a felségnek bejelentetik, kegyelmesen fogadtatása remélhető, mert az átköltözés a katonai kincstár megterhelhetése nélkül hajtatik végre; kérte annak kieszközlését, hogy ezen magyar város ne kényszeríttessék e hasznos tulajdonához oly sokáig nem juthatás miatt oly nagy kárt szenvedni, sőt azt annyi év után visszanyervén, majorsági pénztárára és az átútazó közönség kényelmes elfogadtatására nézve minél hasznosabbá tehesse. A kir. kormányzék átiratához csatolva a város kérelmét, miután az átköltözés főakadálya, a költség el van hárítva, addig is, a míg br. Splényi-ezred állandó állomáshelye végleg megállapíttatnék, hathatósan ajánlta annak teljesítését, annyival inkább, mert a város azon telken levő házából vendéglőt akar építtetni, a mi eddig nem volt, tehát kérése a közjót célozza s majorsági pénz-

tárán is segít, a mire nagy szüksége van; de különben is kívánsága teljesültétől súlyos kára nélkül elütni nem lehet. A főhadvezérség sept. 9. tudatta, hogy a szóban levő növendékek elhelyezéséről Medgyesen és Segesvárárt siker nélkül tudakozódván, nem maradt hátra más, mint Tordán keresni alkalmas helyet; útasította is Szappanyos főhadnagy nevelőintézeti igazgatót, hogy azonnal oda menjen s vagy az ottani törzskari ház [*Depot*] helyiségét, vagy más alkalmas helyet szállásul béreljen ki a kolozsvári növendékek elszállásolása végett, s felkérte a kir. kormányshoz, hogy a városi tanácsot útasítsa arra, hogy a nevezett főhadnagynak az elszállításban segítségére legyen. A növendékek még azon évben Kolozsvárról a tordai törzskari szállásra költöztettek át, a mint azt a főhadnagy egy 1796. jan. 30. a már ekkor Tordán volt katonai nevelő-ház érdekében a kir. kormányshoz intézett átirata igazolja. ¹⁾ Kolozsvár oly rég nélkülözött, belmonostor-utczai *Fejér Ló* nevű háza és vendégfogadója birtokába jutván: e sérelme is orvoslást nyert, s a tanács a szükséges javításokat rajta megtétetvén: 1798. május 10. minden helyiségeivel együtt 6 évre bérbe adhatására engedélyt kért. Ebből látszik, hogy birtokában volt, s hogy az mennyire gyarapította a majorsági pénztárt, kitetszik abból, hogy 1808-n 3610 forint évi bérért adatott ki, ²⁾ a mit egybehasonlítva az 1793-n a katonaság által fizetett 60 forinttal, világossá lesz az ok, miért bántotta annak idegen kéznél léte a város közönségét oly nagyon, s miért töprengett annyit annak visszaszerzésén... Kolozsvár társadalmi életében is új korszak kezdődött ezzel, mert habár sok költséggel s későn, de az idő szükségének megfelelő csinosabb vendéglőt s téli vigadó helyet [*Redoute*] építtetvén oda: a városnak volt tisztességes vendégelfogadó, az utazónak kényelmes megszálló, s a közönségnek a téli időszakban oly mulató helye, a minő más mivelt városokban, a hol magán és házi gondjaitól szabadulva, néhány órát üdítő szórakozásnak s nemes időtöltésnek szentelve tölthetett el... Ez időben lőn orvosolva a polgárságot évtizedek óta bántó azon másik méltánytalanság is, hogy a politikai és kamarai tisztviselők, ugy a katonatisztek szállásának minősége és ára fennsőbbleg lévén meg-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1792. 5530. 1793. 3748. 4781. 6259. 7435. 9421. 1794. 3837. 6145., 1795. 624. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1812. 7679. sz.

határozva, a házbirtokosok kénytelenek voltak ahhoz alkalmazkodni. II. József császár 1786. eltörölte a két első, a most uralkodó felség azt 1826. aug. 25. kelt rendeletben most újabban eltörölnék jelentette ki s kimondotta, hogy jövőre nézve ugy a politikai, mint a kamarai tisztviselők szállásügye a köztük és háztulajdonosok közti szabad egyezkedés tárgya legyen, s utóbbiak ne legyenek kötelesek házaik valamely részét akaradjuk ellenére az említett tisztviselőknek átadni. Ellenben az 1786. évi szállás-szabályzat a katonatisztekre és egyénekre nézve érvényben marad, de a kir. kormányzók oly intézkedésre útasított, hogy azon háztulajdonosok, kik katonatiszteknek szállást adnak, azokkal hasonlítva össze, a kik polgári egyéneknek szabad alku szerint adják ki házaikat, az illető pénztárakból fizetendő bérek által meg ne károsíttassanak.¹⁾

A közbátorság, a személy és vagyon biztonsága, mint a város díszé és mivelődési érdeke egyformán szükségessé tették a város éji kivilágítását. Erre az eszmét Pál András főbíró adta, indítványozva, hogy az idegen bor 1 1/2 kr. díjja 6-ra emeltessék, ennek és az idegen pálinka 12 kr. díjjának 1/4 része fordíttassék világitásra. Az indítvány 1819.²⁾ a város gazdasági bizottságának adatott át, mely a jan. 12. közgyűlésben ezt elégnék nem találván, még évenként három hónap tartamára minden font hús után egy pénz fizetését hozta javaslatba addig, míg a kellő tőke létre jő; az esküdt-közönség azon módosítással fogadta el, hogy három éven át fizettessék addig, míg a szükséges alap összegyűl, a mit a tanács azon módosítással tett magáévá, hogy ne 3 évig, de addig fizettesék ez összeg, míg a világitásnak mind létrehozására, mind fentartására elég alap lesz, s e határozatát azon évi márcz. 15. a királyi kormányzókhoz helybenhagyás végett felküldötte. Még azon évben Pataki Mihály főbíró is [*kelet nélküli*] jelentést tett a tanácshoz az éjjeli világitás iránt, melyben írta, hogy sok tanácsbeli és esküdt-községi tagtól, sok kir. kormányzoki tisztviselőtől és városi uri rendektől hallotta, mily hasznos lenne a polgárookra s a közönségre, ha ezen hazai első város más országok példájára sötét estvéken és éjjeleken megvilágitatnék; mily díszére lenne ez a városnak, s mily nagy kényel-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1826. 9917. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1819. 4328. sz.

mére és bátorságára az összes polgárság házainak, vagyonának, a boltoknak és pinczéknek, mint megkevesednék a lopás s meggyérülne a rossz cselekedetek száma; a tekerők és gonosztevők így könnyebben tetten érhetnének. De mivel a világítás létrehozásához és fentartásához, lámpások szerzésére, örök állítására sat. költség kell: a főbíró erre legbiztosabb alapnak a hús fontjától egy pénz fizetését látná szükségesnek. Ez nem az ő gondolata — ugymond — de mint jót és szükségest ohajtaná, hogy ne csak szó és beszéd legyen ezután is, hanem váljék tette; javálja tehát, hogy a tanács határozza el, hogy új évtől fogva azt megkezdi, s a gyűlendő alapot a világításra s a főtéren egy szökő kút állítására fordítja, mely utolsót a város díszén és hasznán kívül az eshető égések alkalmával rendkívül kívánatosnak tart. A tanács az indítványt 1821. decz. 3-ki ülésében magáévá tette s 13-n ajánlólag a kir. kormányshoz fölterjesztette, mely ezt és az előbbi 1819-ki fölterjesztést 1822. jan. 5. egy négy tagu bizottságnak adta ki terv- és véleménydolgozás végett, mely közt volt az országos főépítészeti igazgató Thalinger Frigyes és Bergai József lyceumi vegytan tanára is, azon útasítással, hogy az 1819-ki tervet és ajánlott alapot megfontolás alá véve, adjon javaslatot, a főbíróval indítványa helyeslését tudatta, Brassó és Szeben városok tanácsainak pedig — a hol már a világítás rég létezett — annak mivoltáról tudósítástételt rendelt.¹⁾ A bizottság nov. 10. adta be tervét és jelentését²⁾ s Pataki Mihály főbíró az ügy elintézése gyorsítása végett külön is jelentést tett róla, melyben előadta: „hogy neki sikerült 124 uraságot és polgárt megnyerni, a kik egy-egy lámpást csináltatnak, vagy árát kifizetik, reméli, hogy ezt 200-ra növeli; ezenkívül az esküdt-közönség meghatározta, hogy minden új polgár beesküvésekor 10 frtot fizessen lámpás csináltatásra; mesterember is van olyan, a ki még a polgári esküt nem tette le, 100, a kinek díjával 300-ra növekedik a lámpások száma; a városnak is van a fejedelem intézkedéséből való 17 lámpása; uraságoknál is sok található, ugy, hogy ezeket bele tudva, csak mintegy 100 lámpást kellene a tanácsnak a majorsági pénztárból szerezni; mindezek árát most egyelőre előlegezné a majorsági pénztár, mert bizonyosra vehető,

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1821. 11795. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1822. 11191. sz.

hogy egy év alatt mind az visszatérül. Kérte tehát a kir. kormány-
széket, hogy a lámpások megcsináltatását engedélyezze. A fentar-
tásra alapul ő a hús fontjától fizetendő pénzt csak 3 évre látja
meghatározandónak, a mi ez idő alatt 5000 forintra fölnevekedik,
ennek évi kamata lenne 300 frt, az új polgároktól remélhető 200
frt, ezen kívül lehetne e célra fizetést kívánni a kereskedőktől,
vendégfogadósoktól és állandó korcsmát tartóktól, vagy pedig a
Kolozsváratt levő 961 valóságos birtokos polgártól évenként 2—2,
166 özvegytől 1—1 frtot. Ezekből a fentartás költsége biztosan
kikerülne.“¹⁾

¹⁾ A bizottság jelentése részletei: „I. a fő- és óvári térre, Torda-, farkas-,
közép-, magyar-, hid-, monostor- és szín- [fő] utczákra 194, — II. buza-, király-,
szentegyház-, szappanyutczákra, a hidutczai két, a monostorkapu szöglettől a
katonai sütőházig, a toronynál levő két sikátorba, a 30-adnál és barátoknál
levő serháznál, Horváth Dániel házánál, Fronius-házánál, Akeszuan-házánál,
főbiró Pataki Mihály utczájára, kismesterutczába, ott a két sikátorba együtt
188, — III. a kőfalak mellett 20 ölnyre csak egyik soron; a reform. templomtól
a boszorkány szeren át a kis kapuig, innen a közép- és magyarkapuig, tovább
szappanyutczáig, megint tovább a hidkapuig, innen a serházig, az óvári Can-
dia-utczába, a monostorkaputól a színutczai ajtóig, innen a Torda-kapuig
két-két lámpás, együtt 58, mindhármát összegezve, s a mint látható, csak a
belvárost véve tekintetbe, 440 lámpás beszerzését ajánlotta, melyek egyen-
ként 15 v. r. frtba kerülnek; s miután 200-nak megvétele az uraságok, kir.
kormányszéki tisztviselők és polgárok által meg van ígérve és aláírással
biztosítva, csak a többiről kell a tanácsnak gondoskodni; a mi azon községi
határozat alapján, mely minden esküdt-polgárt egy tűzoltáshoz kellő bő-
veder megszerzésére kötelez, a mi 10 frtba kerül, az ezen czímen fizetni
kellő összegből a 240 lámpás bizonyosan kitelik, addig is ezek ára, 3690 frt
a majorsági pénztárból lenne fedezendő... A világítás idejéről a bizottság
nézete az, hogy alapul a tavaszi és őszi éjjnap-egyenlőséget véve, télen 92
éjen át, esti 5 órától reggeli 4-ig, tehát 11 órát számítva, 1017 órán át,
nyáron pedig esti 9-től reggeli 3 óráig, tehát 6 órán át 91 éjjen s 546
órán, együtt 1558 órán át a 144 lámpára 16 font és $7\frac{1}{2}$ nehezék, együtt 7140
font és $26\frac{2}{3}$ nehezék olaj levén szükséges, ez, — fontját 4 kr-ra számítva, —
kerülne 1309 frtba 9 krba, a bél 50 frtba, világítási biztos fizetése 104 frtba,
30 lámpásgyújtónak — egyre a gyűjtés gyorsításáért csak 15-öt számítva
— évi 25 frtjával 750 frt, együtt 2209 r. frt 9 krba, a meglevő 10 éjji ör
mollé még 20 örnek 25 r. frtjával 550, igazításokra 20 r. frt 51 kr., együtt
2780 r. frt. A költség legbiztosabb, s az adófizető polgárok legkevesebb
megterheltetésével járó alapja, az esküdt-közönség 1819. febr. 27. kelt azon
határozata: hogy a hús fontjától 3 évig egy pénz fizetessék; ebből oly ösz-

A kir. kormányzók a bizottsági jelentést úgy intézte el, hogy a tervet hozzá visszaküldötte újabb megvitatás és kiegészítés végett azon okból, hogy figyelmét nem terjesztette ki arra: nem lehetne-e más költség-alapot is találni s jelesen a terv valószínűsítését a házak lakosainak tenni köteleességévé? továbbá azért, mivel a lámpások távolságát sem határozta meg; a főbírónak a tervre tett jelentésére pedig visszairta: „hogy a kir. kormányzók hajlandó ugyan az ő terve elfogadására, mert az a bizottság által felküldöttel megegyezik, de szükségesnek látván, hogy a terv megvalósítására más módot is ajánljon s a lámpások távolságát is jelölje ki, ezért azt visszaküldötte s az erről való gondolkozást annak is ajánlta azon hozzáadással: nem lehetne-e azt a majorsági pénztár erején létesíteni s a város bő majorsági helyein olajnövény termesztésével az erre szükséges 1309 r. forint 9 krt tetemesen leszállítani?“¹⁾ A bizottság második munkáját 1823. jan. 28-n terjesztette föl: „Kikérdezte előbb — ugymond — a gazdasági bizottságot, felhívta újabb mód ajánlására az esküdt-közönséget, elébe terjesztette a birtok és házak fekvése s kiterjedése szerinti hozzájárulási javaslatot; de a közgyűlés újabb tehertől tartván, most is azt jelentette ki, hogy a húspénznél egyéb célszerű módot a kívánt cél elérésére nem lát, úgy, hogy az alól csak a katonaság, a convictus, seminarium és a Karolina-kórház legyen kivéve. A közönség ez áldozatra is főképen a kir. kormányzók iránti mély tisztelet behoztatása, s méltóságos tagjai kényelme megszerzése végett határozta el magát; ha ez így nem fogadtatik el, a város kivilágítási tervétől kénytelen lesz elállani. A bizottság még pontosabb számítás tételén a húsfogyasztásról, úgy jött ki, hogy levonva a mentesítendő közintézeteket, s a világitás évi rendszeres költségösszegét, tiszta maradvány 6345 r. frt lenne, a miből a 8-ik év végén 50,041 r. frt 34 kr. tőke gyűlné, a mint mindezt hiteles

szeg gyűl, a miből a világitás üdvös intézménye bizonyosan fenttartható lesz. A bizottság kiszámítása szerint 4562 frt 30 $\frac{1}{2}$ kr. fogván ebből egy éven át bejönni, az így támadt 2780 frt költségen feljül tőkésítés végett még 1782 frt 30 $\frac{1}{2}$ kr. marad meg, s azt is 1800 frtra téve, 6% kamat fizetés és lelkiismeretes kezelés mellett 16 év alatt 46,210 r. frt 25 kr-ra növekedik, s annak 2772 r. frt 38 kr. kamata az éjjeli kivilágítást állandóul biztosítja. A bizottság a lámpások álló-helyét is kijelölte.

¹⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt. 1822. 11191. sz.*

számítások igazolják . . .” A királyi kormányshék ellenvetette a tanáchoz 1833. május 21. intézett leiratában: „hogy a legelső és legszükségesebb élelmi cikk megadóztatása annak megdrágulását idézi elő, a mi a helyes közrendészeti szabályokkal ellenkezik, terhet ró nem-kolozsváriakra is, az intézet a városi közönség hasznára levén leginkább, költsége a majorsági jövedelemből fedezendő; de ha az egész költség ki nem telnék, a kir. kormányshék nem lesz idegen a hús ára felemelésétől is oly módon, hogy a felségnek följelentessék. Egyébiránt — folytatja a kir. kormányshék — e hasznos intézet létesíthető lenne a polgárok által nem érezhető kisebb fizetés által is, vagy ha a város földein olajt termesztené. Ha ezek a költséget nem fedeznék, csak ekkor lehetne s csak pótlásképen a hús-ár felemelésével is segíteni. Mindezekről a tanács tudósítását elvárja.“¹⁾ A tanács jun. 12. jelentette, hogy közölván a felsőbb rendeletet az esküdt-közönséggel, az önként elismeri: „hogy az éjji világítás a város és közönség, tehát minden lakos és utazó kényelmére van s költségét a közpénztárból kellene fedezni, ha az bírná; de mivel nem bírja, kénytelen a tanács és esküdt-közönség annak létesítése és fentartása alapját az összes polgárságra feloszló s alig érezhető hús-ár felemeléséből megalkotni. A majorsági pénztárból e célra semmi sem jut, a házbirtokosokra sem tehető rovatál a világítási és osztályozási nehézségek miatt, mert a külvárosokban egyelőre nem lesz világítás, hogyan lesz hát fizetés kívánható? Aztán más a bece a belvárosi bár nem nagy kiterjedésű, de jól beépített s nagy jövedelmet adó, és más a külvárosi pusztá telkeknek. Ez sok panaszra adna okot s a népben az elnyomatás félelmét keltené fel. A tanács és esküdt-közönség most sem lát más alapot az elébb ajánlottnál. Az olajnak majorsági földön termelése a város birtokainak haszonbérbe adatása miatt nem lehetséges, visszavételök pedig megapasztná a majorsági pénztár jövedelmét; ez nem lenne jó gazdálkodás.“²⁾ . . . Itt az ügy két évig hallgatásban maradt. Ekkor gróf Bánffy József kir. kormányshéki tanácsos a kir. kormányshék nevében rövid úton felhívta országos építészeti igazgató Thalinger Frigyeszt és Pataki Mihály városi rendőrigazgatót, hogy figyelmezve a bizott-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1823. 1519. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1823. 6915. sz.

ság 1822. nov. 10-ki fölfejtéseire, s a kir. kormányzéknek nov. 30-n erre kiadott rendeletére, valamint a kolozsvári főtér és belső utcák kivilágítását illető eddigi terveket is az érvekkel együtt még egyszer szigorú megfontolás alá véve — a város falain belőli térek és utcák pontos felmérése, után — összevont rövidséggel tegyenek javaslatot arról: miképen lehetne létrehozni e terv megvalósítására szükséges pénzalapot? a város majorsági pénztára, az összes polgárok és ott tartózkodó közönség méltányos, igazságos és kellő arányban hozzájárulása által? s azt terjeszszék a kir. kormányzék elé. A bizottság csekély szám- és arányváltozással most is 1822-ki véleményét adta elé, összevontan, eleget téve 1. a kir. kormányzék azon meghagyásának, hogy a lámpások távolságát mindenütt határozza meg, 2. hogy a költségnek a polgárságra teendő rovatal útján előállítását illető módozatot fejtse ki nyomosan, 3. az eddig fenforgott mindhárom jövedelmi forrást u. m. a hús-áremelést, a polgárságra teendő rovatalt és a majorsági pénztár hozzájárulását vegye figyelembe, s véleményét arra is terjeszsze ki: nem lenne-e e hármas fedezeti alap módozata alkalmazható?¹⁾

¹⁾ A bizottság a szükséges alapnak e három jövedelmi forrásból előteremtésére nézve azon tervet adta, hogy:

I. 47 honoratior [ügyvéd, orvos, tisztviselő sat.] 2 frtjával fizetne 94 frtot, ezek özvegyei [25] 1 frt 25 krrel 36 frtot.

855 polgár és mesterember 1 frtjával 855 frtot, ezek özvegyei 20 krjával 50 frtot.

20 I. osztályu kereskedő 6 frtjával 120 frtot, 13 II. osztályu 4 frtjával 52 frtot.

20 nagy vendégfogadás 5 forintjával 100 forintot, 120 koresmáros 1 frtjával 120 frt . . . együtt 1416 frt.

II. a majorsági pénztár hozzájárulna 500 frttal.

III. a hús-ár felemeléséből bejő 2400 frt, a 3 tétel együtt 4316 frt,

Költség. 2780 „

Ezt kivonva a maradvány 1336 frt,

a mit kerek számban 1500 frtra téve, 8 év alatt gyűlne 14,846 frt 11³/₄ kr.

ennek évi kamatja 890 „ 46¹/₄ „

a polgárok hozzájárulása 1416 „ — „

majorsági pénztár 500 „ — „

együtt . . . 2806 frt 46¹/₄ kr.

Évi költség 2780 „ — „

maradék lenne . . . 26 frt 46¹/₄ kr.

Bárha a bizottság az alábbi számításban a kormányi parancsnak mindenben megfelelt, végül mégis azon véleményét ismételte, hogy mindent összevéve s megfontolva, most is legcélszerűbbnek, legigazságosabbnak és legkevesebbé terhelőnek tartja világítási alapul az 1 váltó krajezárnai húsárfelemelést, azért ennek elfogadását teljes meggyőződéssel hozza ajánlatba. A kir. kormánysszéki febr. 28-ki leiratában hangsúlyozta, hogy az éjji világítás a lakosok személy- és vagyonbiztonságára nézve oly szükséges és hasznos, hogy az osztrák monarchia majdnem minden városába már be van hozva, s hogy Kolozsvár is meg van erről győződve, mutatják községi feliratait; oly mód találendő tehát, mely se a közöniséget, se a majorsági pénztárt szerfelett meg ne terhelje. Minthogy a lámpások beszerzésére, mint legelső szükségre már önkéntes aláírás útján tetemes összeg van biztosítva, s a bőrvéderszerzés költség czíme alatt is 1130 frt a majorsági penztárba begyűlt, a kir. kormánysszéki megengedte, hogy a még kellő 3610 r. forintot a majorsági penztár előlegezze, melynek azonban az, a polgári bekebelezési, kereskedelmi s a múlt évi decz. 20. megengedett más díjakból visszafizetendő lesz. A világítás folyamatba indítása és fenntartása végett gyűjtendő alapra nézve megrendelte: 1. hogy a Kolozsvárat lakó birtokos uraságok, polgárok, kereskedők és korcsmárosok e célra a bizottság által kimutatott díjakat évenként fizessék, a mi 1416 frtot tenne, 2. a majorsági penztár 500 frttal járuljon hozzá, 3. a hús fontja után néhány évig, míg más fedezeti alap lesz, a téli négy hónapon át 1 váltó kr. fizetessék a tudvalevő kivételekkel, a miből 2400 frt remélhető, s így a három czímen 4316 frt ezüstpénzben, a miből a 2780 frt fenntartási költséget levonva, a megmaradó 1536 r. frt vagyis kerekszámban 1800 6% kamatra adva, addig gyümölcsöztetendő, míg az intézet fenntartását biztosító tőke összegyűl. A közönség és polgárok által ezen célra eddig tett ajánlat a kamatból lassanként pótolható lenne, sőt a város takarékos gazdálkodása s az olajszükségletnek saját természetével előállításával lényegesen leszállítható. Ez az összes számítások átküldése mellett a tanácsnak azon megjegyzéssel iratott meg, hogy az esküdt-közöniséggel tudassa s mihamarább vegye teljesezésbe. Közölvén a tanács ezt az esküdt-közöniséggel: hálás köszönettel vette ugyan az atyai rendelést; de kinyilatkoztatták, hogy a nagy adó, fuvardíj, katonai laktanyára

ígért földj s más szükségéik által úgy meg vannak terhelve, hogy nem hiszik, hogy újabb rovattal megterhelhetők legyenek, s esedezve kérik meg nem terheltesöket. Ők már — írják — rég meghatározták, hogy a hús-árnak fél p. krral emelése a legcélszerűbb alap s helybenhagyását kérték; a tanács magáévá tette ezt s kérte a kir. kormányzékot, hogy az eléggé megterhelt polgárságot újabb rovattalól kegyelmesen kimélje meg, mert ez a szegényebb osztályokat fogja terhelni; a korcsmárosoktól szintén két cím alatt is díjt venni súlyos lenne, míg a húsár-felemelés által legkevesebbé érezhető teher háromolnék a lakosokra vagyonnosságuk arányában . . . A kir. kormányzék május 30. megkérdezvén a tartományi főszámvevőséget: ha a majorsági pénztár megbirná-e a szóban levő 500 frtot? az kimutatta, hogy a városnak terhelő adósságai levonása után — 61,576 frt 9³/₄ kr. künn levő kamathátralékot is beleértve — 83,946 frt 13 kr. cselekvő pénztári vagyona van. A kir. kormányzék azon czélból, hogy ezen pénzügyi eredmény értékét megismerhesse, a város 1824-ik évi számadásainak 8 nap alatt felküldését rendelte, a mi teljesülvén: ez is az elébbi kimutatás helyességét igazolta, a miből kitünt, hogy Kolozsvár majorsági pénztára az 500 frt kiadást megbirja. Ennek következtében a kir. kormányzék az ügy kezdetét és eddigi folyamát a felséghez följelentvén, azon nézetét fejezte ki, hogy miután a tanács és esküdt-közönség a kir. kormányzék többszöri rendeletére is csak a hús ára fölemelésébe egyezett bele, s bár érvei többször meg voltak ezáfolva, azon kívül minden egyéb jövedelemforrás keresését mellőzte, minden más létesítési mód iránt idegenségét többször kijelentette, méltóztassék a felség megparancsolni: 1. hogy a polgárok, vendéglősök és korcsmárosok a kir. kormányzék által ajánlott mérsékelt díj, 2. a marhahús fontjából a téli négy hónapon át 8 évig minden polgár 1 váltó kr., 3. a majorsági pénztár évenként 500 ezüst forint fizetésére szorittassék, s ezen eleinte a város közönsége által is hévvel pártolt, de most — a mint látszik — azon okból, hogy a kir. kormányzék nemcsak az idegenek, de a polgárság hozzájárulásával is kívánja létrehozását, megúnt üdvös intézet létesítése akadályait, melyek figyelmet nem érdemelnek, elhárítani, s létesítését eszközölni méltóztassék. A felség 1826. jan. 7. kelt udvari rendeletben a húsáremelést nem fogadta el, azért, mert az inkább nyomja

a szegény adózó külvárosiakat, a napszámosokat és a rendes fizetéseikből élő tisztviselőket, a kik az éjjeli világításnak soha sem, vagy csak ritkán veszik hasznát, hanem a tanácsot és esküdt-közönséget más alkalmasabb mód és alap kitalálására útasította; minek következtében az, bár hiszi, hogy a külvárosi nép, ha iránta megkérdeznék, e fölemelést nem ellenezné, s bár tapasztalásból tudja, hogy a napszámosokat a dolgoztató gazdák élelmezik, s maguk nem hússal, de szalonnával, túróval, tejjel élnek, a tisztviselőkről is meg van győződve, hogy ezért nem panasználának, s kivált a két első osztály összes húskiadása alig érdemel tekintetet; mindazáltal minthogy a felség azt el nem fogadta, a tanács és esküdt-közönség azon újabb ajánlatot tette, hogy a költség első részét, a lámpásokra valót, Pataki Mihály főbíró fáradozatlan gondossága már annyiban megszerezte, hogy talált 127 oly egyént, a ki egy-egy lámpás árát már fizeti, s reméli, hogy még 100-at talál, az újonnan beérkezett polgárok 10 forint bőrvéderváltási díjában is gyűlt 1130 p. frt, a mi ha ezután is fizettetik, a 440 lámpás ára bőven begyűl, az alap ez ága tehát biztosítva van; a fentartási költségalap létesítése végett az esküdt-közönség azt hozta javaslatba, hogy az idegen bor vedrétől eddig fizetett 2 p. krt emeljék fel egy ezüst garasra, melynek fele menjen eredeti rendeltetésére, a katonai laktanya építési alapjába, ebből számítása szerint egy évben bejő 1881 p. frt s a mi még a 2700 p. forintig szükséges, t. i. 819 p. frt, fedezze a majorsági pénztár, melyből már 500 frtot a felség is jóváhagyott; ha ezt a királyi kormányshoz elfogadják, a város kötelezi magát, az oly régóta ohajtott éjjeli világítás mihamarább létrehozására. Az eziránt megkérdezett tartományi főszámvevőség a terv első részét egészen, utóbbit azon módosítással vélte elfogadhatónak, hogy a fel-emelés 3 krra legyen, fele világításra, fele a katonai laktanya építési alapjára, mely különben a felsőbb rendeletek ellenére $1\frac{1}{2}$ krral kevesbülne. E tervet a kir. kormányshoz october 12. azon kérelemmel terjesztette a felség elé, hogy mivel az által a kolozsvári majorsági pénztárra ismét újabb teher hárul, kegyeskedjék 1825. évi márcz. 28. a világítási alap gyarapítására nézve tett fölterjesztésére legmagasb elhatározását kiadni. A felség ámbár az éjjeli világítást kívánatosnak s mihamarább létesítendőnek látta, de mivel egyfelől szükséges tudni: ha elbirja-e ez újabb terhet a

majorsági pénztár? másfelől az idegen bor ára felemelése a kereskedésnek kárára van, ennél fogva utóbbi terv helyben nem hagyható; az elsőre nézve is tudni kell: a bórvederváltságdíjból 1822. óta mennyi gyűlt? s hogy a városnak 1825. volt 52,157 forint 31³/₄ kr. cselekvő követelése befolyt-e? Mielőtt tehát felsőbb határozat hozathatnék, a kir. kormányzék útasítsa a tanácsot a bekebelezési díjakról való kimutatás és számadás felküldésére, mit az május 29. teljesítvén, a tanács a vett rendeletnek sept. 19. tett eleget, felküldötte a kimutatásokat, és a főbíró Pataki Mihály által országos főépítészeti igazgató Thalinger Frigyessel egyetértőleg dolgozott új világítási tervet, melynek lényege az: „hogy egyelőre a város csak egy része világíttassék ki, a mennyire t. i. a már megajánlott 220 lámpás elég, s később rendre valamennyi; ezekre egyenként egy éven át olajra kell 37 p. frt 15 kr., a mit fizetnek a háztulajdonosok, kereskedők s más lakosok, úgy, hogy a tisztas állásuakra és kereskedőkre 4, a polgárookra 1 frt 30 kr., özvegyekre 30 kr., más lakókra 20 kr. essék p. p. a lámpásörök fizetésére 660 frt határoztatott a majorsági pénztárból. A tanács és esküdt-közönség nem akarván új terhet tenni a polgárságra, e tervet sem fogadta el, hanem most is legelőbb kimondott húsáremelési javaslata mellett maradt meg, vagy ha az el nem fogadtatik, a kávé és cukor haszonbérbe adását javallotta, a miből 3000 frt remélhető. A kir. kormányzék kedvezőtlenül fogadta a tanács e tudósítását, melyből látta, hogy ezen üdvös intézmény, mely már 1819. óta tárgyalatik s annyszor volt meghányva és vitatva, a tanács és képviselők némely tagjainak önérdéke és tudatlansága miatt eddigelé nem létesülhetett, sőt a tanács és esküdt-közönség változó véleményei s habozásai miatt létesítése nem is remélhető másképen, mint ha ezen különféle okoskodásoknak és ellenvéleményeknek véget vetve, erélyes rendelet bocsáttatik ki annak bizonyos időhatáron belől létrehozása iránt. Ennél fogva, hogy a felsőbb rendeletek tovább is meg ne hiusíttathassanak, a kir. kormányzék a tanácsnak megparancsolta, hogy félretéve minden akadékoskodást, a világítást a főbíró Pataki Mihály által legújabban dolgozott terv alapján — melyet a királyi kormányzék elfogadhatónak s a kitűzött célra alkalmasnak tart — a főbíró és tanács felelősségére hat hét alatt legalább a főutcákban létesíteni szigorú köteletségének tartsa, s gondoskodjék, hogy

következőleg a többi utcák kivilágítása is legyen meg. A királyi kormánysház e felsőbb jóváhagyás reményében tett intézkedéseit, megerősítés végett, érvekkel és okokkal alaposan támogatva, a felség elé terjesztvén: ott nov. 3. kelt rendelet által ideiglenesen tudomásul vétettek, de meghagyatott, hogy a kir. kormánysház Kolozsvár város majorsági pénztára gyarapítása ügyében — figyelmezve kiadásaira is — még aug. 25. parancsolt kimerítő tudósítását, teljesen fölszerelve, sietőleg terjeszse fel. Ez a felsőbb jóváhagyást a tanácssal decemb. 10. tudatta, azon meghagyással, igyekezzen arra, hogy a világítás a következő évi jan. 1. okvetlenül megkezdődjék, az erre szánt alapokat szedjék fel, a polgári bekebelezési díjt, melynek a világításra fordítását 1822. meghatározták, de 1824. egyébre rendelték, fordítsák egyenesen erre, s az 1822. év óta 1827 -ig gyűlt egész összeget adják a világítási alaphoz; a világítási költségekről minden évben vigyenek külön számadást, melyet a majorsági pénztári számadással mindig egyszerre küldjenek fel a tartományi főszámvevőséghez s igyekezzenek arra, hogy a világítási alap lassanként megéreghetetlen kút-főkből gyűljön össze. Azt is meghagyta a kir. kormánysház, hogy a majorsági pénztár gyarapítására javasolt némely díjak behozatala iránt megrendelt tudósításukat a felség elé terjesztés végett mielőbb küldjék fel.¹⁾ A főbíró és tanács felelőssé tétele a dolognak más fordulatot adott. Ezek a felsőbb rendelet teljesítését elhatározták, a főbíró ismeretes erélyével gyorsan végrehajtotta, s a közgyűlésnek csak a bevégzett tényt jelentette be. Érdekes jelentése a világítási ügyben folyt hosszús viták és elvi küzdelmek végkifejlődést tüntetvén elő: a közgyűlési j. könyv előadása szerint közlöm. „Pataki Mihály főbíró — így szól az — az 1828. évi febr. 27-ki közgyűlésben örömmel tudatta tervének a felség által is elfogadtatását, előadta, a miknek teljesítésére rendelete van, egyszersmind jelentette, hogy a világítás 1827. decz. 31. elkezdődött, a lámpások a kitűzött időben meggyújtattak; a világítási jövedelmekre nézve szintén jelentette: hogy 1822. octob. 24-től 1827 végeig 185 polgár esküdt fel, 10 firtjával fizettek 1850 váltó

¹⁾ Térkimelés végett mind ide egybevonam ez ügy tárgyratait. *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1823. 1519. 6915., 1825. 5476. 7169. 12451., 1826. 1686. 6175. 9814., 1827. 4296. 9533. 11727. sz.

r. frtot, némely czehektől s jóltevőktől gyűlt 199 r. frt, melyek 2049 v. r. frtot tesznek; a költség 247 lámpáshoz s a lámpagyújtók fizetése 20 frtjával 185 frt, főfelügyelő 60 frt, 35 egyén fizetése egy évnegyedben 185 conv. frt vagy 463 v. frt 20 kr. Minthogy az Óvár, belmonostor- és szinutczai városnegyed meglehetősen meg van világítva, az ottani örök febr. 1-től megszüntettek, s fizetésök a majorsági pénztárban bentartatott. Jelentette továbbá, hogy a lámpásokra ígért s olajra tett rovatal még fölszedve nem levén, 3600 frt átteendő lesz kölcsönképen a világítási lámpáspénztárba, az ígéretek begyűlése után megtérítendőleg. A rovatal felszedésére egy ifju kineveztetését kérte, a ki az uri rendtől, másikat, ki a kereskedőktől felszedje, a polgároktól való felszedéssel a negyedkapitányokat ajánlja megbízatni. Kérte a gyűlés helybenhagyását arra, hogy az intézet felügyelőjévé ifj. Pataki Mihályt nevezte ki, a ki tisztét jan. 1. kezdette meg, de minthogy a mécsesek mindennapi megtöltését, bélmegújítást sat. ő egyedül meg nem teheti, a 34 lámpásgyújtó közül egyet kinevezne e tisztségre, vagy ha ezt egyik sem akarná tenni, egy ily sorsu egyént jobbacská fizetéssel látna szükségesnek mellé adni.“ A tanács köszönettel vette a főbirónak a felség rendelései teljesítésében való fáradozását s annak pontos teljesítése által az egész város és tanács becsülete fentartását, intézkedéseit helyeslőleg fogadta, javaslatainak végrehajtására felhatalmazta s e gyűlés azon kellemes benyomások között oszlott szét, hogy a város díszét és javát egy szép és hasznos intézménynyel gazdagította.¹⁾

A közegészségügy is szabályozás alá jött. 1798. a. jan. 22. közgyűlésben a kül- és belmagyar- s kül- és belközéputczaiak azon kérésére, hogy a hidkapun alóli házaknál a Szamosra épített árnyékszékek töröltessenek el, s a katonai sütőházból kijövő rondaságnak a Szamos-csatornába bocsátása tiltassék meg. A gyűlés kiküldötte Andrási Antal és Titkos Mátyás tanácsosokat, és a községi szónokot azon útasítással: „hogy a város ügyvédével és negyedkapitányokkal kimenvén, a kérést egészen elintézzék és tökéletességre vigyék.“²⁾ Ugy látszik azonban, hogy a végzés teljesítetlenül maradt, mert 1801. a. márcz. 21. gyűlés ismét kül-

¹⁾ A közgyűlés eredeti j. könyvéből.

²⁾ A közgyűlés eredeti j. könyvéből.

dötte a negyedkapitányokat: „hogy a kiknek árnyékszéke van a Szamoson, vagy a kik más tisztatlanságokat vezetnek abba, a mik az egészségre ártalmasak, mindeniket intsek meg, hogy tüstént eltávolítsák, mert ünnep után biztosok mennek ki, s a kiknek e tilalom ellenére árnyékszékét a Szamos vizébe folyni vagy a tímárok bőrére ott áztatni találják, keményen fogják megbüntetni s épületjüket levágatják.“¹⁾ 1808. Mártonfi József r. kath. püspök felterjesztésére, a kir. kormányzék máj. 23. kelt rendeletében²⁾ megtiltotta: „hogy már rothadásnak indult holt testeket isteni tisztelet alatt a templomba bevigyenek;“ a mit a tanács az egyházközségek előljáróival közölt ugyan, de nem volt bizonyos, ha csak olyan holttestek értetnek-e, melyek a szokott tisztesség megadhatása végett, az erre való készüllet megtételéig szoktak oda vitetni? vagy pedig a csak most meghaltaknak *Requiem* mondása s prédikáció alatt való ott tartása is oda értetik? kérdést intézett azért a kir. kormányzékhez, honnan azon választ kapta: „hogy a rendelet értelme azon esetre, ha már a holttest szagos és megindult, mindenik jellemzett esetre kiterjed, annál inkább, mert a halotti tisztesség a holttest jelenléte nélkül is megtartható, tehát akármi kevés ideig sem engedhető meg ily szagos holttestnek a templomokban tartása.“³⁾ 1809. a május 2. közgyűlésen Barra István orvostudor és város physikusa indítványozására a közegészség fenntartása végett meghatározottat „1. hogy a be nem oltott gyermekek irassanak össze, s a szülők köteleztessenek őket beoltani; 2. addig senkit el ne temessenek, míg a hátramaradottak a város sebészétől halálozási levelet [*csédulát*] nem kértek, s hogy az fogatos legyen, a temető őre oly levélke nélkül senkit be ne bocsásson; 3. a hidelvi kapitányok ügyeljenek különösen a *Kismezőbe* temetendő halottakra; 4. azon hitfelekezetűek, a kik pap s kántor nélkül temetik el halottjaikat, jelentessenek fel a kir. kormányzéknek eltiltás végett; 5. gyógyszerárak számára gyógyító-füvet és virágot szedők ne akadályoztassanak.“⁴⁾ Midőn 1831. a cholera fenyegette a várost, a tanács jul. 14. ülésében a következő erélyes

¹⁾ *A közgyűl. ered. j. könyvéből.*

²⁾ *Orsz. levélt. Erd. oszt. 1808. 3456. sz.*

³⁾ *Orsz. levélt. Erd. oszt. 1808. 5507. sz.*

⁴⁾ *Az ered. j. könyvből.*

intézkedéseket hozta javaslatba annak távol tartására. „A városba szabad bejárást csak a 3 főkapura szorította, a monostori-, feleki-, középutczai és hidelvi nagy utakat hagyva fenn közlekedésre, a többiek betöviselését rendelte. Így a felső szintuczának a végét, azon feljül a földhidnél, hogy a jövők a feleki útra térjenek, továbbá a hársongárdi sikátort, a temetőn lejöő feleki-, patai- és györgyfalvi utakat, külső-farkas- és külső-magyarutca végét, a 13 város-utca, külső-királyutca végét, Schoppel sikátor, [egy kis utca ki a *Kismező* felé], Gáspár szorosa, [a *Kismező* feletti mezei út], kis temetői sikátor [a gyalogosoknak] és a bácsi út végeit. A fennevezett három nagy út végére kaput rendelt felállíttatni s két felől befonatni, mindenikhez 2—2 őrt állíttatott, az egész város négy részre oszolván, minden 24 órára a házak sora szerint 2—2 őrt s velök egy száz-férfit rendeltetett ki vigyázásra. De ezen külső védelmi eszközök mellett belsőket is alkalmazott a tanács. A heti vásárt úgy rendezte, hogy 10 óráig vásárolhassanak a házi szükségre a helybeliek, legfeljebb egy heti készletet, az előtt se idegen, se zsemlés, kenyérsütő és pálinkafőző gabnát ne vásárolhasson, 10-től 12-ig a zsemlések és kenyérsütők, azon túl minden. A heti vásárra 8 száz-férfi volt felügyelettel a városi és rendőrszolgákkal, az útlevel nélkülít be sem bocsátották“. A választott esküdt-közönség mindezt készséggel fogadta el s nemcsak a maga szolgálatát mindenki felajánlta, de a gyűlés még a következőkkel pótolta:

- „1. hogy a györgyfalvi út zárassék el már a határszálen az erdő alatt, hogy a vidékiek menjenek a feleki nagy útra; 2. zárassék el a borjumál alatt a Török-vágásnál a szőlőkből lejöő út is a határszálen; 3. a fellegvári ösvény; 4. a dézmacsürnél a Szamoson való átjárás a Nádastól kezdve. A tanács tudassa ezeket a szomszéd vármegyék tisztségeivel kihirdetés végett. Most még semmi baj sincs a városban — mondja a közgyűlés — de a cél az, hogy ne is legyen. Az utczák végére kert helyett a sorompófákat czél-szerűbbnek látja a közgyűlés, ez is volt mindig szokásban pestis-kor“. Ugyanazon gyűlésben a város physikusa ajánlatára meghatároztatott:

- „1. az árnyékszékeket hordassák a városon jóval alól a nagy Szamosba; 2. a *Lábas-ház* alatti tekergőket és czellengőket szélesszék el; 3. az idegen koldusokat vegyék számba s útasítsák hazájukba; 4. a zsidóknak semmi esetre ne engedjék, hogy ki- és bejárjanak; szintén a város physikusa indítványára mindkét

mészárszék a félelmes idők elteltéig kirendeltetett a monostor-magyar- és hidkapu elébe...¹⁾ Nemkülönbén nagy éberséget tanusított a királyi kormányzék, mely a hír elterjedésére azonnal egészségügyi osztályt állított fel, tagjai voltak: 2 kormányzéki tanácsos, a városi rendőrigazgató, physikus és két városi tanácsos. Ezek kórházat állítottak a felső színutczában; a szolgabíráknak meghagyatott, hogy a lézengőket, kereset- és szolgálatnélküli embereket útasítsák ki, a mesterembereket bírják rá, hogy előre gabonát szerezzenek be, minden negyed válaszszon egy ügyes polgárt, a hová a házanként járó polgárok a vizsgálat eredményét jelentsék, ez pedig a kir. kormányzék elnöke, br. Jósika Jánosnak tegyen jelentést. Az egészségügyi bizottság az aug. 5-ki gyűlésben ajánlta a városnak, hogy valahonnan vegyen fel 30,000 frtot, vegyen vele Bánffi-Hunyadon és Nagy-Váradon gabonát, hogy azzal a cholera ellen a szegényeket segítse. A mint az indítvány előadatott, Topler Imre száz-férfi kijelentette, hogy ő kész 10,000 forintot adni, hasonlóul gyógyszerész és száz-férfi Szlábi Dániel felajánlott 5000 frtot fél évig kamat nélkül. A közgyűlés köszönettel fogadta s éltette az ajánlattevőket, mint a város derék polgárait, bizottságot nevezett ki, mely a másik 15,000 frtot is megszerezze, s a veendő gabonát szállítsák a búzás bástyába. Gabona vásárlásra kinevezettek ifj. Topler Imre és Walter János, a ki lovait ingyen ajánlotta fel Nagy-Váradra menetelre. A gyűlés felhatalmazta, hogy mind a 15,000 frton vegyenek elegy gabonát, búzát és rozsot. A nagyváradiak Feketetőig hozzák el, azon innen, idevaló szekeresek.²⁾ A kir. kormányzék aug. 11. rendeletében minden intézkedést helybenhagyott, úgy, hogy a majorsági pénztárra abból semmi terüh ne háromolják.³⁾

A nagy őrtanya helyisége is ez időszak alatt változott meg, egészségrendőri okokból. 1724. a tűzveszélyességi okok kitudása s megszüntetése végett utcánként összeiratván a szalmafedeles, rosz kéményű házak, s a hol széna, szalma és más gyúlékony anyag volt, e munkálatban a hidutczában levő ugynevezett *Várda-házról* azt jegyezték meg, hogy rövid kéménye van, vastábla nélkül, félelmes tehát,

¹⁾ *Az ered. j. könyvből.*

²⁾ *Az ered. j. könyvből.*

³⁾ *Orsz. levélt. Erd. oszt. 1832. 9691 sz.*

mert katonaság lakik benne, és a főőrhely ott volt. Melyik volt e ház, a jegyzékből nem állapítható meg.¹⁾ 1801. a város óvári házá-
nak alsó részében volt, az ugynevezett *Várda-ház*, a felsőben a katona-
betegek — tehát az akkori katona-kórháznál.²⁾ De ez a kis *Várda-ház*
lehetett, mert a nagy főőrháznak máshol létét az itt következő
helyváltoztatás kétségenkívülivé teszi. A régi katonai főőrház
fedele megromlása és a főtér színvonalában a kövezés végett történt
változás előidézte annak megújítása vagy máshová helyezése szük-
ségét. A kir. kormányzék kihallgatandónak látta Thalingner Frigyes
országos főépítészeti igazgatósági mérnököt, a kire a kövezés főfel-
ügyelete volt bízva, a ki annak nem megigazítását, de lerontását s
más helyre áttételét javasolta, azért, mert a mostani ronda, a város
főtere s így az egész város díszének árt, a közegészségre és köz-
bátorságra nézve káros, a kövezéssel a megállapítandó színvonalnál
két lábbal alább esvén, eső és víz s mindenféle rútitás fészkévé
válík; most is mivel szomszédságában nincs árnyékszék, környéke
mindenféle piszok, tisztatlanság, ganéj, szemét gyűlhelye, melyeket
bárha egy gyarló deszka kalyibácska részben el is fed, mindazáltal
kivált nyári időben azon rettenetes rossz szag miatt, minden ott
elmenőt az egészségre nézve legveszedelmesebb halálos undorral
szokott eltölteni; azért ily helyet jövőre a főtér környékén meg-
tűrni nem lehet, oly házról kell gondoskodni, a hol a kellő tisztaság
fenttartható, s ilyen a véleményadó mérnök szerint a r. kath. czi-
nterem déli várfalán kívül levő azon ház, melyet most egy eszmadia
25 frtban bir, van két kis szobája, árnyékszéknek való kis udvara;
ha ehhez még hozzá adatnék a mellette levő kis boltkamarácska,
lenne akkora hely, mint a régi őrházban volt, t. i. 8° hosszú 2°
1' 6" széles, a hol jól ellehetne helyezni mind az órálló tiszt, mind
a legénység szobáit s a két szoba 35 órálló legénynek elég lenne;
nem kétkedik abban, hogy a plebánus a közjóért, méltányos fel-
tételek mellett átadni hajlandó lesz. A kir. kormányzék elfogadta
elvbén a javaslatot, a végrehajtás módjára nézve véleményadásra
kebeléből két biztost nevezett ki,³⁾ a kik br. Apor József helybeli
plebánusnak a dolgot elébe adva: úgy nyilatkozott, hogy mindenre

¹⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt. 1724. 3443. sz.*

²⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt. 1801. 6448. sz.*

³⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt. 1801. 3377., 3684., 4051.*

kész, a mi a városnak díszére és javára van s a javasolt hely átengedése iránt írott szerződést kötve megegyeztek, oly módon, hogy: „1. bére azután is 25 frt lesz, 2. az elvállalt teher nem lesz örökös, de csak 4 évre terjed s akkor a város ismét megújítja; 3. a mostani lakónak alkalmas szállást keres a város, az átalakítás költségéből pedig csak azon összeget fizeti, a mely a másik őrház megigazítására terveztetett.“ Ezen szerződés a kir. kormányshoz fölterjesztetvén: az előleges beleegyezését megadta, az átalakítás iránt Thalinger maga intézkedett s a tanácsnak megrendelte, hogy az említett hely és évi bér iránt a szerződést a plebánussal kösse meg, a mostani lakónak az eddig fizetett házbérért mestersége folytatására alkalmas szállást rendeltessen, s erről a főbíró magát a kir. kormányshoz előtt igazolja.¹⁾ Az őrtanya előbbi ronda helye a mai Rhédei-Jósika-ház előtt voltát az 1808. febr. 3. közgyűlésben tett főbírói jelentés igazolja, melyben a közönség elé terjesztette, hogy a *nagy Várdúnak* a Rhédei és Csáky nevet viselő házak elől történt elbontása előtt idősb gróf Rhédei Mihályné és gróf Wass Sámuel s ott körülbelől lakó más uraságok nagy ígéretekkel tettek volt azért, hogy az azon helyről elmozdittassák; miután megtörtént, ígéletének eleget senki nem tett; figyelmezteti a közgyűlést e tárgyban intézkedésre. A gyűlés a tanácsnak meghagyta, hogy járjon utána, hogy az illetők ígéletöket teljesítsék.²⁾ 1829. a jul. 25. közgyűlésben indítványoztatott az őrház telkének a régi iskola helyével fölcserélése, s bár a közönség ohajtotta, az még sem valósult, sigy az őrtanya tovább is helyén maradt.³⁾

A város nyilvános gyógyfürdő-helye a Brédfőbe vivő úton, a Nádashid mellett — melynek ásványos tartalmát fürdésre ez időben is használták — aligha nem azon állapotban volt most is, a mint azt 300 év előtt Heltai Gáspár felállította, mert a közemlékekben a város közfürdőjéről sehol világos emlékeztést nem találtam. Egyéb-iránt ez nem csoda. Ha volt is t. i. ott nagyobb s szebb építés, a hajduk, vallonok, oláhok, törökök egymást századokon át felváltó hada, a Lotharingiai herczeg és gróf Montecuccoli németjei s Rákóczi kuruczai, kik a Nádasterén sokszor hónapokig tanyáztak, földulták és semmivé tették.

¹⁾ *Orsz. levélt.* ord. oszt. 1801. 4080. sz.

²⁾ *Az cred. j. könyvből.*

³⁾ *Az cred. j. könyvből.*

Az is bizonytalan, hogy csak nyári fürdő volt-e ott? vagy téli is. A nemzeti fejedelmi korszakban említve volt, hogy II. János királynak a város készítettett fürdőt. Nem hihető, hogy az a Nádas terén lett volna a távolság és hely főleg téli zordonsága miatt. Benn a városban mesterséges fürdő létének nincs nyoma. E század elején azonban már két helyen volt nyilvános magán fürdő-hely: kül-monostor-utczában az ugynevezett *Flóra-fürdő* helyén és a magyarkapun kívül balra a Szamos-csatorna partján, az ugynevezett *Három lilium* nevű vendégfogadó, vagy korcsma telkén, melynek tulajdonosa, az ev. ref. egyház, s magán vállalkozók bérben tartották. A fürdő még ezelőtt 20—25 évvel fennállott, a Radnóthfáy-sikátorból a víz melletti kis ajtón lehetett e kezdetleges deszka fürdőkbe jutni.... Kolozsvár emelkedésének s csinosbulásának megfelelő fürdőt kezdett építtetni 1840-n dr. Szombathelyi Gusztáv, emivelt és a közérdekekért buzgó férfi, Kolozsvár városnak hosszasan főorvosa, azon helyen, mely hajdan a legelhagyatottabb s a városnak ugyszólva szemétdombja volt, s később díszéré lett; 1843 nyarán épült fel kettős falazattal *Diána-fürdő* név alatt, elebb csak deszkából, nem levén szokásban a téli fürdés; később megkezdette a közönség a téli-nyári fürdést, s így 1852. megnyílt az első állandó gőzfürdő; 1869 leégett, a tulajdonosnak oly nagy kárt okozva, hogy nagy ügygyel-bajjal, csak 1875. pünkösöd napján nyílt meg ismét a szép kőépületekkel s minden szükséges kényelemmel bíró új gőz- és zuhanyfürdő, mely ma Kolozsvár közegészségi viszonyai megjavulásának főtényezője, s melylyel dr. Szombathelyi polgártársai háláját érdemelte ki s nevét a város történetében örökre emlékezetessé tette.⁴⁾

Az 1830—31-ki cholera, közrendőri s közegészségi tekintetek, főleg pedig Pataki Mihály főbirónak a város és polgárai java iránti érdeklődése ismét fölelevenítették a belvárosnak bővebb vízzel ellátása régi eszméjét, de most ártézi kútak ásatásával akarták azt valósítani. A főbiró 1830. nyarán a badeni fürdőről visszatértében Bécsben több ily új készítésű kútat látván s építőjével beszélván, az ugy nyilatkozott, s később jegyzésbe is tette,

⁴⁾ Érdekes ismertetését adta maga az alapító 1881. ily cím alatt: *Leírása Kolozsvár sz. kir. városban újonnan épült gőz-, zuhany- és melegkúdas fürdő-intézetnek* DIÁNA-FÜRDŐ név alatt sat. Összeállította dr. Szombathelyi Gusztáv városi főorvos s az intézet alapítója és tulajdonosa. 8-drét 1—14. ll.

hogy ő úti költségen s a munka ideje alatt fűtött szálláson kívül, havi 50 r. frtért a város anyagából kész, kívánság szerint, számos ily kútat készíteni, mely tapasztalatát és egyezkedését a főbíró a város dísze, haladása és kényelme, valamint tűz esetében az oltás könnyebbsege s a veszély mérséklése okaiból, végre, mivel egy szökőkútnak a fűtőeren felállítása már régóta sokszor szóba hozott, a kir. kormányzékhez azon kéressel terjesztette fel, hogy a tervet helyben hagyván, valósítását engedje meg. Ez a jelentést nov. 8. a tanácshoz küldötte le az esküdt-közönség meghallgatása s véleménye felterjesztése végett, a felséget pedig a költségvetés elkészíthetésére szükséges kísérleti munkák költsége útalványozására kérte. ¹⁾ A felség megkérdezte az udvari főépítészeti tanácsot, mely úgy nyilatkozott: „hogy a terv alapos véleményadásra nincs minősítve, mert azon ártézi kút meg- és elhatározásához, az alapul szolgáló adatok és előmunkálatok hiányzanak. Nemesak terv nincs, de a földnek vagy sziklának, a hová az ártézi kút fúrandó, leírása vagy mivolta sincs adva, a mi nélkül nem lehet eldönteni azt: vajjon Kolozsváratt lehetséges-e ily kútat furni? s a vállalkozó sem írta követelése alá nevét, egészen ismeretlen kútmester vállalkozását jóváhagyni szintén nem lehet. Az udv. főépítészeti tanács előtt sok oldalról szerzett tapasztalásból Garnier-nek dr. Dietlein által fordított írásaiból van tudomása arról, hogy ős hegységben, minő a granit, csillámpala [*Gneist*], porfir, serpentin sat. nem kell ásni, ezeknek kevesek és nem mélyek rétegei [*Spalten*], melyekből a víz csekély távolságban, azonnal minden oldalról azon felületről, melybe behatott, ismét fölbuzog; míg a mészkőben az üreg szélében és mélyében sokkal tovább elhat, úgy, hogy a víz a völgyek fölszine alatt könnyen szétterjedhet, a hol a föld rendszeren agyagból, fővenyből, gömbkőből, görgetegből, [omlék- vagy hömpkőből] = [*Geschiebe*] áll; szintoly kevéssé lehet palaföldben [*Schiefer*] viz után furni, mert az abban levő vastartalom, kovag [*Kies* = *Glarea*] könnyen feloldódik és a vízzel a kénköves köneny [*Wasserstoffgas*] szagját és ízét közli. Ebből világos, hogy mielőtt valaki fúráshoz kezd, a földfelület tulajdonságát és a föld belső minőségét teljesen meg kell ismernie, mert a fúró lyuk könnyen érhet vízzel tele üreget, s a víz mégis az eddigi földszinnél csak

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1830. 12,303. sz.

kevéssel hathat feljebb, bár az üreget tetemes magasságból folytonos vízömléssel táplálja. Ha ugyanis a víznek nyílása van ki egy oly szomszédos völgybe, melynek felszínénél mélyebben fekszik, akkor a fúró lyukában csak oly magassáig emelkedik fel, a mely két vizoszlop magassági különbségével egyenlő, melynek az agyagtalajhoz képest való csekélyebb vizerő nyomását képviseli akkor, ha semmi nyílása nem lenne, s melyek közül a másik egy mélyebben fekvő völgy kiömlése sebességének felel meg; sőt az is megtörténhetik, hogy a víz a fúró lyukáig sem emelkedik fel, ha t. i. egy szomszédos völgybeli víznyílásnak amaz üreggel egy átmetszete [*Querschnitt*] lenne, mert akkor a fúró mozgását a völgyig semmi sem akadályozná.

„Az ily nehézségeken kívül, melyekre az ártézi kútat ásó gyakran akad, más körülmények is tekintetbe veendők, de a melyekről addig korai szólni, míg a főkísérlet meg nincs téve. Mindenek előtt melléklendő a földnek és talajnak földtani ismertetése, a melyben kút ásandó; megvizsgálandók a szomszéd havasok és hegymagaslatok kőnemei, melyekből a források azon mélyebb helyekre hatolhatnak, a hol az ártézi kútat ásni akarják, a mire nézve Garnier teljes joggal állítja, hogy oly kútaknál, melyekből a víznek magától kell fölszökellni, semmi sziklanem nem oly alkalmas, mint a mészkő. A fúrót és egyes alkotó részeit, a tekerőcsigát [*Winde*] és annak forgatására és mozgásban tartására való más szereket, melyek kivált midőn nagy mélységekben kell furni, fontosak és lényegesek, már a munka megkezdődése előtt kellő figyelemre kell méltatni, hogy az illető ne tegyen ok nélküli költséget, a kútmester ne fogadja fel hamarabb, mint a mikor a teljes elővizsgálatokból a vállalat sikeréről meg lehet győződni, hogy ha ezek kedvezően sikerülnek is, alkalmas fúrószerszámok és más szükséges készülékek hiányában, az illető ne jusson azon kényszerhelyzetbe, hogy a kútmesterre költsön a nélkül, hogy a munkát megkezdhetné . . .“ Az udvari kancellária a felség akaratából ez észrevételeket azon rendelettel küldötte meg a kir. kormányzéknek, hogy a tanácsot útasítsa, e czélra oly alkalmas egyén kikeresésére, a ki máshol is készített ily kútakat, s megtétetvén vele a főudvari építészeti tanács észrevételei értelmében a kellő előleges vizsgálatokat, ha a talaj alkalmasnak találtatik, készíttessen vele előleges költségvetést mind a munkáról, mind az ahhoz

kellő eszközökről, s ily fölszerelt jelentését terjeszszé ismét fel. A kir. kormányssék az országos építészeti igazgatóságnak adta át a legfelsőbb leiratot ez észrevételekkel együtt átvizsgálás és véleményadás végett, s a tanácsnak meghagyta, hogy ha kísérleteket tesz, adjon mellé segítséget.¹⁾ Az első 1832. jan. 26. tette meg Kolozsvár földje földtani és földismeí vizsgálatáról, s a város vidékének helyrajzi leírásáról készült jelentését. „E város — így hangzik az — külvárosaival együtt a Szamos- és Nádas-völgy keleti összefolyásánál fekszik, az első közvetlenül a várostól délre és nyugatra két órára fekvő gyalui havasokból ered, melyek az Erdélyt Magyarországtól elválasztó bihari hegységekkel határosak; a Nádas több s nevezetesen az Almás vize déli völgyforrásaiból keletkezik, s onnan foly ki; e kifolyást mindkettőnél özönvizkori havasok veszik körül, s kivált a torkolatjánál újabb korszaki hegy által van elválasztva, mely meszesedésből s különböző színű mészkőből összeállott áradmányi hegység, [*aufgeschwemmtes Gebirg*], a melyre a *Fellegvár* is épült. A városon felül mintegy 1800 ölre a Szamos a kolosmonostori malomgátnál két ágra szakad; ezek közül a kisebbik, melyen különböző lisztelő malmok vannak építve, a város sánczezal körített északi falai mellett foly le, a miért is az egész fallal körített város ezen malomárok jobb partját foglalja el, valamint azon fekszik a kül-monostorutezcai városrész is a váron felül, s a szentpéterí a váron alól. Ezeken kívül van még északra két külváros t. i. a Szamos medre és malomcsatorna közt a Kétvizközé, a másik a Nagy-Szamos és Nádas közötti, a Hidelve. A két utóbbi egész térségén, a hol sok alig 10 öl mély kút van, melyek vize a legjobb, azért, mert csaknem mindenik a kovagrétegig [*Stratum glarenum* = *Kies*] van leászva, s kétségtelennek látszik, hogy vizök a Szamosból forr. A belváros felső részét figyelve meg, a hová már oly régóta szándékszik a város szökőkútát építeni — ez közvetlenül az özönvizkori Felekhegy tövében van, mely a Szamos vízszínte felett mintegy 225 öl magasán fekszik, s mely a gyalui havasokkal határos hegyek gerinczeinek [*Juga*] egy részét és az Aranyos és Szamos folyókat egymástól elválasztja, s azon részében, mely északnak a város felé néz, számtalan forrással bővölködik, de a közelebbi években tartott vegy-

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1831. 1419. sz.

bontás eredményei szerint, az egész Felek hegy alatt csak két, s a földhidnál egy ártalmatlan és iható viz találtatott. Egyébként a belváros a Szamos terén fekszik oly csekély lejtőn, hogy az 1792. végbevitt pontos lejtőmérés [*Libelliren*] alkalmával a város legmagasb pontjától le a városi katonai tömlőczig [*Profossen-Haus*] a Szamos viz-szintéig az óvári észak-nyugati szögerőd vagyis a puskaporos bástya körül ¹⁾ 48 l. 2' és 9" esést lehetett észlelni. A mi végre a talaj földtani vizsgálatát illeti, a melyre Kolozsvár épült, hosszas tapasztalásból, a legkülönbözőbb kútak ásásakor s nagy épületek építésekor az derült ki, hogy a város felső részének földje egészen televényből [*Aggestum*] áll, melyet egymásra különbözőleg lerakodó és rendkívül szabálytalan rétegek osztanak meg, úgy, hogy átfuratván a felső talajrész t. i. a televény föld, a hely fekvése szerint 4 és több láb mélységben mindig sárgás, olykor hamuszínű változó vastagságu és tömörségű agyagréteg jő elé, mely alatt eddig általában mindig vörös vaskő [*Sistos* = eine Art Rotheisenstein] rétegeket találtak, elannyira, hogy mivel különböző színű, de a legszabálytalanabb átmérőjű agyag hasábokból [*Sistos fissilis*] e réteg alatt legtöbbször nagy mennyiségű viz jött elé, megtörtént, hogy áthaladva fúrással e rétegen, a föld felszínétől 9 öl mélységre is nyomára sem akadtak a víznek; holott csak kevéssel túl e helyen a közelebbi években Torda-utczában Vikol Simon udvarán azt tapasztalták, hogy attól 3 ölnyre, 6 öl mélységben ezen városrész kútviizeihez hasonlólag, itt is gyengén sós és kellemetlen ízű, de bőv forrású vizet értek. Ezeket a város felső részeire vonatkozólag . . . Az alsó részt s jelesen az Óvárt, hid- és szappany-utczát véve figyelembe, a hol a televény alatt közvetlenül fővényből és nagyobb kiterjedésű kovagból [*Glarea*] összeállott különböző átmérőjű réteg van, a legegészségesebb ivóviz található, a hol eddigelő nem volt szükség 3—4 öles kútnál mélyebbet ásni, a minek megfontolása után az országos építészeti főigazgatóság a város ezen részében artézi kútak készítését szükségesnek nem látja, a kir. kormányzék bölcs intézkedésére bizva: hogy mind a mellett is, hogy a felső városban a talaj különböző természete miatt gyakran oly tetemes mélységre kell vizért leásni, vajjon mégis kevés fúrással járó szökő artézi kútak készítését meg kell-

¹⁾ KOLOZSV. TÖRT. I. köt. RAJZAI XIX. Tábla.

jen-e kísérteni vagy ne? Mely kísérlet mellett csak azon egy érv szól, hogy midőn e város egész felső részével szomszédos vidékek a havasok felé — a mint a kolozsmonostori, szászfenesi és szucsági kőbányák mutatják — nagyobb részint határozottan özönvizi mészkőből alakultak, joggal lehet következtetni, hogy a fennebb említett agyagrétegek és csigakövek [*Lapis fossilis*] átfúrása után mészrétegre jut a kútató, a melyben — a mint az ország több részében szerzett tapasztalás igazolta, a hol ily talajban egészséges ivóvizet bőven találtak — hasonló lehetőség szintén nem lenne kizárva. Minthogy pedig ez kísérlet nélkül végbe nem mehet, a nélkül pedig költségvetés nem készíthető, az országos építészeti főigazgató a szükséges gépek, furók s más eszközök megszerzésére a város majorsági pénztárából 1500 forintnak a szokott ellenőrzés mellett útalványozását ajánlta s a kísérletet az építendő katonai laktanya udvarán, a Trentsini-vár helyén vélte megteendőnek, a hol különben is két kút építése lesz szükséges. A kir. kormányzék e jelentést 1832. márcz. 8. azon kéréssel terjesztette a felség elé, hogy a szakértő egyén által teendő kísérlet végett szükséges összeget a szokott ellenőrzés alatt a városi majorsági pénztárból útalványozni méltóztassék.¹⁾ A felség ámbár az artézi kútakat Kolozsváratt hasznosoknak ismerte el, de ily célra költséget az esküdt-közönség akarátja ellen engedélyezhetőnek nem látott. Ha tehát az önkéntes adományokból — a mi a tanácsi jelentésben érintve van — a költség ki nem telnék, a kir. kormányzékot arra útasította, hogy a kolozsvári polgári közönséget figyelmeztesse, hogy az artézi kútakra teendő költségek nem minden viszonyok közt biztosítják a sikert; s birja rá, hogy az előleges munkálatok költségét viselni ne vonakodják. Keressék meg a Kolozsvár közelében lakó uraságokat is, hogy egyesített költségen vitessenek artézi kútkészítőt, s ha nem kerül ki a kellő összeg, legalább a két kútnak a leendő katonai laktanya udvarán az országos építészeti főigazgatóság felügyelete alatt megépítésére a szükséges intézkedéseket tegye meg. S ha a kolozsvári közönség oly kútak építése szüksége iránt meggyőződött, s a szükséges költségek hordozására ajánlkozik, útalványozása iránt tegyen a kir. kormányzék előterjesztést. Ez a legfelsőbb akaratról ily értelemben tudósította

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1832. 1598. sz.

a tanácsot, meghagyva, hogy az esküdt-közönséget kérdezze meg: mennyi részben lenne hajlandó a tervezett artézi kútak felállításához költséggel járulni? s nyilatkozatát terjeszse fel.¹⁾ A nyilatkozat elmaradt s azzal ez ügy is, mint félszázad óta több hasznos kezdeményezés, végkép hallgatásba merült.

Sok panaszt és kellemetlenséget idézett elő a zsidóknak Kolozsváratt megtelepedni törekvése, a mi oly erős volt, mint a minő nagy irányukban a polgárság idegenkedése. Az elsőnek oka a könnyű megélhetés volt, utóbbinak az, hogy a polgárság régi kiváltságok és sok százados gyakorlat által biztosított legfőbb két életföltételét, az ipart és kereskedést általuk fenyegetve látta; a mihez közülők sokaknak rondasága, vakbuzgó miveletlensége, rosz tulajdonai, s a titkos rablásokban és házfeltörésekben való cinkossága és bűnrészsége is hozzá járult. Ez irány ki van fejezve a nemzeti fejedelmek alatt hozott törvényekben, melyek nekik nem engednek szabad kereskedési jogot, s lakhelyöket csak Gyula-Fejérvárra korlátozták. E jogmegszorítást a XVIII. századi kormányok is fentartották, a szabadelvű II. József császár alatt sem tudtak maguknak kedvezőbb jogi és társadalmi állást kivívni. Ez állapotban érte őket a XIX. század is. 1784. febr. 3. tartott közgyűlésében Kolozsvár város tanácsa és esküdt-közönsége meghatározta: „hogy Kolozsváratt zsidónak senki házat pénze elvesztése büntetése alatt ne adjon, se szállást hír nélkül ne engedjen, sőt ha már valaki engedett is, a szolgabiráknak jelentse; a kik a tizedes díjt megfizették, adassék nekik vissza, a vásárbírók pedig a vásár napján kívül piacon vagy boltban, sem boltbeli, sem ötves portékával kereskedést, bor- és pálinka árulást hordóval, vederrel és kupával ne engedjenek.“²⁾ Ez ellen Deutsch Löbel panaszolt a kir. kormányshoz, felhozva, hogy ő már 15 év óta különböző árukkal való kereskedésből él, a közterheket hordozza, a közönség kárára nem volt, s kérte joggyakorlatában meghagyatását, a mit az a kérelmesnek élete fentartathatása tekintetéből megengedtetni rendelt. A tanács által erről értesült esküdt-közönség ez ellen felfolyamodott, felfejtette: „hogy a városnak szent királyoktól nyert kiváltságai s levéltárában felsőbb rendeletek vannak, így 1780-ból,

¹⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt. 1832. 6808. sz.*

²⁾ *Az eredeti j. könyvből.*

mely a zsidókat Kolozsvárról kitiltotta, s lakóit Károly-Fejérvárra útasította, 1781-ből, melyben minden városi és falusi helyekről eltiltattak, még a 30 év óta ott lakók is, s Károly-Fejérvárra vagy a honnan jöttek, oda útasítottak, kérte azért ezen kiváltságok és felsőbb rendeletek fentartását. A kir. kormányzék a házvétel, állandó lakás és boltban árulás eltiltását megengedhetőnek találta, de akár városon, akár faluban ház bérlease s ideiglenes ott tartózkodásuk, valamint oly czikkek árulása eltiltását, melyeket a kolozsvári kereskedők nem árulnak, s az iparosok nem készítenek, megengedhetőnek nem találta, végre bezárt boltjában volt portékáinak eladhatására 3 havi időhaladékot adott; sőt a folyamodó Deutsch Löbel azt is megnyerte a kir. kormányzékától, hogy házá-
nál sátoros ünnepet tarthasson. Ez az 1794. octob. 24. közgyűlésben tárgyalatván: „a tanács és esküdt-közönség úgy egyezett bele, hogy több zsidót magával Kolozsvárra be ne hozzon.“ ¹⁾ 1797. Farkas Ádám tiltatott el apró portékával való kereskedéstől, ezért a kir. kormányzéknel panaszolt, mely a tanácsot megkérdezvén, az hivatkozott Deutsch Löbel esetére s felhozta: „hogy a panaszló által árulni kezdett portékák árulásából számos kolozsvári özvegy és árva kereste eleitől fogva életfentartási eszközét, a kiknek joguk megsértése nélkül nem engedhető meg idegeneknek olyannal kereskedése, a mi a városban bőven van; különben is a kereskedés kiváltságon alapuló polgári jog, a mit a tanács és esküdt-közönség idegenek által a benszülöttektől elvéteetni nem tartja megengedhetőnek.“ Ezek következtében a folyamodó panaszával elutasított. 1812. Salamon Jakab, Hirsch Dávid és Abel Ferencz panaszoltak azon főhatóság előtt, hogy Kolozsvár tanácsa őket az ottlakástól eltiltotta, holott mások többen laknak ott, s azoknak, sőt a görögöknek is meg van engedve az ottlakás és kereskedés. A tanács a kir. kormányzék rendeletére jelentette: „hogy a zsidóknak nincs polgári joguk, tehát kereskedési joggal sem birhatnak; a görögökre hivatkozás nem ad nekik jogot, mert ezeket a törvény és felsőbb rendeletek eltűrtéknek nyilvánították, nekik papjuk s isteni tisztelettartásra szabadságuk van, a zsidóknak ellenben csak Károly-Fejérváron van joguk lakni s ott is csak zsellérül; a város kereskedelmi kiváltsága érvényét a kir. kor-

¹⁾ Az eredeti j. könyvből.

mányszék a Deutsch Löbel ügye tárgyalásakor 1812. nov. 14. elismerte, kéri azért a tanács annak és 1794. évi rendeletének fentartását.“ A kir. kormányzék azon okoknál fogva: „hogy a zsidóknak házat venni, sem építeni, s így Károly-Fejérváron kívül máshol állandóul megtelepedni és lakni nem volt megengedve, sőt kereskednie csak oly czikkekkal engedtetett meg, melyek az illető városban nem voltak, a tanács kérését helybenhagyta, annyival inkább, mert a mint a folyamodók kérvényéből látszik, azon engedélyt igen széles értelemben véve, Kolozsvárra szerfelett kezdtetek gyülekezni, sőt rabbi odahozatalával synagoga felállítása is törekednek, s a mi őket leginkább terheli, a külvárosiakat uzsorával és lopott portékák elrejtésével szegényítik, a pálinkát is a polgárok jogai és kiváltságai sérelmével titkon régóta árulják; különben is, minthogy törvény ellenére egy közönséget is arra szorítani nem lehet, hogy akarátja ellen jövevényeket fogadjon kebelébe, kérelmeseknek csak tavaszig engedtetett ott maradhatás oly módon, hogy az ő husvétjok előtt elmenni ismerjék szigoru kötelességöknek.“ Megjegyzem, hogy az 1813-ki összeírásban, mint Kolozsváratt tartózkodó zsidók, be voltak igtatva: Deutsch Lipót és Lázár, Rebics Rozsi leányával, Wellisch Dávid, Ábrahám és Sámuel fiaival s Náni leányával, Salamon Ádám Simon fiával s Jutzi leányával, Kasmovits Farkas és Sámson fiaival. A három első házaló kereskedésből élt, a két utóbbi pálinkaégetésből. Ugy látszik, az összeírást nemsokára kiutasítás követte. Haller Károly helybeli polgár, majoros, Kajmovits József zsidónak saját majorjában lakást engedett, s most a tanács valamennyinek a városból kiűzetését elhatározván: kérte a kir. kormányzékot, hogy rendelje meg zsidó lakójának jó magaviselete s a közterhek viselése tekintetéből megszenvedtetését.¹⁾ Ez azt válaszolta: „hogy oly szigoru rendeletek parancsolják a tanácsnak azok kiűtasítását, hogy egyet is kivenni nem lehet.“ Később 1816. Wellisch Dávid nejével Deutsch Franciskával szintén kérte, hogy Kain Józsefet ne útasítsák ki: az már régóta ott lakik, emberséges, erkölcsös jellemű ember, s mindent híven teljesít, a mivel köteles, betegessége miatt oly lakhelyre van szüksége, a hol gyógyszertár van, gyöngye egészségsű és 6 gyermek atyja, az itteni zsidók imaházában

¹⁾ Orsz. levélt. Erd. oszt. 1813. 2849. 3270. sz.

részleges szertartáson tiznek kell jelen lenni, e szám csak vele és fiával telik ki; ha ők kereskedés miatt a városhól távol vannak, egy más izraelita sincs, a ki a betegekről és halottakról gondoskodik. Kijelentették, hogy nem kérik több zsidónak e városban megtelepedhetését.“ A kir. kormányzék a tanácsot megkérdezvén felőle, az az engedélyt megadandónak véleményezte azért, mert Kain az izraeliták papja [*ecclesiasticus*], a ki nélkül ők el nem lehetnek, oly feltétellel azonban, hogy ez ürügy alatt egy zsidó is itt lakhatásra engedélyt ne követeljen, sőt Kainnak sem engedtetik meg, hogy polgári jogokkal éljen. Mely jelentés és föltételek alapján Kainnak Kolozsváratt maradását a kir. kormányzék 1816. sept. 16 megengedte.¹⁾ Az 1713-ik évi összeírásban és az említett 1816-ki kir. kormányzéki köziratokban van legelső nyoma a zsidó imaháznak, és hogy 10 zsidónak kell lenni, hogy isteni tiszteletet tarthassanak. Ezekben jó elő a zsinagóga és zsidó pap [zsidó nyelven: *rabbi* = mester] is, mint létező. Itt lón a zsidóság magva Kolozsvár földébe ültetve. Terjedését hátráltatták, magát a csirázó magot földében ismét és ismét megbolygatták, de többé megsemmisíteni nem lehetett. Kikelt az, megsarjazott, megizmosodott. Miképen? szintén sok és nagy küzdelem közt — a mint hátrább látni fogjuk.... Két évvel később Wellisch Dávid és családja is a kiútásítás sorsára jutván: neje, Deutsch Franciska megmaradhatásukért a kir. kormányzékhez folyamodott; kérvénye érdekes világot vet a kolozsvári zsidók ez időbeli történetére. Kain József zsidót úgy említette, mint a ki zsinagógaikban [tehát több volt; ez igazolja a tanács egy későbbi jelentését, melyben írja, hogy a zsidóknak állandó zsinagógájuk nincs, hanem most egyik, majd másik hitrokonuknál tartják az isteni tiszteletet] papi tisztelet folytat. Panaszosan hozta fel, hogy szent Mihály napja közeledik s nem kap szállást, mert a házbirtokosok azzal útásítják el, hogy házuk elvesztése büntetése alatt el vannak tiltva a tanács által, hogy zsidónak szállást vagy lakást bérbe adjanak. Mellékelte atyja, Deutsch Lipót egy tanácsi válaszát, melynél fogva neki 1807. decz. 21. 50 firtért boltnytításra adatott

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1792. 110., 1794. 1442. 2846., 1797. 3800., 1812. 9663., 1813. 279. 2849. 3270., 1816. 5080. 8011., 1818. 10160., 1819. 1515. 5656., 1822. 642., 1824. 12446. sz.

engedély s a Kain papnak adott engedélyt. Ha ezeknek adatott, nem tudja miért tagadtatnék meg férjétől és tőle? Tán a nemzetök s vallásuk felől terjesztett azon balvélemény az oka, mely 1618. és 1621. a zsidókat Gyula-Fejérváron kívül mindenünnen kitiltó Approbatabeli törvény kelésekor a nemes magyar hazában is létezett, hogy a zsidók a keresztelestől keresztény vért használnak? De az ily rendelkezéseknek már ma talán gyengülniök kellett volna erejökben vagy el is enyészniök? Ezt már 1792. jan. 31. a kir. kormányshoz nyilvános körrendeletben megczáfolta, figyelmeztetve a bevett vallások püspökeit, hogy a népet ily alaptalan balvélemények hívesétől óvják s oktassák józanabb elvekre. Kérése támogatására egy ily körrendeletet mellékel is. Vagy tán csak a tanácstól származik e tilalom? De úgy tudja folyamodó, hogy egy eltűrt nemzetet és vallást kitörölni igyekvő rendeletet csak az országgyűlés és fejedelem hozhat. Azt is meg kell említenie, hogy atyja 72 éves, anyja 64, a városban 38 év óta laknak s adót fizetnek, többféle közterheket viseltek; most késő vénységökre ily sorsra jutni, hogy vándorbotot véve kezökbe eltávozzanak régi lakhelyökről, vigasz nélkül, annál véletlenebb s keservesebb csapás, mert arra okot nem adtak. Ezek alapján kérte a kir. kormányshoz egy boltbeli legényökkel, férjével Wellisch Dávid ékszerkereskedővel a városon megmaradásuk engedélyezését. A kir. kormányshoz azon meghagyással küldötte le a kérést a tanácshoz, hogy elhatározásaig a folyamodó Kolozsváratt lakhatásában ne háborgattassék. Ez decemb. 1. tette meg felvilágosító jelentését, melyben felfejtette: „hogy Deutsch Löbel megnyerte volt elébb a városi közönség kedvét, azért adott neki kisebb kereskedeésre engedélyt; de a mivel ő nemsokára visszaélt, s azt oly nagyban üzte, hogy a hazafiak nagy megkárosodásával csődöt kellett jelentenie. Ezután házaló kereskedeésre adta magát, s az országban gubicscsal és szarvhegyekkel kereskedett s csak nehezen tartotta fenn magát elaljasodott állapotban, míg neje igen csinosan élt, a nélkül, hogy valamely kereskedést folytatott volna. A polgárság még részvételt volt kérelmes iránt férje balszerencséjeért, míg ki nem derült, hogy órgazdaságba elegyedett, a miért a felséges udvar által félévi rabságra ítéltetett. Nevelte e zsidó család gonoszságát Deutsch Löbel Lázár nevű fiának hamis módon való kereskedése, melynek következtében megbukván, 12,000 frt terhe

fedezésére csak ezer s néhány száz forintja találtatott. Kérelmes nő tehát, mint bukott apának s órgazda anyának gyermeke, és mint egy csalónak testvére sem érdemli a városon megtüretését, azért is, mert a mint közönségesen beszélik, maga a kérelmes is gonosz életű s ittléte az ifjuság megrontására van. De sem ennek, sem a többi zsidóknak meg nem engedhető a városon lakás, mert már nekik is pap, annak schachter kell; ezeknek tömérdek atyjokfia, bejárójuk van, lehetlen a rendőrségnek csak egy házhoz tartozó zsidó sereg életét és cselekedeteit ellenőrizni, lehetlen az egyszer kezökre került lopott jószágot s okozott károkat kitudni, mert azt úgy elviszik idegen országba, hogy többé szem nem látja; de azért sem lehet, mert a schachterök is büntető kereset alatt van . . . Nincs is rájuk szükség, jobb, hogy a földbirtokosok maguk adják el jószágaik termését s más áruikat az országos és heti vásárokon. Ékszerárus rokonjuk is jó a városba az év most egy, majd más részében. Végre kérelmesnek amugy sem ül itt férje, házaló kereskedést folytat az országban szerteszét, csak ő maga folytatja itt helyben ifjuságrontó alattomos kereskedését. Kérte azért a tanács a kir. kormányzékot a maga és esküdt-közönség nevében, hogy sem a kérelmesnek, sem más zsidónak Kolozsváratt megtelepedését meg ne engedje, sőt régi szabadságaikat, polgári jogukat, a törvények és felsőbb rendeletek, valamint a tanács és esküdt-közönség kitiltásuk iránt 1818. nov. 3. hozott végzését erejében, a várost tisztaságában és biztonságában fentartani s ily szörnytől [*impostura*], a milyen a kérelmező asszony — mentse meg. A kir. kormányzék azon megjegyzéssel tette félre a jelentést, hogy más helyen és alkalommal később fogja elintézni . . . 1819. Deutsch Löbel [máshol: *Lipót*-nak iratik] folyamodott a királyi kormányzékhoz Kolozsváratt családjával együtt megmaradhatásáért, kérelme tudósítás végett a tanácshoz küldetvén le, onnan azokkal a terhelő tényekkel támogatott jelentés tétetett, minők leánya iménti folyamodványára felhozattak s ennek elintézése is az lett, a mi az előbbié . . . Most az összes kolozsvári zsidóság folyamodott a kir. kormányzékhoz, panaszait több pontba foglalva s tovább is a városban megmaradhatásukat kérve, a mi szintén a tanácshoz küldetett le pontonkénti tudósítástétel végett, azon rendelettel, hogy a királyi kormányzék további elhatározásáig kiútasításuk maradjon függőben. A tanács 1822. ápr. 22. kelt jelentésében elő-

bocsátotta a zsidók panaszát: „hogy ők nem hibások azért, a mit eleik vétettek s a miért hazájokból száműzetve bujdosókká lettek a földön; a régi büntetés nem tarthat örökké, kivált azért, hogy ők eleik rendtartása és törvényeik mellett megmaradtak, és ma is zsidók, mert ők becsületes emberek, senkinek nem vétnek, semmi polgári jogot nem követelnek, magukat mindenben a város kiváltságaihoz és törvényeihez alkalmazzák, előjáróit magukéinak ismerik, a kincstárnak hasznára vannak, a keresztényekkel ha különböző módon is, de egy célra törekednek, s bár némely véleményekben és szertartásukban különböznek is, de Istent ismernek s imádnak, minden embert felebarátaiknak tartanak, mindent megbecsülnek, tisztelnek és szeretnek, mint önnön magukat, ebben állván az Isten imádása is. Ezeknél fogva kérték, hogy a városon ezután is mint zsellérek megmaradhassanak és szokott isteni tiszteletöket gyakorolhassák, fogadván minden törvények szentül teljesítését, ha vétének, ezek büntetése kiállítását . . .” Ezután a tanács a maga észrevételeit tette meg. „Sorsuk — ugymond — sajnálatra méltó, de hogy ők a városon meg nem maradhatnak, okai részint maguk, részint a hazai törvények és felsőbb rendeletek; maguk azért, mert ámbár vallják, hogy a keresztényekkel egy a céljuk s felebarátiakat szeretik, tetteik ellenkezőt bizonyítanak: sokan közülök lopnak, csalnak, órgazdaságot folytatnak, számtalan gonoszságot s károsításokat követnek el. A tanács a létező törvények, felsőbb rendeletek és községi határozatok ellenében a zsidóknak Kolozsváratt megmaradhatását megengedhetőnek nem tartja, sőt ezek szerint nekik onnan el kell menni, ha a kir. kormányshoz más képen nem határoz, mely esetben ők legalább a pálinkafőzéstől és polgári javalmakkal élelétől eltiltandók lennének“ . . . Ekkor ismét hallgatásban maradt a dolog, s csak 1824. decz. 20. intéztetett el oly módon: „hogy a tanács mind a zsidókat, kik kereskedés jogczímén oda telepedni akarván, az adózó népet huzzák, csalnak, s a lopott portékák órgazdáivá levén, azokat másnak eladják, s e szerint a közönséget csalva laknának ott, s a kik az 1794. évi [1846. sz. a.] rendelet ellenére megfészkeltek magukat, útasítsa meghatározott helyökre Károly-Fejérvárra, s meg ne engedje, hogy több zsidó megtelepedjék.“

A tanács végzései és a felsőbb rendeletek nem következetes elvűsége és végrehajtása bizonytalanná tette a közvéleményt a

zsidók állapota iránt és sok panaszra adott okot, azért, hogy maguk a polgárok szállásra korcsmáikba, majoraikba és üzleteikbe befogadták őket. Igy 1816. Darkó Dániel senator majorját Montolla [a nép *Mandula*-nak nevezte] Lajosnak adta bérbe, s mikor a tanács őt az elköltözésre megintette, ez a felséghez folyamodott s meghagyatása elrendelését kérte. Kérése a kir. kormányzék útján a tanácshoz jutott, mely a törvénnyel és felsőbb rendeletekkel igazolta magát s Montollát engedetlen rosz életűnek irták le, a ki most is a vármegye börtönében van. Miután Kolozsváratt — mondja a tanács — egy régóta megtelepedett s a kir. kormányzékthől is erre engedélyt nyert háznépén kívül több nem szállásol, kérte helybenhagyatni a panaszló zsidónak onnan eltávolítását. A kir. kormányzék értesülvén, hogy a panaszló többé nincs Kolozsváratt, kérését levéltárra tétetni határozta. Montolla évek mulva a felséghez folyamodott, elpanaszolva, hogy mikor 1817. Kolozsvárról kiutasították, holmi portékáit zálogul elvették s ő maig sem kapta vissza. A felség kinyomozását, a panaszló kára megtérítését rendelte s Kolozsvár város tanácsát komolyan figyelmeztetni határozta, hogy a már megtelepedett zsidóknak ily önkényes kiutasításától jövőben tartózkodjék; a kiket büntetlen ér, büntesse a törvények és felsőbb rendeletek szerint, de ne sanyargassa, ne zsarolja. A kir. kormányzék oly hozzáadással tudatta ezt a tanáccsal, hogy a mit Montollától zálog czímen elvettek, az akkori főbíró örököseitől vegyék fel, s neki, vagy ha nem él, a Karolina-kórház pénztárába adják be, egyszersmind kifejezte, hogy — bár a törvények és felsőbb rendeletek nekik tiltják a Károly-Fejérváron kívül máshol lakást, s Kolozsváratt is csak egy régi család van jelenleg is — a tanács hibásan tette, hogy a kormányzék híre nélkül őt a városról eltávolította . . . Meghalván időközben mind a főbíró, mind az illető városnegyed kapitánya: a tanács nem tudott a dolognak végére járni; utóbb mégis nyomára jött, s a tőle zálogban elvett portékák 12 frt becsü árát a városnegyed kapitánya özvegyétől fölvevén, a Karolina-kórházba nyugta mellett befizettette, a mit a királyi kormányzék tudomásul vett.

E kedvező felsőbb elhatározás a zsidóknak egész Erdélybe és így Kolozsvárra is oly nagy számmal beözönlését idézte elő, hogy mind a kolozsvári tanács, mind a kir. kormányzék szükségesnek

látta ellenök óvó intézkedéseket hozni javaslatba. A tanács egész bűnlajstromot tárt fel a kir. kormányshoz előtt 1831. május 13-ki fölratában, elősorolta a hazai törvényeket és felsőbb rendeleteket, melyek ottani megtüretéseket tiltják, egyszersmind felküldötte a közöttük lakók jegyzékét s kérte sérelmök orvoslását, a zsidóknak városukból kiűzetését ezen okokból: „mert közöttük az ifjúságot romlásra bíró nők vannak, több hivatalos nyomozásból és perből kitűnt, hogy ők semmit érő hitvány portékákkal csálnak, lopnak, előzött javakat úgy elsikkasztanak, hogy ha a lopott jók zsidó kézbe kerültek, többé előkeríteni nem lehet, idegen helyre szállítják s így a tolvajságot mozditják elé; törvényes tilalom ellen bort, pálinkát árulnak, pálinkát főznek, s az adófizető polgárok ezen kereseteit megrontják, nagy összegben haszonbéreket fogadnak, miket nem fizetvén, ha megszorítják, tovább állnak; csak egy zsidó megtelepedésével is út nyittatik az ország akármely szegletéből valóknak nálok szállásolásra, s az ilyen ide-oda tekergőknek nincs szere-száma; az elszaporodott zsidóság már annyira bátorodott, hogy nyilvános zsinagógát s abban *Sabes*-t tartnak és más ünnepeket, a Toppler-házban pedig zsidó korcsmát nyitottak, bált tartnak s erkölestelen kereskedést folytatnak; az adó alól kibújnak; a hol ők laknak, ott a tisztaság fen nem tartható. Mindezeknél fogva a tanács a zsidóknak a városról kiűtasítását s ez által a városi polgárság megnyugtatasát kérte.“ A kir. kormányzó szóbeli előterjesztést tett a kir. kormányshoz e káros betódulás s a tekergő zsidóknak szerfeletti elszaporodása megakadályozására erélyes intézkedés tétele végett; minek következtében ez is kívánatosnak tartván, hogy az országban szétbarangoló és tekergő, a tudatlan népet csaló és kiszívó veszedelmes zsidók száma inkább apadjon, mintsem növekedjék: körlevélben meghagyta a hazai törvényhatóságoknak, hogy a kebelőkben levő összes zsidókat szigorú vizsgálat alá vesse, s azokat, a kik állandóul régen ott laknak, bizonyos életmódot folytatnak, s az adótáblákba vannak írva, az idegen tekergő házalóktól s a hazában adót sehol sem fizetőktől elválasztván, ha ezeknek nem szabályszerű, de csak bizonytalan útlevelök van és ez bebizonyosodik, fogassák el s kíséző írás mellett küldjék egy törvényhatóságból a másikba azon hely felé, a hol az országba bejöttek, ott csapják ki őket, s jövőre is kebelőkben efféle portékával tekergő házalókat

meg ne tőrjenek. Kolozsvárra kormányzéki biztosul Ugron István titoknok küldetvén ki, erről a tanács elébbi panaszos kérésére hivatkozással értesítettett azon meghagyással, hogy a kormánybiztost munkálkodásában minden kitelhetőkben segítse. A kormányzéki biztos az összeírást végezvén, jelentését július 10-n küldötte be, mely szerint ott régi zsidó 19, új bevándorló 11 volt; az elsőeknek, mivel régóta laktak Kolozsváratt, háborítatlanul éltek, többnyire ott születtek, az adótáblákba beírva adót fizettek, közterheket viseltek, kiűzetését az igazsággal és emberiséggel megegyezőnek nem tartván, megtűretésök meghatároztatott, a más 11 három hónap alatt származási helyére visszatérésre útasítatott, s e rendeletnek végrehajtása a tanácsnak meghagyatott... A kiűtasítottak közt levén Ábrahám Izsák, a kolozsvári zsidó társaság schachtere is, ennek megmaradhatásáért folyamodott Wellisch Dávid azon oknál fogva, mert ő vallásukbeli szertartásukhoz, t. i. a senki által nem gyakorolható marhahús vágáshoz nélkülözhetlenül szükséges s az ő társaságuk e nélkül el nem lehet. A kir. kormányzék megkérdezte a tanácsot: ha a schachter különben magaviselete tekintetében az ott meghagyást megérdemeli-e? s ha meg, akkor a városon meghagyott meghatározott számú zsidók közül egyet válaszszon ki s ajánljon fel, a ki helyette ki fog útasíttatni. A tanács a schachter helyett kiűtasításra ajánlotta Schlesinger Mózes, ki órgazdaság vétkeiben s más bűnökben találtatott, Heller Izsák helyett Mehlhändler Jakabot, mint bizonytalan kereskedést folytató s a polgárok közt versengést okozó zsidót. A kir. kormányzék helybenhagyván a tanács javaslatát: megrendelte, hogy azoknak a kiköltözésre kiszabott idő alatt régi lakhelyökre kísértetéséről gondoskodják, ügyelve arra, hogy a zsidóknak az 1831. [8067. sz.] rendeletben meghatározott létszáma a közönség kárával többre ne szaporíttassék, sőt ha a megszenvedettek között is van olyan, a ki gyanus életmódját alattomosan gyakorolja, a városból az is kiűtasíttassék.¹⁾

Eltiltván a tanács a zsidókat a pálinkafőzéstől: elébb a pap, Kain József neje, Gidali Eszter panaszolt miatta s kérte a kir. kormányzéktől megengedését; majd az összes pálinkafőző zsidók

¹⁾ Orsz. levéltár erd. oszt. 1816. 4253., 1817. 12340., 1819. 7069., 1826. 2760. 6753., 10718., 1831. 4951. 6453. 8064. 1342., 13444., 1832., 341. sz.

kérték ugyanezt, s a kérések azon meghagyással küldettek le a tanácshoz: tegyen jelentést arról, köztük vannak-e ezek a városon meghagyottaknak? egyúttal meghagyta, hogy ez ügyben határozata meghozataláig kérelmeseknek a mérsékelt pálinkafőzést engedje meg. A tanács mellőzte a tudósítástételt, mert a folyamodók a meghagyottak közül valók voltak s elérvén céljokat, elhallgattak. Panaszolt ellenben alig egy év elteltével a tanács és esküdt-közönség, elősorolva a zsidók sok visszaéléseit, a bor- és pálinkaárulással, a gabonának és csibéknek s egyéb áruknak a város végén felszedésével, rablással, örgazdasággal, tolvajkulcsok tartásával és más sokféle gonoszsággal; az első által megfosztják a polgárokat életmódjuktól, utolsókkal utat nyitnak másoknak is hasonló cselekedetekre, s kérte a kir. kormányzékot, útasítsa el őket Kolozsvárról a törvény és felsőbb rendelet által kiszabott helyre. Ez visszaírt, hogy meg volt a múlt évben határozva a Kolozsvárról meghagyott zsidók száma; ha a tanács és rendőrigazgató pontosan vigyázott volna a rendelet teljesítésére, nem lehetne oka panaszra. A kik a tanács és esküdt-közönség beleegyezésével s felsőbb engedéllynél fogva maradtak ott, s részint ott születtek, részint folyvást ott laktak, az adótáblákba be vannak írva, a közterheket hordozzák, bizonyos szabad kereskedés nekik megengedettett, az ilyeket hibák s gonosztettek elkövetése nélkül elüzni nem lehet. Legyen a tanács éber, hogy a megszabott számnál többen ne legyenek, tilos kereskedést ne üzzenek, s ha vétkes dolgokat tesznek, büntetessenek meg és ne útasítsák ki őket. Így nem szaporodnak el. Hagyják meg azt is, hogy minden megérkező zsidó a rendőrigazgatónál jelentkezék, s mondja meg útjának célját, hová száll, meddig marad? és sem engedelem nélkül, sem az engedett időn túl ott maradni ne engedjék. A ki a nélkül szállására őket befogadja, büntetessék szigoruan. Utolsó e korszakban a tanácsnak az egyházi *Névtár* kiadhatása végett 1835. ápr. 8. kelt jelentése, mely szerint Kolozsvárról volt zsidó férfi és zsidó gyermek 61, nő és lánygyermek 48, imahelyök vagy zsinagógájuk külön e végre építve nem volt, mivel megtelepedniök nem volt szabad, s fekvő örökséget, házat és földet sem birtak, hanem hol egy, hol más felekezetbeliök alkalmasabb szállásán gyültek össze isteni tiszteletre.¹⁾

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1832. 7704. 7525., 1833. 6683., 1835., 5241. sz.

A ház- és földbirtok helyes használása s a föld termésének biztosítása végett sok hasznos intézkedés történt e korszakban. Legfontosabb a *telekkönyv* behozása [*Intabulatio*]. Előbb 1802. a május 29-ki közgyűlésben Jonás Ferencz terjesztette elé tervét annak behozataláról s magát a felállítás után, az avval járó köteleességek teljesítésére felvétetni kérte, addig, míg valami más hivatal számára megürrül. A gyűlés helyeselte és elvben elfogadta s bővebb megvizsgálás végett 3 személyű bizottságnak adta át. A jun. 21-ki közgyűlés e kérdést külön tárgyalta: tartozik-e minden ember szerződő leveleit bemutatni? Végzés az lett, hogy a telekkönyv vitessék az eddigi gyakorlat szerint, a kinek tetszik, igtattassa be, a kinek nem, elhagyhatja; de a fennálló felsőbb rendelkezések szerint kivált a csőd esetekben elsőse lesz annak, a ki adósságát betábláztatta. 1819. a kir. kormányzék felsőbb útasításra a telekkönyv-intézményt kötelezőleg akarván behozni: a városokat iránta megkérdezte s a tervkidolgozásban bizottjaik által részvételre útasította. Kolozsvár város tanácsa és esküdt-közönsége azon évi febr. 3-ki közgyűlésében azt határozta: „hogy ha az az elrejtések ellen van, nem szükséges, mert erről van elég intézkedés, ha a hitelezők biztosítása a cél, akkor kivihetlen, a pénz, tehát az érték örökös ingadozása miatt. Mikor a telekkönyv az egész országban, tehát a vármegyékben, a nemesi birtokokban is meglesz, akkor önként elfogadja és beveszi a város is. Kiküldött képviselőjét ily értelemben útasította.” Kolozsvár telekkönyv-ügye azonban a tanácskozások és tervezések daczára azon első alakjában maradt meg, a miben a tanács és esküdt-közönség kezdetben létre hozni jónak látta. 1847. a decemb. 21-ki közgyűlésben tűnt fel még egyszer ez ügy, a midőn Grois Gusztáv főbíró a telekkönyv-ügyben kirendelt bizottságba magát berendeltetni kérte s meg is nyerte. A mit azonban a bizottság akart és tervezett, átment azon időpontra, mely művem választóhatára. ¹⁾

A szántóföldeket és kaszálókat a különböző határrészekben századokig a városnegyedek önkéntes megegyezés szerint használták, csak az utóbbi században hozott létre a szokás és gyakorlat bizonyos megállapodást arra nézve: mely részeket? mily sorban, használjon a birtokos közönség? Tényleg három ily határrész volt

¹⁾ Az ered. j. könyvből.

megkülönböztetve a használat által. 1802. jan. 16. a városi esküdt-közönség a felsőbb rendeletek értelmében három, u. m. *kajántói, szopori, feleki vagy bácsi* fordulóra osztván fel a határt s megerősítését kérvén: a királyi kormányzék elébb azon évi május 14-n, [néhány köziratokban *junius 14.*] utóbb 1803. márcz. 7. a tanács és esküdt-közönség egyesült határozata szerint helyben hagyta s szigorú megtartását rendelte, megtiltván, hogy a nyomásban vagy legelőnek rendelt határrészben senki földet a község beleegyezése nélkül fel ne fogjon. A tanács és esküdt-közönség a jul. 26. közgyűlésben tárgyalta, s megtartását újabban meghatározta. 1805. nagy számú birtokosok a hidelvi nagy utcán kívül, a Nádas vizen innen és túl a Kajántó patakig terjedő földeknek — melyek akkor nyomásban voltak — tavaszi vetésre befogását indítványozván: a tanács beleegyezett. Ez ellen több kajántói birtokosok panaszoltak s a kir. kormányzékától annak meg nem engedését kérték. Ez felvilágosítást kért a tanácstól s annak következtében ápr. 22. kelt rendelete által fentartva korábbi határozatát, kebeléből egy biztost s az országos építészeti igazgatóságtól egy mérnököt rendelt ki a végre, hogy a panasz tárgyát és az egész határt vizsgálják meg, készítsenek róla helyrajzot s beadása mellett adjanak véleményt: miképen kelljen a három forduló a feleket megnyugtatólag állandóul kijelölni? Azonban a bizottság munkálkodása a köziratokból ki nem tetsző okokból elmaradt. 1807. márcz. 21-ki felterjesztésében a tanács helybenhagyását kérvén az esküdt-közönség azon végzésének, hogy az egyik u. m. *szopori* forduló ezen évre két részre osztassék, egyik rész tavaszi vetésnek, a másik marhalegelőnek: a kir. kormányzék az idő előhaladottsága tekintetéből — mivel már tényleg sokat vetettek is — egy évre beleegyezett, de a tanácscsal tudatta: „hogy fentartja 1802. és 1803. évi határozatát s újabban kimondotta, hogy az egész határ osztassék három egyenlő részre, kettő minden évben használtassék, egy maradjon nyomásban, kebeléből két biztost és egy főépítészeti igazgatósági mérnököt nevezett ki, a kik a tanács és esküdt-közönség tagjai közül magukhoz veendő néhány egyénnel a határt mértanilag fölmérve és lerajzolva, a három határt válaszság el és jegyekkel különböztessék meg, s munkálkodásukról annak idejében tegyenek jelentést.“ Midőn e rendelet az 1807. sept. 12-ki gyűlésben felolvastatott, a közönség látván, mennyi egyenetlenség támad

az 1802-ki új határfelosztásból, úgy találta, hogy a régi hármaskor-
 duló felosztás jobb volt; akkor t. i. kettő mindig a mint következett,
 őszivel, tavaszival vettetett be, a 3-ik maradt legelőnek, ennél fogva
 meghatározta, hogy a kir. kormányzékától annak visszaállítása
 megengedését kérje, mert az igazságos volt, s a fordulókjóságra és
 kiterjedésre egymással egyenlők, természetes határokkal kijelölve;
 minden gazda úgy igyekezett, hogy mindenikben legyen földje, s
 nem is volt oly sok panasz. A közönség inkább akar arra vissza-
 térni, hogy a forduló ne hasogattassanak el, hanem a mikor vala-
 melyik őszi vagy tavaszi vetés alá jó, szántassék fel egészen, a
 másik legyen legelőnek fentartva, így a sok költségbe kerülő fel-
 osztás nem lesz szükséges. A tanács e végzést nov. 18. terjesztette
 fel s a királyi kormányzék nem helyeslését fejezván ki az esküdt-
 közönség végzéseinek ily gyakori s gyors változása felett, újabban
 kimondotta, hogy az esküdt-közönség mostani végzéséből csak azt
 fogadja el s hagyja helyben, a hol a három forduló miként hasz-
 nálását a kormányzék határozatával összhangzólag állapította
 meg, a többire nézve most is megmarad ezen évi ápr. 2-ki rende-
 lete mellett, s a tanácsnak megparancsolta, hogy félretevén minden
 mentegeltőzést és halogatást, úgy igyekezzenek, hogy mihelyt az
 idő engedi, a már megparancsolt felmérést, határfelosztást és meg-
 jelölést a kinevezett mérnökkel és biztosokkal vigyék végbe, külön-
 ben a királyi kormányzék azt szigorubb módon is végbe vitetni el
 nem mulasztja. ¹⁾

A mezők őrizésére pásztorfizetésül 200 frtot rendszeresített az
 1793. aug. 4-ki közgyűlés, oly módon, hogy minden hold szántóra
 és kaszálóra egy pénz rovataalt tett, terv dolgozásra bizottságot neve-
 zett ki s négy pásztor fogadását határozta el. ²⁾ 1794. a márcz. 29-ki
 közgyűlés a buza-tilalmas [határ] őrizésére külön két pásztorrendelt
 s meghatározta, hogy ezeknek éjjel-nappal vigyázhatás végett a
 mezőn kalyiba építtessék, így a külső magyarutczai város-negyed a
szamosfalvi út melletti magas parton, a középutczai a *Borhánt*s határ-
 rész tetején. Ezeket hordás után átköltözteti, egyiket a farkas-

¹⁾ *Az ered. j. könyvből.* 1802. 5693., 1803. 1807. sz. 1805. 2582. 2708.
 3278., 1807. 2521. 8649. sz. A felmérés és róla készült rajz látható: A RAJ-
 zok II. Füzete III-ik Tábláján.

²⁾ *Az ered. j. könyvből.*

utczai városnegyed a *Kőhídon feljül levő hágóba*, a másikat a szappany-utczai városnegyed a *Kajántó völgye derekára*, a Lyukasesúp alatt felmenő út *meredekébe* vagy azzal szemben a *hidegkúthoz*; a széna-füvek pásztorkalyibái legyenek az első *Tekintőn*, építse a külmonostorutczai városnegyed, a *pokoli Tekintőre* a majorok közötti, a *Halmok tetejére* a hidelvi városnegyed, a behajtott marháknak mindenikhez akol építendő. Ezek végrehajtása a határfelügyelőkre bízott. ¹⁾ Bámulatatosnak fog feltűnni a késő kor előtt egy elemi csapás elleni tanácsai intézkedés, mely csaknem szem elé állítja a veszélyt s az annak távoltartására egyesített közakaratot. „Ő megtette — ugyan a védelem vezetésére kiküldött biztos, Szentkirályi Mihály az 1828. sept. 9-ki tanácsülésben — intézkedéseit, hogy a gazdák a határszélekre ganéjt hordassanak, s gazzal vegyítve gyujtsák meg, de nem lett kívánt sikere; kérte a tanácsot erélyesebb eljárásra, mely a szolgabíróknak tette kötelességévé, hogy a ganéjhordás és füstölés iránti rendeletet vétessék teljesedésbe, s Ajton felől tartván a sáskák ideérkezésétől, a határ különböző pontjain állíttassanak fel őrköt, kik tudtul adják a városnak, hogy a lakosság hamarabb határai védelmére siethessen. E pontok voltak; „1. a kolozsmonostori határszélben a kőhidnál, 2. a feleki út melletti dombon, 3. a békáspataki tetőn a Darkó földén, 4. kurtahágón, 5. a borhánts tetőn az ispotály földje mellett, 6. a kis Szopor felőli tetőn, 7. Ostorményesen, 8. a szamosfalvi úton a Szöcs-rét mellett, 9. Gerla tetőn a határ szélén elkezdve Asszapatakig négy kijegyzett helyen. A száz-férfiak is legyenek ügyelettel az örök kiállítására; a kapitányok hordassanak a határszélekre minél több ganéjt s égettessék, hogy legyen füst. Melyik negyedből hány ór legyen? a kapitányok iránta értsenek egyet. Sept. 10. ugyan a biztos jelentette, hogy a sáskák a komjátszegi, csáni, turi és ajtoni határon megtelepedtek s pusztitnak; az ott levő erő nem elég, jó lenne innen is segítséget küldeni s akkor nem érnének el Kolozsvár határára. A tanács elfogadta s meghatározta, hogy a csizmadia czéh küldjön legényei és mesterei közül arra való 100 embert, a tímár, szöcs és asztalos czéh 15—15-öt, a mészáros czéh 12-öt, a magyar szabó czéh 24-et, Hidelve 50-et, kétvizközé 40-et, külszin- és magyarutcza 40-et, az Óvár, barompiaicz és belmostor- s középutcza, belső magyarutcza,

¹⁾ Az ered. j. könyvből.

Felek, 20—20-at két napi élelemmel, lámpákkal, zsákkal, seprűvel sat. 11-kén reggel 6 órakor legyenek a Trentsini-várban, hogy onnan a kijelölt útmutatóval az irt határokra elindíttathassanak Szathmári Pál, Bene József, Bányai György, Debreczeni György szolgabírák alatt. 1829. ápr. 8. az 1828-n ben volt sáskák tojásainak a tordai, koppándi, pusztá csáni és turi határokon felszedésére és elpusztítására városnegyedenként 200—200 ember rendeltetett a koppándi határra egy kapával és kártyával 3 napra, kezdve ápril 10. a szolgabírók felelőssé tétetvén a maguk járásáról; mikor egy negyed a kellő napokat kitöltötte, a főfelügyelő tordamegyei szolgabírótól bizonyítványt vesz, ugy távozhatik el, felváltva a következő negyed emberei által. Ezzel minden adófizető tartozott. Ha egy negyed nem lesz elég, menjenek kettőnek az emberei — szólt a végzés — kezdje meg a külközéputczai szolgabíró a maga járásából; 12. estve váltsa fel a külmagyarutezai, azután a két vizközi, hidelvi, ezt a külmonostori és szinutczai, ezeket az óvári, ezeket a belső-szinutczai, ezt a középutczai, ezt a belső-középutczai, ezeket a feleki sat.¹⁾

A városi rendőrség első nyoma az 1793. sept. 27-ki közgyűlésen felolvasott azon kir. kormányshéki rendeletben van, melyben meg volt hagyva, hogy a tisztaság, bátorság és napszámosok ügye rendezésére s azok iránti gondviselés végett a város osztassék négy közigazgatási kerületre [*Processus*], mindeniknek legyen meg szolgabírája, s ezek igazítsák a közigazgatást és közrendtartást. A közgyűlés a terv kidolgozását s életbe léptetését meghatározta. Ez időtájt merült fel legelőbb az építészeti és tűzrendészet eszméje, a midőn az 1794. évi, május 9-iki közgyűlés meghatározta, hogy a városnak szerződött fizetéses kéményseprője legyen, mint ez más városokban is van, a kémények irassanak össze, s a mit kiki most fizet, fizesse ezután is a város majorsági pénztárába, onnan vegye a kéményseprő fizetését, s a kémények tisztán tartásáért, valamint a mulasztásával okozható károkért felelős legyen. 1798. a sept. 7-ki közgyűlésben meghatározatott, hogy ezentúl nagy városok példájára addig senki nagyobb épületet építeni ne kezdjen, míg rajzát [*Delinatio*] a tanácsnak be nem mutatta, mely — ha szükséges — az országos építészeti igazgatósággal egyetértőleg határozza

¹⁾ Az eredeti j. könyvből.

meg az építést, vagy a terv módosítását, vagy megváltoztatását. A köztisztaság érdekében 1800. a jan. 10-ki közgyűlésben egy régi gyakorlat elevenítettett fel, meghatározatván: „hogy minden háztulajdonos, az udvarán levő havat gyűjtesse csomóba vagy vitesse ki a városból. A ki valamely szűk utczába hordatja, 12 frtra büntettetik; ha jég van, az utcán telke előtt mindenki egy ölnyre vágassa fel s hordassa ki; a tágasabb utcákban nyitassék a lefolyó viznek út. A rendőrigazgatói állomás is ez időbeli. 1799. az aug. 16. kelt kir. kormányzói rendeletben hagyatott meg a tanácsnak, hogy az felállítandó levén, a tanács a teendő három ágáról dolgozék három útasítástervet, megerősítés végett terjeszsze fel, a mit az már azon évben teljesített s a kir. kormányzék némi kiegészítésekkel és változtatásokkal 1801. febr. 20. helyben hagyott. Ez útasítás szerves egész mű, de a teendők szerint 3 része van: az I. *A város belső közbátorságáról* szól 16 §-ban, a II. *a város tisztántartásáról* 12 §-ban, a III. *a piacon lehető legjobb módon való vigyázatról* 18 §-ban, kelt 1799. nov. 18. Szentkirályi Mihály aljegyző aláírása alatt. Ezt a királyi kormányzék azon meghagyással küldötte le a tanácshoz, hogy a rendőrigazgatóra a főbíró sok kötelessége menvén át, a hat közül két városszolga, két újonnan kinevezendővel adassék mellé, az útasítás és a hivatal megkezdődési ideje a városon hirdettessék ki, s kinyomtatvatván elegendő példányban az útasítás, az utczakapitányoknak megmagyarázás után teljesítés végett adassék két-két példány, egyidejűleg a hivatal megkezdődése a kir. kormányzéknek följelentetvén. A tanács 1801. márcz. 14-ki jelentésében tudatta, hogy a rendőri hivatal megkezdődése idejét május 1-re tűzte ki, az útasítás több pontjára nézve tett megjegyzéseit elfogadtatni kérte, a királyi kormányzék azok némelyikét helyben hagyta, s május 1. kelt rendeletében újból kötelességévé tette, hogy a már megerősítve levő rendőri útasítást vegye teljesedésbe; a városi negyedkapitányoknak pedig megszaporodott kötelességeik pontos teljesítése okából az 1796. nov. 16-ki közgyűlés által rendelt 20 frt fizetésök 25 frtra emeltetett. E hivatal különböző okok miatt csak aug. 1. lépett életbe, a mit a tanács jul. 29-n jelentvén: a kir. kormányzék helyben hagyta, s a püspökök útján országszerte, Kolozsvármegyében a főispán, Kolozsváratt a tanács által kihirdetését elrendelte... Husz év óta volt már az új intézmény életben, mikor a kir. kormányzó szükségét látta a tapasztalt rendetlenségek

ellen felszólalni s a kir. kormányzékintézkedésre felhívni. „Kedvetlenül tapasztalta a kir. kormányzék — írja 1820. ápr. 20. rendeletében — hogy Kolozsváratt a kereskedelmi és postai utak türehtlen rosz állapotban vannak, a belvárosban a kövezés romlik, szemét és sárhalmok nem, vagy későn hordatnak ki, a koldusok házról házra járnak s általános a panasz, hogy az 1801. évi rendőrigazgatói útasítás nem tartatik meg; meghagyta tehát, hogy a külvárosi háztulajdonosok a házaik előtti sánczokat kellő mélységre takarítassák ki, hidaikat csináltassák meg, az útkészítők azok megigazitására szoritassanak rá, szemetet, sárt a piacon és utczákon felhalmozódni ne engedjenek, béresek s kocsisok éjjeli ostorcsatogtatását tiltsák el, a belvárosok utczáin a döglött kutyákat, macskákat ott ne hagyják, a koldulást meg ne engedjék, szóval: a rendőrségi szabályokat szigoruan tartsák meg, különben a mulasztásokat a kir. kormányzék a rendőrség költségén fogja jóvá tétetni a tanácsot pedig érette feleletre vonja...” Ugy látszik, hogy e rendeletnek nem volt foganata, mert a kormányzónak ismételnie kellett a kormányzékhez tett fölhívását, melynek következtében az egy terjedelmes s szigoru hangon írt leiratban elősorolván, hogy a rendőrigazgatói útasításban a közbátorság, rend és tisztaság érdekében kiszabott rendeletek nem tartattak meg; a városon át jövőmenőkről nem tesznek jelentést, az azt elmulasztók nem büntettetnek meg, az idegenek huzamos időn át minden rájuk való figyelem nélkül tartózkodnak a városban, utcák, terek nem tiszták, a háztulajdonosok lakásaikról a havat, sárt, szemetet a közutczákra hordják s hányják ki, a korcsmákon és kávéházakban éj idején a kiszabott időn túl lármásan foly a részegeskedés és dorbézolás, a közcsendességet szerfeletti énekkel, lármával, káromkodással s különböző más kihágásokkal háborítják meg, békés polgárok ablakait beverik, az éji vigyázók az ilyeket nem jelentik be, az utcákat nem járják körül, az óra ütését sem azok nem kiáltják ki, sem a középkapu-torony dobos óre dobjával nem üti ki, holott ő az éjjeli tűzre is ügyelni s azt a dobbal a közönség tudtára adni köteles. Ezek következménye, hogy a lézengők s keresetnélküli emberek száma szerfelett megsaporodván, éjjel a birtokosok házait felverik, kirabolják, gyermekek és ifjak sőt élemedettek is a bel- és külváros utczáin laptával és nyíllövással az elmenőket veszélyeztetik, a kutyák elszaporodásával elszaporodott a veszettek száma is, dög-

lőtt kutyák, macskák hétszámra hevernek az utcákon, mértékek, fontok, komponák a kereskedőknél, boltokban, mészárszékekben ritkán s nem elég szigorúan vizsgáltatnak meg: ezeknek kedvetlenül vétele és legkomolyabb rosszalása mellett a kir. kormányzék megparancsolta a tanácsnak, útasítsa a rendőrigazgatót hivatalától felfüggesztése büntetése alatt kötelességének pontosabb és szorgalmasabb teljesítésére; midőn a katona éjji őr elindul, a rendőrség részéről polgári őr rendeltessék mellé, hogy az elősorolt kihágások és tolvajságok megakadályoztassanak s a rend és közbiztonság fenntartassék.¹⁾

A rendőrség felállítása a vagyonbátorság és közrend védelmére szolgáló felsőbb intézkedések végrehajtását, ez a vétkesek megfenyítése és megjavítása s fegyház állítása szükségét idézte elő. A kormányzó a kir. kormányzékot az iránti intézkedésre hívta fel s ajánlta az eddig katonai fogháznak [*Profossen-Haus, Stockhaus*] használt hely e célra alkalmazása iránti intézkedést, minek folytán az meghagyta a tanácsnak az említett ház átalakítását s arról való jelentéstételt, a mit az azon kéréssel teljesített, hogy a majorsági pénztár sokféle és nagy kiadásai miatt a dolog most halasztassék el, de a kir. kormányzék a terv 15 nap alatti felküldését rendelve: a tanács elkészíttetve felküldötte, a mi a tartom. főszámvővésséggel egyetértő véleményadás végett az országos építészeti igazgatóságnak adatott át, melynek jelentése a tanácshoz azon útasítással küldetett le, hogy meghallgatván az esküdt-közönséget, adjanak véleményt az iránt: miféle munkára s mily módon lehetne a politikai foglyokat használni? s az eredményt jelentse fel. Ezzel az ügy hallgatásba merült, csak 1822. elevenítette fel egy éjjeli bolt feltörés és kirablás esete, melynek következtében a királyi kormányzék jan. 17. egy dolgozó-ház tervének oly sietve fölterjesztését rendelte, hogy még az év folytán fel lehessen építeni. A tanács két tervet terjesztett fel, egyiket a már egyszer szóban volt katonafogház [*Stockhaus*] átalakításáról, melynek költségszámítása 2020 r. frt 42 v. kr. a másikat a *régi serfőző házról*, melynek építése 4600 r. frt 40 kr-ra volt számítva, ajánlván az utóbbi elfogadását;

¹⁾ A községi végzések az *eredeti j. könyvekből vétettek ki*, a királyi kormányzékékie szintén az *eredetiekből*: Orsz. levélt. erd. oszt. 1800. 649. 9518., 1801. 3548. 6448. 9994., 1820. 4348. 5353. sz.

a mi a tartományi főszámvevőségnek adatván át: az 1823. jan. 5-ki jelentésében a költséget 6108 r. frt 17⁴/₁₀₀ kr-ra igazította ki, s ezt a királyi kormánysház elfogadván: a város majorsági pénztárából engedélyezése végett a felségnek ajánlotta, a hol az őszszeg 5947 forintra 47 váltó krajczárra szállíttatván: az említett pénztárból kifizetése megengedettetett s a dolgozó vagy javító fegyház felépítése elrendeltetett; a mit a kir. kormánysház a tanácsnak azon hozzáadással adott tudtára, hogy a megtörtént építésről számadását annak idejében terjeszse fel. Az építés azonban elmaradt s a kir. kormánysház erről csak 1830. értesült a serház megépítése alkalmából, minélfogva máj. 12. meghagyta a tanácsnak, hogy tegyen jelentést s igazolja magát az iránt: micsoda oknál fogva nem építették meg maig is a még 1824. elrendelt fenyíték- vagy dolgozó-házat? s vajjon a serházban építeni czélzott istállóval annak helyét nem foglalták el? A tanács 1830. jun. 28. e késedelem okául azt adta, hogy a régi serház helyénél alkalmasabbat találtak, az építendő tanácssház telkének királyutca felőli hátulsó részében. A kir. kormánysház a tanácsot megfeddette, hogy okát nem jelentve oly nevezetes és szükséges intézet megépítését elmulasztotta, de az új telken építendő iránt sem küldött fel tervet; sőt a midőn a kormánysház a hátulsó telekről tervét kérte, a dolgozó-házat nem is említette, a mit octob. 30. felsőbb helyre jelentvén: a felség a késedelem és építési hely megváltoztatása okának alapos felvilágosítását rendelte. A kir. kormánysház ily értelemben útasította a tanácsot, de ott az ügy ismét feledésbe ment. 1834. sept. 17. újból kérdést tett a felség ez ügy állásáról s a kir. kormánysház a tanácsi jelentés késésével mentette saját jelentése ily hosszúra elmaradását. 1835. Estei Ferdinánd ausztriai cs. főherczeg kir. biztos kért iránta felvilágosítást s az 1823-ik évben legfelsőbbleg helybenhagyott tervet felküldetni rendelte. A kir. kormánysház a felküldést s a mulasztás igazolását kívánta a tanácstól, a mit az teljesítvén, a főherczeg a tervet a felséghez felterjesztette, honnan azon rendeltel küldetett a kir. kormánysházhoz, hogy a tanácsnak hagyja meg, hogy a már oly régóta függőben levő építést saját felelőssége alatt azonnal vigye végbe s az eredményről három hónaponként tegyen jelentést; ha a régi serház helye időközben más czélra használtatott volna, válaszszon ki más alkalmas helyet, vagy a tanácssház telke hátulsó részében, a melyre még terv készitve

nincs, vagy máshol, s tegyen iránta ajánlatot. Ez a tanácscsal közöltetvén: az ügy ismét feledésbe ment s csak évek mulva, súlyos elítélt raboknak a város börtönéből megszökése s a kir. kormányzéknek ez alkalomból a felséghez tett jelentése hozta viszont emlékezetbe, a mit a felség 1839. jun. 17. élenken rosszalván, s azért, hogy a tanács többszöri szigorú felsőbb rendeletekre is azon építést meg nem tétette, felelőssé tevén: meghagyta a kir. kormányzéknek: útasítsa oda a tanácsot, hogy e javító-ház építését semmi mással s nevezetesen a tanácsház építésével össze ne kösse, hanem a már csaknem húsz év előtt 1823. helybenhagyott terv szerint, az akkor engedélyezett költséggel további késedelem nélkül építtesse meg, s minthogy sok év hálátlan tapasztalása tanusítja, hogy az eddigi felsőbb parancsoknak semmi fogamatja nem volt, a kir. kormányzék nevezzen ki kebeléből két erélyes biztost, tegye kötelességökké az építés végrehajtását, s a tanácsnak hagyja meg, hogy a munka előhaladásáról két hónaponként tegyen jelentést, a mi a felséghez felküldendő lesz. Lészai Lajos kir. kormányzéki tanácsos és Farkas Sándor fogalmazó mint biztosok neveztetvén ki: megbízatásukban eljárta, s 1840. jun. 20., a tanács jun. 16. jelentették a kir. kormányzéknek, hogy az építést oly módon adták ki, hogy a vállalkozó sz. Mihály napra készítse el, mit az a felséghez megírt, s az aug. 6. kelt udv. rendeletben tudásul vette, de a kiküldött biztosokat útasíttatni rendelte, hogy az építésnek a kitűzött időre elkészítését gondosan ellenőrizzék, s ha valami akadály lesz, jelentsék. Végre a tanács 1842. máj. 6. az építés bevégződését jelentette s a kir. kormányzék visszairván rá, meghagyta, hogy mikor rendeltetésének át lesz adva, a tanács róla jelentést tenni el ne mulassa.¹⁾ Mikor s hogy történt meg? a következő korszakban látni fogjuk.

Itt van helye még egyszer megemlékeznem²⁾ Kolozsvár **Torony** nevű büntető-fogházáról. Ha a rómaiak korából valónak tesszük fel — a minék én tartom — 1700, ha IV. István idejéből

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1820. 5353., 1805. 4154. 4663. 5956. 6927., 1822. 404. 10156., 1823. 5943., 1824. 290., 1830. 4820. 7362. 13747., 1834. 4896., 1835. 4421. 6316. 11175., 1839. 8692. 9378., 1840. 7209., 7245. 9969., 1842., 5837. sz.

²⁾ Lásd: KOLOZSVÁR TÖRTÉNETE I. k. SZÖVEGVILÁGOSÍTÓ RAJZAI. XVIII. Tábláját.

származónak, 600 évesnél régibb egyetlen egy nagy s ép maradványa ez az ősi hajdankornak. Mennyi változás történt s mily események folytak le abban s körében ennyi idő alatt! Minő czélokra szolgálhatott s hányszor cserélkeztek lakói! A tulajdonos mindig Kolozsvár városa maradt. Nagy ideje, hogy polgári bűnösök büntetőháza, börtöne. Midőn Kolozsvár 1822. dolgozó vagy javító fegyház építését tervezte, szó volt arról, hogy alakítsák át. Költségszámítást készített róla Alföldi Antal, a nemzeti színház építő mestere, melynek történelmi becsü adatait a levéltár sötétéből kivonva, emlékezetben hagyni szükségesnek tartom... „A vár kőfalának [értetik az *Óvár ezen kelet délszögleti bástyahelye*] belső vagyis a profosz felőli részét régen lebontották, egy része magától lebomlott, leomladozott; e mellé néhol, kivált felfelé, másfél láb vastag falat kel emelni 2° magasra. A vár falának hossza 15° — — — Van a vár kőfala szögletében egy bástya, melynek ajtója a profosz-ház udvara felől van. E bástya egy jó magazinum lehet, mind alól, mind feljül; de e kőfalnak felső része köröskörül félőlnyre lesorvadott és bomlott. Ezt újra felrakni 3 köb-ölet tesz. Egy öl felrakása, mivel magas helyt van, 20 r. frt. . . . A bástya hossza 3° 3' szélessége 3°... A fedél és annak a bástyára felrakása kerül sat. — — — A bástyához való feljárásra tölgyfa gerenda szükséges, mivel fedél nélkül lesz készítve . . . A telek két végét deszka kerttel kell elkertelni s kétfelé nyíló utcza-ajtót tenni rá. — — — —¹⁾ A bástyafal vastagságát az építő nem fejezte ki számokban, de rajzában megjelölte. Keleti és déli oldalfala fél öl, alant fél ölnél vastagabb, a mint ez az Óvár minden lebontott bástyája maradvány falánál látható, [némely fal t. i. alant egy öles, s fölfelé összehúzottan vékonyodik fél öltre] északi és nyugati oldalfala szintén fél öl. Midőn 1839. börtönnek új tervrajz szerint megigazítatott, az akkor készült rajz szint ilyennek mutatja ez épületet. 1837, a királyi kormányshéek helyszini rajzot [*Delineatio Topographica*] kívánt róla, a tanács azzal mentegetődzött, hogy nincs, de hű leírását adta jelentésében. E leírás történelmi része egyező az 1822-kivel, de a régi bástyát olyannak írja, hogy az olvasó elborzad. Az előbbinek kiegészítése s részben igazolása végett ezt is emlékezetben hagyom. „A tömlöcz fekszik az Óvár hid-utcza

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd oszt. 1822. 10156. sz.

felőli délkeleti szögletében jókora kőfal közt levő erősségben, az utczára erős záros ajtója van, melyen bemenve jobbra a 3 hajdu szobája, konyha, s messzibb a telek másik szögletében, balra a földszinten egy szoba a tisztessé nő foglyoknak, ágyakkal, elkülönítve, közből pitvar, azután egy más szoba, melyben a szintén női súlyosb bűnösök vannak, ezek ágya prits; tovább ismét egy nagyobb szoba, s azon belől a sötét szoba, köznyelven: *Sperr-Kammer*, melyet a délczeg, patvarkodó foglyok tüze csöndesítésére használtak, melyben ha 24 vagy 48 órát kiül, magát megcsöndesedve érzi. Még tovább van egy pinczealaku rész, a mit régen súlyos bűnösöknél tömlöcznek használtak, de most fatartó kamara. E bástya-épület felső részében deszka-lépcsőn van a feljárás a porkoláb csinos szobájába, a börtön elég tágas udvarára nyíló két világos ablakkal, konyha, e mellett ismét egy csinos szoba előkelő bűnösök számára, kik ítélet folytán tartatnak itt. Ezentúl a közönséges rabok szobája magas pritszel készítve, fel felé magasra csinált erős vas rácsos ablakával, benn kemencze. Innen nyílik egy ajtó, az imént említett pincze forma fás-kamara feletti szobába, melynek ablaka szintén az udvarra nyílik, törpe prits van benne, melyre halálra ítélt vagy ítéendő gonosztevők éjjelre lelánczolva feketnek . . .¹⁾ Legyenek ezek, mint a mai korból valók, némi kiegészítésére azoknak, a mik a bástya multjáról itt-ott előfordultak s tartásuk meg az utódok emlékezetében azok képét. Legyenek az ódon falak tanuságai a letűnt századok nagy történeteinek.

Nagy mozgalmat keltett fel Kolozsvár beléletében a franczia nagy forradalom, megragadva s izgalomban tartva évtizedekig az elméket. Ez élesebb jelleget 1808—1809. I. Napoleonnak Magyarországra betörésekor öltött. Előbb csak belső forrongásban, biztos hírek terjesztésében, különböző gyűlekezetek politikai dolgok feletti tanácskosásaiban nyilvánult, s annyira ment, hogy a kormányzónak hivatalosan közbe kellett lépni elcsillapítására. Egy 1808. jun. 22. fenmaradt körleveléből élénken kitűnik ez. „Városnegyedekben a czéheknél rendkívüli közgyűlések tartatnak — mondja a körlevél — s azokból oly hírek szivárognak a közönség közé, melyek a kormányzónak a polgárság józan és engedelmes magaviseleté-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1837. 3646., 1839. 5399. sz.

ről való jó véleményével meg nem egyeztethetők. Atyaiképen intette s hivatalosan meghagyta azért a polgárságnak, hogy sem a városnegyedekben, sem a czéhekben oly rendkívüli gyűléseket ne tartsanak, s a törvényeken alapuló gyűléseket az eddigi módon hívják össze és tartsák meg, s csak az eddig is gyakorlatban volt tárgyakra terjeszszék ki tanácskozásait, tetteikben és beszédeikben az engedelmségről meg ne feledkezzenek, igyekezve eddigi jó hirnevöket megőrizni; ha valami panaszkodás s kérelmek van, kérjék elintézését a felsőbbiségtől csendesen, a maga útján, s várják el elintézését békében, nehogy ellenkezőleg cselekedve, magukat vétkessé s büntetésre méltóvá tegyék.¹⁾ Egy másik loyalis kifejezése volt a kedélyek izgatottságának az, midőn a magyar és német hites polgárok 1807. ápr. 6. a kir. kormányshoz a tanács által pártolólág felterjesztetett az iránti folyamodása: „hogy nekik *„Uniformis-társaság“* állítására adjon engedélyt, kérelmekben fölfejtették okaikat, hogy ily polgári társaság a felség örökös tartományai királyi városaiban is áll fenn, melyek azon városok nagy diszére s a polgárok szembetűnő kiformalódására szolgálnak. A királyi kormányshoz azt a tanácshoz az esküdt-közönség kihallgatása végett visszaküldötte.²⁾ Itt, a nem magyar politikai légkörben fogamzott eszme hallgatásban maradt. Ugy látszik, a polgárság gondolkozásának a kormányzó és országgyűlés védelmi intézkedései más komolyabb irányt adtak. Az ország főkormányzója t. i. érintkezett Kolozsvár főbirájával, közölte vele a felség legmagasb akaratot, s kívánta, hogy Kolozsvár más városok példájára az ország és királyi székhely védelmére tegye meg áldozatát s állítson egy hazai belső és egy külső védserget, az *első* ügyeljen a belső rend és közbátorság fentartására, s ha a szükség kívánja, midőn a rendes katonaság eltávozott, tegye a városban a helyőrségi szolgálatot, őrizze a közpénztárakat; a *másik* vagy külső védereg gyakorolja be magát a fegyverrel bánásban jól, s ha a körülmények kívánják, midőn a felkelő sereg hazulról kimegy, menjen ki ez is, szálljon szembe az ellenséggel és harcsozjon. Erről a felség a tanácstól tervet kívánt, mit a kormánynak megerősítés végett terjeszsen fel. A tanács az 1809. május 20-ki közgyűlésbe egy I—V

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1808. 280. t. n. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1807. 2987. sz.

ezikkből álló tervet mutatott be, melyet a királyi kormányzék helyeselt.¹⁾

¹⁾ Ennek első czikke ez: Kolozsvár sz. kir. város két serget állit: egyik a *polgári katonaság* [*Bürger-Corps*], másik a *hazai védsereg* [oltalom sereg = *Landwähr*]. A város három osztályból áll, az *elsőbe* tartoznak a polgárok, házas gazdák, kik fegyverfogásra alkalmasok, akár szegények, akár gazdagok, akár a várban, akár a külvárosban laknak, a *másodikba* az elsőeknek gyermekei, a *harmadikba* a városon lakó méltóságok, öregek, gyöngék, birtokos felsőbb tisztviselők, papok, tanárok, szerzetesek, özvegyek, nőtlen aggok. Az első osztálybeliek teszik a *polgári katonaságot* s a belső őrsereget, a második a *hazai védsereget*. A 3-dik osztálybeliek a két első fölfegyverzéséhez fognak hozzájárulni. Ki, hová tartozik? az összeírás mutatja meg. *II. Cikk.* Mindkettő századokra oszlik, ezek 4 szakaszra s lesz benne 168, egy szakaszban 42 ember, két század tesz egy osztályt, legalább is két osztály egy zászlóaljzat. *III. Cikk.* Minden századnál van 1 kapitány s egy fő- és egy második [al]hadnagy, két őrmester, 12 tizedes, 12 szabados [*Gefreierter*], 2 dobos, 1 ács, 1 számadó [*Fourir*], 1 sebész. Minden zászlóaljhoz egy tisztsegéd [*Adjutans*]. *IV. Cikk.* a) A *polgári belső védsereg egyenruhája*: korsikai kalap fekete bokkrétával, selyem nyakravaló kis kihajtással, szederjes és inig erő frakk, a nyaknál és kéznél vérszin hajtókával, sárga gombbal, fehér mellény szintén sárga gombbal, fehér nadrág fehér zsinórral, lábikráig erő kurta magyar kivágású és fekete bőrbbe szegett száru csizma, szürke köpeny, hasonló a katonasáéhoz; b) a *hazai védsereg egyenruhája*: korsikai kalap, hasonló a másikhöz, fekete csattos nyakravaló fehér széllel, szürke kurta kabát vagyis kurta frakk, nyakon és kéznél vérszinű hajtókával, sárga gombbal, mellény és nadrág csizma és köpeny az előbbihez hasonló, hajuk elvágva, mint a sorkatonaságé. *Mindkettő fegyverze*: szuronyos puska, a *polgároknak* rezes, egyenlő kurta kard, a *hazai védseregnél* szuronytartó, tölténytáska, melyek a vállról lelógó szíjjon függenek. A *belső védsereg* közé a tehetős polgárok iratnak, kik magukat ruházzák, s felfegyverzik, a *hazai védsereg* a szegényebbekből, kiknek szabad lesz a kabátot és nadrágot is ezondra posztóból készíttetni, ezért rendeltetett nekik szürke kabát és fehér nadrág. A ruha, minta szerint készitendő. A káplárok különböztető jele: kalapjuk keskeny sárga szőrszalaggal van beszegve, káplár pálcza, kardjukon sárga és vérszin szőrből készült port d'Épée; őrmesterekéi: kalapjuk egy széles és egy keskenyebb sárga szőrszalaggal van beszegve, kezökben csapós nádpálcza. A *tisztek egyenruhája* kapitánytól alhadnagyig: háromszögű felszegzett kalap, rajta keskeny gömbölyű zsinór paszománt rojt [*stingli*] és vérszinű selyemmel elegyes sodrony zsinórból [*quastli*] készült fekete bokréta, fehér hajtásos fekete selyem nyakravaló. A belső védseregnél vagy polgári katonaságnál és a hazai védseregnél minden czifraság nélküli szürke frakk, hajtókái a nyakon és kéznél vérszin, a kézi hajtókán egy kis aranyrojt [*stingli*] sárga gombok-

E tervet a választott esküdt-közönség *sem a polgári, sem a hazai védsereg* állítást illető részében nem fogadta el, szükségesnek látta a már kihirdetve volt országgyűlésen egybegyűlendő kk. és rr. határozatát elvárni, a hová küldendő követeknek útasításul adta: „hogymiután a város polgárai régi királyoktól és fejedelmektől nyert kiváltságai szerint semmi hadi vállalatra felülni nem tartoznak, terjeszszék ezt az ország kk. és rr. elé, s birják rá, hogy a várost a felkelés terhétől mentse fel.“ Az országgyűlés azt határozta: „hogymi Kolozsvár a felkelő sereghez adjon a régi szokás és törvények szerint 25 lovas katonát, ezen kívül mint nemes személyt képviselő és a vármegyékben birtokos város, még kettőt, s ezáltal mentesül azon külső hazai védsereg állításától, melynek az ellenség ellen menetel volt rendeltetése; ellenben kötelességévé tétetett, hogy egy fegyverrel s egyéb szükségesekkel felkészített polgári őrséget állítson fel, mely a rendes katonaság ott nem létében a szükséges szolgálatot tegye, s az ott átvendő katonai szállitmányokat — ha szükséges — a közelebbi állomásig elkísérje, de a rendes katonaság visszaérkeztekor e teher alól is oldoztassék fel...“ Ily előzmények után került az ügy az 1809. sept. 12., 13., 15-ki közgyűlés elé, a hol az előterjesztetett, felolvastatott az országgyűlés VII. t. czikke, a régi Approbat. Constit. III. része, 81. czime s a királyi kormányssék ez évi aug. 14-ki rendelete, ¹⁾ ugy szintén a kormányzó elnöki meghagyása, melyben az újonczok kiállítása iránt intézkedett. Ezek után az esküdt-közönség sept. 13.

kal, fehér mellény szintén sárga gombbal, fehér nadrág, keskeny arany zsinórral kihányás nélkül; hasonló színű hajtókájú felső kabát, szürke köpeny, aczél hüvelyű kard, posztóból készült fehér kardszíjjal, melyen kis gömb van és kétfejű sas, a kard vérszin selyem és arany port d'Epéevel diszítve. A főtiszteketől a törzskari tisztek egyenruhája csak annyiban különbözik, hogy *a)* a frakk ujjának hajtókájára vékony zsinórt varrnak; *b)* a nadrágon két vékony zsinór mellé vékony zsinórból kockákat tesznek, a háromszögű kalapot paszomántba szegik, a kardszíjj vérszin selyemből és aranyból készül, a csizmán felkötő sarkantyú van. A dobos a fegyvereseiktől a vállán levő vérszin és szederjes rojtból s a kardon levő, az altisztekéhez hasonló port d'Epée-ből áll. *V. cikk.* Minden tizednek lesz *a)* szemlejegyzőkönyve, *b)* fegyver- és ruhajegyzőkönyve, *c)* század listája [*Rangirungs-Liste*], *d)* parancs jegyzőkönyve, *e)* minták, jelentések, század létszám-tabellája, *f)* hadi napikönyv, *g)* büntetési könyve sat.“

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1809. 6317. sz.

gyűlésében ily határozást hozott: „Noha a város által a felkelő seregbe adandó 25 lovas kiállítási költsége, a számos itt levő hadi fogoly tartása, a rendes katonaság közé állott újonczok szülőinek közterhektől mentesítése, a nagy só-út csinálása s több feles költségei a polgárságra nagy terhet ró, mindazáltal elfogadja e teher hordozását is, úgy, hogy a polgári őrség terhe a száz-férfiakon és tisztviselőkön kívül mindenkre kiterjedjen minden meghatározott számnélkül, szükség esetében minden polgár nem egyenruhában, de sajátjában fegyveresen álljon ki s tegye meg a szolgálatot. E polgári őrség kiállítása bizassék a tanácsra, a mely azt saját polgári tisztei által tegye szolgálatra alkalmassá, s arról készítendő tervét közölje az esküdt-közönséggel észrevételei megtehetése végett...”

Beküldetvén e végzés a tanácsba: az ez által nem látta teljesítettnek az országgyűlés VII. t. cikke rendeletét s az országnak abban kifejezett kívánságát; de minthogy az esküdt-közönség a tervkészítést a tanácsra bizta, annak elkészítését ígérvén, észrevételei megtehetése végett a következő gyűlésbe meghívta. E gyűlés sept. 15. volt, s a felolvasott terv ez: „Midőn a nemesség is fölkel, s hadba megy és rendes katonaság az országban nem lesz, az Approbat. Constit. III. r. 81. cikke szerint kötelesek a városok lakói városukat, a fejedelmet és javait őrizni. Ezt az idei országgyűlésen a városok jelen volt követei meg is ajánlták, az ajánlat törvénybe foglaltatott, ennél többet az ország nem kíván, de ennek teljesítését meghagyta azon hozzáadással, hogy a városok ezen őrei fegyverrel is láttassanak el, s a város őrségén kívül, ha rendes katonaság nincs, a katonai szállítmányokat is az első állomásig kísérvék el. E végre a városi birtokosok három osztályba sorozandók: az *I. osztályba* jönek a birtokos urak, köztisztviselők [*Dicasterialisták*], a város előljárói, papok, tanárok s ezek özvegyei; a *II-ba* a czéhek tagjai, mint hites polgárok s a czéhbe nem tartozó birtokos polgárok s kereskedők; *III-ba* a más két osztályba be nem jövő birtokos ugyan, de szántást-vetést, szőlőművelést, szekerességet s más efféléket folytatók. Ezek közül a III-knak kötelessége az ország ezredei hiányát az ország által meghatározandó módon pótolni s minden egyéb közterheket viselni; az I. és II. osztálybelieknek kötelessége a város őrizetére kívántató tagokat előállítani, olyformán, hogy a 10 éves czéhtagok személyesen, azon feljüliek gyermekeik által; az ilyek a kötelesség teljesítésért egyéb

személyes terhektől mentesek. A városnegyedek előljárói a szolgabírók közbejöttével hitelesen összeírván a szolgálatra kötelezetteket, a tanácsnak beadják, az őrizetre következőket kiállítják, velők a meghatározandó egyenruhát elkészittetik, a mi a következő lesz: szürke posztóból készült kaput és magyar nadrág, magyar csizma, nyakravaló, kalap és fegyver. Az őrségi tagok a város főbírájától és tanácsától függnek, a fegyvergyakorlatban minden héten egyszer, vasárnap reggeli templom előtt oktatják a tanács és esküdt-közönség által kinevezett egyének. Ha a katonaság a városból mind elmegy, az őrszolgálatot a főbíró által naponként kirendelendő számmal a kiszabott módon teszik, ezek városnegyedekint lesznek előljáróik útján értesítve, a kik őket idejében tisztán felöltözve, rendben kiállítani tartoznak, s minden hibájokért a város törvényei szerint büntettetnek. Minthogy ez osztálybelieknek a fegyver és töltéstartó sokba kerül, az első osztálybeliek kötelesek annyi fegyvert és töltéstartót szerezni, a mennyit az őrzők száma megkíván, melyet a város házánál tartnak; e mellett lőport, golyóbist és egyéb apróság kelléket is ez osztálybeliek adnak. E szerint az I. osztálybeliek adják a költséget, de azért ha eddig viselték, most is viselik a közterheket; ez alól a helybeli tiszttek és száz-férfiak menttek; a II. osztálybeliek, kik az őrizetre ki nem iratnak, minden eddigi terheket vinni kötelesek; a III. osztálybeliek az irtak szerint teljesítik köteleességeiket.“ Felolvasztatván e tervezet: „az esküdt-közönség azt minden részében elfogadta és helybenhagyta s a polgári őrségnek e szerint felállításába beleegyezett, ez egyetlen észrevétellel, hogy az előzményben e szók: „ugy az ennekutána viselendő hadakozás idején“ — töröltesenek ki, az azt megérő nemzedéket illetvén saját körülményeikhez képest teendő ebbeli intézkedés.“ ¹⁾ Fölterjesztetvén ez sept. 30-n, a királyi kormányshéz nov. 2-ki rendeletében a következő változtatásokkal hagyta helyben: „1. Ezen katonaság, melynek soraiban minden köteles szolgálni, a ki 45 éven alól van, béke idején is fennálló, fenmaradandó, a katonai gyakorlásokban tökéletesen kiképzett, minden szükséges készülettel felszerelt és kellően szervezett legyen; de valóságos katonai szolgálatra csak akkor alkalmaztassék, midőn háboru ideje van, s egyébkor is, mikor a

¹⁾ Az 1809. sept. 16-ki közgyűlés ered. j. könyvéből.

belbátorság és csend fentartása kívánja. 2. E katonaságnál szolgálatban levők csak a városi terhek alól mentesek. 3. Az ennek felállítására szükséges költségek alól a városi tisztek és száz-férfiak semmiképen ki nem vehetők, minthogy ily kivételnek a nemesi felkelésnél nincs helye. 4. Ne a katonaság, de ennek előljárójául teendő főtiszt függjön közvetlenül a főbirótól, illetőleg a tanácstól.“ Az ekként módosított tervet a királyi kormánysszék azon rendelettel küldötte meg a tanácsnak, hogy e katonaság teljesebb szervezése, katonai módon felosztása iránt, továbbá: hány tiszt kívántatik? s azok minő karbeliek legyenek? sat., készítsen bővebb tervet s vegye számba a felállítás költségét, dolgozzanak szabályt az ahhoz járulás arányáról, s mindezeket, lehető más nézeteikkel és tudósításaikkal mihamarább terjesszék fel, világosabban kifejezván magukat az iránt is: kik értendők azokon a polgárokon, a kik az I. osztálybeliek közt *előbbkelő polgároknak* neveztetnek? Erre a tanács 1810. jan. 9. tette meg felvilágosító jelentését: „hosszason adta elé, hogy a városok nem kötelezhetők örökös katonáskodásra máskép, mintha arról külön törvény. hozatik, hogy ők a közterhek viselésével működnek közre főleg a haza javára, hogy az esküdt-közönség fájdalommal vette a királyi kormánysszék azon rendeletét, hogy kebeléből mind béke, mind háboru idejére állandó katonaság szerveztessék, s erről általuk készitendő terv küldessék fel; kéri tehát, hogy meg levén már különben is a béke kötve, ily terühtől teljesen oldoztassék fel . . .“ A királyi kormánysszék márcz. 22-ki rendeletében megírta a tanácsnak: „hogy a miket a polgárságnak fegyverbe öltöztetésére nézve fölterjesztett, nem elégségesek arra, hogy a felség sokszor kifejezett szándéka azokért mellőztethessék; a felség iránti engedelmesség és hittel erősített kötelesség azt kívánja a várostól, hogy minden akadályt félre téve — melyek a mostani időre nem alkalmazhatók, s a polgárságnak inkább a régi világra való vágyakozását, mintsem pallérozottabb gondolkozás módját mutatják — a közlött tervet vegyék újabban fontolóra, igyekezzenek arra, hogy a felség szándéka a lehetőségig megközelítettessék, s beküldvén vélekedéseket, ezen város polgárságának is nyilják alkalom azon megkülönböztetésre és királyi kegyelemben való részesülésre, melyre a hasonló kiváltságokkal bíró magyarországi más városok méltóknak találtattak és a mit maguk gáncsoskodás nélkül való készségökkel valójában meg is

érdemelték. ¹⁾ A polgári védsereg-állítás ügye a királyi kormány-
szék e nem egészen méltatlan szemrehányást kifejező rendelete
következtében hallgatásban maradt — a város nem felelt, a kor-
mány nem sürgette tovább.

Ez önkéntes véderő állítás kapcsolatában emlékezetben
hagyni szükségesnek látom a rendes katonaságnál az ezredek szá-
mára való kényszerű sorozás módját. A felsőbb útасítások egyik
pontja szerint a besoroztatásra *önként* kellett ajánlkozni az illető-
nek s a sorozási tábla egyik rovatába a sorozó bizottság tartozott
bejegyezni *ezt*. Egy másik pont szerint *bűnös életűt* nem volt
szabad besorozni, csak olyat, a kit hibái erkölcsileg nem bélyegez-
tek meg. Ugyanazon útасításban tágas értelmezése van a magas-
ságnak és életkornak, a besorozandó lehetett 5' magas is s bevé-
tethetett 18 évtől 45-ig . . . ²⁾ Ezekkel szemben az élet azt mutatta,
hogy ugy a kisebb vétkest, engedetlenkedőt s kicsapongó életűt,
mint a legnagyobb gonosztevőt besorozták, sőt hogy az ilyektől
a törvényhatóságok sorozáskor igyekeztek megszabadulni, a kitől
rettegett a község vagy vidék, elfogatott és a seregredekbe vétetett
be; nem hogy önként ajánlkozásra történt volna ez a sorozó biztosok
részéről, de a hatóságok éjj idején, fegyveres erővel fogták el; mikor
ágyukban pihentek, vagy a vigalom helyein mulatoztak, megyei
pandurok s városi hajduk rohanták meg s elfogván, megkötözve
vitték a sorozás helyére, hol aztán a megmérés, beigtatás és beso-
rozás végrehajtatott. Ha átnézzük csak Kolozsvár város 1814.
évi jegykönyveit, megdöbbentő esetekkel fogjuk tele írva találni...
„Márcz. 1. jelentette a főbíró — így szól a j. könyv — hogy az
éjjel 20 újoncznak valót fogatott el, kéri besoroztatásukat, vagy
az elbocsáttatásuk iránti intézkedést. Volt közöttük egy Teutscher
Ignác nevű nőtlen tekergő festő, kontár mesterlegény sat. Öt vált
be közülök, a többi elszabadult, magával vive szenvedését s gyalá-
zatát; aug. 16. éjjel 36-ot fogtak el, volt köztük zsidó, koborló
idegen, kicsapongó életű, tolvaj, katonaság elől bujdosó sat. beso-
roztak 9-et; sept. 16. éjjel bel- és külmonostor- s magyarutezában,
hidelvén, Feleken elfogottakból besoroztak 13-at, elbocsátottak
55-öt; decz. 7. a királyi kormányshék megparancsolta, hogy a mely

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1810. 1587. sz.

²⁾ Orsz. levéltár. erd. oszt. 1800. 1504. sz.

ifjak a katonaságot kerülík, s utcájokból eltávoznak, fogassanak el; ha a város előljárói nem teljesítik s szökésüket meg nem akadályozzák, büntetésül katonaságra alkalmas saját gyermekeik fogatnak el és soroztatnak be, ha nincsenek gyermekeik, keményen megbüntettetnek. 1814. a jan. 25-ki tanácsülésben a bíró jelentette, hogy a közelebbi éjjen újoncznak 148-an fogattak el, besoroztak 44-et. Jellemző, hogy többnyire idegeneket s szegény sor-suakat ért e sors, városi polgárok közül ritkán, ezeknek meg volt engedve, hogy pénzükön mást állítsanak. 1815. a czéheket is felszólította a főbíró, hogy a háborus idők tekintetéből állítsanak újonczokat, de azok panaszkodtak a tanácsnál, mely azt végezte, hogy csak jóakarattjuktól kívántatott, de azt elvárja a tanács, hogy befolyásukat arra fordítják, hogy a város katonailletőségét kiállithassa. Ugyanazon évben május 20. a főbíró jelentette, hogy az éjjel a városra kirótt újonczok kipótlására elfogatott 22 egyén... Igy folyt az emberzaklatás és üldözés két évig... Tudva van az olvasó előtt, hogy ekkor folyt Európa harca I. Napoleon ellen, míg végre szent Heléna sziklaszigetére lánczoltatott... Ez erőszakttétel, békés polgároknak hajlékaikban megtámadása, utcák s városrészek fellármázása és rettegésben tartása elkeserítette az alsóbb osztályokat. Egyik elfogató szolgabíró jelentette a tanácsnak, hogy az elfogottak fenyegetőznek, a városnegyedek rettegnek gyujtogatástól, intézkedést kér iránta. A tanács azt végezte, hogy e fenyegetődzőket az illető kapitány mielőbb küldje el a városról.¹⁾ Azok elmentek, de a nép szívében ott maradt a békétlenség érzése, a nem törvény s igazság szerint, de részrehajlólag, kötéllel való fogdosás keserű emlékével. Az ellenzék soká használta ezt fegyverül a kormány ellen, s a drámai költészet az irodalomban is megbélyegezte ez embertelen bánást... A béke megkötésekor 1814. a vármegyék és székely székek üdvözlő követséget küldvén Bécsbe a fejedelemhez, Kolozsvár részéről Páll András kir. bíró volt jelen. Visszaérkeztek a jun. 15-ki közgyűlésben eljárásáról jelentést tett; előadta, hogy mind az uralkodó felségtől, mind a koronaörököstől és más főhercegektől kegyelmesen fogadtatott, s ő felsége ígérte a városnak mindenben kegyelmes pártfogását. Az esküdt-közönség a királybírónak a város becsületeért tett fárado-

¹⁾ Ezek mind az eredeti j. könyvekből vannak közölve.

zásáért és költséges útjáért ajánlta mindenkori szolgálatát, s úti költségére 500 forintot rendelt adatni.¹⁾

Kevéssel ezután egy különös felsőbb rendelet került az 1815. május 15-ki esküdt-községi gyűlés elé. „Ő felsége — mond egy kir. kormányzékeni rendelet — rettentő hatalomra akarván emelni hadseregét, a várostól három remonda lovat, vagy árában egyenként 270 forintot, továbbá 2 királyi szekeresz lovat vagy azok árában 220 r. frtot s egy teherhordó lovat kér önként adatni. . . .” „Illő hazafias érzéssel fogadja a közönség — így hangzik a végzés — ő felsége akaratját és teljesíti is, csak azért esedezik, hogy mind maga, mind hajdani eleik hűségét, s ő felsége iránti engedelmességét a kir. kormányzék vegye tekintetbe, s ily mellékes költségektől a város most is igen megterhelt majorsági pénztárát kegyesen megkimélni méltóztassék.“²⁾

Nevezetes esemény ez időben I. Ferencz császár és király s hitvese, Károlina Augusztia ő felségeik 1817. évi látogatása Kolozsváratt, mely áldásos nyomokban tartotta fen önemlékezetét. Maga a látogatás egyszerű elbeszélése rendkívüli érdekléssel bír, s hasonló érdeklődést kelteni alkalmas. A főbíró, a tanács és esküdt-közönség jun. 16. gyűlésében jelentette be: „hogy ő felségeik augusztus elején fognak Besztercze felől Erdélybe jőni, látogatásukkal Kolozsvárt is megtisztelik, s innen Temesvár felé mennek ki. Kisérőik közt vannak: Lazánszky grófné, Wrba főkamrás, Wurmbrand főudvarnok, L. Kutschera tábornok almar-sal, Stift államtanácsos, Neuberg kabinetigazgató és Schloisnics Ditmar udvari titkár, ötvenegyből álló udvari tiszttel és cselédséggel, s Kolozsváratt néhány napig mulat. Ez alkalomból a gyűlés elhatározta: 1. a városban levő kövezet, határán az utak, hidak, főleg a feleki út megigazítását; 2. a kíséretnek illendő szállás s az utcának és háztulajdonos nevének tudtul adását; 3. a piacznak hússal, hallal, zsemelével s egyéb fejr és finom süteményekkel ellátását, jó serről gondoskodást, de minden kényszer nélkül, hogy panaszra ok ne lehessen. A fő- és királybírónak meghagyatott, hogy ezek pontos végrehajtásáról gondoskodjanak. Ritka időszak — így végződik a jegyzőkönyv — hogy a királyt és királyné

¹⁾ A város ered. j. könyvéből.

²⁾ Az eredeti j. könyvből.

asszonyt, felséges fejedelmeinket városunkban szemlélhessük, illendő elfogadását az egész haza, a város becsülete és a nemzet tisztessége kívánja meg. A tanács testületileg és külön is ez igyekezetet mozdítsa elé, az alárendelt tisztek pontosan hajtsák végre a kiadandó rendeleteket.“ ¹⁾ A jul. 15-ki közgyűlés meghatározta, hogy a város kiváltságai s más fontosabb ügyiratok 8 nap alatt szedessenek rendbe, hogyha ő felségeik valamit eléadatni kívánnak, legyen kézügyben, a levéltárt tartsák tisztán, az 1804. évi ²⁾ szervezési tervet keressék elé, az iratokat hozzák e szerint rendbe s minden pontot vegyenek alkalmazásba. A jul. 25-ki közgyűlésben a főbíró jelentette, hogy a császárné ő felsége jul. 12. a kir. kormányzó által a hazai szegények számára küldött 6000 frtból Kolozsvár szegényeinek 2000 r. frtot rendelt pénzül vagy gabonában kiosztatni, olyaknak, a kik: 1. öregek és betegek; 2. élelmőket megkeresni nem tudják; 3. árvák s dologtehetetlenek. Megrendeltetett, hogy a koldusok 19-kén gyűljenek össze, s számbavéve és osztályozva, a segély osztassék ki nekik, a jegyzék annak idejében ő felségeikhez felküldetvén. Az összeírás és kiosztás ez értelemben elrendeltetett. Az aug. 16-ki közgyűlésben a főbíró jelentette, hogy a város minden hidjai és útai megigazítottak, így a Felek-hegyen és szent György-hegy alatt több hid, új készült a Tartsa nevű pusztá [*Praedium*] és Apahida közt. E gyűlés megállapította ő felségeik fogadása és bekisézése ünnepélyeit. A város 15 hat és nyolcz lovas fogatot állított, minden kocsinál egy lovász és egy felejtár, a szekeresek kalapjára számot varrtak, ezek felügyelő biztosa a városgazda, a kocsisoknak és kocsis inasoknak [*fellejtár*] szerdától fogva naponként 2 frt napidíj és élelem rendeltetett, új hámistrang és új lópatkó készült minden fogatbeli ló számára. Híradásra gyors lovasok és ágyusok rendeltettek. A polgárság felállítási sora ez volt: a harisnyás és czondrás emberek állanak a külvárosban az utcza-sánczok mellett kívülről, legszéltől a mező felől a külmagyarutezai városnegyed, utána a kül-középutezaiak, ezután a hidelvi, ezután a kül-monostorutezaiak, ezek után a kapu közelében a mesterlegényi ifjuság a város zászlójával, vezérök Veszprémi Elek aljegyző lóháton, zászlótartó Magyarai László

¹⁾ Az eredeti j. könyvből.

²⁾ Az eredeti j. könyvből 1804. 3956. 6599. sz.

szolgabíró; a várban állnak a várbeli és külvárosi ezéhbeli posztó ruhás polgárok; a kapun belől, annak közelében a bel-középutezaiak, kikhez csatlakoznak a kül-középutezai posztó ruhás polgárok, utána a belső- és külsőmagyarutezaiak, azok után az óvári, kétvízközi és hidelvi, ezek után a belső és külső monostorutezai, ezek után a belső és külső szinutezai posztó ruhás polgárok. A királyi pár bevonulása Kolozsvár falai közé aug. 18-n volt. A város 12 tagu díszes küldöttsége pompás hatfogatu kocsiban gróf Haller Gábor erdélyi királyi kincstárnok vezetése alatt Szamosfalváig ment ő felségeik elé, s ott üdvözölvén és fogadván a város és Erdély nevében, meghívta hív Kolozsvár városa vendégszerető falai közé, mit ő felségeik kegyteljesen fogadtak, a város és ország hódolatát kedvesen vették, s Kolozsvár és Erdély főnemessége fényben uszó nagyszámu képviselői kíséretében beindult a városba. Hat fiatal főrangú, drága nemzeti viseletben, ódon lószerszámmal büszkélkedő lovakon vette körül a királyi hintókat, s kísértébe a főtéren levő gróf Bánffi-palotáig, melyet a város előkelő polgársága és mindenik iskola tanuló ifjúsága és tanári kara vett körül. Harsány *éljen*-szó, az összes harangok zugása, s hatalmas mozsárágyu dörgés reszkettette meg s tartotta perczekig rezgésben a levegőt. A közönség öröme nagy volt, hódolata őszinte, s kifejezése méltóságos és tiszteletet parancsoló. A király a lépcsőkön felindulva meglassította lépteit, hogy az agg kormányzó házi gazda könnyebben érkezzék vele . . . A bemutatások napokra terjedtek. Aug. 19. mutatták be a kolozsvári urnőket, a kiket látni szintugy vágyott a királyné, mint a hogy megvolt elégedve őket látva. Mint a fejedelmet és hitvesét jellemző mozzanatot megemlítem, hogy a király és királyné II. Endre aranypecsétű oklevelé rendeletere szerint Szent István napján magyar nemzeti ruhában mentek a főtéri Zsigmond-egyházba isteni tiszteletre; valamint a fejedelem a kir. kormányzéknek aug. 22-ki ülésében is magyar díszruhában jelent meg s vitte az elnökséget, míg két előadó 42 különböző tárgyat előadott.¹⁾ A jegyzőkönyvben nincs nyoma:

¹⁾ A jegyzőkönyv így szól: Aug. 22. kormányzékü ülés volt ő felsége, I. Ferencz fejedelem, legkegyelmesebb ur elnöksége alatt, jelen voltak: gróf Bánffi György kir. kormányzó, Rudnai Sándor erd. püspök, gróf Kemény kk. és rr. elnöke, Straussenburg D. tartom. főszámvevősegi elnök sat. 11 tanácsos és 14 titkár. Előadók voltak: Straussenburg Dániel, br.

mily ünnepélyességgel fogadta a kormánysszék megjelenésekor s távozásakor hogy bucsuzott el? de hogy a hangulat lelkesült volt, önként érthető. Érdekes lenne tudni: szólott-e hozzá a fejedelem valamely tárgyhoz — mert volt több katonai és koronaügyi is — s mit szólott? Sajnos, hogy a közemlékekben erről semmi nyomra nem találtam . . . Aug. 27. hagyta el a fejedelmi pár Kolozsvárt gróf Bethlen Gergely régóta begyakorolt hat fakójától vitt fogatán, mely sebesen ügetve haladt ki a felek-hegyi új úton, mely — a mint máshol el volt mondva — szintén a fejedelem kegyelmének műve s maradandó emléke.

A Kolozsváratt volt ünnepélyekről nem találtam följegyzést a közemlékekben, két közgyűlésről ellenben érdekesek vannak följegyezve. A sept. 22-ki közgyűlésben egy részletes főbírói jelentést olvastak fel a fejedelmi konyha ellátásáról. E szerint a konyhára egybegyűjtött jóknak külön főigazgatója [*Administrator*] volt és mellette két segéd. A napi jegyzéseket németül kellvén vinni, erre külön egyén volt szükséges, kit faluról hozattak be, ez Weber Zsigmond volt; más szolgálatokra 3 polgárt alkalmaztak, a főtéren vigyázásra is kettőt. „Példás szorgalommal járt el tisztében mindenik — így szól a jegyzőkönyv — többen meg is betegedtek. A városgazda a fuvarok előállításában rendkívüli erélyt tanusított, pedig ez Kolozsváratt soha úgy mint most egybecsoportosulva nem volt: sőt egész háza népének is sokat kellett fáradni és sok nyugtalanságot kiállani, mivel az ő felsége és hozzátartozók számára szükséges feles majorságra mindennap gondot kellett viselni, azok közül mindennap 70-t leöltni és megkopasztani. Igen nagy jószívűségét és a városhoz vonzó szeretetét mutatta meg Kirmayer Kerestély ácspllér abban, hogy a Tartsán át elkészített azon hidért, melyen ő felségöket át kellett hozni, semmi fizetést nem kívánt. Végre mindezen polgártársai megjutalmaztatását hozván szóba jelentő főbíró: a közgyűlés elfogadta, egynek határozott 100 frtot, egy száz-férfivá neveztetett ki, a többiek megjutalmazását később fogja megtenni, mikor számadásaikat elkészítik . . .“ ¹⁾

Bánffi László, Csedő László, gr. Bánffi József *tanácsosok*, Halmágyi István, Heydendorff András, Rozsnyai István *titkárok*.

Orsz. levélt. erd. oszt. 1819. 4237. sz.

¹⁾ *Az eredeti j. könyvből.*

A fejedelmi pár Kolozsváratt léte örökítése végett emlékoszlop felállítását indítványozta Páll Sámuel főbíró, mit a közönség örömmel fogadván: az engedélyt rá a felségtől már october első napjaiban kérte, kérése 1817. nov. 4. a kir. kormányshoz küldetett le a végre, hogy az esküdt-közönség nyilatkozzék az iránt: milyen lenne az emlékoszlop? hol? minő alaptól és költségen állíttatnék fel? Az ez iránt megkérdezett tanács 1818. május 1. úgy nyilatkozott, hogy Kolozsvár polgárai ő felségeik Kolozsváratt létének örök emlékezetére a főtéren levő ugynevezett *Buzapiacz* közepére kívánja állítani, faragott kőből, tulajdon költségén; e végre öt tervet terjesztett fel s kérte a felségtől valamelyiknek helybenhagyását. Az országos építészeti igazgatóság megkérdezettvén ezek iránt: a 3. 4. sz. alatti tervrajzok lényegesebb mozzanatait megtartva, a többieket a dolog méltóságához és az építészeti szabályokhoz idomítva, s A) B) betűvel megjelölve azon nyilatkozattal terjesztette vissza, hogy a B) betűvel jelöltet a célra alkalmasabbnak véli, annak 3327 r. ft 45 $\frac{1}{2}$ krra menő költségvetését is mellékelte, a mit a kir. kormányshoz elfogadott s 1819. aug. 21. helybenhagyás végett legfelsőbb helyre fölterjesztett, mit az sept. 17-ki udvari rendeletben oly föltétellel engedett meg, hogy a kolozsvári polgároktól e célra önként adandó pénzekről a tanács felelőssége alatt annak idejében számadás készíttessék s a tartományi főszámvévőség vizsgálja meg. A kir. kormányshoz e legfelsőbb engedélyt a B) alatti emlékráajz leküldése mellett a felség parancsa szerinti eljárás végett a tanácshoz leküldötte.¹⁾ A felség nemsokára ismét fölkererte a terveket, s újabb megvizsgálás után is a már elébb elfogadottat hagyta helyben, a polgárság szándékát tetszéssel fogadta s a számadáskészítést újabban is megparancsolván, a rajzot a költségjegyzékkel együtt a kir. kormányshoz útján a tanácshoz juttatta azon útasítással, hogy a felépítés az országos építészeti igazgatóság felügyelete alatt legyen. Ezalatt már a gyűjtés folyt, az uraságoktól való gyűjtést Rácz Mihály vállalta el, a városnegyedekben a kapitányok; később a várbeli urak, kereskedők és polgárok személyes fölkeresésére Forrai György és Tauffer Ferencz neveztetett ki, kéregető könyvecskét készítettek s a város pecsétével és aljegyzői aláírással hitelesítették, az elején meg-

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1818. 9466., 1819. 5718. 10144. sz.

említettén a gyűjtés célja. A tanács 1821. decz. 22. tudatta az esküdt-közönséggel, hogy az országos építészeti igazgatóság és város szónoka jelenlétében a kőfaragó munkára Schindler Mihálylyal és Antallal, a kép faragására Nagy Sámuellel megalkudott, ajánlták az arczképek rézből kiöntését, bár ez a költséget növeli is, a mi elfogadtatván: végzésül kimondatott, hogy a munkához azonnal hozzá kell fogni, felügyelő legyen az országos építészeti igazgatóság, a fizetést fedezze az építési alap. A czéhektől 212 r. frt volt ajánlva, felszedése Forrai Györgyre bízott; az esküdt-közönség részéről a majorsági pénztárból 200 frt, a mi szintén Forrai Györgynek lesz átadandó; 1822. decz. 31-ig a pénztárnok kijelentése szerint 488 frt 30 kr. volt összegyűlve. 1823. az ápril 21-ki közgyűlésben Pataki Mihály indítványára átadatott e célra a felkelési pénzalapban maradt 1300 r. frt s meghatározatott, hogy az oszlopra kívántató *geniusz*-ok kifaragására 400 frt fizetés mellett hivassék kőfaragó s végrehajtása a királybiróra bízott... Évek teltek el, míg 1827. aug. 14. a tanács elé kerülván az építés ügye, kitűnt, hogy az eddigelé különböző forrásokból e célra gyűlt 4833 frtból 4412 frt 12 kr. elkelt és csak 420 frt 10 kr. készlet van a pénztárban, a felszedetlen ajánlatok közül 183 frt, a felkelési alapban 117 r. frt 18 kr., a kőfaragónál 1037 r. frt 6 kr., melyek együtt 1753 frtot 34 krt tesznek, kell pedig még kőfaragó-, kőműves- és lakatosmunkára s vasra, föliratok betűire, képfaragásra sat. 3658 frt 12 kr., tehát még szükséges 1934 frt 23 kr. Ekkor Forrai lemondván, Schütz József vállalta el a pénztárnokságot. 1828. ismét számbavétetván az építkezés ügye, a bevételek és kiadások, kitűnt, hogy a pénzkészlet a még hátralevő munkához képest kevés, az esküdt-polgárság ismét szavazott meg 344 frt 40 krt, a kőfaragónak kelletén túl fizetett összegből visszatérítendő 1033 frt 6 kr., a felkelési alaphól jó 200 frt, együtt 1999 frt 11 kr. Ez a kir. kormányzéknek följelentetett azon kérral: engedné meg annak, a mi kevés még kell, a majorsági pénztárból fedezését... Ekkor Pataki Mihály indítványozta, hogy vagy az emlékszobor kezdessék meg, vagy helyébe egy szökőkút építtessék, a mit a tanács a kir. kormányzékhez fel is terjesztett... Eközben Topler Imre községi szónok 1830. a jul. 12-ki közgyűlésben azon ajánlatot tette, hogyha a maradék pénzek neki átadatnak, ő kész az emlékoszlopot felállíttatni, s mintsem a mű

félbenmaradjon, a még kellő összeget a magáéból kipótolja. A tanács a kir. kormányshoz följelentvén: onnan különböző kérdések s a szökőkút eszméje indító okából az ügynek elhalasztása rendeltetett addig, míg ezek iránt az országos főépítészeti igazgatóság nyilatkozni fog; de a tanács kérte a kir. kormányshoz, eszközölje ki felsőbb helyen, hogy az emlékoszlop ne csatoltassék össze a szökőkút kérdésével, az még 1786. tervben volt, de költséges volta miatt nem létesülhetett, most is nehezen lesz létesíthető ép ez okból. Erre a kir. kormányshoz feljűről jött felhatalmazásnál fogva megengedte, hogy a két kérdés elválasztassék, az emlékoszlop építésének bevégezése bizassék Toplerre, az építési pénzkészletnek neki átadása s a netaláni költségtöbbletnek a magáéból fedezése föltételével . . . Topler nem sokára jelentette, hogy az építéshez hozzá akar kezdetni, kérte az építési pénzkészlet átadását, s azonkívül Schindler kőfaragó kelleténél többet vevén ki, s a Csűrös Antal által faragott sasok nem lévén alkalmasak, az illetéktelenül felvett pénzeket mindkettő fizesse vissza. Ő az ő felségeik mellképét s azokhoz tartozó geniuszokat Bécsben akarja öntetni, kéri, hogy a már elkészített mellképeket a város a maga számára tartsa meg, s az azokra fordított 465 frtot neki fizesse ki. A tanács azt határozta: „hogy Pataki Mihály és Forrai György a 420 frtot adják át, Schindlerrel a város az 1033 frtot dolgoztassa le, mert rajta felvenni nem lehet, Csűrösön a sasok árát felveszik, miután ő felségeik mellképeit Bécsben fogják kiöntetni, Topler a meglevőket használja fel, mert az azokért fölvett 465 forint felsőbb engedély nélkül másodszor ki nem fizethető . . . Topler e határozaton megnyugodott, s oly erélyesen látott az emlék elkészítéséhez, hogy a tanács sept. 9. már jelentette annak annyira előhaladását, hogy 13-n a geniuszok, sasok és más alakok is fel fognak tétetni s őrizésökre katonai őrköt kért. A felszentelés és leleplezés ünnepélye — a mint előre ki volt hirdetve — 1831. octob. 4. volt Ferencz napján reggeli 9 órakor a tanács és az esküdt-közönség testületi jelenlétében tartatott meg, a közönség rá 12 ágyulövéssel tétetett figyelmessé; résztvevett benne testületileg a kir. kormányshoz és katonaság, mely több díszlövést tett, a mire a fellegrvári tábori ágyuk nagy robajjal adtak visszhangot, beszédet tartott a fő- és királybíró. Innen a gyülekezet a főtéri nagy egyházba ment *Te Deum*-ra, estve a város és emlék-

oszlop nagyszerűen ki volt világítva, a várostól minden katona fél font húst, fél kupa bort kapott, úgy az emlékszóbron dolgozott mesterlegények is. Az ünnepélyről a közönség e hangulatos *Jelentés*-ben értesítettett: „Elérte valahára sok akadály legyőzésével e szabad királyi város közönsége ohajtott kívánságának czélját, hogy az ő felségeik itt járásának emlékére készített **Emlékoszlop** városi érdemes választott polgár Topler Imre fáradhatatlan közbenjárása és költsége segélyével, bécsi cs. kir. akadémiai tanácsos és műegyetemi igazgató Klieber József képfaragói művészsége által a mai napon ő felsége neve napján tökéletességre vitetett. Mivel az emlékoszlop derekán levő jóltevő geniusz borostyánkoszorúval körítve tartja felséges urunk és asszonyunk jól eltalált mellképét, és az alatt ábrázolva van azon pompás bejövetel, mikor a felséges pár az örvendező sokaság, számos mánási lovas sereg kíséretében a középkapun bejőve, a kormányzó házához beszállott; ezzel háttal átellenben ábrázolva van a császárné, a mint azon időbeli éhség miatt egybesereglett öregeket és gyermekeket személyesen főudvari hölgyének, főkamarasának és a város akkori főbirájának kísérete mellett meglátogatta, és nekik saját kezével alamizsnát osztogatott. A más két oldalon van a város czímere annak emlékeztetere, hogy azt a városi közönség csináltatta. A negyedik oldalon az örök emlékezetre irt **FŐLIRAT** [Inscriptio].¹⁾ A tanács inti a közönséget, hogy a finom faragásu **Emlék**

¹⁾ A szobor történetének teljessége megkívánja az alapkőbe letett **Emlékirat** közzétételét is, melyet a főbiró 1822. octob. 25. annak letételekor egy óntáblára latinul és magyarul a jövődőség tudomására rámet-szetve, egy e végre készített kölládába tétetett be.

A latin szöveg:

Ut noris

sera Posteritas

si hocce olim fundamentum erues —

Quod enim Longaevum tempus concutere nequeat;

Illud sustinuisse Monumentum itineris

FRANCISCI PRIMI

Augustissimi Austriae Imperatoris

Hungariae, Bohemiae, etc. Regis M. Principis Tranniae,

Qui Anno aere [*sic*] christianae MDCCCXVII.

Charam hanc suam Transylvaniam:

Simul cum Conjuge Augustissima

CAROLINA AUVSTA

darabjait meg ne rongálják, tiszteletben tartsák sat. A ki e tilal-

Animo vere paterno perlustrans
Hac in Urbe Claudiopoli metropoli Provinciae,
Novem mensis augusti — ¹⁾ Diebus
Principalem exercuit benignitatem.
In magni hujus eventus memoriam perpetuandam
Animo devoto erexerat
Senatus et Electa Centumviralis Communitas
Totusque Populus Claudiopolitanus
Propriis ac spontaneis sumptibus
Anno MDCCCXXVII.

Gubernatore Transsylvaniae Regio Excell. ac Ill. Comite et Libero
Barone de Losoncz

Georgio Bánffy.

Primario Urbis et Regio Judicibus
Michaele Pataki et Stephano Ágoston.

Senatoribus: Johanne Pákei, Moyse Ferenczi, Georgio Jánosi, Daniele
Darkó, Michaele Szentkirályi, Ladislao Gyergyai, Georgio Lukács, Alexio
Veszprémi, Joanne P. Szathmári, Joanne Schuster.

Notariis: Josepho Matéffi, Michaele Verestoi, Stephano Nagy.

Oratoribus Communitatis: Emerico Topler, Georgio Forrai.

A magyar szöveg:

Tudd meg késő Világ.
Ha valaha ezen fundamentumot kihányad [*igy*],
Mert mit nem forgat fel a késő idő,
Hogy e tartotta utazásának emlékoszlopát,

ELSŐ FERENCZ

Felséges Ausztriai Császárnak, Magyar Csehországok
Királyának és Erdély Nagy Fejedelmének.
Ki a keresztény számlálásnak 1817-ik Esztendejében
Ezen Erdélyi kedves Fejedelemségét Felséges Társával
CAROLINA AUGUSTÁVAL

együtt

Atyai boldog indulattal feljárván,
E Tartományi Fő Városában Kolosvárbán
Fejedelmi kegyelmességét gyakorolva,
Augustus hónapjának 20—28 napjaiban mulatott.
E nagy Történet kedves emlékezetének örökítésére
A kolozsvári Nemes Tanács, és az egész Polgári
Közönség a maga önkéntes adakozásából

¹⁾ Hézag az *eredetiben* is.

mat megszegi, elfogatik és megbüntettetik. A kolozsvári Tanácsból oct. 4. 1831. kiadta ifj. Török István segéd aljegyző.“¹⁾

Kolozsvár e kiváló hódolati ténye a fejedelem részéről nem maradt viszonzatlanul, egy századokra kiható áldásos közintézet létrehozásában lőn ez kifejezve. A felség már 1799. kijelentette volt azon legfelsőbb akaratát, hogy Kolozsváratt orvos-sebész kóroda állíttassék fel, hol mindenféle betegek és elnyomorodottak személyre, vallásra való tekintet nélkül gyógyíttassanak: Az ezt kifejező kormányszéki rendelet a sept. 27.-ki esküdt-községi gyűlésben²⁾ felolvastatván, a közönségnek tudtára adatott, hogy e czélra Mártonffy József erd. kath. püspök elnöklete alatt a kir. kormányshoz kebeléből bizottság neveztetett ki, s abba két városi egyén is beválasztatván, a közgyűlés nevezze ki őket. A püspök ezen beteg-ház felállítása iránti terve 1800. a jan. 13.-ki közgyűlésben adatott elé,³⁾ mely alkalommal a közönség segélyadásra szólíttatott fel. A közgyűlés e hasznos és az elnyomorodottak felsegítésére czélzó szándék előmozdítására helyiségül a középkapun kívüli vendégfogadóját ajánlta fel, úgy, hogy tulajdonosi és hatósági joga fennmaradjon. De e szándék nem valósult. Az 1810—11.-ki országgyűlés közkórházak felállítását határozván: *egyet Kolozsvárra* tervezett s úgy a nemesek, mint a városi polgárok telkeire 13, később 14 kr. kirovását ajánlván: ellene a tanács és esküdt-közönség a felséghez folyamodott, honnan véleményadásra a kir. kormányshoz küldetvén le: ez az országgyűlés végzésének fentartását javasolta, mit a felség 1818. helyben hagyott s a kórháznak rovatál útján felépítését rendelte, egyszersmind a kolozsvári szent Erzsébet-agg-ház Báthori István-féle 1581-ik évi alapítványát 2000 kő sóra

Háladatosán emelte vala az 1822-ik Esztben.

A városi levéltárban levő ily czímű eredetiből:

Protocolum Politico-Oeconomicum pro Anno 1822. pag. 554—555.

[Az octob. 25.-ki tanácsülés 339. száma alatt.] A fordítást hiányai daczára, az eredetihez híven adom, a forráshűség kívánta.

¹⁾ A város levéltárában levő ily czímű eredeti kéziratból: *Bágyi Mihály jegyzése* sat., melynek adatai egyeznek a volt kir. kormányshoz levéltári iratok tartalmával.

²⁾ Az eredeti j. könyvből.

³⁾ Az eredeti j. könyvből.

egésztívén ki,¹⁾ egyrészben az ott felállítandó közkórháznak rendelte kiadatni. E királyi adomány sem idézett elé kívánt eredményt. Az ügy 1818-ig a tárgyalásnál és tervezésnél maradt. Ekkor a márcz. 27. tartott közgyűlésen a kórház felállítására fontos ajánlatok tétettek: 1. a közgyűlés átadatni határozta a Gutman János szegények felügyelője által e végre gyűjtött 4050 r. frt 48 krt, [későbbi helyesb számítás szerint 4321 frtot], 2. a comoedia, optikusok, mechanikusok és farsangi bálók tizedrész jövedelmének $\frac{2}{3}$ -át; a báli jövedelem azonban úgy értendő, hogy a 30 kr. bemeneti díjjon kívül fizettség e végre 3 kr. A tanács azon megjegyzéssel fogadta el, hogy a büntetéspénzek egy harmada, mint eddig, a városi szegények javára menjen, mert ezután is lesznek kitett gyermekek, idegen szegény betegek s halottak, kiknek ápolásra, gyógyításra s esetleg temetésre alap kell...²⁾ Lökést adott az üdvös törekvésnek Kolozsvár 1818. sept. 2. kelt felterjesztésére 1819. jan. 30. kelt azon felségi kegyelmes elhatározás, hogy a fennebb érintett új só-alapítványnak fele az építendő közkórház alapjának most és ezentúl állandóul adassék át, a mi Páll András kolozsvári főbirónak meg is rendeltetett; de a valósulás pontjára azt még is Karolina Augusztá fejedelemnő nagylelkű adománya juttatta. Kolozsvár közkórháza létre jött e nagylelkű királynénak köszönhető, a ki 1818. felséges férjével ottjártakor annak javára gróf Bánffy György kormányzó kezébe 10,000 váltó forintot adott át. Ez fölvilanyozólag hatott az egész országra s Kolozsvárra is. A kir. kormánysház négy tagból álló kórházi bizottságot nevezett ki: a város physikusa dr. Barra István, főbirója Páll András, Szabó János helybeli r. kath. plébánus és Enyedi László kir. kormánysházai titkár személyében. A létesítendő intézet helyéül négy hely volt felajánlva: a város részéről a középkapun kívüli vendégfogadó és a Toplerfogadó, a Bogdánffy-bástya és az *Extertia* apácák óvári háza, s mint legcélszerűbb, az utolsó fogadtatott el. A bizottság erélye s gróf Eszterházy né lelkessége eredményezte, hogy a kórház-alap egy hivatalos kimutatás szerint már ez évben igen tetemes összegre emelkedett: 1. a királyné adománya 10,000 v. frt, 2. a 14 kros alap volt 8329 v. frt $7\frac{1}{3}$ kr., 3. a kolozsvári *Lazaret* nevű

¹⁾ OKLEVÉLT. CCCXXXIV. sz.

²⁾ A közgyűlés eredeti j. könyvéből.

régi kórház átment alapja 5539 v. frt 42 kr., 4. Boér Imre volt jezsuita alapítványa jövedelme 168 r. frt, ugyanannak jótékony czélú adománya 8400 v. frt, 5. a szent Erzsébet-aggház tőkéinek ezen közkórház alapjául átadatni rendelt része 11,892 v. frt 22½ kr., 6. a 2000 kőso-alap ezt illető része 5000 v. frt, 7. a királyné által gyűjtésre megbízott gróf Eszterházy Jánosné gyűjtése 19044 v. frt, 8. gróf Rhédey Lászlótól hagyományozott ház, 9. Kolozsvár városa büntetéspénzének ⅓-a, a látványos előadások, bálók jövedelmének bizonyos hányada, e czélra tartott jótékony szini előadások, önkéntes adakozások sat. esetleges jövedelmei. Még két körülményt említ meg. *Egyik*: hogy Kolozsvár városa tanácsa 1818. alapítványai tekintetéből a büntetéspénzek ⅓-ának s a látványos előadások hányadának a város összes szükségére fordíttatását kérte, de a királyi kormányszék nem engedte meg. *Másik*: hogy a felség 1819. octob. 8. kir. leiratánál fogva a 2000 kőso-alap egész pénzértékét 2900 v. frt 62 krt egészen az új kórháznak rendelte minden évben készpénzül kifizettetni. E, már most biztos alapon az intézet még ez évben létre jött, s 1820. nov. 17-ki felségi engedélynél fogva, a királyné, mint kegyes jóltevő iránti hálából *Károlyina országos kórháznak* neveztetett. E kórház eredeti rendeltetését a tanácsnak 1820. a kir. kormányszék előtt kifejezett ohaja s annak ápril 25. hozott határozata fejezi ki leghívebben. Kolozsvár t. i. azt kérte: „hogy az elnyomorodott s utczákon elesett betegek oda minden személyválogatás nélkül bevétessenek és gyógyíttassanak,” — a kormányszék határozása pedig az volt: „az itt újonnan felállított betegek házának egyenes és tulajdonképen való czélja s rendeltetése az, hogy abba a Kolozsváratt beteggé lettek, kik magukat gyógyíttatni nem képesek, személy, vallás, nemzet, haza és születés különbsége nélkül bevétessenek, ingyen gyógyíttassanak s felgyógyulásokig vagy esetleg halálokig tápláltassanak, s meghalván, eltemettessenek. Ily keresztényi és szent igyekezettel egyelőre csak 8, négy férfi, négy nő beteg részére volt az alapítványokból ily ellátás rendszeresíthető, gyarapodván azonban a helyiség és alapítvány, gyarapodni fog az ingyenes beteg-ágyak száma, sat. Később díjas betegek is vétettek fel, kiknek a legelső időkben 30 v. krt kellett fizetni. 1820. nov. 17-ki udvari rendelet által e kórház másik fontos czéljává tétetett az oktatás, hogy t. i. az orvos-sebészti intézet tanulói ott a betegek ágyánál egy orvos felügyelete alatt

gyakorlatilag oktattassanak... A felügyelet elébb 1818., később 1826. szerveztetett, 1830. a felügyelő 1000 frt pénz biztosíték adására köteleztetett, 1835. a betegeknek való főzés bérlőnek adatott ki, 1836. a nem-elesett szegények felvételése — kik közé a cselédség is tartozik — s uraik által gyógyíttatása szabályoztatott s bizonyos föltételekkel a bujakórosok felvétele is megengedtetett; 1845. a betegek fölvétele újból szabályoztatott. Az elmebetegeknek, míg számukra külön intézet állíttathatik, hely adatni rendeltetett, a tárgyalások azonban azt eredményezték, hogy e szándék valószínűsítését a felség boldogabb időkre halasztatni rendelte.¹⁾

A francia nagy forradalomnak két történeti mozzanata emléket tartotta fenn Kolozsvár város levéltára. 1819. jan. 26. bécsi francia követ Caranen marquis azon ohaját fejezte ki Metternich herczeg előtt, hogy az 1813. Ausztriában ugy katonai mint polgári kórházakban elhalt francia foglyokról egy jegyzéket eszközölne, melyben azok neve és előneve is ki legyen fejezve s az illető politikai hatóságok aláírásával hitelesítve. A herczeg felhívta az erdélyi udvari kancelláriát, ez a királyi kormányshéket ily irányban útasította,²⁾ mely az erdélyi főhadvezérshéget annak miként valóshítása iránt megtalálván: az a czélt ugy vélte elérhetőnek, hogy a kir. kormányshéknek megküldött minden katonai menetrendi útleveleket, melyeknél fogva az illető foglyok 1814. Erdély különböző törvényhatóságaiába és városaiába naponként elshállásoltattak. Ez útlevelek szerint, 1813. 1571 altiszt és közember, 113 felsőbb és lovas tiszt fogoly volt Erdélyben; a béke megkötése után Kolozsvár felé 521, Károly-Fejérvár felé 609, együtt 1130 ment vissza, menekült vagy telepedett meg.³⁾ A királyi kormányshék e végre kibocsátott körlevelében közölván — a katonai menetrendi kimutatások megküldése mellett — az ország törvényhatóságai és városai főtisztviselőivel a hazájukba Magyarországon át Buda város felé menő francia foglyok neveit, meghagyta, hogy az illető papok anyakönyveiből, az általuk eltemetettekéről hiteles bizonyítványt állítsanak ki,

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1811. 8958., 1812. 578., 1813. 5642., 1818. 6559. 6894. 10197. 11016., 1819. 10906., 1820. 2829., 1826. 10581., 1830. 110., 1835. 5475., 1836. 5776. 6867., 1841. 2470. 12325., 1845. 14763. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1820. 5873. sz.

³⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1820. 8220. sz.

melyben meg legyen a meghalt neve, előneve, születéshelye s ezrede, a hol szolgált, s azt a királyi kormányshékhöz terjeszshék fel. Kolozsvár város tanácsa 3 francia fogoly ottani halálát jelentette s a halotti bizonyítványt az anyakönyvből Schodler Vilmos r. kath. káplán állította ki 1822. febr. 25. ¹⁾, de felsőbb helyről visszaküldetett azon meghagyással, hogy írják latinul, hitelesítsék a plébános, városi előljáróság és kir. kormányshéki elnök. Így maradt meg a város levéltárában a fogyatkozásos első bizonyítvány, mely szerint az ott meghaltak voltak: Fointou Mihály 28 éves, a IV. tengerész ezred I. zászlóaljából, meghalt 1814. márcz. 19. eltemettetett 23., Calipe Louis, 17 éves, születéshelye Páris, a szajnamegyei IV. ezred fődobosa, meghalt jun. 23. 1814. eltemettetett 24. ²⁾, Rousseau Jean Jacob [*nagy ember névrokona!*] 24 éves, testörnek mutatja a hibásan leirt bizonyítvány [Le gard franc. Paris Depart. Siennes] meghalt jun. 28. 1814. eltemettetett 30., a temető pap mindeniknél Boér Ignác kolozsv. r. k. káplán volt. Sirjok francia feliratu koporsókövel jelölve a köztemető bejáratánál jobbra alig 50 lépésre volt; ifjúkoromban sokszor néztem meg, szivemben irántuk kegyeletet, nemzetök iránt, melynek Európa újjászületését köszöni, mély rokonszenvet érezve. . . . Az osztrák kormány becsülte francia ellenének iparképességét. Az erd. udv. kancellária 1814. márcz. 11. a cs. kir. legfőbb haditanácscsal egyetértve figyelmeztette a királyi kormányshéket, hogy mivel az Erdélybe ment francia hadi foglyok közt hihetően oly jeles mesteremberek és iparosok is vannak, a kik azon országban hiányoznak, a kiknek tehát ottmaradása az ország javára és hasznára lenne, ezeknek ott megmaradását és megtelepedését nemcsak ne akadályozza, de minden lehetséges úton és módon segítse elő. A kir. kormányshék értsen egyet az erd. főhadvezérrel, — mondja a felsőbb rendelet — s ha találtnak közöttük, kik Erdélybe megmaradni szándékoznának, főleg a kiknek mesterségök s iparuk folytatására módjuk s eszközeik is meg vannak, azokat azon városokba, a hol ilyek nincsenek, megtelepedés végett osszshák szét és minden lehető tegyenek meg a végre, hogy mesterségökkel magukat fenarthassák s az országnak javára lehessenek; gondoskodjanak arról

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1822. 2518. sz.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1822. 2518. sz. A bizonyítványban így van: Paris. Depart. Sienne Tambour 4. Reg.

is, hogy azok mint kertészek és mesteremberek a nagy birtokosok által is jóságaikba befogadtassanak és ott megtelepedjenek. A királyi kormányzók ezt tudatta a főhadvezérséggel s a törvényhatóságokat ez értelemben azon hozzáadással szőlította fel, hogy a kik jelentkeznek, neveiket tudassák, hogy a főhadvezérséggel egyetértve, szabadon bocsáttatásukat kieszközölhesse.¹⁾ Volt-e kívánt eredménye? adataim róla nincsenek.

Kolozsvár multjában történelmileg igazolva van, hogy polgárainak egyfelől a levantei kereskedés keletre, másfelől az északi Dantzigig, délre Velenczéig kezében levén: vállalkozó szellemök, munkaszeretetök és takarékoságuk a nemzeti királyok és fejedelmek alatt őket a jóllét oly magas fokára emelte, hogy városunk joggal nevezetett *Kincses Kolozsvár*-nak. E tény, jóllétének aláhanyatlása után, főleg a kisebb polgárságban azon babonás hitet keltette, hogy a városban és határain vannak elrejtve e hajdan összegyűjtött kincsek. E tévhitben keresték a kolozsmonostori erdőben Decebal kincsét, az óvári Szegedi-házban és Mátyás király születési házában a nagy királyét, s a mult század végén különböző pontokon a jezsuitákat. Táplálta a nép e hitét az is, hogy építések alkalmával a várban, szántáskor a mezőken, fellegszakadáskor az omladékok közt és közeli faluk határain különböző időbeli régi pénzekre találtak, sőt babonás öregek s ámitó oláh kalugerek elhitették a néppel, hogy itt és amott a régi várak helyein és az erdők mélyében éjjeli időben szent György-napkor égő kékes lánggal pénzt láttak kigyulni. E korban két pénzlelet lett nyilvánossá. Az egyik 1828-ban, midőn Tyivorán Vaszi Tordavármegye Szelistye [az oklevelekben *Szelicze* régi magyar néven jó oláh] oláh falu határán, az általa birt, de özv. báró Wesselényi Ferenczné tulajdonán III. Zsigmond és Báthori István lengyel királyok neve alatt vert 70 db ezüst pénzdarabot talált, s midőn azokat novemberben Kolozsvárratt árulta, a rendőség róla értesült, s őt kikérdezvén, minthogy talált pénznek vallotta, a felsőbb rendeletek értelmében — az őt illető rész iránti biztosítás mellett — elvette, s a tanácsnak, az a kir. kormányzóknek bemutatta, mely a tordavármegyei tisztség által a találót kihallgattatván, az esetről nyomozást vitetett végbe, a miből kiderült, hogy a találó 3 dbot egy kereskedőnek s ez özv. gr. Bethlen

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1814. 3636. sz.

Ádámné komornyikjának eladott, kettőt szintén Kolozsvárat szolgálatban levő Márk Juonnak. A kormányzók átküldve a leletet mint illetékes hatósághoz, a kir. kincstárhoz, ennek felhívására a tanácsnak az eladott darabok visszavételét meghagyta, az elsőket vissza is vette, de a két utolsó vevőjét Kolozsvárat nem találván meg, azok vissza nem szereztethettek. A kir. kincstár a kormányzók útján kérdést intézett a föld tulajdonosához és találóhoz: természetben akarják-e visszakapni az őket illető részt, vagy beváltási becsárban? mert a kincstár a felsőbb rendeletek értelmében azok kivételével, melyek — értékök megtérítése mellett — a cs. kir. bécsi muzeum éremtára számára megtartattak, bármelyiket teljesíteni kész. Mindkettő bármelyiket elfogadni késznek nyilatkozván: a kincstár az összes 70 db pénzért járó 10 frt 10 kr. $\frac{1}{3}$ -dát a föld tulajdonosának, a feljelentő rendőrtisztet illető $\frac{1}{3}$ felét annak, másik felét a találónak a kolozsvári 30-adhivatal által kifizettetni rendelte, a másik $\frac{1}{3}$ a fiskusnak maradván.¹⁾ Szelicze egyfelől Léta vagy Ghyczy-vár közelében fekvén, másfelől az Oláh-Fenesről és Gyaluból Torda felé vivő havasi útirányban: hihető, hogy vagy II. Rákóczi Györgynek 1660. Gyalu és Fenes közt vívott, s elvesztett csatájából Torda felé vonuló vert hadsereg egy ott elesett vitézétől való, vagy Léta-Ghyczy-vár valamelyik ostromlásakor és feldulásakor oda temetett főemberé, vagy ellenség elől elrejtett pénz volt. A lengyel pénzek Erdélyben s az erdélyiek Lengyelországban a két ország politikai barátságos viszonyainál fogva egyformán forgalomban voltak akkor. Ez oka, hogy annyi lengyel pénzt találtak amaz időkben hazánkban.

A másik a kolozsvári ev. ref. főtanoda építésekor 1808. az udvaron talált 253 db különböző nagyságu és különböző időbeli aranypénz, a mi a kir. kormányzónak jelentetvén: ez Frischi János kolozsvári harminczadosnak tudtára adta. Ez ápr. 2. és 28. az erdélyi kir. kincstárnak jelentést tett róla, mellékelvén azokból 6 darabot. A kir. kincstár május 3. megtalálta iránta a kir. kormányzékot, egyszersmind jelentést tevén a bécsi cs. kir. udvari kamarához, mely az erd. udv. kancellariát az egész leletnek hivatalos tárgyalása végett felküldésére kérte fel. A kancellaria jul. 22.

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1828. 11472., 1829. 2911. 5680. 7611., 1830. 5546. 14724., 1831. 4633. 7088. sz.

leirt a kir. kormányshékhéz, mely az ev. ref. fótanácsnak azon pénzek azonnal felküldését elrendelte; de a minek teljesítése 1813-ig haladván: a cs. kir. bécsi legfőbb udv. kamara ismét sürgette az erd. udv. kancellariát, ez a kir. kormányshéket, s a kormányshék 1813. sept. 9. a nevezett fótanácsot; de ennek sem lett foganata; 1813. decz. 16. átírt a kir. kincstár a kormányshékhez, hivatkozólág 1808-ki első jegyzékiratára, s felkérte a szóban levő talált pénzek hivatalos tárgyalás végett a kolozsvári 30-di hivatal útján hozzá juttatására, minek következtében a kir. kormányshék az ev. ref. fótanácsot 1814. jun. 13. fel is szólitotta. E közben a kincstár újból sürgette az intézkedést a kormányshéknél, ez megsürgette a fótanácsot, elébbi rendelete késedelem nélküli teljesítésére, s a fenforgó leletnek a 30-adi hivatal által a kir. kincstárhoz átküldésére kérve, mire a fótanács márcz. 13. azt felelte, hogy az erdélyi udvari kancelláriához küldötte fel azon nyilatkozattal, hogy a cs. kir. udvari kamara válaszsza ki azokat, melyek a cs. kir. Muzeum éremtárába szükségesek, a többit a fótanácsnak küldje vissza. Ezt a kormányshék a kincstárnak megírta, de ez alatt a kolozsvári 30-adi hivatal is panaszolt a kincstárnál, hogy az ev. ref. fótanács a hazai törvények és felsőbb rendeletek, s a kir. kormányshék többszöri meghagyása ellenére a fenforgó régi pénzeket átküldés végett nem adta át neki, hanem gróf Teleki Sámuel erd. udv. kancellárnak küldötte fel. Erre a kincstár átírt a kir. kormányshékhez s a leletnek hozzáküldését kérve, hivatkozott a felsőbb rendeletekre, melyek az ilyeknek hozzáküldését s a vonakodóknak megbüntetését határozzák. A kir. kormányshék ez átíratot nyilatkozás végett közölte az ev. ref. fótanáccsal; de a mig ez folyt, az erd. udv. kancellaria a kir. kincstárhoz tette át, s erről a kormányshéket azon megjegyzéssel értesítette, hogy 24 db aranypénz a cs. kir. udv. éremtár számára tartatott meg és hogy erről az ev. ref. fótanácsot értesitse, mit az teljesített is. E közben a kir. kincstár 1815. május 4-ki átíratában tudatta a kir. kormányshékekkel, hogy a megtartott 24 db. régi pénz beváltási becsára a károly-fejérvári pénzverőház 1815. ápr. 19. kelt becselési jegyzéke szerint 108 r. frt, a többi 229 darabé 840 frt 47 kr. a 255 darabé együtt 948 r. frt 47 kr. Minthogy a kir. városokban talált kincs $\frac{1}{3}$ -a a város közönségét illeti: meghagyta a kamarai fizető hivatalnak, hogy a becsár összege $\frac{1}{3}$ -át a találónak, $\frac{1}{3}$ -át

Kolozsvár közönsége megbizottjának fizesse ki, $\frac{1}{3}$ -át a fiskusnak tartván meg; ha pedig ezek illető részöket természetben kívánnák kiadatni, a mennyiben azt a lehetőség engedi, úgy adja ki; egyszersmind megkérte a kir. kormányzékot, hogy erről az ev. ref. főtanácsot értesitse; a mit az teljesítvén: a főtanács azon évi jul. 25. ellene felirt, felhozta, hogy a főtanoda fejedelmi adománynál fogva birja a maga földét, s annak ép oly tulajdonosa, mint a kir. fiskus, vagy akár mely nemes ember, e városnak felette s általában az egyházak és iskolák felett semmi hatósági joga nincs, a kir. lyceum és r. kathol. eklézsia is bir tulajdonjoggal különböző birtokokat; az, hogy a város a talált kincsek $\frac{1}{3}$ -ban részesüljön, az Approb. Constit. III. r. LIV. czikke ellen van, s a főtanács e jogot el nem ismerheti; de a város nem is kívánja ezt. Kérte tehát a kormányzékot, eszközölje ki a kincstárnál, hogy ne csak a tulajdonost és találót illető $\frac{2}{3}$, de a fiskust illető $\frac{1}{3}$ is a törvények és eddigi gyakorlat alapján adassék át a főtanodának, azon aranyokban, a melyek találtattak s a melyek jegyzékét a főtanoda birja, annyival inkább, mert midőn a főtanoda 1798-n egészen leégett, a felség által adott 2000 aranyból sem részesítettett. A kir. kormányzék a főtanács kérését pártolólág küldötte át a kir. kincstárhoz, teljesítését azon megjegyzéssel kérve, hogy a bécsi cs. kir. éremtár részére kívánt 24 db aranyon kívül az egész meglevő leletnek a főtanoda részére átengedését a felségtől eszközölje ki. A kir. kincstár octob. 20-ki jegyzékiratában tévesnek állította az ev. ref. főtanácsnak a talált kincs elosztására nézve felhozott okoskodását, s idézett egy 1809-ki felsőbb rendeletet, mely a Királyföldön levő városokról szól, s hivatkozott azon felsőbb rendeletekre, melyek e kérdést egészen tisztába állítják. A kir. kormányzék ezeknek vele közöltetését kívánta, a mit a kincstár teljesített is, és az illető szabályozó rendeleteket másolatban közölte. A kir. kormányzék a főtanácshoz tette át, hogy ezek iránt véleményét nyilvánítsa; mire az 1816. jun. 9-ki feliratában arra kérte a kir. kormányzékot, hasson oda felsőbb helyen, hogy a kir. városokra nézve a talált kincs elosztásának azon módja állittassék vissza, mely a királyföldi városokban szokásban van, s a kincstárnál eszközölje ki, hogy a városi közönségnek ítelt $\frac{1}{3}$ rész zár alatt tartassék, a felséghez e tárgyban tett jelentése és kérése elhatározásáig, a főiskolát mint tulajdo-

nost illető $\frac{1}{3}$ részt pedig annak kiadatni rendelje el. A kir. kormányshoz ily értelemben átírt a kincstárhoz, mely kérdést tett: természetben vagy beváltási becsárban kívánja-e a kiadást? A főtanács decemb. 8-ki feliratában kijelentette, hogy magát megterheltnék érzi, orvoslásért a felséghez fölirt, s a míg onnan határozás jó, a dolog elhalasztását kérte. E kérelem felvilágosítás végett a kir. kincstárhoz küldetvén le: az 1817. febr. 21. átírt a kir. kormányshoz s az ev. ref. főtanácshoz, rendeletet kért tétetni az iránt, hogy mivel régi kérvényében azt állítja, hogy a főtanoda farkas-utczai helyét 1638-ki adománylevelénél fogva bírja, kérje ezt a főtanodától fel, s juttassa hozzá, hogy a dologban alapos véleményt terjeszthessen fel. A kir. kormányshoz felszólította a főtanácsot, hogy a szóban levő adományleveleket az irt végre hiteles másolatban küldje fel, a mire az május 15. azon nyilatkozatot tette, hogy a midőn a főtanoda helyéhez való tulajdoni jogát és hogy ahhoz Kolozsvár város közönségének semmi joga és köze nincs, felségi kérvényében mutogatta, arra is hivatkozott, hogy 1638. azon telek a reform. státusnak adományoztatott, a mi az Approb. Constit. I. r. I. cz. 6. cikkében megerősített. Az idézett törvénybe oldalvást az 1638. év be is van jegyezve, a törvény pedig erősebb mint az adomány, és így az adománylevel beadására szükség annyiival inkább nincs, mert a kir. kincstár oly birtokjog felett ítélő törvényszéknek [*Productionale Forum*], mely előtt egyházközségeik s iskoláik jogairól szóló gyökeres okleveleiket előadni köteleztetnének, el nem ismeri; a mit a kir. kormányshoz feleletképen a kincstárnak aug. 28. megírt; de az oct. 2-ki jegyzékiratában legfelsőbb meghagyás következtében ismét sürgette a hivatolt adománylevel átküldését, mire a kir. kormányshoz octob. 27. azt írta vissza, hogy ezen kívánságának már aug. 28-ki jegyzékiratában eleget tett. Míg a két hatóság közt az adománylevel iránti felelkezés folyt, a felség úgy határozta el a kérdést, hogy 1819. márcz. 23-ki udvari rendeletében különös kegyelemből megengedte, hogy az 1808. a kolozsvári ev. ref. főtanoda udvarán talált aranypénzek fiskust illető harmadrésze azon főtanodának kiadassék, de a kir. fiskus azon joga, hogy a, mind Kolozsváratt, mind más kir. városokban talált kincsből őt a törvény és fennálló rendeletek értelmében meg illető rész kiadassék, most csak különös kegyelemből engedtetett el, de jövőben szigoruan

fentartassék; a találót és tulajdonost illető más $\frac{2}{3}$ rész a nevezett főtanodát mint a fenforgó telek kiváltságos birtokosát törvényesen illetvén: az a nevezett főtanoda meghatalmazottjának kifizetendő. Erről a kir. kincstár a kir. kormányshoz ápr. 15., az ev. ref. főtanácsot aug. 18. — egyszersmind a teendők iránt útastíva — értesítette” Így végződött e 10 éven át vitatott kincstalálási ügy, mely egyike volt a Kolozsváratt előkerült szebb leleteknek; érdekességökből csak az hiányzik, hogy a pénzek neméről, s veretése idejéről a közlevéltárakban semmi emlék nem maradt fenn; csak annyi tudható meg a pénzverő-házi becslési jegyzékből, hogy a 229 darab aranyat tevő leletben 21-féle nagyságu arany volt, a 4-ik tétel alatti példány 1 db a legkisebb, súlya $\frac{1}{8}$ arany, becsértéke 3 frt 21 kr., legtöbb volt a 16 tétel alatti nagyságuból, t. i. 66 db, ezek aransúlya tett 66 $\frac{1}{2}$ aranyat, becsárúk együtt 242 frt 27 krt, tehát csekély különbséggel csaknem mind egy arany súlyuak és becsértékűek voltak. ¹⁾

Kolozsvár városban és határán különböző helyeken elrejtett kincsek léte iránt oly erős volt sokakban a hit és babonás képzelődés, hogy 1790 körül ugynevezett *bányász* vagy *Kincskereső Társaságot* alkottak, céljuk volt, hogy a vezetők által kijelölt helyeken rejlő kincset közös munkával és költséggel kiássák s egymás-közt felosztásák. Egy 1796. aug. 26. Kolozsváratt Magyarí László szolgabíró és Schuszter János tanácsi esküdt által végbevitt esketésből kitetszőleg, a kincskeresés indítója *egy vén kaluger* [oláh pap] volt, a kit több valló zárandoknak mondott. Ennek ösztönzésére alakult a *bányász-társaság*, melynek legelső tagjai Condrad György, Paplanos János, Zonda Márton, Geréb András és Czigner Sámuel voltak. A dolog eredetére rá mutat egyik kincskereső, Condrad György, a ki azt vallotta, hogy neki Paplanos János beszélt, hogy menjenek el a monostori *Bükkre*, ő a vén zárandokkal ott járt, s jegyet tettek a helyre, a hol a kincses pincze van egy árok mellett, de csak egyszer volt ott, akkor is a zárandok vezette és be volt estvéledve, keressék fel azt . . . Hallván ezt Zonda Márton, Condrad Györgyöt, László Ferenczet, Kontz Sámuelét és Paplanos

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1808. 1717., 1813. 6080., 1814. 153. 1005. 3912. 4351. 12476., 1815. 4779. [Itt van az aranyok táblázata.] 8759. 10768., 1816. 540. 6966., 1817. 1306. 2200. 7649., 1819. 9737. 4589. sz.

Jánost magához hivatta, mindeniknek egy-egy égő szentelt gyertyát adott kezébe és a szent János evangéliumára keményen megeskette az iránt, hogy a melyik a kincsre talál, a többit ki nem tagadja, hanem mindeniket részesíti belőle. A vén kaluger — vallja ugyan Condrád — a kincs bizonyos léte felől azzal biztatta őt s megesküdt előtte: *„hogy az Isten neki Istene ne legyen, s az ur vacsorája melylyel él, tűzzé és lánggá váljék benne, ha őt a Bükkön bizonyos kincsre nem viszi.“* Erre a Bükkön többen hozzá kezdettek a kincskereséshez a kaluger útasítása szerint; Condrád sokszor, de nevezetesen egy alkalommal egy egész hónapig dolgozott s 300 frtnál többet költött . . . A megnevezetteken kívül — mondják a vallók — újabban előljárókká lettek a bányász-társaságban *Faur János és Kovács György, Magyarországról pedig Toppler . . .* A kincskeresést vagy bányászkodást a Bükkön a társaság az abban levők költségével folytatta, úgy, hogy a ki tehetősebb volt, többet költött, a tehetetlenebb kezével dolgozott, s az előljárók a társaság által adott pénzből fizettek. Kaszás Ferencz azt vallotta, hogy ő is tudja, hogy Kolozsváratt kincskereső és bányászkodásra összeállott társaság volt; őt Condrád hívta ki a Bükkre, s mondotta, hogy tudja a kincsbánya helyét; Zonda és Geréb András is mondta neki, hogy tudják a kincs hollétét, csak egy nap kell dolgozni s másnap megtalálják; Condrád azt is mondta neki, hogy ő látta, mikor valami magyarországi emberek lóháton vitték onnan a pénzt. Az előljárók közt volt — ugymond — a vén kaluger és Jonátyi . . . Ő maga is sok napot töltött el s adott egyszer egy aranyot, azután egy német forintot, utoljára egy húszast Kaszás József csizmadia vallotta, hogy a Bükkön és Nagyerdőn folytatták a kincskeresést és bányászkodást; őt a vén kaluger mindig azzal biztatta, hogy megmutatja a kincset, s ez által társaival együtt többet csalt rajtuk 100 német forintnál; Jeremiás nevű előljárónak egy pár fejelés csizmát csinált Bányai Sámuellel, s tudja, hogy a tagok az előljáróknak 3—4—5 frtot is fizettek. . . Geréb András csizmadia azt vallotta, hogy neki Paplanos János beszélte, hogy a vén kaluger neki megnyitotta a pinczét a hol a kincs van; Zonda Mártonról azt, hogy az ő figyelmeztetésére egy alkalommal Czigner Sámuel asztalos el ment pater Boérhoz [*Boér Imre* volt jezsuita] s kérte: mondaná meg neki a Bükkön levő kincs helyét, s ez azt felelte: *„Nem neki való az, mert az élet és*

halál, dolgozza inkább mesterségét; vagy menjen el gondviselőjéhez, Fóris Józsefhez, kérdezze meg tőle, ha tud róla ...“ Fóris azt felelte neki — így vall tovább — hogy ő nem járt ott, csak tudta a kincs helyét, de a sógora járt a pinczében, [ennek neve a köziratokban nem jő elé], egy délelőtt 11 órakor bement, délután 6-kor jött ki, egy tarisznya tallért hozván magával; azt mondotta, hogy soha többé oda nem megy, mert alig tudott kijöni. E biztatásokért ő Czignernek két ízben egy-egy húszast adott, lányának csizmát fejtelt, őt, a vén kalugert és Zondát s másokat is, a kik hitegették, száma nélkül borral s egyébbel vendégelte meg, el annyira, hogy neki a bányászkodás bele került 400 frtjába. Zonda Márton fűsös azt vallotta, hogy neki a pater Boér tisztje, Fóris megmutatta a kincs helyét; Szabó Gergely, Balázs Márton és Szacska Péter pedig egy darab stufát mutatván meg neki, azt mondotta, hogy Balázs a más kettő szemeláttára a Bükkön bizonyos helyen beereszkedvén a pinczébe, onnan hozta ki a stufát; ezután megnevezte társait; azt, hogy kik voltak a társaság előljárói, nem tudja, de ő s utána mások is Czigner Sámuel biztatásaira kezdettek a kincskereséshez, a ki azt beszélte neki, hogy a bányászatot kiki maga erején folytatta, neki négy társával, hárman adtak 4—4 frtot, a mit egymás közt felosztottak, ezenkívül egyik társa, Jeremias egyedül Késmárkitól 8 r. frtot vett, de neki 500 frtjánál több elkölt a bányásztatásra, eladta szőlőjét, házát, s mikor mindenéből kipusztult, akkor hagyta félben. Költött közülök mindenki többet-kevesebbet; Ábrahám Ábrahám azt mondotta neki, hogy ő 3000 frtot is adott ki kincskeresésre; Betze József azt vallotta, hogy ő 200 frtot költött el, Zakariás János timár 2—3 hónap alatt költött el 200 frtot. A társaság — a vallomások szerint — kilencz év óta állott fenn.

Alig fér hozzá kétség, hogy a Bükkön és Nagyerdőn kincskeresésre az alkalmat a vén kaluger adta, a kit e gondolatra egy ottani dák várrom létezésének hagyománya vihetett; neve a köziratokban nem fordul elé, valamint Jonatyi nevű társáé sem. Egy ily nevű görög kereskedő — a mint fennebb el volt mondva — egyike volt a görög nem egyesült kolozsvári egyház megalapítóinak; de hogy épen ez volt-e? a vén kaluger vagy zárándok mely minőségben élt Kolozsmonostoron? s a nyomozás büntető következményét hogy kerülhetette ki? e kérdésekre a fenmaradt köz-

iratokból felelet nem adható. A többiek — mint vallomásaikból megtetszik — „jóhiszem“-ű, együgyű, félmivelt emberek, képzelgők, kik közül a köznép sokat látnoknak, jósnak, jövendőmondónak nevezett. A mint e könnyelmű, sőt vétkes üzelem és ámitó csalás a felség értésére jutott, a büntetés azonnal elkövetkezett. A kir. kormányzék egybeállította a *Kincskereső Társaság* névsorát, leküldötte Kolozsvár város tanácsához, megparancsolta a társulat főbbjeinek elfogatását és megbüntetését, a magyarországiaknak haza szállítását s a társaság más tagjainak komoly megintését, hogy megismervén már néhány társuk álnok hitegetését és csaló ámitását, ne induljanak többé képzelődéseik után, ne kapjanak úgy az ingyenváló nyereségen s ne fogyaszszák ki magukat vagyonukból, szűnjenek meg a kincskereséstől, s lássanak kézi mívők szorgalmas folytatásához. A kir. kormányzék rendeletére elfogottak közül Tövisi Faur János 1796. sept. 15. kihallgatásakor az iránt is megkérdezte: honnan tudja, hogy az általa kérvényében emlegetett kincs hol van? s azt mily jelekből s tapasztalásnál fogva tudja? úgy nyilatkozott: „hogy ő három helyen tud kincset: az *első* van Kómálban, a hol van egy pincze, melyet Antalffi Mihálytól hallott s Condrad György is beszélt, hogy Antalffi azt mondotta, hogy néhai Batthyány püspökkel mint még akkor szerzetes, kiment a Kómálba, valami tükörön által látta a pinczét s abban bizonyos kincset; *második kincses hely* van a kül-magyarutcza végén a keresztnél, ezt Lázár Istvántól hallotta, a ki deák korában az iskolamester által azon kincsről levelet hallott felolvastatni, melyben azon hely s ott levő pincze és kincs környülállásosan le volt írva. Azután 10—11 évvel azon helyet lángolni is látta harmadmagával, utána ásni is kezdett s kevés ásás után, valami aranyos pántlikába [szalag] befont haját talált s mellette két Leopoldus máriást; *harmadik kincses hely* Gáspár-havasán van, melyet ugyanesak Antalffitól hallott, s próbáltatta is keresését tavaj ősszel, rossz helyt keresvén, semmitsem talált, pedig ő Lázártól is hallotta, hogy ott egy napi ásás után, a kincsre rá lehetne találni.¹⁾

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1796. 5449. 5599. 5795., 6415. sz.

Érdekesnek s érdemesnek látom a kolozsvári *Kincskereső Társaság* tagjai névsorát fentartani.

I. Magyarországiak.

Faur János, Csanádmegyéből Makó városból való, mint a magyarországi és erdélyi összes kincsesők meghatalmazottja.

Ez utolsó hollétét valló nem mondta meg. A két viz között van ily nevű uteza, de hihető, hogy ez a *Ozigány-havasával* van fölcserélve, a hol levő kincsekről hivatalos irat van. Váradi István, pesti lakos t. i. 1809. ápr. 8. kelt levele mellett beküldötte a kir. kormányshoz Varga Pál nevű kolozsvári ember 1716. jul. 26. kelt végrendeletét másolatban, a végre, hogy nyomoztassa ki: ott halt-e meg Varga? s mi igaz van vallomásából? Ő — ha kíváncsítatik — kész az eredeti végrendeletet is önköltségen leküldeni, akár le is vinni. A kir. kormányshoz a Pest-városi tanács által tudtára adatta a jelentőnek: „hogy e mese egy század óta meg van ott a nép között, sokan hiszik, keresték is a kincset siker nélkül, nem szükséges az eredeti leküldése, sem a lemenetel . . .“ A végrendelet a szóban levő kincs helyét s a kincset így írja le: „Ez a *Ozigány-havasán* van, Kolozsváron feljúl, Gyalu felett, a Hév- és Hideg-Szamos között egy patak mentében levő vár pinczejében, mely

Bobics Gábor, a nádor főherezeg inasa.

Kovács György, Krasznavármegye Hosszuaszó falvából, a társaság követe.

Falusi Pál, Csongrádvármegyében Holdmezővásárhelyről, a társaság követe, tagok: Toth János, Doda Mihály, Katona Ferencz.

Magyarországiak még: Tulipánt András, Debreczeni János, Résa Ferencz és János, Istvánffi Alajos.

Zsitkovszky, bécsi ügynök.

II. Kolozsváriak.

Ábrahám Ábrahám, Kontz Sámuel, kötélverő, látnok [*Visionarius*] Gaszi Ferencz, Kovács János, Szigethi Ferencz, timár Zöldi András, Késmárki János, Jeremiás József, Antalffy Mihály, Ozigner Sámuel asztalos, látnok [*Visionarius*], Zakariás János timár, látnok [*Visionarius*], Szerebi János, Bányai János, Sóvári Gábor, Kovács István, Nagy Lőrincz, Ábrahám Antal, Lisztes Péter, Mutterin Mária, özvegy Gressliné, jósnő [*Divinatrix*], László Ferencz, jós [*Divinator*], Dirloga János, ács, főámító és látnok [*Principalis Impostor et Visionarius*], Péter István, Betze József, Váradi Ferencz csizmadia, Török Márton, Condrád György, Hoffmann Paplanyos János, Huják István, sütő, Szentgyörgyi János, Fodor Márkus, Miskolczi István, Babutzi János, Zonda Márton, Dénes István, asztalos, Beregszászi József, Geréb András, csizmadia, Görög János, kereskedő. Kontz Dávid, György József.

III. Marosszéki.

Csiki Miklós, Ozigány-Szentgyörgyről.

vár földig le volt rontva, csak csonka kapuja állott fenn, közelében egy kút, melynek vize délre a patakba folyik. E patak és kút vitte rá őket a vár pinczéjére. Midőn ő, egy gyulai s egy kassai kincskereső társával azon helyen járt, három irányban indulván keresésére, ő volt az a szerencsés, a ki a kincseket feltalálta. A patak árkán elé menve hárman három felé — ő mind a patak-árokban a kút felé tartott — s egyszer csak meglátott egy ajtó-formán nyíló lyukat, mely előtt egy nagy kő volt, kiáltá társait, a kik oda jöven, benn látának nagy fényes világosságot, mintha gyertya égett volna. Bizony ez az, a mit keresünk — mondának egymásnak — azért legyen igazság mindnyájunk nevében, az Isten nevét segítségül hívták s beindulának a lyukon. Belől mindjárt nagy tágasság volt, kétfelől két megkötött fekete színű s fogait vicsorító agár, melyektől megfélemedvén, bátoríták egymást; egyiknek szíve bátrabb vala, s rá ütvén szekerezéjével az agárra, megcsendült; erre megtapogatván, látták, hogy merő ezüst, szemeik tiszta gyémántok; tovább volt két oroszlán, mind aranyból, szemeik drága kövekből; tovább menve egy drága kövekkel kirakott aranyos székben egy férfi alak, kezében fölemelt bot, tiszta aranyból öntve, szemei karbunkulusokból, homloka közt ragyogó napfény. E férfi Dárius király képe volt, előtte 12 koronás király aranyból kiöntve, fényes kövekkel ékesen; háta megett egy másik férfi, szintén aranyból öntve, kezében szablyát tartva, melynek hüvelye egy drága kőből volt faragva; a király előtt arany asztal. Ezen belől láttak egy második pinczét s írásokat, de nem tudták olvasni, mert sem magyarul, sem deákul nem volt az írva. E pinczében sok apró agárkölyköt láttak drága kőből faragva, ezüst puttonokat, kádakat megszámláltak 366-ot, mind tele ezüsttel, aranynyal. Ugyanott sok ember-, gyermek-, leánykép, mind ezüstből, a gyermekek aranyból, egy helyen 12 vén, aranyból kiöntve. Tovább láttak oly nagy ezüst darabokat, mint egy-egy hordó, kupákat, tányérokat, tálakat, arany és ezüst poharakat — számtalanokat, úgy, hogy szekerek megtelhettek volna belőle. Nem győztek eleget csodálkozni a tömérdek kincsen. Egész Erdély megérné e kincsekkel minden jövőendőkoriakkal együtt. A pinczékből egy benyíló arany ajtót láttak, azon belől arany széken egy nőt, a kinek fejét korona fedte, kimondhatlan fényben, előtte 64 leány aranyból kiöntve, a kik kezöket összefogva udvaroltak a királynénak, mind fényes arany

koszorúkkal ékesítve. Mikor mindent megláttak, ideje — mondák — hogy kijőjjenek, azért megrakodtak, és békével kijöttek, a lyuk szádát kővel újra berakták, feljül famohát raktak rá, a kút folyamat, mely a várból a titokrejtő pinceze ajtajára vitt, elszakasztva, megesküdtek, hogy soha egyik is a másik nélkül oda nem megy, s ezzel eljöttek — Varga Kolozsvárra, társai Kassára és Gyulára . . . Ha tudni akarod hollétét, a vár mellett indulj el naptámadásra — mond tovább az irat — megtalálod a kút folyását, azt kövessed, ott van egy holt árok, azon van ajtója. Ha ez ugy nincs a mint leíráim, — így végződik a végrendelet — most halál közt vagyok, Isten ő szent országát és színét meg ne engedje látnom, s bűnömet meg ne bocsássa, hanem vessen örök pokolra mind testestől mind lelkestől, ha ez dolog nincs vagy nem volt ekképen . . .¹⁾

A mint e mese kétségkívül a Dárius kincséről való népmondának egy változata, de a melyben a mese alapja az állítólag Hideg- és Hév-Szamos közelében volt Gelu dák vára, s a kincskeresőket az emlékezés és a patak fenekén talált arany porszemek vezetik, a mit a viz a szomszédos hegyekből mos ki: szintoly világosan kitűnik az elébbi vallomásokból, hogy e kincskeresők vállalata részint a hagyományokon, részint a nép száján forgó mondákon alapult. A Kómálban említett helyen a szent Egyed-zárda állott, a külmagyaruteza végén a szent Lélek-kórház, a hagyomány a gazdagság fogalmát kötötte mind kettőhöz, s a látnokok és jósök izgatott képzelődése, az ámitók és népcsalók ravaszsága könnyen pinczévé és rejtett kincsek helyévé alakította át mindkettőt, a mi az elsőnél annál természetesebb, mert ott a zárda pinczehelyiségét ma is fenálló rom mutatja. A pénz kigyulás kiirthatatlan hite a köznépnek. A hol a Hév- és Hideg-Szamos összefolyása körül Varga Pál forró képzelődése az arannyal és ezüsttel teli kincses pinczét társaival föltalálni vélte, ott ma mivelt és termékeny arany és ezüst bányák vannak, sőt akkor is lehettek, s a kincskeresők pinczéi e mivelés alatti bányák tárnanyílása és aranytermő belső üregei.

Egy Kolozsvárt 1798. aug. 31. ért nagy tűzvészt kell itt emlékeztetben hagynom. Három egykoru hiteles leírás adja megrázó képét. Az első Szathmári P. Zsigmond főbiró azon napi közgyűlési előterjesz-

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1809. 3259. sz.

tése. „11 óra tájban — így szól a j. könyv. — gondviseletlenség miatt belső szinutezában Turi Mihály nyugalmazott katonatiszt szállásán tűz támadt s az erős szél felette nagy mértékben segítvén, oly hirtelen harapózott és pusztított, hogy d. u. 4 órára szinutezának déli sorát, a Rhédei-házig egészen, középuteza piacz sorát a minoriták templomáig, egész Torda-, farkas-, és királyutezát a piaristák templomával, akadémiáikkal és a kir. kormányshöz hivatal helyével [*Residentia*], a farkasutezai ev. reform. templomot, főtanodát, haranglábot, nemkülönbén kül-farkasutezának is kis részecskéjét hamuvá és porrá tette. Mely sebes tűznél a piaristák és reformált hitvallásuak 2 nagy és 1 kisebb toronybeli harangjai, melyeknek kevés párja volt az egész hazában, elolvadtak; ember-áldozat más nem esett, hanem belső szinutezai Szentes nevű kovácsnak egy eladó [*férjhez adó*] leányát a láng annyira megégette — benn rekedvén a házban — hogy a tűz után négy napra meghalt.“¹⁾ A *másik* az ev. ref. főtanoda gondnoka és tanárai 1799. nov. 22. kéregető levelökben foglalt megindító leírása. „Nem lehet szívet fojtó bánat, keserűség és forró könnyhullatás nélkül emlékezniök ama rettentő esetre, — írják — mely a közelebbi év aug. utolsóján őket egészen elrontá, s csaknem földhöz ragasztá, midőn egy különben kemény szél fuvása alatt véletlenül támadt égés a város némely díszesb utczáit s azokban régi fejedelmek által épített nagyobbik templomuk meggyulható részét, a harangtartó tornyot, drága és becses készületű harangjaikat, az erdélyi nagyobb iskolák között egyik nevezetesebb iskolájokat, abban addig díszeskedett tanító- és tanuló-házaikat, nyomtatványaikat, ezek körül helyezve volt tanítók, papok, egyházi szolgák minden épületeit mintegy két óra alatt ellenállhatlan sebességgel füstté és hamuvá tette, ugyannyira, hogy nem képzelhető oly szívtelen Nero, a ki e szörnyű romlás szemlélésére még egyszer kívánhatta volna a hajdani Trója elégését látni; sőt ugy tapasztalták, hogy még a távol való idegenek is látván szörnyű esetöket, mint a szelid Vespasianus császár a jerusálemi templom elégésén, nem tarthatták magukat vissza a könnyhullatástól. Nekik pedig a hánykolódó elmét megnyugtató álm sem ad pihenést azóta, szüntelenül előttük állanak a haza és nemzet mivelődésére szentelt iskolájuk-

¹⁾ A városi j. könyv eredetijéből.

nak összeomlott, kormos düledékei, szemök előtt forog honjaikból kiperzsett, tanuló-eszközeiktől megfosztott, lassan szerteszét bolyongó tanulóik gyászoló serege, s azon gondolat — hogy ha segítség nem lesz, kényszerítettnek nyájait szabad prédára elszéledni engedni, a nemzet régi szennyjeinek eltörlésére czélzó nevelő házakat üres barlangokká lenni hagyni — félretéteti velök a szemérmetet, s nagy tekintetű uraikat és keresztény atyjokfiajt példás és idejekori segedelemnnyújtásra esenkedve kéri fel. Igérik, hogy a mit adnak, a közhaszonra s Isten dicsősége mellett a nemzet előmenetelére fordítják, a mit a maradék kettős kamattal, a fő jutalomosztogató pedig örök kincscsel fog megjutalmazni.“¹⁾

Lényegben egyezik ezekkel a kir. kormányzók is, melynek a felséghez sept. 1. tett jelentése szerint az imént említettek kivül, elégték még a cigánysor, a kegyes alapítványi épületek, az akadémiai templombeli óra, a kir. lyceumhoz tartozó vegytan tanári lakháza, a nemes ifjak convictusa és seminariuma, a természettani Muzeum minden eszközeivel és ásványgyűjteményével, végre — az ország törvényhatóságaihoz kibocsátott segély iránti körrendelet szerint — két külvárosnak egy-egy részében sok szegény lakosok házai, s egyéb épületei, takarmányai, vagyonai földig égtek, porrá s hamuvá lettek. A kiben felebaráti sziv van — mondja a körlevél — lehetlen, hogy e városnak romlását ne érezze, s végpusztulásra jutott embertársainak siralmas sorsán könnyörrre ne induljon. Gróf Bánffy György, a kormányzó, egész komolyságában felfogta a város és polgárai szomorú helyzetét; a vész napja utáni sept. 1. egy annak minden ágára kiterjedő, s ép oly gyakorlati bölcseségre, mint igaz emberszeretetre mutató előterjesztést tett a kir. kormányzékhez, mely azt egész terjedelmében elfogadván: a szerint tette meg intézkedéseit. Részvételjes és biztató leiratot intézett a tanácshoz, melyben mindenké előtt arra figyelmeztette a polgárokat, hogy az égő házakat és romokat gondosan vizsgálják meg, égő üszköt, parázs hamut

¹⁾ *Aláírva:* A kolozsvári ref. Collegium evangelikus előljárói s professorai: gr. Teleki László curator, Szathmári Pap Mihály, Méhes György, Pataki Mózes, Szilágyi Ferencz, F. Almási Biró Ferencz, Szathmári Pap Sigmund. *A magyar tudom. Akadémia gr. Teleki-féle gyűjteményéből.*

eloltsanak, eltakarítsanak, hogy új gyulás ne következék, az emeletekről a romokat, földet, követ, égett gerendákat leszedjék, hogy azok a megmaradt és elázott falakat ne gyöngítsék; azután a polgárok némi vigaszára s önbizalmuk emelésére tudatta, hogy a maga részéről minden szükségest és lehető elkövet, hogy kivált az oly szerencsétleneknek, kik magukon nyomoruk miatt nem segíthetnek, segély adassék, körlevelet bocsátott a hazai törvényhatóságokhoz országos alamizsnagyűjtés végett, felszólította a vallások püspökeit és főtanácsait, a szomszéd vármegyéknek írt, hogy erdeikből minél több épületfát szállíttassanak a piacra, Maros- és Udvarhelyszék főkirálybíráit elnökileg felkérte, hogy Zetelaka és Lővéte falukat, Oláhfalú tanácsát, hogy a lakosokat bírják rá, hogy minél nagyobb mennyiségű léczet, zsendelyt s építési anyagot vigyenek eladás végett Kolozsvárra, ő felségénél szintén esedezett, hogy ez évi adójuk elengedését s az egész monarchiában alamizsna gyűjtését rendelje el; egyszersmind a tanácsnak meghagyta, hogy a történt károkat név és becs szerint irassa össze úgy, hogy abból megtudható legyen: kinek? mennyi épületi eszközre van szüksége? hogy még a tél bekövetkezése előtt szabad ég alatt maradni senki kényszerítve ne legyen; tegyen jelentést: van-e a városon annyi mesterember, kőműves, ács, asztalos sat., hogy a szörnyű sok és siető munkát mind megtehessék s a szükséges épületeket fölépíthessék? meghagyta, hogy a téglavetőket és téglavető műhelyek birtokosait arra buzdítsa, hogy jó és tartós cserepet és téglát minél felesebb számban tartsanak készen; tegyen tudósítást arról is: vajjon a város majorsági pénztára képes lesz-e az önerejőken boldogulni nem tudóknak nyomorúságukban legalább annyi költséget adni, hogy bár oly alkalmatosságokat építhessenek, a hová házuk népe magát télire megvonhassa? a károsokat egyénenként írják össze adójuk elengedése végett, s a kir. kormányshoz ez intézkedéseinek tudatása mellett bátorítsák a népet, hogy magukon mindenképen segíteni igyekezzenek, látván, hogy a kir. kormányshoz mindent megtesz, a mi nekik javukra lehet s nyomoraikat enyhítheti.“¹⁾ A tanács hálával fogadta a szivőkbe bátorságot öntő nagylelkű gondoskodást s maga is hasonló irányu végzéseket hozott. „Mivel a tanácsház is

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1798. 6929. sz.

elégett — mond a sept. 3-ki tanácsi végzés — a főbiró házánál folyt tanácskozás közben az a megdöbbenő hír riasztotta fel a kedélyeket, hogy 9 nap mulva a városnak megmaradt része is semmivé fog tétetni. A tanács egyfelől a hír terjesztőjének kinyomozását és kemény megbüntetését, de másfelől az éjj-napi szigorú őrököt és vigyázást is elrendelte s a város további romlása eltávolítására minden polgárt fölkiált és figyelmeztetett. A sept. 11-ki tanács-ülés bizottságot állított fel, mely az épületfákat szedje be s raktárba téve, a szűkölködőknek és égettéknek, a mint a város vette, úgy szolgáltatassa át, a raktár legyen a Trencsini-vár.¹⁾ A felség a kir. kormányzék feliratára octob. 12. adta ki legmagasb elhatározását; az Erdélyben oly gyakorivá lett tüzesetek alkalmából újból kihirdettetni rendelte az 1788-ki június 26. a tüzoltásra nézve kiadott kir. rendeletet, a kolozsváriaknak megparancsolta, hogy az elégettek házaikat szilárd anyagból s a lehetőségig cseréppel földve építsék, a városban tüzesetekre több víz iránt gondoskodjanak; tudatta, hogy az egész monarchiában könyöradománygyűjtést s a tűzrendszabályok foganatosításáról, különösen az oltó eszközök megtörtént megszerzéséről mindenünnen jelentést tétetni rendelt. A kir. kormányzék a törvényhatóságokat ez értelemben útasította, az országos építészeti igazgatóságnak a vízvezeték iránt 1788. készített tervek átvizsgálását megrendelte — a minek eredménye már fennebb elé volt adva; a kolozsvári tanácsnak az elébbieken kívül azt is meghagyta, hogy az égések megakadályoztatása s a történeteknek legkönnyebb megoldására nézve új szabályok kidolgozására a kormányzó bizottságot nevezvén ki: a főbiró, rendőrügyi senator és két más társuk úgy legyenek készen, hogy mikor az összegyűl, mindjárt felelhessenek s a kidolgozásban részt vehessenek.²⁾ A tanács nov. 12. terjesztette fel a károsultak jegyzékét, melynek alapján a tartományi főszámvevőség a már eddig elengedett 1211 frt 23 kr. adón kívül most ismét 718 r. frt 49 kr. elengedését hozta javaslatba, a minek a kir. kormányzék a felség által helybenhagyását ajánlván: az udvari kancellaria azt rendelte, hogy mielőtt mind erre, mind a kárvallottak segélyezésére nézve a felségnek kimerítő érdemleges

¹⁾ Az ered. j. könyvből.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1798. 8540. sz.

előterjesztés tétethetnék, a kir. kormányshoz küldje fel újból a károsultak azon 1798. évi kimutatását,¹⁾ mely már egyszer fel volt terjesztve, de 1799. márcz. 1. visszaküldetett, mit az aug. 9. teljesített.²⁾ Erre érkezett meg a felség 1800. márcz. 20. kelt egy második rendelete, melyben — a mint annak tartalma szól — atyai szívére vevén a kolozsvári égés által történt nagy szerencsétlenséget, megparancsolta, hogy a tartományi főszámvevőség által kidolgozandó *kimutató* szerint a károsult adófizetőknek őket megillető adóelengedés adassék, e felett a kamarai pénztárból 2000 arany alamizsna kifizettetvén, a szegényebbek közt kiosztassék, s erről a kir. kormányshoz annak idejében a kimutató felterjesztése mellett tegyen jelentést.³⁾ Ez foganatositván a felsőbb rendeletet: a tanács május 2. felterjesztette a segélyben részesítendő névsorát, de a kir. kormányshoz a felsőbb rendeletről eltérést látott abban, hogy a főbíró, város főorvosa, fiskalisa, a tartományi főbiztos, Szathmári P. Mihály senator, több ev. ref. pap, birtokos polgár, az akadémiai templom és ev. ref. főtanoda s más vagyonosak is hozattak ajánlatba, azért ezeket kitöröltetni rendelte s a tanács által fölküldött jegyzéket — ezek kihagyásával — megigazítás végett a tartományi főszámvevőségnek adta át, mely a megigazítás alapjávé azon elvet tette, hogy kiki kára arányában segítessék, s az így kiigazított jegyzéket június 9. a kir. kormányshoz fölterjesztette, mely a kiosztás végrehajtása végett a tanácshoz küldetvén le: mielőtt teljesítette volna, a kir. kormányshoz jun. 23. visszairt s a tartományi főszámvevőség felosztási terve és kulcsa helyett az általa készített és felterjesztett terv elfogadását kérte, mit a kir. kormányshoz elútasitván: kibocsátott rendelete haladéktalan teljesítését parancsolta. Eközben azonban a polgárok közül többen panaszosan jelentették a kormányzónak, hogy a kiosztásban alapul vett elv nem felel meg sem a felség akaratának, sem a kárvallottak segélyezése igazságos nem lesz, mert a ki sok vagyonából vesztett sokat, nem helyes, hogy sokat is kapjon, akkor, mikor a szegény kevesében mindenét elvesztette. A kormányzó elnöki előterjesztést intézett a kir. kor-

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1798. 8884. sz.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1799. 157. 1534. 1788. 4195. 6512. sz.

³⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1800. 2802. sz.

mányszékhez, melyben ajánlotta, hogy a tartományi főszámvevő-ségi kiosztási jegyzés megigazítására küldessék ki azon hivatal elnöke, s ugyan onnan és az országos építészeti igazgatóságtól egy-egy tisztviselő, a kik e munkát az esküdt-közönség egy alkalmas és a kárvallottaknak viszonyait jól ismerő tagjával egyetértve vigyék végbe, a felosztásnál nemcsak a házak s javak becsü-árát, de a károsultak más házi viszonyait is vegyék tekintetbe, a főszámvevő-ségi osztálytervbe becsuszott hibákat igazítsák meg, a tanácsi eredeti osztályozás alapján készítsenek új kiosztási tervet és jegyzéket, s a királyi kormányzéknek helybenhagyás végett mutassák be. A bizottságban résztvett a tartományi főszámvevő-ségi elnök és az említett két hivataltól két tisztviselő, a város szónoka, jegyzője, 2 senator és egy esküdt-polgár, a megigazított kiosztási jegyzéket sept. 15. a kir. kormányzéknek beadták, az helybenhagyta, s a tanácsnak megrendelte, hogy a kiosztást ezen megigazított jegyzék szerint, úgy és azoknak, a mint a jun. 24-ki rendeletben írva volt, tegye meg s megtörténtéről magát igazolja. E jegyzés szerint a 2000 arany 125 egyén közt 9002 forint 15⁷/₁₅ kr. értékben volt kiosztandó, kiknek 37,667 r. frt 20 kr. káruk volt. A tanács 1800. decz. 30. tette meg jelentését a kiosztás megtörténtéről, a károsultaknak egyforma nyomtatott és sajátkezüleg aláírt nyugtáját terjesztvén fel, a tartományi főszámvevő-ség megvizsgálása után — semmi észrevétel rá nem tétetvén — 1801. márczius 5. tudásul vétetett.¹⁾ A hazai törvényhatóságok és tisztségek részéről a kir. kormányzék útján Gyergyó-Szent-Miklós 32 r. frt, Közép-Szolnokvármegye 106 r. frt 30³/₄ krt, Maros-Vásárhely 121 r. frt 39¹/₂ krt, Tordavármegye 525 r. frt 28¹/₂ krt s 559 véka gabonát küldött,²⁾ a tartományi főbiztosság útján Felső- és Alsó-Fejér-, Küküllő-, Belső-Szolnok-, Hunyadvármegyék, Háromszék, Udvarhelyszék, Csik- és Maros-szék, Fogarasvidék, Segesvár, Brassó, Besztercze, Szászsebes, Szászváros, Erzsébetváros, Abrudbánya, Vajda-Hunyad többetkevesebbet, együtt 1212 frt 21³/₄ krt adtak.³⁾ Az osztrák örökös

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1800. 4331. 5751. 5798, 7501. 8061. 1801. 601. 1809. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1799. 1534. 3784. 4198. 5506. sz.

³⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1799. 10,060. sz. Mint jellemzőt megjegyzem, hogy a tartományi főbiztosság *kimutatása* szerint az erdélyi törvényható-

tartományokból gyűlt s az erdélyi udvari kancellaria útján leküldetett az összes erdélyi kárvallottaknak 713 r. forint, a miből Kolozsvár részére 177 frt gyűlt.¹⁾

Véres történet színhelye volt Kolozsvár 1834. február 11-n húshagyó kedd estén, melynek fájdalmas emléke soká megmaradt a polgárok szívében. E nap estéjét Kolozsvár élénk kedélyű, örvendeni szerető népe vidáman szokta megülni. Most az est és egész éj szörnyű izgalmak közt, harci láрма és véres jelenetek után szomorúan tölt el. Három eddig ismert leírásban birjuk annak mikénti lefolyását: a tanács és esküdt-közönségé, a kir. kormány-széke és a kir. kormányzéki végjelentésben foglalt nyomozó bizottságé, a közhangulatot pedig híven fejezi ki br. Wesselényi Miklós egy beszédében, valamint jellemzően érinti a tanácsnak a redout bérlője és I. cigány zenekar közötti egyenetlenségben hozott határozata. Mindenik ismertetése hű képet ad a történetről. „Tegnap, febr. 11. délősti öt óra tájt — így szól a tanács és esküdt-közönség febr. 12. közgyűlésében főbíró Pataki Mihály — néhány tanuló ifju pipázva ment el egy órállomás katonáöre előtt, Vidovich Antal gránátos zászlóalji alezredes azért, hogy az egyik megszólított a pipázástól meg nem szünt, elfogatta s az őrházra vitette. Elterjedvén a hír a városon, a tanuló ifjuság egy része több újságkivánó jámbor lakosokkal az őrhely elé csődült, s a nélkül, hogy a nép közül egy is a katonaságot ingerelte vagy legkisebbé is megsértette volna, az alezredes granátosai egy részét golyóval a népre löni parancscsal útásítván: több ártatlan néző lett a lövés áldozatává. Ezzel sem elégedett meg, hanem az egész városon lármadobot veretett, a katonaságot a népre készítette s egy egész csapattal az elébbi lármára még többen egybegyűlt újságkivánókat megrohantatta, több előkelő békés polgárt, kik a feltűzült ifjuságot csillapították, összeszúratta s ölés is történt. Ennek következtében jelenti, hogy a város elsőbb rangu polgárai ezen borzasztó törvénytelen cselekedetnek megbüntetéséért folyamodást készítettek, s mielőbb felsőbb helyre saját

ságok és községek az erdélyi szerencsétlenek részére 1798/9 május 1-től october utolsójáig adakoztak 1451 r. frt 32¹/₄ krt, magyarországiaknak 43 r. frt 1 krt, az osztrák örökös tartományok károsultjai részére 4093 r. frt 59³/₄ krt, ez utóbbit jobbadán a szász székek, vidékek és városok.

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1799. 11,471. sz.

követeik által elküldenék, kívánták e gyűlésben felolvastatását, s ha a tanács és esküdt-közönség helyesli, annak aláírását és a kir. kormányshoz ily módon való felterjesztését. A közgyűlés küldötteket nevezett ki, a kik az ő nevében a főbb rangu polgártársaiknak atyafiságos indulatát s a város iránt kimutatott részvétét megköszönik, s minthogy a város belső csendességét felháborító ezen tárgyat a kir. kormányshoz mellőzésével elsietni nem kívánja: jónak látná oda is egy nyilvános felírást intézni, melyben kérje meg, hogy a felség előtti közbenjárása által a város csöndének helyreállítását s felháborítója megbüntetését eszközölje ki. Ez értelemben a közgyűlés a főbíró előterjesztését egész kiterjedésében elfogadván, meghatározta, hogy tanácsos Gyergyai Ferencz, szónok Schütz József és mérnök Schilling János a város nevében 1-ször fejezzék ki köszönetüket az érintett főrangu polgárok iránt, 2-szor ezen borzasztó történetet nyomos panaszlevélben a kir. kormányshoz elé terjesztvén, kérik a bűnösök megbüntetését, 3-szor a főbírónak ajánlta a közgyűlés, hogy minden zenebonának kikerülésére rendelkezéseit sietve tegye meg.¹⁾

Egész átalánosságban, csak néhány vonással, de jellemzőleg érinti meg ezt az I. cigány zenekarnak a tanácshoz febr. 21. az iránt beadott panaszlevele, hogy a redout bérlője, Topler Imre február 11. estvére kialkudott fizetésöket nem adta meg, kérték kielégítettésöket. A bérlő tagadta, hogy a zenészek teljes számban jelentek volna meg s szokott helyöken 11-ig zenéltek volna, mert a szála az azon napi rémitő történet miatt ki sem világíttatott; mihelyt megérkeztek, tudokra adatta, hogy nem lesz bál, s egyebet nem is szolgáltak, hanem a bérlő fiának egy szomorú bucsuztatót huztak, melyért az öket puncsossal megvendégelte. Az sem igaz, hogy más magánosak hívták volna zenélni, mert azon rémitő este és éjszakán át felejtette minden becsületes ember vigadni. Ez indító ok alapján a tanács azt határozta: „hogy a mondott iszonyu östvé, a bérlő hibáján kívül, a közönség a bálozást felejtvén, a bál elmaradt, a szála ki sem volt világítva, a zenekar szolgálatot nem tett, így hát fizetés azon éjre nem illeti.“²⁾

¹⁾ Az eredeti j. könyvből.

²⁾ Az ered. j. könyvből.

A királyi kormányzék orvoslást s a katonaság elrendelését kérő jelentésében töredékesen említette meg az esemény folyamatát, ezt hátrább adom elé, itt ismertetem a nyomozó bizottság munkálatában megállapított tényállást. Részrehajlatlanul s a közvetlenség meggyőző hatásával állítja az olvasó elé ama véres esemény okát, okozóit és lefolyását a hivatalos iratoknak 240 katonai és polgári kihallgatott tanu vallomására a polgári és katonai tagokból összeállított vegyes nyomozó bizottság általi összevetése s a kir. kormányzéknek ez alapon 1836. márcz. 8. a felséghez tett jelentése. E szerint abban négy külön mozzanat megkülönböztetendő. Az *első*t teszik néhány megelőző körülmények, melyek a zavarra okot adtak. Azon nap az illető zászlóalj egyik főhadnagya jelentése szerint a br. Jósika János kormányelnök háza előtt 12-től d. u. 2 óráig őrt álló katonaságot némely ott pipázva elmenő ismeretlenek illetlenül bántalmazván, Vidakovich alezredez az őrtállóknak a legszigorubban megparancsolta, hogy az előttük pipázva elmenőknek ne kedvezzenek, hanem elébb megintvén, ha mégis bántalmazzák, azonnal fogják el őket, vagy a főőrhelyről segílyt kérjenek. E határozott parancs kiadása után néhány órával a nevezett kormányelnök házában és a közelében lakó alezredez szállásánál őrt álló katonák előtt egy ifju pipázva menvén el, az őr — magának az ifjunak, mint első vallónak állítása szerint — durván megszólította, hogy pipáját tegye le, de ő tovább pipázott s az őrt sértő szókkal illette; ezért az őr elfogni akarván, megragadta s a főőrhelyre — útasítása értelmében — segílyért kiáltott át, miközben az ifju — köpenyét is a katonánál hagyva — elszaladt, s a közeli kávéház felé tartva, a szomszéd ház melletti tulsó utcán elmenekült. E közben a főőrhelyről a katonasegély megérkezett s azt híván, hogy az ifju a kávéházba ment be, ők is bementek, s egy más tanulót, a tekéző gróf Nemes Ábrahámot szidva és ütlegetve elfogván, a főőrhelyre vitték. Ez a zavar *második*, az elsőnél szerencsétlenebb mozzanata. A lármás zajra összefutott tanulók t. i. tanulótársuk elfogatását megtudván, az összezsúrdult különböző állású emberek tömegébe vegyülve, iszonyu lármával a főőrhelyet megrohanták s társuk kiszabadítását éktelen módon kívánva, sőt a közel álló katonákat kövekkel is dobálva, báró Burich őrnagy és több katonatiszt állítása szerint tanulótársaikat fegyverre [*ad Arma!*] hívták fel. Erre gróf Nemes

elbocsáttatott. Ily körülmények között vitte egy ismeretlen egyén az alezredeshez azon hirt, hogy a tanuló ifjak a főőrhelyet megtámadni készülnek, mire az a közel álló dobosoknak parancsot adott ki, hogy azok lármadobot verve, a katonaságot fegyverre szólítsák s őrnagy Burichchal egyetértve, az ott levő katonaságot az őrhely előtt sorba állítván: magyarul, tiszta és fenhangon puskáik megtöltésére vezényelte s az őrház terét jobb- és balfelől megerősítette, a mit a katonai biztosok és főhadvezérség nyilatkozata szerint, a katonai szabályok értelmében tehetett, sőt tennie kellett. E közben az összecsendült emberek zavargó sokasága — a jelen volt összes katonaság állítása szerint — az őrhely jobb- és balfelén levő katonaságig nyomult elé, s szidalmazva kövel kezdte dobálni, sőt egy ismeretlen egy balfelől álló katona kezéből fegyverét ki akarván venni, ez kilőtte s csaknem azon perczen a jobbfelőli oldalon egy másik katona br. Bornemisza Lipót legényétől illetlen szókkal bántalmaztatván, puskáját szintén kilőtte és azt megölte. E két lövést még gyorsabban hat követte, a mi által sokan megsebesültek. E balesemény által a nép mind inkább és inkább fölingereltetvén: a lövést állítólag elrendelt parancsnok tisztén rögtön halálos boszu elégtételt kiáltozott, ámbár az ügyiratok és vallomások összevetéséből tisztán s kétségtelenül kitűnik, hogy a katonaság a zavargó nép bántalmazása által gyult haragra, s önelhatározásból, tiszti vezénylet nélkül lőtte ki fegyverét. A midőn ezek a főőrháznál történtek, csaknem egyidejűleg magyarutezában e forrongás *harmadik mozzanata* következett be. Nehány tanuló ugyanis mindjárt gróf Nemes Ábrahám elfogatása után, hirtelen elhatározásuk folytán, egyező akarattal a magyarutezában levő unitárius főtanodába ment, hogy onnan segílyt kérjenek, de a tanárok nyilatkozata szerint, az igazgató rendeletéből, hogy a tanulók ki ne mehessenek, mindkét kapu be levén zárva, be nem mehettek; a hátulsó kapuhoz siettek tehát, azt betörték s az ifjuságot kijövetelre s tanuló társuk elfogatása megboszulására fölhívták; de siker nélkül, mert egy fáklyánál egyebet semmit sem kaptak. A zavargó ifjak reményökben csalódva, meggyújtott fáklyával a főtanodából a kitört kapun kimentek, s midőn a főter felé tartva, az ágostai hitvallásuak templomához értek, véletlenül a Vidakovich alezredes parancsára lármadobbal fegyverre hívott s hidutezától fölfelé szintén a főterre vonuló katonasággal találkoztak

szembe, s annak utolsó sorait kövel dobálni kezdték, egy katona csákóját fejéről leütötték, a másiknak puskáját doronggal összetörték. Erre a katonák sora megbomlott, s mielőtt a tiszt a nagy lármában bármit is észrevett volna, az ostromolt katonák haragra lobbanva, a tanuló ifjakat s különbség nélkül mindent, a ki eléjük került, löni kezdték, s egyik, a ki ezeket vallotta, ekkor sebesült meg súlyosan. De sem a vallók nem tudták voltaképen megmondani, sem a biztosok kinyomozni, hogy honnan jött a lövés. Némelyek a polgárok közül is megsebesültek, mások a *fiskus* nevű korcs-Nagy
Pálmába menekülván, az üldöző katonák ott is megrohanták, s csak a tizedes parancsára tértek vissza a sorba. Csaknem ez időben érkezett meg a várba a katonaság a magyarkapu felől is, s hallván a lármát, mindent, a kit elől talált, puskája agyával ütlegelvén, sokakat megsebesítettek. S mikor ennek vége volt, a zavar által már felingerült katonaság a főtéren levő főörhely felé rohant, s itt a szerencsétlen esemény *negyedik és utolsó mozzanata* következett be. A kir. kormányszék elnöke t. i. magához hivatván a Vidakovich alezredest, a végett, hogy megtudja a zavar és lövés okozóját, midőn az menni akart, a zavargó és bosszuszomjas sokaság szidalmazások közt meg akarta akadályozni, sőt erőszakosan megtámadta; de minthogy néhány kísérijével az elnök házához bántatlanul bement, nagy tömeg ember folytonos zajos lármázással állott meg a kapu előtt, s mikor Banó József jogtanár és gróf Bethlen János a kormányelnöktől a főtérré lejöttek s az elnök nevében teljes elégtételt kívánva, a zavargó nép haragját már-már egészen lecsöndesítették, az elől említett s a kormányelnök és főörhely védelmére rendelt katonák a szörnyű lármát hallván a kormányelnök háza előtt s veszélyt gyanítván: a nép előre való megintése nélkül a körülálló fegyvertelen polgárookra rohantak, s kor és állapotra való tekintet nélkül sokakat ütlegelve megsebesítettek s a sokaságot szétkergették, a mikor a nyugalom a főtéren és utczában helyreállott.¹⁾

A tény ezen előadása után a kir. kormányszék azon nézetét jelentette ki, hogy miután e zendülésnek az egyetlen pipázó meg-

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1834. 7586. sz. Elnökiek: 1981. 2035. 2080. 2090. 2197. 2299. 2327. 2367. 2621. 2653 - 54. 2676. 2718. 2732. 3037. Közlevéltáriak: 4397. 6462. 9753. sz.

büntetett tanulón kívül senki más nem okozója s egyetlen polgár is külön hiba elkövetésével nem vádolható, mivel minden hiba a nép egész tömegétől származott, a melynek egyéneire avagy csak a sötétség miatt is ismerni nem lehetett; de a katonaság mindent, a mit elkövetett, nemcsak a katonai biztosok, de az erdélyi főhadvezérség állítása szerint is kötelességéből folyólag tett, s azon idézett katonai szabályok, melyeken ez állítás alapul, s a melyek szerint e tény felett itélni kell, mind a biztosok, mind a kir. kormányzók előtt annyira ismeretlenek, hogy azokról lelkiismeretesen véleményt adni nem képesek, de ez a felsőbb rendeletek által nekik kötelességévé téve nem is volt: a kir. kormányzók az összes iratokat a nyomozó vegyes bizottság jelentésével és csatolványaival s br. Bruckenthal József, Hollaki Antal, br. Kemény Ferencz és Szentkirályi Mihály nyomozó polgári biztosok egymástól eltérő külön véleményével együtt a felség elé azon kéréssel terjesztette fel, hogy a dolog felett kegyelmesen határozni, az ártatlan polgárok kiontott véreért méltó elégtételt adatni méltóztassék.¹⁾

Mielőtt e fölterjesztés sorsáról szólnék, kiegészítésül a kir. kormányzók korábbi fölterjesztéseiből is megemlítek némi oly részleteket, melyek az eddigiekben elő nem fordultak s a helyzetet és Kolozsvárat a közhangulatot megismernünk segítenek. A főtéren t. i. a zendülés utolsó jeleneténél a megsebesítettek közt volt több előkelő főúr: gr. Mikes János, Bethlen János, br. Huszár Károly és többen, kiket a nép lecsöndesítésében való fáradozásuk közben ért a nem érdemelt megsebesítés. A katonaság, melyé e véres esemény műve, egy gránátos zászlóalj volt, eljárása annyira felboszantotta a polgárságot és közvéleményt, hogy a királyi kormányzónak gyors eltávolítását kellett kérnie. Báró Jósika János kormányelnök írásban szólította fel az ezredest, hogy a polgárság megnyugtató s a közbéke és nyugalom érdekeiért szállítsa ki zászlóalját Kolozsmonostorra és Szász-Fenesre, intézkedett, hogy maradjon Kolozsvárat a Károly Ferdinánd-ezred két százada s a gróf Alberti könnyű lovas ezred ott levő százada erősíttessék meg a Tordán és Felvinczen levő szakaszokkal, a r. kath. ev. reform. és unitárius püspököket az ifjuság éber felügyeletére és szigorú fegyelemben tartására, a taná-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1835. 4468. sz.

eset a polgárság csillapítására s teendő intézkedései sikerének békés elvárására utasítsa, a főhadvezérseget pedig a helyőrség felváltása, a történt fájdalmas eset gyors kinyomozása s a vétkesek megbüntetése végett vegyes bizottság kiküldésébe beleegyezésre hívta fel, elnökévé br. Bruckenthal József tartományi főbiztost nevezvén ki, polgári részről biztosokká br. Kemény Ferencz, Hollaki Antal kir. kormányzéki tanácsosokat, gróf Degenfeld Ottó közép-szolnokvármegyei főispánt, jegyzővé Ehrenfeld András királyi kormányzéki lajstromzót s a város részéről Szentkirályi Mihály senatort, s mindezeket az erd. udv. kancelláriának febr. 12., 13., a felségnek 14. jelentette.... Vidakovich elébb hajlandó volt zászlóaljának a kijelölt falukra elhelyezésére, később elhatározását megváltoztatta, s csak a kormányelnök azon határozott kijelentésére egyezett újból bele, hogy a kir. kormányzék minden történhetők iránti felelősséget rá hárít, ha fellépésének nem enged, de kikötötte, hogy a királyi kormányzék álljon jól érte, ha ezen lépéseért illetékes felsősége feleletre vonja. Ennek következtében a gránátos zászlóalj febr. 13. Kolozsvárról kivonult. A főhadvezérség a bizottságba lovag Pídel tábornok őrnagyot, Hausegger Károly Ferdinánd ezredi alezredest s Kozma kapitányt, ugyszintén Áron I. oláh határőrezredi hadbíró kapitányt nevezte ki. A főhadvezérség már febr. 13. sajnálattal tudatta a kir. kormányzéki elnökséggel, hogy a katonaság kicserélése iránti kívánságának nem felelhet meg, mivel e végre alkalmazható zászlóaljak csak Szebenben és Károly-Fejérváratt vannak, a cs. kir. udvari főhaditanács pedig febr. 21. kelt leiratában a felség parancsára az erdélyi főhadvezérseget arról értesítette, hogy a vegyes bizottság s katonai tagok kiküldése helyben hagyatott, de Vidakovich alezredes gránátos zászlóaljával együtt Kolozsvárra vissza, Károly-Fejérvárról a Bianchi-ezredből 4, Szilágy-Somlyóról a Károly Ferdinánd-ezredből a 17-ik század s így együtt 10 század oda vonulása rendeltetett, a gróf Alberti könnyű lovasezred I. százada is ott fogván maradni; egyszersmind a Watlet gyalog ezred 2 zászlóalját Beszterczére és Medgyesre s az ott levőket M.-Vásárhelyre és Károly-Fejérvárra, a gróf Alberti könnyű lovas ezred egy századát Tordára rendelte. A kir. kormányzék vissza irt a főhadvezérséghez s kérte kieszközlését, hogy Kolozsvár ily nagyszámú katonasággal ne terheltezzék, felhozta a polgárság mostani siralmas helyzetét, hogy a kir. kormányzék ottléte miatt a visszatérő

granátos zászlóaljon kívül még négy század katonaság elhelyezésére Kolozsvár másképp elégtelen, mintha mind a katonák, mind a polgárok lakásai megszorulnak, vagy legalább a lovas századot rendelje ki a Kolozsvár közelében levő Monostorra, Fenesre és Szamosfalvára... Mig a levélváltás történt, a Vidakovich 6 századból álló zászlóalja visszament, a jelzett 4 század elindult Kolozsvárra; Pídol tábornok őrnagy márcz. 3-ki átiratában tudatta a királyi kormányzékkel, hogy fontos okok arra birták, hogy a belvárosba szállásoltassa el őket, megírta azok létszámát s kérte az elszállásolás iránti intézkedést. Tudja — így végzi átiratát — hogy a polgárság idegenkedik a katonaságtól, s csak 2 új századot akar befogadni, de kéri a kir. kormányzék közvetítését az összes odarendelt katonaság elszállásolása iránt, vagy a főhadvezérseggel a dolog elintézését, mert ő szándékától nem állhat el másképp, mint katonai felsőségének egyenes rendeletére. Ugyanaz nap a tanács is felirt a kir. kormányzékhoz, tudatván, Pídol tábornok iménti szándékát kérte közbenjárását, hogy attól álljon el, mert a várba eddig is csak tisztek és az ezred katonai zenekarához tartozók szoktak szállásoltatni; ez a belvárosnak igen nagy megterhelése lenne, nem egyeztethető a kir. kormányzék méltóságával, s tartani lehet attól, nehogy ezt a legkisebb hibáját sem érző polgárság büntetésnek magyarázza s ily föltevés sziveikben helyet találjon. Kérte tehát a 4 századnak vagy legalább 2-nek be nem szállítása kieszközlését. Ez átirat a főhadvezérseggel, de az márcz. 6. válasziratában teljesítését megtagadta; mert az ott levő parancsnokság jelentése szerint nem igazságos, hogy mind a 10 század a külvárosok szegényebb osztályaihoz szállásoltassék. E szigorú intézkedést azonban az országba kir. biztosul érkezett Esterházyi Ferdinánd főhercegnek nemsokára a város kérésére ohájának megfelelő szelidebb intézkedése váltotta fel, a ki ápril 4-ki leiratában tudatta a kir. kormányzékkel, hogy a felségtől nyert felhatalmaztatásánál fogva az erdélyi katonaságot másképp látja elhelyezendőnek. E szerint Kolozsváratt jövőben egy dandárparancsnoki tábornoknak lesz állandó állomáshelye, jelenleg a lovas Pídol személyében; a 4 Bianchi-század elmegy s a lovas század helyére egy század Károly Ferdinánd gyalog katona és 40 főnyi tűzi őrizet [*Feuer-Piquet*], s a gróf Alberti-ezred lovas százada régi állomására visszatér. Erre a kedélyek némileg megnyugodtak, a nyomozás megtörtént s az annak alapján készült kir. kormány-

széki fölterjesztés 1837. aug. 23. jutott a felség elé, de semmi elhatározásnak nyoma sem az erdélyi udvari kancellária, sem a királyi kormánysszék levéltárában feltalálható nem levén: úgy látszik, az ügy végkifejldése úgy a közönség, mint a történetírás figyelmé elöl teljesen elvonatott. Az udvari főhaditanácsnak 1834. febr. 19. kelt s az erdélyi udv. kancelláriához intézett átiratában van annyi árnya inkább, mint való lénye az elégtételnek, hogy Vidakovich alezredes Kolozsváratt más zászlóaljparancsnokkal lesz felváltandó, nem azért, a mi alatta történt, de hogy zászlóaljával előljárói engedelme nélkül Kolozsvárról eltávozott.¹⁾

A történeti igazság kívánja, a br. Wesselényi Miklós 1834. ápril 24-kén [*helye nincs megjelölve*] a granátos zászlóaljnak Kolozsvárra visszatérésekor tartott beszéde megemlítését. Erős, de igaz színekkel van abban festve az esemény. A szabadság e nagy barátjának politikai pártállása s heves vérmérséklete egész nagyságában állítja a közönség elé a katonai hatóságok jog- és alkotmányssértó eljárását, elítélve a kormányt is, mely pedig híven megtette kötelességét. Érthető, hogy tolla éles, szavai sujtók, ítélete mély elkeseredést mutat, a mi pedig az igazság belső erejét nem növeli. Midőn barátai azért mentek a nép közé, hogy fölvilágosítva és csöndesítve, vigaszt és segílyt adva, a veszélyt nagyobbá növekedni, a fölgerjedést megtorló kitöréssé elmérgesedni ne engedjék, s e közjóra törekvésök következtében életök még is szurony hegyére s golyó elé került, természetes, hogy oly elszánt férfi s a szabadság oly bátor védője, a minő ő volt, erős kifejezést adott a város és közvélemény fölhaborodásának. „Visszajöttek tehát — mondja — azon gyilkolásra vetemedett zsoldosok, a kik pár héttel ezelőtt rémülés és közelkeseredés helyévé tették a békés várost. Még sajognak a sebek, párolog a kiontott vér, s az előbbinél nagyobb sereg felsőbb parancsra vonatott össze, s a közeli városokba is katonaság rendeltetett. Ostrom alatt van a város, kapuit és téreit hadilag őrszi a táborozó katonaság — a békés polgárság ellen. Büszkén villognak a polgári vérbe mártott szuronyok... Nem volt-e a bűn, a nemzeti sértés és meggyaláztatás elég? Gúnyt is csatolnak gyaláztunkhoz, hogy polgári jogainkat lábbal tapodják, megalázzanak, megtörjék érzésünket. Tán Gessler kalapjaként akarják tekinteni

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1834. 33. sz.

velünk a katonaságot! azt akarják, hogy süvegeljük, a kik megbántottak... Szabad nemzetet ijesztő báb nem rettent meg. Az tiszteli a törvényt s meghajlik előtte, egyéb előtt nem; tűri az önkényt, de nem félelemből, érzéseit elfojtja, de meg nem rémül, s míg ereiben ősei vére foly, nem csókolja a suhogó vesszőt... Most még nagyobb az elkövetett sérelem, mert feljülről is helyben hagyattott... Azt mondják, azért, mert Erdélyben forradalom ütött ki. Nevetséges és bűnös gyanusítás! A fejedelemhez hív keblünk megőriz minket attól. Sajnálatos állapot! sehol ellenség, s mégis tömve katonasággal a város és vidék. A kapukat őrzik, éjjel erős csapatok czirkálnak a zajtalan utcákban... Ha a fejedelem igazán lett volna felvilágosítva a történetekről, oly lépéseket tétetni nem engedett volna. A mint eltávoztak azok, a kik a szörnyű vérengzést elkövették, alig egy-két száz katona jelenlétében béke volt és rend, a nyugalom helyre állott. Mire való volt ostromlólag megszállani s tábori helyzetbe tenni a várost? Nem a katona tartja fenn az ország békéjét és jó rendet, de a törvény tisztelete s a fejedelem iránti vonzalom. Irjunk fel ő felségéhez, mondjuk meg, hogy közöttünk béke van s a polgárok szívében nyugalom: miért háborút folytatni a leghűségesebb nép, a legönodaadóbb polgárság ellen? ¹⁾

Báró Wesselényi ítélete a humanismus és politika, a közjog és hazafiság szempontjából alapos, de a katonai fegyelem és közrend tekintete benne mellőzve van. Az őrtálló katona a pipázó deákok megszólításával kötelességet teljesített. Kolozsvár égés miatt minden században már annyiszor elpusztult, hogy érdekében állott a legszigorubb tűzrendészeti szabályok alkalmazása, melyekben már régóta tiltva volt a fáklyával, éjjel szabad gyertyával járás. Nem egyszer javasolták s a tanács maga is e szerencsétlen esemény után általában eltiltatni javallta az utcákon való pipázást, de a királyi kormányshoz azon okból, hogy más városokban sincs tiltva, ott is csak a külvárosokban hagyta helyben e tilalmat, a hol könnyebben támadhat gyuladás. ²⁾ Az ifjak ismert szabályt szegtek meg s a megszólítást szidalmazás közt útasították vissza, ennek felelőssége őket terheli, valamint az őrség azon eljárása,

¹⁾ *Pesti Napló*. 1881. 291. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1835. 2625. 4697. sz.

hogy békés polgár hajlékába törtek s nem a tetten ért ifjat hurczolta és szégyenitette meg, a katonaság hibája, de a mit az elbocsátással jóvá tenni sietett. Az eltávolított katonaság visszarendelését a katonai fegyelem és tekintély érdeke kívánta, annyival inkább, mert a nyomozó bizottság kiküldetése a bebizonyított vétkesek büntetését mindkét részről kilátásba helyezte, s míg a nyomozás meg nem történt, idő előtti s jogalap nélküli lett volna a büntetés. A helyőrség megerősítése balértesítés szülte tulságos szigor volt; de mihelyt a főherczeg iránta fölvilágosítottatott, azonnal enyhébbé lett alkalmazása a báró Wesselényi által kifejezett nézetek és közohaj szerint. Minden jóvá tétetett vagy jóvá tehető volt, csak az ártatlanul megsebesültek szenvedése nem, s az elesett élete nem volt visszaadható. Erre várt a közvélemény a nyomozás bevégezése után büntetést — hiában. Ez az, a mi a katonaság eljárását megbélyegzi . . . Ez esemény oka — a mint a kormány a felséghez irta — nem politikai, s nem ekkor előkészített, de egészen a véletlen műve volt, gyökerei azonban távoli időkre nyultak fel. Kolozsvár polgársága szívében sok szenvedés keserű emléke élt, a mit ő egy századnál régebb idő óta a katonaságtól kiállott. Elbeszéltem történeteinek időrendében. A mint 1790—92. az ország alkotmánya helyre állott s a polgárság abban a katonasággal szemben is némi védelemre talált, sok összeszólalkozás volt a tanács és polgárok s a helyőrségi parancsnokok, úgy szintén a tanuló ifjuság és katonaság között. Ez tette újabb időben oly sűrűssé a katonai laktanya építését is; mert a felsőbbek szóbeli vitája és egyenetlenkedése a polgári hatóságokkal kiszivárgott közējők s fölbátorította és elbizakodottakká tette nem egyszer az alárendelt katonaságot, a tanuló ifjuságot pedig jogos önérzet s hev véralkat ragadta visszatorlásra, mit nem egyszer tettelegessé is követett. Legelőször 1799. az adott alkalmat rá, hogy a toborzó katonák a tanodákba bementek, az ifjuságot zászló alá állásra édesgették s csalogatták, sokakat elszédítvén: magukkal vitték, ettek, ittak, mulattak velők s később besorozták. De a mint a mánorból kiócsudtak, lépésöket megbánva, társaikat kiszabadításuk iránt megkérték. S ebből több izben surlódások következtek. Ez év febr. 6. az ev. ref. főtanács mellékelvén a tanári kar ¹⁾ ez

¹⁾ Szathmári Pap Mihály, Méhes György, Pataki Mózes, Szilágyi Ferencz, Biró Ferencz. *Orsz. levélt. erd. oszt.* 1799. 1654. sz.

íránti panaszát, felírt a királyi kormányshoz, hogy a főtanodába bement toborzók 3 nemes ifjat rávettek, hogy magukat a katonaságra beajánlták, elvitték magukkal, kettőt — kiknek jó pártfogójuk vala — csakhamar kivettek, de a harmadik benmaradt. A katonák ezen helytelen eljárása megrontja az iskolai rendet — írja a főtanács — s megzavarja a tanulók nyugalma, a mi a tanulásra okvetlen szükséges; ellenére van a felsőbb rendelkezések; kérte tehát, hogy megakadályozására találjon valami módot, eszközölje ki, hogy a toborzó katonák a tanodákba be ne menjenek s a tanulók társasága csöndjét ne zavarják meg; hivatkozott a királyi kormányshoz 1797. jan. 9-ki rendeletére, mely tiltja a katonaságnak a tanodákba bemenését s a tanuló ifjaknak a toborzó katonák általi bevételét, s fentartását kérte, mert ebből szomorú események is következhetnek a tanulók és katonák közt, talán most is meg lett volna, ha az egyik főgondnok észrevevén, hogy a tanulók a bevett ifjat erővel el akarják venni a toborzóktól, őket le nem csendesítette volna. A kormányshoz megkereste íránta a főhadivezérséget, mely ápr. 2. kelt átiratában tudatta, hogy a kolozsvári toborzási parancsnoksághoz írt, a katonák ezen szabályellenes tettét megróttá, a toborzó parancsnokot vasban 24 órai fogságra ítélte s szigoruan meghagyta, hogy a főtanodák, semináriumok és iskolák s más nevelő-intézetek épületébe toborzás végett bemenni ne merészeljenek; a kiket pedig a tanulók közül befogadtak, ha még eddig nem tették, azonnal bocsássák el. Ezt a királyi kormányshoz az ev. ref. főtanácsnak tudtára adta. Nem sokára azonban a József-husár ezred tartalék százada parancsnoka ellenkezőleg értesítvén a főhadivezérséget, hogy t. i. nem a katonák mentek be az iskolába, hanem a tanulók önként keresték fel a toborzókat, s egyik a bevettek közül elbocsátását nem is akarja elfogadni. A főhadivezérség ez okból visszavonta elébbi rendeletét s kérte a királyi kormányshoz, hogy az ev. ref. főtanácsot útasítsa a tanárok panaszának bebizonyítására, ellenkező esetben őket feddje meg s intézkedéseiről értesitse. A királyi kormányshoz a főtanács útján közölte ezt a tanári karral, mely számos tanu vallo-másával támogatott jelentésében bebizonyította, hogy a toborzó katonaság valóban bement az iskolába, s ott a tanuló ifjúságot katonaságra édesgette; a mit a királyi kormányshoz a főhadivezérséghez eredetiben átküldött, ott — ugy látszik — tudomásul

vétetett, mert további tárgyalásnak nyoma nincs.¹⁾ . . . Mig az ev. ref. főtanács az ő főiskolájok nyugalmát fenyegető bajt elhárítani igyekezett: a katonaságnak a lyceum, convictus és seminarium r. kath. tanuló ifjúságával márcz. 17. virágvasárnapján esti 6—7 óra közt egy sokkal nagyobb mérvű és veszélyesebb összeütközése történt, a mire okot csik-tusnádi székely katonafi, Sánta Ferencz syntactikai osztálybeli convictusi szolgának a toborzó katonaság által vallomása szerint kényszerített besoroztatása adott, a miből verekedés keletkezett. A mint ez meg történt, a főhadvezérség a királyi kormánysszék mellőzésével azonnal megszorította a helyőrséget, a miből a két főhatóság közt kellemtelen vita keletkezett; de mindkettő beleegyezett, hogy a dolgot polgári és katonai vegyes bizottság nyomozza ki, melynek tagjaivá kinevezettek, katonai részről Sturm alezredes, Thurn Felix őrnagy, Czeppa huszárkapitány és katonai felsőbb törvényszéki ülnök, Horváth Lajos, polgári részről: báró Jósika Antal lyceumi igazgató, Fortini Károly aligazgató, Kolozsvári András város főbirája, Bolla Márton collegium igazgatója, Rudics Sándor seminariumi regens, Andrási Antal senator. A katonai tanuk külön, a tanulók és polgárok ismét külön hallgattattak ki. A főbbekben mindkettő egyezik, csak két lényeges körülményben van eltérés. *Egyik*, hogy a katona tanuk mind, egyezőleg azt vallották, hogy a besorozott önként ajánlta fel magát. A polgári tanuk ezzel ellenkezőt vallottak. *Másik*, hogy verekedés közben a németeket *hunczfut*-nak, „*kutyá*“-nak szidták: „üssük agyon a németeket!“ ez lett volna szavuk, a mit a katonai vallók közül is kevés hallott, de néhányan vallották. A verekedés színhelye az örállomási helyek és a *Fiskus* vendégfogadó volt, a hol a toborzó katonák tanyáztak, a toborzottakkal kézadás után zene szónál tánczolva mulattak és vendégeskedtek. Sánta délután 3 órakor adott kezet, s barátságpoharat iván bajtársaival, felment a Fellegvárba, hogy megvizsgálják; vallomása szerint azonban azért, hogy a toborzó katonák ellen az ő erőszakos bevétetéseért panaszoljon, 6 óra felé érkezett vissza, a mikor a verekedés elkezdődött. Néhány tanuló ott kereste fel őt, s karjánál fogva el akarta vinni, a mit Falk tizedes ellenzett s le akarta őket beszélni; nem sikerülvén: czirkáló katona segélyért

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1799. 3004. 4188. 9291. sz.

[*Patrolle*] indult, s midőn a vendéglő kapujáig ért, egy tanuló, a ki egyik katonától elvett fegyverével nyomában volt, s ő csak kardjával tudta magát védeni, egy másik tanuló egy doronggal úgy ütötte föbe, hogy azonnal a földre rogyott; később eszméletre jövén, jelentést tenni a várparancsnokhoz ment. Mig ő eszméletlenül volt, az őrzőjárat megérkezett, de a tanulók azok közül is az egyiket levertek, nemcsak, de a mint a deákság a főtéren a Fiskus felé közeledett, az országos pénztár előtti őrt is leverte. Erre ismét nagyobb számú katonai őrzőjárat érkezett a tett helyszínére a Fiskushoz. Fél hét óra lehetett, mikor a verekedés nagyobb mérvűvé lett. Nagyszámu tanuló gyűlt oda, némely vallók százakra teszik a számát. A főtéren az árúboltokból kitört fákkal, padok lábaival, kertkarókkal folyt a verekedés, némely vallók szerint egykettőnél katona-puska is volt. A katonaságot az I. helyőrségi ezred Fellinghaus alezredes parancsnoksága alatt álló 3-dik zászlóalja tette. „Midőn a verekedés kezdetén — így adta elé vallomásai közt a dolgot a parancsnok — Falk tizedes a Fellegvárban véres fővel jelentést tett, ő azonnal dobot veretett s az ott levő összes katonasággal a városba beindult. Nem sokára a kormányzó elébe küldött, s mások is jöttek elébe és jelentették, hogy a csend helyreállott; de ő még is bement, katonaságát a városon szétosztotta, a főőrhelyet megerősítette, mert a korábbi őrség egészen szét volt verve, elment a kormányzóhoz, a hol találta Fortini Károlyt, a r. kath. iskolák aligazgatóját, a kiktől azon értesítést vevén, hogy a csend helyre állott, a katonasággal együtt a Fellegvárba visszavonult, s — a mint vallomása szól — az azután történetekről semmi tudomása nincs. Arra, hogy a verekedésnek egyéb oka nem volt, mint a besorozás, az alezredes azt vallotta, hogy ő és katonasága mindig jó viszonyban élt a polgársággal s a tanulókkal sem volt semmi összeszólalkozása, utóbbiaknak a *németek* elleni fenyegető szavát is csak másoktól hallotta. Tudása szerint a zavargásban polgári ember senki részt nem vett, katona megsebesült 21, tanuló is néhány, de számát nem tudja. A katonaság kára: 3 eltört puskaagy, 1 szurony és csákó czímer, 1 flinta csappantyú, értéke 6 frt 5 kr. Azon kérdésre: mily védelmi eszközökhöz nyult a katonaság a verekedés folyamában? az alezredes úgy nyilatkozott, hogy a katonaság körül oly nagy tömeg tanuló s oly hirtelen verődött össze mindenütt, s rá oly hirtelen következett az üzés, hogy nekik

csak védekezniök lehetett, támadni nem; löni azért nem akartak, mert tartottak tőle, hogy a népesödülést s a katonaságot fenyegető veszélyt ez által növelik, s a nagy zavarban ártatlanokat fognak megsebesíteni vagy tán meg is ölni.“ A kihallgatottak vallomásaiból kitűnt, hogy a támadók a tanulók voltak; ők sem tagadták, csak itt-ott módosítva, hibájukat és a büntetést enyhíteni kívánták . . . A királyi kormányshéz 1799. május 1. kelt határozatában négy osztályát állapította meg a büntetendőknek, az I-be a kik kezdői, okai, végrehajtói voltak mindennek, nyolczat sorozott, a kiket 12 pálcza ütés mellett kiutasításra büntetett, a II-ba a kik a bűntény eszközei s előmozdítói voltak, ötöt, a III-dikba, a kik csak ott voltak a fiskus vendéglőjében, kettőt, ezektől a tartás javadalma elvételét rendelte, a IV-ikbe, a kik kevesebbé hibásak lévén, részint bor illetményeiknek egy évig elvesztésére, részint hetenkint egy napi böjtre, részint a lyceum börtönében 24 órai fogságra büntettetésüket rendelte, a miről az erdélyi főhadvezérség, udvari kancellária, a r. kath. iskolák igazgatója, a hazai összes tanintézetek felügyelői értesítették.

Mig ez folyt, a királyi kormányshéz az erdélyi főhadivezérséghez átiratot intézett, melyben a kolozsvári helyőrségnek befolyása nélkül való megerősítése ellen, mint a mi az ő mint legfőbb politikai kormányzó testület hatáskörébe vág, felszólalt. „A tanulók és katonaság között történt összeütközés után — ugymond — a körülmények nem voltak olyak, hogy a közbátorság fentartása valamely gyors intézkedést kívánt volna. Annak megzavarása iránti félelemre ok nem volt; ha lett volna, a királyi kormányshéz tudatta volna, mert a közrend és közbátorság fentartásáért első sorban ő felelős; a főhadvezérségnek csak az a kötelessége, hogy felszólítatván általa, annak fentartásában segélyül legyen. Ha a főhadivezérség magát az őrség békéje fentartójának véli, ugy, hogy a királyi kormányshézzel való egyetértés nélkül, a legkisebb bajok eseteiben rendelhet katonaságot, félő, hogy a különböző hatóságok jogai összezavarodnak, a nép szükség felett terheltetik, s a polgárok figyelme fölébresztetvén, alap nélkül is saját biztonsága iránti gondoskodásra lesz mintegy útálva. A főhadivezérség nyilatkozatára, hogy nincs felsőbb rendelet, mely az önként beálló tanulóknak a katonaság közé bevéttetését tiltsa, hivatkozott s másolatban mellékelte 1796. deczemb. 27. kelt átiratát, mely a

mostanival nem egyezik. Felkérte tehát nyilatkozatra, hogy a közintézetekben, közfelügyelet alatt tanuló ifjaknak a toborzók által bevehetését ezután is hajlandó-e megengedni? hogy ha igen, a királyi kormányzók e súlyos sérelem orvoslása iránt, mely a nevelés- és oktatásügyet egészen megzavarja s az iskolai fegyelmet merőben felbontja, legfelsőbb helyen idejében folyamodhassék.“ A főhadivezérség élesen felelt vissza, s tettét a kormányzók eljárásával kívánta igazolni. „Ez későn láttatja el a katonai ügyeket — irta — pedig ez ügy fontos volt és siető. Különben is sem a kormányzó, a ki balconjáról nézte, sem a polgárság, mely a tanulók garázdálkodása alatt egészen tétlenül maradt, nem mutatva semmi érdeklődést a baj megakadályozására. A királyi kormányzók — a mint átirataiból látszik — nem tart annak további rossz következményeitől, hogy az odavaló tanulók az öröket és őrzárakat megverjék, ezek pedig töltött fegyverökkel magukat erélyesebb védelemtől megtartóztassák, hogy nagyobb szerencsétlenség ne következék; de a főhadivezérség nem vehette magára azt a felelősséget, hogy a márczius 17-ki események ismét megújuljanak; arra nézve is, hogy az önkéntesen ajánlkozó tanulókat és nemes fiakat a toborzó katonák be ne vegyék, nem lehet a királyi kormányzókkel egy nézetben. Egy ily általános rendelet ürügy lenne, hogy minden kibujjék a katonai kötelezettség alól. Ha nemes és tanuló, ne álljon be, de ha önként teszi, a toborzók vissza nem útastítják . . .“ Erre a királyi kormányzók viszonzta: „hogy ő a tárgyakat fontosságuk szerinti sorban intézi el s most gyors postával tudatta a tanulók bűnös kihágását; a kormányzó háza balconáról az eseményt nem azért nézte, hogy szónoklatot tartson vagy részt vegyen, de hogy intézkedéseit azokhoz képest tehesse meg s intézkedett is a tanácshoz és negyedkapitányokhoz, hogy a kit legkisebb rendetlenségen érnek, azonnal fogják el; a collegiumban, convictusban és seminariumban levő tanulókat pedig, a kik közgondviselés és védelem alatt neveltetnek és taníttatnak, a szülők és felügyelők beleegyezése nélkül besorozhatóknak nem tartja. Ezért kérte a főhadivezérséget, hogy e tekintetben nézetét változtassa meg; a mit az most elfogadott s a szerinti intézkedését ígérte.“ A királyi kormányzók mind erről, mind a vegyes bizottság munkálkodása bevégeződéséről és a tanulók ellen hozott ítéletekről a felséghez jun. 17. jelentést tett s mindkettőre hely-

benhagyását kérte. Az udv. kancellária jun. 15. tudatta, hogy a cs. kir. főhadivezérség megnyugodott a királyi kormányzók által a verekedő lyceumi, convictusi és seminariumi tanulókra kimondott ítéleten s felhívta az iránti intézkedésre, hogy az iskolából kiutasított tanulók — az összeirt székely katonafiukon és nemeseken kívül — besoroztassanak, a mit meg is tett. Kevéssel ezután az erdélyi udvari kancellária hivatkozálag a királyi kormányzók iménti feliratára, tudatta, hogy a felség a tanulók és katonaság közt fenforgott erőszaktétel ügyét — miután a királyi kormányzók ítéletén a katonai hatóságok megnyugodtak, teljesen elintéztnek kívánja tekintetni; egy másik királyi elhatározásban pedig, a mi az udvari főhaditanács előterjesztésére kelt, a felség helybenhagyván azokat, a mikben a kormányzók a főhadivezérséggel megegyezett, a mi között volt a tanulók által okozott kár megfizetése is, egyszersmind a főhadivezérségnek megparancsoltatni rendelte: „hogy a királyi szolgálat érdekében oly igen szükséges, fontos és barátságos egyetértést a királyi kormányzókkal mindig szeme előtt tartsa.“ ¹⁾

Az 1834-ki esemény fokozott idegenséget hagyott hátra úgy a tanuló ifjúsági, mint katonai körökben. Még azon évben egy erőszakos gyilkosság s egy utczai verekedés történt tanulók és katonák közt. Az első szerencsétlenség Kis-Solymosi Simó József unitárius deákot érte, a ki jul. 2. kül-monostorutczában Kaukál János lakirozó házánál szállásoló báró Vaquant granátos osztályi I. századbeli Izsák Mihály közvitéhez mint földiéhez kimenvén megkérdezni: nem izen szülőinek hazájába valamit? ott együtt ebédeltek s mulattak. Mulatás közben Simó a gazda belső szobájából egy zsebórát magához vevén, onnan kivitte; de a gazda látta az óra elvételt, visszakérte azt, s a deák vissza is adta. Kérdezvén tőle: miért cselekedte? Más készítette rá — felelt — de most nevét elhallgatja. A deák erre az egyik katonával elindult, a gazda megszólította az otthon maradt katonát, hogy tolvajt a házhoz ne járassanak. Erre a katonák: Theiss György, szász, Szabó István szebeni magyar, Schemmel János káplárjelölt [*Gefreierter*] újegyházzsíki szász haragra gerjedve, a deák után mentek, vissza vitték, s

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1799. 2403. 2834. 3451. 4824. 3338. 5203. 5636. 6513. 8524. sz.

vallatták, hogy mondja meg: melyik késztetésére vette el az órát? A deák nem akarván megmondani, a katonák pofozni, ökleikkel verni kezdték, szegről levett szuronyaikkal át- meg átszurdalták, még pedig előbb a házban a házigazda szeme láttára, azután a konyhán, s végre az udvaron addig verték, rugdosták, míg állkapczája összetört, melyek után a Karolina-kórházba vitetvén, tiznap mulva meghalt. Értésére esvén e szörnyű tett a tanácsnak, vegyes bizottság által kinyomoztatta, az ügyiratok mellékelésével a kir. kormányzéknek jelentette s a gyilkosság példás megbüntetését kérte; mert — ugymond — ha igaz is, hogy a deák az órát elvette, de a mit csak a gazda és tettesek állítanak, s ha mondotta volna is, hogy a katonák valamelyike késztetete őt arra, nem lett volna joguk őt bántani, annál kevésbbé halálra verni. A királyi kormányzék a tanácsi jelentés és nyomozási iratok átküldése mellett megkérte az erdélyi főhadivezérseget, hogy e bűnös tettet elkövető katonák példás megbüntetését s annak Kolozsváratt, büntetők színhelyén végrehajtását rendelje el, a tanácsnak pedig szigorú felelősség terhe alatt meghagyta, hogy Kaukál János ellen, a kinek mint házigazdának jelenlétében történt a szerencsétlenség, a nélkül, hogy ő akár figyelmeztetve, akár szép szóval helytelen cselekedetöktől a katonákat visszatartsa, s ha nem hallgattak szavára, előjáróságához segélyért folyamodással a szerencsétlen történetet megakadályozni legkevésbé sem kívánta, sőt csendesen végig nézte, azonnal indítson közkeresetet, hozasson ügyében ítéletet, s legfeljebb nov. végéig a kir. kormányzékhez tegyen róla jelentést. A főhadivezérség már decz. 6. tudatta a kir. kormányzékkel, hogy a haditörvényszék a Mária Terézia királyné-féle büntető törvényrendtartás 83. cikke, a büntető rendszabás 5. §. és a 31. hadi törvénycikk értelmében mindhárom katonát vesszőfútasra ítélte: Szabót 300 legény közt tizszer fel és alá 3-szori vesszőváltással, kétszer a nélkül, Theisst szintén ötszöri vesszőváltással, Schemmelt ifjúsága s hat évi szolgálata alatti jó magaviselete tekintetéből közemberré tétele mellett ugyan 300 legény közt háromszori vesszőfútasra.¹⁾ A főhadivezérség helyben hagyván, átküldötte Kolozsvárra az ottani helyőrség Watlet gyalog-sorezred parancsnokságához, hogy azt szabály-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1835. 8215. 13488. 13734., 1836. 3372. 4145. *Jud. sz.* 8534., 11779., 1838. 1526. 3832. 4130. *Jud. sz.* 6753.

szerűen hirdesse ki s a tetteseken az ítéletet hajtsa végre, mely decz. 24. a főhadivczérséghez jelentette, hogy az ítéletet azon nap d. u. 3 órakor a Fellegvárban végre hajtotta. Kaukál bebizonyítván, hogy ő a katonák megakadályozására mindent megtett, mikor a deákot visszahozták s verni kezdték, a Krisztus kinszenvedésére kérte, hogy hagyjanak békét; a nagy lármára sokan gyűltek össze, oda ment az ő hívására az őrmester s egy kádár, de senki sem mert a feldühödt katonákhoz közeledni s őket megfogni, míg maguktól le nem csendesedtek. Ennek következtében a városi tanács őt a kereset alól fölmentette. Az ügy a kir. táblára vitetvén, az 1836. jul. 2. az alperest szabályszerű bűjtöléssel a város tömlöczében kiállandó egy évi fogságra ítélte, de a kir. kormányzékhez fölebbeztetvén: az 1838. octob. 23-kán a kir. táblai ítélet megváltoztatásával a városi tanácsnak alperest feloldozó ítéletét hagyta helyben. A kir. kormányzék jelentvén a felségnek: onnan a perfolyam s a katonák ellen hozott ítélet felküldése rendeltetett, a mit a kormányzék teljesítvén: 1837. május 31. tudásul vétetett... E szerencsétlen esetről kettő tűnik fel: *egyik*: hogy a Simó által fölkeresett István nevű granátosról a perfolyamban semmi elő nem fordul, ő a háztól elment Simóval, de mikor ezt társai visszahozták, sem ő barátja védelmére nem kelt, sem Simó róla semmit nem szólt. Ez lélektanilag arra mutat, hogy a készítő ő lehetett, de Simó megnevezni állhatatosan vonakodott. A *másik*: hogy Kaukál közvádlok előtt azt vallotta, hogy ő látván a deák és katonák közti barátságos viszonyt, nem is gyanította, hogy ily szörnyű tettet vihessenek végbe. A tettesek ellenben kikérdeztetvén tettök indító okáról, úgy nyilatkoztak, hogy ők Simót azelőtt nem ismerték, most a midőn katona ismerősét meglátogatta, barátságosan fogadták, megvendégelték, mikor az órát visszaadta, barátságosan fölérték, mondaná meg: ki beszélte rá, hogy elvegye, de ő nem akarta megmondani; ők tehát magukat ily gyalázatosan gyanusítottaknak látván, szégyenérzetökben követték el tettöket. E kettő gyanus homálylyal veszi körül a dolog valódi állását. A katonáknak csak tetteiket, Kaukálnak mulasztását kellett igazolni. Ugy adták elő a dolgot, a mint czéljaikra nézve legjobbnak látták. Simó többé nem élt s nem védekezett. E tény is egy, a miben az emberi leleményes ész és önérdek a tiszta igazságot a történetíró szemei elől örökre elrejtette. Mindkét fél meg van bélyegezve: Simó nevéhez

a lopás, a katonákéhoz a gyilkosság bűne és szennye tapad. A *második*, az utczai verekedés octob. 25. esti 10 órakor volt a farkas-utczában némely katona tisztek és lyceumi deákok közt, minek következtése Keresztes Antal nevű deáknak elfogatása lett. Az ügy Esteri Ferdinánd főherczeg elé került, a kinek octob. 26. kelt elnöki rendeletére vegyes nyomozó bizottság neveztetett ki, s ennek munkálata a vétséget megállapítván, az ügy itélelthozás végett az akadémiái tanácsnak adatott át, mely Keresztest és három társát az iskolai törvények X-ik §-a értelmében háromszor 24 órai iskolai börtönre ítélte, a min a főherczeg decz. 4-ki elnöki rendeletében megnyugodt. ¹⁾

Az anyagi érdekek iránti gondoskodásban a kormánynak segélyre ment a népesedés és szükség növekedése s a fölébredt társulati szellem, a mi azon kitűnő hazafiak érdeme, a kik külföldi útjok tapasztalatait leirván, a hazai közönséggel megismertették. Így terjesztette el a kormány e század leghasznosabb élelmi cikkét, a földi magyarót [*krumpli*], megparancsolván Kolozsvár tanácsának, hogy termesztését mozdítsa elé. 1815. az ápr. 17-ki közgyűlésben a kir. kormányshéz ismételt sürgetésére főbiró Deáki Filep János előterjesztette: „hogy a szent György-hegy alatt levő felső kis rétet a város szántassa fel s a szegényebb nép között ossza ki; ebből számítása szerint bejő 400 r. frt bér, s ennél czélszerűbben nem lehetne e földet használni, a majorsági pénztárnak illő jövedelme, a népnek nagy haszna lenne belőle. A tanács elfogadta s a kijelölt helynek felszántását és a szegények közt kiosztását az előterjesztő főbiróra bizta. ²⁾ Már az első vetés teljesen sikerült. A főbiró az évi termés sikeréről nov. 24. jelentette a kir. kormányshéznek: „hogy a nép jó móddal hozzá fogott termesztéséhez, a város, hogy az kedvet kapjon, egy jókora helyet fogott fel s osztott ki csekély bérfizetés mellett, s bár az árviz kétszer is elborította, úgy, hogy néhol a mag sem térült meg, mindazáltal az évi termés 7000 vókára felment, s ha az idő jövőben kedvezőbb lesz, hasznosnak tapasztalván azt a nép, a termesztés bizonyosan nagyobb mérvű lesz. ³⁾ A czélszerű termesztés módjáról a tanács még ez

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1835. 538. 544. 562. 564. elnöki sz.

²⁾ Az eredeti j. könyvből.

³⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1815. 12, 148. sz.

évi octob. 23. útasítást dolgozott és adott ki. ¹⁾ A kormány kezdeményezte a lentermesztést. 1820. még csak 750 mázsát vitt ki Erdélyből 5 forint vám fizetés mellett egy kereskedő Oláhországba, s egy brassói is kérvén, hogy 500 mázsát kivihessen: a királyi kormányshéz azon okból ajánlta engedélyezését a felségnek, hogy az ebből bejövő pénzzel az országban a termelést előmozdítsa. Midőn a felség megengedte, a kir. kormányshéz körlevélben kérdezte meg a hazai törvényhatóságokat: mennyit lehet termesztetniök területeiken? Kolozsvár tanácsa 1821. febr. 12. jelentésében azt felelte, hogy ott a len nem szokott teremni, s mivel az országból többnyire mind hasonló jelentés érkezett, a kir. kormányshéz ajánlta a felségnek, hogy Erdélyben nem levén ily gyár, a lentermesztés emelése végett engedje meg a lenkivitelt minden megszorítás nélkül, mit az 2 fnt 6 kr. vámfizetés mellett ki a török tartományokba megengedett. ²⁾ A kormányzó gróf Bánffy György figyelmét felköltötte egy Resinátz Simon nevű bukovinai, orosz származásu volt posztó festő a Sturdza Sandalake moldvai boér főur rudzi-mossai posztó gyárában, a ki 1808. elején egyéb ügyekért panaszolván, ajánlta, hogy ő némely keleti festő füveket s különösen egy sárga színre alkalmast magul vagy gyökeresen hajlandó lenne Erdélyben meghonosítani, termesztését és használatát megismertetni, ha előleg adatnék rá. A kormányzó felkérte a bukovinai kormányzó hatóságot ez iránti tudósítástételre, mely a Resinátz pénzügyeiről jegyzőkönyvet küldött, de ajánlatára az átiratban nem terjedt ki. Tudva levén a kormányzó előtt, mily sok kész pénz megy ki az országból posztó- és lenfonalfestő főért: a jassyi és bukaresti cs. kir. ügynököket kérte fel: járjanak végére, hol lehetne e füvekből magot vagy gyökeres vesszőt találni, minő természetűek s milyen földet kívánnak? A bukaresti cs. kir. ügynökség felszólította odaváló ágostai hitvallásu pap Klokner Jánost, a ki néhány ily festőfőnek magvát összegyűjtötte s terjesztése módja iránti útasítással együtt azon ügynökség útján a kir. kormányshékhöz 1809. jan. 30. beküldötte, melyeket a kir. kormányshéz fűvészzel s veteményekkel foglalkozó főrangu urak, orvosok, iskolai igazgatók és városok elől-

¹⁾ *Az ered. j. könyvből.*

²⁾ *Országos levélt. erd. oszt. 1820. 2350., 11180., 1821. 2118. 6200., 13281. szám.*

járói közt az útasítás egy-egy példányával azon felhívással osztotta ki, hogy gondosan figyelvén azok fejlődésére, annak idejében a kormányshékhöz tegyenek jelentést. Kolozsváratt Bodor Pál virág- és gyümölcskedvelőnek küldetett e füvekből. A kormányzó az említett cs. kir. úgynök által megköszönte a papnak szíves készségét, de mivel a megbizottaktól azon jelentést kapta, hogy a magvak nem keltek ki, felszólitotta, hogy érettebb magvakat s ha lehet gyökereket küldjön ágastól, levelestől, sirja meg, mily földbe kell őket ültetni? s keletnek vagy délnek? árnyas vagy napos helyre? Erre a lelkész *Paruschina Verde* és *Niagra* nevű két ily festő növényből külön ember által küldött gyökeres és ágas-leveles plántákat, megírva, hogy azoknak a kolozsvári égalj alkalmas lesz, nem szükséges valami különös föld és eljárás, gyökerei néhány nap vízben árnyas helyen tartva, hegyeik elvágva, s napos helyre ültetve, reméli, hogy diszleni fog; ha szükség lesz, a következő ősszel többet is küld, most 65 Lé = 104 frt költségét megtérítenni kérte. A kormányzó a kormány köszönetét fejezte ki közjó iránti buzgóságáért, a kívánt ősszeg elküldése iránt intézkedett, a plántákat pedig gr. Mikes János, br. Bánffi László, Lónyai László, Bodor Pál és Herepei János, ev. ref. lelkésznek adatta át ápr. 25. azon meghagyással, hogy elültetvén útasítás szerint, eredményét tudassák. Bodor Pál 1811. febr. 28. tett jelentésében megírta a kormányzónak, hogy a neki megjelölés nélkül adatott két példány festőfü-plántát kertébe elültette, diszlenek és gyökérhajtásaik lettek; addig is mig festő tulajdonukkal kísérletet tehetne, ennyit jelenteni szükségesnek látta; a kir. kormányshék tudásul vette s meghagyta, hogy a festési kísérlet eredményét szintén jelentse.¹⁾ Egy másik kísérletet a felség rendelt el, meghagyván 1812. márcz. 13. kelt udvari rendeletben a kir. kormányshéknek, hogy körlevél útján tudja ki a vármegyék physikusaitól és fűvészektől: hol s mily mértékben terem? s ha nem terem, hol lehetne természetni e festő fűvet [*Rubia Tinctorum*] és a vad sáfrányt? [*Chartannus Tinctorius*.] A kibocsátott körrendeletre a többek közt Kolozsvár physikusa dr. Barra István 1817. nov. 1. azt jelentette: hogy mind a festő fű, mind a vad sáfrány ismeretes, Kolozsváratt csak az utóbbit termesztik, a kertekben

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1808. 388. 3329., 1809. 428. 8522., 1810. 3942., 1811. 2191. sz.

igen bőven van, az elsőnek gyökerét a gyógyszerházakban tartják; hol teremne meg Erdélyben? nincs róla tapasztalása. E könnyed véleményt kiegészítette Krasznavármegye physikusa jelentése, mely szerint: „ő a vad sáfrányt [*szeckliczét*] nem hiszi, hogy magától teremne, mert egyptomi növény, de kertekben igen, használják is ételben s festésre; köves földben bárhol diszlik. A festőfüvet [*Rubia Tinctorum* = Krapp = magyarul *buzér*] ő csak Pesten alól találta szántó földeken; látott Nagyfaluban is, ez az ugynevezett *Gallium Rubicoides*. Br. Bánffi Pál főispán kertében növeltette a valódi rubiát s a seelandihoz hasonlónak találta. A Berettyó mellékén megteremne.¹⁾ A Rhabarbarának sem találtak még nálunk alkalmas helyet...” A királyi kormánysház felhívta br. Bánffi Pált, hogy a hasznos növény mívelését és elterjedését s az érette kiadni szokott pénznek a hazában benmarasztását ismeretes hazafias érzületénél fogva eszközölje.²⁾ Nem sokára 1812. ápr. 24-ki rendelet mellett több példányban küldetett szét egy útastító könyv a Szkompia *Rhus Cotinus seu Coriaria*] míveléséről és használásáról, nemkülönben azon módról: mint lehet a havasi és mezei füvekből gyapothoz hasonló anyagot készíteni? azon meghagyással, hogy a törvényhatóságokba kísérlet végett küldessenek ki, s ha sikerül, lefordítva a hazai nyelvekre, nyomassék ki a tartományi pénztár költségén, ingyen osztassék ki a nép között, s az eredményről tétessék jelentés. A kir. kormánysház teljesítvén a felsőbb meghagyást, a többi törvényhatóságok közt Kolozsvár város tanácsa azt jelentette, hogy ott ahhoz értő ember — tudta szerint — nincs, de ha lenne is, gyár nem levén, kísérlet sem tehető. A kir. kormánysház visszaírt, hogy a növény bőr érelésre való, Kolozsváratt elég timár van, akármelyik megkísérélheti, gyár nem szükséges. Azon növény megteremne a

¹⁾ A *buzér* szeckelyföldön bőven terem. Gyermekkoromban Marosszecken, Szent-Gericszen nagy csomókat vittünk haza a mezőről; boldog emlékü édes anyám gyapot- és általa festett kenderfonalból a legszebb házi szőttes ruhákat készítette nőtestvéreimnek: kötényt, ruhát [*köntöst*], mellre valót, kurtikát vagy otthonkát, nekünk fiuknak mellényt [*spentzer-t*], mindenféle ágy- és ruhaneműt, asztaltakarót s a t. Anyám sok festőfüvet ismert zöld, kék, veres, sárga színekben, s maga alkotta össze szövetmintáit, melyek az egész szeckben híresek voltak. Nővéreim mind házi szőttest viseltek, bolti karton és selyem ruhát csak ritkán, ugynevezett nagy ünnepek s ünnepélyek alkalmával.

²⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt.* 1812. 2849. 4387. 7927. sz.

Felek oldalán is, mert nem kell neki kövér föld, természetismódját 1772. leirta tanár Fridvalszky jezsuita; ennek munkája egy példányát a tanácsnak azon meghagyással küldötte meg a kir. kormányzék, hogy útmutatása nyomán annak természetésére — mint-hogy bőrkészítésre igen szükséges — jelöljön ki egy külön helyet, keríttesse be, s természetését ismerje közjó iránti köteleességének.¹⁾ Megemlítem különösségképen a királyi kormányzéknek az 1811. octob. 14. tanácsi és esküdt-községi gyűlésben felolvasott, azon rendeletét, melyben elé van adva azon mód, mint lehet juharfa nedvből czukrot készíteni, s a birtokosok e hasznos fa-nem tenyésztésére serkentetnek. A gyűlés azon mosolyt keltő határozatot hozta, hogy a rendelet hirdettessék ki s a városgazda, mikor erdőt vágat, a juharfákat ki ne vágassa...²⁾ A kormány e kezdeményezéseitől a jó szándék el nem vitatható, de igen elméletiek, más népektől s viszonyok közül kölcsönöztek, melyek alapföltételei nálunk hiányzottak. A közönség sem volt elkészülve rá, s így a siker a földi magyaró és a lentermesztésen kívül valamennyinél elmaradt. Gyakorlatiabbak voltak Kolozsvármegyének az eperfa tenyésztést meghonosító intézkedése is Kolozsvár sz. kir. városa és esküdt-közönsége által báró Wesselényi Miklós nemes faju lovak tenyésztésére irányult kezdeményezésének lelkes felkarolása. Az *elsőre* Kolozsvármegye kk. és rr. hazafias elhatározása s Nagy Lázár alispán erélye volt sikert biztosító befolyással. E férfi méltó képviselője volt e vezérvármegyének, ismerte ez iparág nemzetgazdasági fontosságát s mivelése módját, ezt a kir. kormányzékhez 1812. jan. 30. tett ajánlata oly kétségtelenül mutatja, mint közjó iránti érzésének bizonyítéka lesz mindenha. E jelentés szerint Nagy Lázár: 1810. jan. 2. a vármegye rendelete következtében jutalmas áron kibérelte annak számára szolgálendő eperfa csemetehelyül a plébániának a kis Szamos árka két víz közében s a plebánia zsellérei telke végében levő azon darabocska helyet, melynél a fenforgó czélra alkalmasabb a város határán nem volt, a vármegye vesszőjével, karóival a tömlöczbeli rabok által bekerítettette, saját pénzén a városon, piacon tálakkal, vékával — a hogy lehetett — epergyümölcsöt szedegetett, magvait kimosatta, kiválogattatta, a mon-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1812. 4185., 1813. 296. sz.

²⁾ *A közgyűlés ered. j. könyvéből.*

dott kertbe minden évben egy-egy táblát bevettetett, gondját viselte, őriztette, gyomláltatta és tisztítottatta, a növényeket táblákba ültette saját cselédeivel, pénzes dolgozókkal, mert a rabok afféle munkát a vas miatt nem tehettek, ezek csak az ásás, töltés, trágyázás, vízfordás munkájára voltak használhatók. Nagy mennyiségű ültetvény levén: a só-utat Kolozsmonostoron, Szász-Fenesen, Gyaluban és Kolozsváratt 3 év alatt beültetettette; urnak, szegénynek, a ki szaporítani kívánta, a mennyi kellett, annyi csemetét adott, ha hivatalától fel nem függesztették volna, az volt czélja, hogy nemcsak a só-út mellékét, de Kolozsvármegye minden falujának kertjeit, gyümölcsöseit, eperfa ültetvényével ingyen ellássa; ma is sok ezer egy öl, fél öl magasságu kiültetni való epercsemete van azon kertben, melyek a jövő tavaszon kiültethetők, s ki is kell ültetni, mert a kiszabott 6 év letelt s a plébánus a tavaszon elvitetésöket kívánja. Gondolkodván róla, mit lehetne azokkal tenni, arra jött: ha valaha egy boldog idő s más igazgatás a selyembogár szaporodását e vidéken munkába venné, annak legelőbb Kolozsváratt kellene megkezdődni, onnan könnyen s természetesen kiterjedne a falukra. Azt vélné tehát, hogy legalább $\frac{1}{3}$ -át Kolozsvár, $\frac{1}{3}$ -át a közeli faluk lakosainak kellene kiosztani kiültetés végett. Azért irt — ugymond — a kir. kormányshoz, mert terve két törvényhatóságot illet és hogy némely tapasztalatait s közjóra néző javaslatait előterjeszthesse. A tapasztalat megmutatta, hogy a só-út mellett a csemeték kerítései nem maradnak meg: útasok, marhák elrontják, ha a tisztek jobban nem vigyáztatnak rá. Ezért oda ismét ültetni nem ajánlja, hanem az említett arányban kolozsvári és szomszéd falusi jobb gazdák és gazdagabb emberek bekerített kerteibe; ott kell megkezdeni nagyobb mértékben az eperfatermesztést. Ott felnőnek, hasznát veszik addig is; ha pedig majd a teljes termelés elkezdődik, eperfa bőven levén, lesz tápláléka a selyembogaraknak, hamar nagy lendületet vesz, s ha a város vagy gazdák szaporítani akarják, könnyen tehetik. Ha pedig olyan gazdálkodás és igazgatás lesz, mint II. József császár alatt, mely az utak mellékét egy-két év alatt nagy termőfákkal szeretné beültetve látni, ezeket részben kiásathatja, s az utak mellé rendbe átültetheti. A falukon az átültetést nem kell a lakosokra bízni, van a vármegyenek erdésze, az ért hozzá, érkezik is, a közeledő tavaszon mellé adandó segítségekkel a járási tisztek szeme előtt, az ő felügyelete

alatt mind elültethetik: jó gazdák kertjébe, a faluk e végre felfogott s bekerített helyeire: így ember nem pusztítja el, marha nem prédálja fel; a mi helyet a fa elfoglal, gyümölcse kipótolja, mert ő és gyermekei élnek róla, majorsága meghízik...“ A kir. kormányzék e dicséretes szándékot méltányolván, a megvalósítására dolgozott tervet mind Kolozsvármegye, mind Kolozsvár városa közönségéhez másolatban oly rendeléssel küldötte meg, hogy azokat a terv ajánlójával egyetértve, Kolozsváratt a külvárosokban, a vármegye közeli falvaiban a jobb gazdák közt osztassa ki, neveltetésükre s fentartásukra vigyáztasson s az eredményről a tisztség és tanács tegyenek jelentést. Nagy Lázár volt alispánnal pedig tudatta, hogy közjóra czélzó tervét a kir. kormányzék tetszéssel fogadta s valósulása iránt a szükségeseket megtette...“ Ugyanez évben márcz. 15. Lázár Sámuel kir. kormányzékiki titkár saját kolozsvári kertében nevelt 3000 drb három éves fejer eperfa csemetét ajánlott fel, részint a régi só-út melletti hiányok kipótlására, részint az új só-út mellé ültetés végett, csak azt kérve, hogy miután a csemeték oly nagy és erős gyökerűek, hogy megfogamzásuk biztos, az elültetés és megfogamzás után elpusztulástól megóvassanak. A kir. kormányzék az eperfáknak a só-út mellé elültetése és pusztulástól megóvása végett Kolozsvármegye közönségéhez és útbiztos Teleki Lászlóhoz rendeletét megtette, tervet kérve az iránt: miféle büntetést kellene szabni azokra, a kik az oltványokat s csemetéket pusztítják s vajjon a felügyeletet nem lehetne-e az útfelügyelőkre bizoni? Kolozsvár város tanácsa 1812. ápr. 15. azt jelentette a kir. kormányzéknek, hogy mivel a Nagy Lázár tervében említve volt eperfa csemetéket a kolozsvármegyei tisztség márcziusban mind kiásatta és elvitette, a tanács a kolozsváriaknak leendő csemeteosztási rendeletnek eleget nem tehet. A vármegye tisztsége sept. 18. jelentésében igazolta ezt, tudatva, hogy azon eperfacsemetéket Kolozsmonostoron, Szász-Lónán, Szamosfalván, Dezméren és Patában ültette el, s bár még mind nem is leveleztek ki, de el sem száradtak, van még bennök nedvesség. A kir. kormányzék megparancsolta, hogy azon egyéneket, a kikre a csemeték ültetése, ápolása és felügyelete van bizoni, úgy az elültetett csemeték számát, s a megfogamzottakét összeírva, jelentse fel s megmaradásukról gondoskodják. A Lázár Sámueltól ajánlott csemeték elültetésére nézve, a nép szegénysége tekintetéből hala-

déket kérvén Kolozsvármegye tisztsége: a kir. kormánysház meg-
hagyta a tanácsnak, hogy azokat a jövő ősszel s tavasszal a
város határán újonnan épült só-út mellé ültettesse el, viseltesse
gondját, s az eredményt jelentse. ...¹⁾ Legnagyobb mérvben mozdi-
totta elé azonban Erdély s közvetve Kolozsvár közgazdasági érde-
két br. Wesselényi Miklósnak és nemes birtokos társainak nemes
faju lovak tenyésztésére egyesülése. A felség ugyanis a végre, hogy
a birtokosokat e céljokban segítse, saját méneseikben tenyésztett
nemes faju lovaik eladhatása végett 1820. jul. 20. kelt rendeleté-
ben megengedte, hogy Maros-Vásárhelyen, Tordán és Vizaknán
évenként két-két lóvásár tartassék. A kir. kormánysház 1823.
decemb. 15. azért, hogy a gyakori vásári idő meghatározása miatt
zavar ne következék, megkérte a felséget, hogy mindenik kijelölt
helyen évenként csak egyszer tartassék lóvásár. Mielőtt erre
határozat érkezett volna, br. Wesselényi Miklós 1824. május 18.
több ménes birtokos társai nevében azon nyilatkozatot tette a
kir. kormánysházhoz, hogy Torda és Maros-Vásárhely kijelölésével
meg vannak elégedve, de mivel Kolozsvárral mind nagyobb számú
lovat lehetne elhelyezni, mind a külföldi idegenek jobb ellátásáról
lehetne gondoskodni: ennél fogva a tordai lóvásárnak Kolozsvárra
átvitelét jobbnak látnák s kérik is annyival inkább, mert e város
a vásárosoknak szükséges alkalmatosság, nyári lóiskola és ele-
gendő legelő iránt szép ajánlatot tett, tartása idejét pedig cél-
szerűnek látták aug. 7-kére határozni; a folyamodók kötelezték
magukat, hogy méneseikből minden vásárra lovakat fognak küldeni
s így a vásár sikerét előre is biztosítják. A kir. kormánysház a
br. Wesselényi által felhozott okokat helyeselve: azon célból,
hogy a felséghez újabb előterjesztést tehessen, meghagyta Kolozs-
vár város tanácsának, hogy az esküdt-közönséget ez ajánlat iránt
hallgassa meg, s három nap alatt nyilatkozzék: mennyiben és mi
módon lehetne a lovak nemesítésére célzó ezen hasznos dolgot
az ottani helyi viszonyokhoz képest létrehozni? A tanács a május
22-ki esküdt-községi gyűlésben adta elé a rendelet tartalmát, de
már azelőtt br. Wesselényi maga és társai nevében kérte a várost,
hogy a lóvásár tarthatására adjon egy illő nyári iskolának való
helyet, csináltasson 60 lóra való két szint ingyen, a szabadon

¹⁾ Orsz. levélt. old. oszt. 1811. 1377. 2703. 4272. 4790. 9303. sz.

behajtandó füves lovaknak jó és elegendő legelőhelyet ingyen s a széna, zab és legelésre való fű ára legyen megszabva. A közgyűlés mind a rendeletet, mind a kérést egy célra irányzotttnak látván, minthogy a vásártartásból a közönségre és kereskedőkre hasznot remél, ezen tervet elősegíteni elhatározta, s kimondotta: „hogy a középkapu előtt a kívánt lóiskolát felállíttatja, a barompiacson levő vendégfogadójában pedig 60 lóra szint állít, s minthogy mindkettőt fenn is kell tartani, evégre egy lótól 24 órára legalább 5 kr. díjt kíván; a legeltetést a szent György-hegy alatt az ugynevezett Hunyadi-réten meg fogja engedni, mindezt csak az augusztusi vásárnapokon; csak a széna és zab árát nem bocsátja megszabás alá, ezt a termés több vagy kevesebb-volta szabja s határozza meg.“²⁾ Ezt a tanács azon napról a kir. kormányshoz megírta, mely a felséghez tett jelentésében előadva a dolog állását, br. Wesselényi és birtokos társai azon kérésére, hogy a Tordára engedélyezett lóvásár Kolozsvárra tétessék át és pedig aug. 7-kére, azon nézetét fejezte ki, hogy azt a felhozott okokból megengedhetőnek látná. A felség abba, hogy 6 vásár helyett csak 3 legyen, beleegyezett, de abba nem, hogy Tordán ne legyen, s meghatározta, hogy Kolozsváratt aug. 7., Maros-Vásárhelyt Szentháromság vasárnapja után, Tordán Mária születése napján legyen, s nevezett városokat kiváltságuk kivételére rendelte útasíttatni. A kir. kormányshoz visszairt ez ügyben, felfejtette, hogy e vásároknak csak Kolozsváratt és Tordán tartását azért javasolta, mert a főbb ménesbirtokosok e vidékeken laknak, e két város mintegy közepében van az országnak, s a vevők könnyebben megjelenhetnek oda; de a cél is előmozdítná, ha a ménes tulajdonosoknak lenne több haszna a vásárból, mert ők áldoznak többet nemes fajú lovak tenyésztésére, kérte a felséget teljesítésére; újabb kiváltság adását nem látta szükségesnek, mert e vásárok a már létezők tartása idejére esnek s a nemes fajú lovak vásárvármájából a városnak nem lesz haszna, mert tulajdonosaik többnyire nemesek s vámot nem fizetnek. Erre a felség elfogadta, hogy csak két vásár legyen, új kiváltságot ne váltsanak s a tulajdonosok a nemes fajú lótenyésztés előmozdítása végett mindenféle díjfizetéstől menttek legyenek, a kir. kormányshoz meg hagyta, hogy a vásárok

²⁾ *Az eredeti j. könyvből.*

napja iránt tegyen javaslatot. Ez meghallgatta br. Wesselényit és a két illető várost s Kolozsvárra nézve aug. 7-két, Maros-Vásárhelyre nézve jul. 1-jét javasolta, a mit a felség 1825. nov. 27. kelt udv. rendeletben elfogadott, s megparancsolta, hogy megtartása ideje a bécsi hirlapban kihirdetessék. A kir. kormányshoz ezt mind br. Wesselényinek, mind Kolozsvár város tanácsának azon hozzáadással irta meg, hogy ha valami észrevételök lenne, tudassák, a tanács ígéretét teljesítse pontosan s a nemes faju lovakat tenyésztő birtokosoknak mindenben segedelmkre legyen. Br. Wesselényi Miklós maga és társai nevében kérte a kir. kormányshoz, hogy a vásárok sikere biztosítása végett e vásárnapoknak mind a hazai, mind a szomszéd Oláh- Moldva- és Lengyelországokban kihirdetését rendelje el, a mi iránt az intézkedett is, s ezt a főhadivezérségnek, m. kir. helytartó tanácsnak, a törvényhatóságoknak s a jassyi és bukaresti cs. kir. ügyvivőseknek alkalmas úton kihirdetés végett megírta. A tanács közlővén az esküdtközönséggel, ez azon végzést hozta, hogy mig a vásár folyamatba indul s gyarapodása és virágzása meglátszik, a kivánt 30 vagy 40 lóra való istálló [a korábbi számot egyetértőleg szállították alább] és lovagló iskola csak fából készíttessék, a mit a kir. kormányshoz elfogadott, s hogy az építés czélszerűen legyen, felügyeletére Katona Zsigmond kormányshoz tanácsost és Naláczai István titkárt küldötte ki, a kik a tanácsal és br. Wesselényivel egyetértve, az építkezéseket a város majorsági pénztárából mihamarabb úgy tétessék meg, hogy a czélnak és rendeltetésöknek teljesen megfeleljenek, annak idejében a költségről számadást küldvén fel. ¹⁾ Br. Wesselényi és barátai ezen társulata jótékony hatást gyakorolt Erdély lótenyésztésére, és sokat tett arra, hogy Kolozsvár ez által is az ország központjává lett, a magyar társadalom irányadó férfiai s külföldi előkelőségek és vagyonos emberek többször látogatván meg, pénzükkkel a város jóllétét, érintkezéseik által mivelődését mozdították elé, s Kolozsvár társadalmi életének a nyugati nemzetek miveltségi színvonalára emelésére, s keresetté és vonzóvá tételére nagy mérvben folytak be. . . . Bárá Wesselényi eszméi terjesztése végett könyvet is irt a nemes faju lovak tenyész-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1820. 8537., 1823. 11,556., 1824. 4977. 5253. 7716. 10,728. 12,807., 1825. 653. 2349. 3954. sz.

téséről,¹⁾ melyben más társadalmi és politikai kérdésekről is elmondván nézeteit, ez által is fejlesztette a társulási és közszellemet. Hogy a népre is haszon háromoljék kezdeményökből, Székelyföldön, Oroszhegyen vásárolt 14 markos anyakanczáknak angol félvér ménekkel párosítása által egészen új erdélyi fajt állított elé. Mások szintén szép erdélyi anyakanczákat szerezvén méneseikbe s azokat nemes vérű ménekkel párosítván, az országban csakhamar több új nemes faju lovakkal bíró ménes növekedett. Idegenek keresték fel a kolozsvári lóvásárokat, pénzt hagyva ott s adva a lótulajdonosoknak. E társulat példáján lelkesülve Kolozsvár közép osztálya megkedvelte ez új gazdasági ágat, szép lovakat kezdett tartani, a lovaglást mind többen-többen tanulták, a mi egyik férfias, test- és jellem-erősítő időtöltésévé lett a mivelt osztályoknak. Az uri udvarokból a nép közé is eljutottak a szép lovak. A jó gazdák szebb ménekkel párosították anyakanczaikat s szép csikókat és ménes lovakat neveltek, azokból új jövedelemhez jutottak, elannyira, hogy Erdély lovainak híre lett. Lókereskedők állottak elő, a kik Oláhországba nagyszámu lovat szállítottak, évről-évre növekvő számban és árban; később Kolozsvár a katonaság remonda lovai kiállításához figyelmet érdemlő arányban járult hozzá, s gonddal növelt erős csikóiból szép pénzt vett be.

E társulati munkásság tovább terjedt, úgy az anyagi mint a szellemi munkásság terén mindkétféle érdekek javára. 1825. jul. 1. nyolcz kir. kormányszéki tisztviselő alkotott *Gondoskodó Társaságot* [neve: Provisionalis Társaság] csak tisztviselőkből, csak tisztviselők javára, kiket szavazással vettek be; 1826. még öt csatlakozott, az alapszabályoknál neveiket aláírták, a tisztviselőket megválasztották, jegyzővé Farkas Sándort, kinek szállásán tartották gyűléseiket; de már 1830. annyira szaporodtak, hogy az ő szállása nem volt elég, s más gyűléshelyről kellett gondoskodniok. Céljuk volt: „hogy megtakarított fizetéseikből vagy egyéb jövedelmeikből havonként meghatározott összeget tegyenek be egy közös pénztárba, ott kezeltessék maguk által választott pénztárnokkal növeljék annyira, hogy szükségében mindenik magán a magáéból segíthessen, arra igyekezve, hogy öregségére vagy elnyomorodása esetében legyen valamieskéje, s hozzátartozóinak is hagyhasson vala-

¹⁾ Czíme s tudományos beceje látható *Kolozsvár Tört.* II. köt. *Allatvilágában.*

mit; a legtöbb betét 4 frt, a legkevesebb 2 frt volt; a mit pénzbüntetés alatt szigoruan teljesíteni kellett; előre több havit is lehetett betenni, elkésni büntetlenül nem; a betett pénzt biztos jelzálogra 6% kamatra adták ki; tagnak gyümölcsöztetés végett lehetett nagyobb összeget is betenni a pénztárba, a minek kamata szintén 6%-lékos volt, nemkülönben joga volt kölcsönt venni szabályszerű biztosítás mellett; hevertetni a társaság betéteit nem volt szabad, de azonnal ki kellett adni; a társaság szervezetét 1—37. §. szabályozta, tisztviselői: elnök, pénztárnok, ellenőr, jegyző, mind tiszteletbeliek, kik a közjóért igazították közös ügyeiket, ellenőrizte az évenként jan. és jun. 1. egybegyűlt közgyűlés, melyen minden tag jelen lehetett, a határozatokat a többség hozta. *Az első alapítók voltak:* Donáth Lajos, Biró József, Keresztes Antal, Szacsvai Zsigmond, Szegedi Mihály, Farkas Sándor, Pataki József, Szabó Lajos, Balácsi Gergely, Istvánffi Pál, László Ferencz, Lészai Lajos, Konrád Ferencz, mind kir. kormányzéki tisztviselők. A kormányzék szabályaikat 1828. sept. 3. erősítette meg, a felség 1831. jun. 23-n. E társulat alkotása szilárd, a takarékoság elve, melyet kitűzött, ma már népszerűvé tette, megerősödött, kiterjedett s mind saját tagjaira, mind a társulati szellem terjedésére jótékony hatást gyakorolt. Maig fennáll s tekintélyes vagyona van.¹⁾ E példa által serkentve Kolozsvár város tisztviselői is akartak 1831. nyugdíjalapot alkotni maguk, özvegyeik s árváik javára. Céljuk elérésére alapul a) az 1826. márcz. 11. elhalt Ferenczi Mózes senatornak a városi pénztárban maradt fizetését; b) a tartományi pénztárból évenként a majorsági pénztárnak fizetni szokott 1800 frt tisztí fizetéspótlékot [*Adjutum Salariale*] kívánták átadatni, a mihez az esküdt-közönség hozzájárult; de a kir. kormányzék a tartományi főszámvevőségtől kérvén iránta véleményt, ez csak az elsőt látta alkalmas alapnak és engedélyezhetőnek, a másodikat nem, azért, mert a tartományi pénzalapból nyugdíj csak állami tisztviselőknek adható, a mit a kir. kormányzék is magáévá tevén: az ügy a felség elé így terjesztetett, a ki 1832. jul. 18. a tanács nyugdíjalap-javaslatát nem fogadván el, a szándék nem fogatosíthatott.²⁾ A magában

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1828. 7533., 1831. 13,731. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1831. 15,199., 1832. 1562. 8962. sz.

dicséretes szándék csak fél erkölcsi értékkel bírt, mert a tervezők a maguk s övéik segélyezésére idegen vagyonnal, önmaguk hozzájárulása nélkül törekedtek. A nem sikerülés sajnálatos, de az erkölcsi elveknek adott elégtétel.

Két nagy akotása volt a főnemességnek e korszakban, melyek *egyike* Kolozsvár népe szellemi emelkedésére, a *másik* a férfi jellem és szabadságszeretet meggyökereztetésére és kifejtésére volt rendkívüli hatással: az *uri casino* és *vivó iskola* megalapítása. Mindkét eszme Farkas Sándoré, valósitása a főnemességé, s alkalmat rá a lóvásárok adtak. Br. Wesselényi 1828. egyik ily barátságos gyülekezetben indítványozta a nemzeti színháznak és casinónak részvények útján megalapítását, de az akkori pénztelenség miatt abban hagyták: az első menjen, a hogy mehet — mondák — utóbbiról egy más gyűlésben végeznek. A gyűlés nem sokára meglett s a casino létesült. Döbrentei 1828. nov. 6. szerencsét kívánt hozzá Farkas Sándornak, a ki maga is jan. 19-ki levelében azt írta egy barátjának: „hogy újságolvasó szobájok [*casino*] szerencsésen létrejött, 15 újságuk van, délutánait ott kell töltenie, míg rendbe jő, mert a vállalkozó rácz ember [*Luborits, vendéglős*], kinél a főnemesség étkezett s azutáni idejét társalogva és hirlapot olvasva vagy tekézve ott töltötte el, nem ért ehhez s ő sajnálná, ha károsodnék, mert unszolására mintegy 2000 frt kiadást tett.¹⁾ Bogdánffi Gábor kolozsvári postamester is így írt erről 1830. febr. 27. Carlovszky János szebeni főpostaigazgatóhoz, midőn az kérdezte honnan s minő hirlapok járnak oda? „Kolozsváratt — írja — két olvasó-társaság van, hol bel- és külföldi hirlapot olvasnak, mindkettőnek mintegy 30 tagja van; az első mind politikai hirlapokat járattak, olvasás végett az ugynevezett *Quartaháznál* van egy e célra berendezett *olvasó cabinet*-jök, ugynevezett *casino*, a hová csak azok mehetnek, a kik a ház bérlője aláírási ivén magukat felírva, egy meghatározott díjt előre lefizettek, a hol dohánynyal és pipával fizetés nélkül szolgálnak. E bérlő Luborits János, a ki bel- és külföldi hirlapjait a kolozsvári posta útján rendeli meg . . . A másik társaság bel- és külföldi hirlapjait kolozsvári könyvtáros Tilsch János útján hozatja, a postahivatal közbejövetele nélkül, ő nem használja sem a lovas, sem a szekér-

¹⁾ *Keresztény Magvető*. V. köt. 303—304. II.

postát, de a miket hozat, az itteni könyvvizsgáló hivatalnak bemutatja. Erről tudósítást nem tehet, míg hirlapjaikkal és könyvekkel meg nem ismerkedik. Van egy *Lutz* nevű francia nyelvmester igazgatója, külföldi svájcei ember, a kinek nagy a külfölddel levelezése. Annál is vannak külföldi hirlapok, időszaki iratok és mulattató könyvek. A ki olvasni akar, elő kell rá fizetni, s erről könyvecskét kap. Hogy jobban megismerhesse a társaságot — írja a postamester — beiratta magát s a 3 frt tagsági díjt be is fizette. Már csak a tiltott könyvek katalógusát kellene birnia, s mihelyt a társaság könyveit, olvasmányainak mivoltát jobban megismeri, megjegyzéseit és a szükséges felvilágosításokat megteszi . . . Teljesítette is ígérétét, jelentése szerint, ott csak az egy *Hamburgi politikai hirlap* van meg, mely nincs megtiltva, de a mit ez a bécsi főpostahivatal kiadója mellőzésével kap . . .” A főpostaigazgatóság e jelentést a kir. kormányzóhoz küldötte át, a ki az elsőt hallgatólag tudomásul vette, az utóbbi olvasó-társaság igazgatójának a maga útján meghagyta, hogy jövőre csak oly hirlapokat adjon ki, melyeket az idevaló könyvvizsgáló hivatal, s oly időszaki iratokat és könyveket, a miket a bécsi cs. kir. könyvvizsgáló hivatal megengedett . . . A casino végleges megalakulása azonban 1833. jun. 3. történt, a mikor gróf Béli Ferencz a legelső gyűlésben előadta: „hogy több honfitársaival Kolozsváratt is egy cassino létesítését ohajtván, melynek célja: a miveltebb társalkodás, nemzetiség előmozdítása, a közértelem és közérzés terjesztése e végre Bethlen János, Ádám és ifj. Bethlen Pál, gróf Kendeffi Ádám, gróf Mikes János és Farkas Sándor barátai és a maga neve alatt több honfitársaikat levélben felszólították ennek pártolására és részvények útján előmozdítására, minek oly szép sikere lett, hogy a gyűlés napján 173 hazafi kötelezte magát négy évi 26 p. frt részvény fizetésére, gróf Kendeffi házát ajánlta fel, egybegyűlések végett, [a mit *éljen*-zéssel köszöntek meg]. Köszönőket fejezték ki Farkas Sándornak is, a ki a casino valóban munkás és kivált kezdetben rendkívül fáradságos jegyzői tisztét buzgó törekvéssel vitte [hosszas *éljen*-zés szakította meg a gróf előadását], és a kinek jegyzősége alatt dolgoztattak ki a szabályok, a miket az előterjesztő be is mutatótt.“¹⁾ A gyűlés helyeselte az előterjesztést, és így létre jött

¹⁾ *Keresztény Magvető*. V. köt. 309—310. II.

Kolozsvár kebelében Erdély főrangu fiainak azon olvasó társulata, mely nagy ideig azon központ volt, hol az erdélyi magyar társadalom felszine időzött, eszmét cserélt, a politikai és társadalmi reformkérdéseket megbeszélte, s állása és értelmisége felsőségével a politikában és művelődésben irányt adott. Nyomán később számos olvasó és más czélú társulat keletkezett, melyek a közfelvilágosodást a kis országban sikerrel terjesztették, Kolozsvárnak hirt-nevet s a politika és nemzeti műveltség mérlegében súlyt szerezve.

A test megedzésére s a férfiúi bátorság és önértzetes jellem kifejlésére alapítottak ugyan e főranguak Kolozsváratt szintén részvények útján *vivó iskolát*. Ezer v. frt volt egy részvény, melynek csak kamatát kellett évenként befizetni, s azért az illetőnek joga volt egy szegény tanulót kinevezni. Huszonöt ily részvény volt a társulat pénzalapja s a belőle bejövő 600 frt kamatból fizettetett a vivómester, megszerezték a vivó eszközöket, vivó termet béreltek sat. Az intézet megnyílt s a tanulás elkezdődött 1834. A részvényesek elébb ideiglenes kötelezvényt adtak, 1836-n véglegessel cserélték fel, melyben kimondatott, hogy a kötelezés állandó, de befizetni lehet, a kinevezés joga az alapítóknak fentartatott, de ha a tanuló magát rosszul viselte, az igazgató előterjesztésére, alapítványára más vétetett fel, mely jogával ha az alapító egy hónapig nem élt, az igazgatóságnak joga nyílt a kinevezésre. Ezen kívül az alapítóknak fenn volt tartva azon jog, hogy az intézet minden hasznát élők fogytáig élvezhessék; ki volt kötve, hogy az alapítványi tőke soha semmi más czélokra ne fordíthatassék, s miként használása felett az intézet alapítóinak közgyűlése, vagy az ezáltal kinevezett választottság határozhat; ha más célra akarják fordítani, az alapító vagy örököse az alapítványi tőkét visszaveheti. Érdekes a mit Farkas Sándor ez intézetről *Napló*-jában írt.¹⁾ „A viadal iskola február 1-én tartott nagygyűlésében őt választották meg ismét igazgatónak, de örömmel fogadta el, mert létezésére és sikeres haladására mindig valami kedves és megnyugtató érzéssel gondol; érzi, hogy az ő igyekezete után létez, ő eszközlé megalapítását s ennyire meggyarapodását. Sokat bajlódott — ugymond — míg némelyeket rábeszélhetett, s neki is kevés vagyonához képest sok áldozatába került. Kendeffy Ádám volt

¹⁾ *Farkas Sándor Emlékiratai*, kiadta K. Papp Miklós. Kolozsv. 1870.

nagy segítségére, nélküle nehezen is boldogult volna. Szegény Kendeffy! Ő Shakespeare-féle ember volt közöttük: terveivel mindig az ő háta mögé bujt, s az ő óriási lelke sokat létrehozott, miből nélküle semmi sem lett volna.“ „Oh ritka lelkű és jellemű férfi! — így szól e tényeknek elbeszélésénél életirója — ki a jót csak magáért a jóért — nem magán érdekből — teszed, teszed mások által és titokban, jó szívvvel és ambitio nélkül, áldozattal és semmit sem követelve, csak hogy hazád vele épüljön, s népe erkölcsi és szellemi ereje gyarapodjék. Ha letekinthetnél ránk magasságodból, minőnek találnád ez elanyagiassult, pénzért és hivatalért, érdemrendért és nagy czímekért földi és égi üdvét feláldozó kalmár kort és nemzedéket.“¹⁾ Hogy az olvasónak ez intézetről teljes ismerete legyen, megjegyzem, hogy az 1848—49. megszűnt, a társulat magát 1853. feloszlottnak nyilvánította, az 1836-ik évi eredeti kötelezvényeket közgyűléseleg érvényen kívül helyezte, a befizetett alapítványi tőkék kamatra kiadva maradtak, s így Kolozsvár az absolutismus boldogtalanságteljes korszakában az ifjuságnak vivásban kiképzésére szolgáló intézet nélkül maradt. ... A mi ma minden jók örömére virágzóan fennáll — a díszes torna-vivoda — e munka időközén kívül eső újabb alkotás.

Kolozsvár értelmiségének figyelme e korszakban a zene- és énekművészet iránt is fölébredt: ösztönül szolgált rá a színészet állandósítása és a szinpad zene szüksége, a mire az igazgatók épen a mint rá voltak szorulva, oly nehezen tudtak róla gondoskodni. Nem találtam határozottan szóló irott emléket kezdődése idejéről s a kezdeményezőről. Fritsi Fekete Ferencz, nemzeti színházigazgató és — a mint iratik — a kolozsvári zenetársaság [*Societas Musicalis*] között egy violon vagy gordon iránt 1810. támadt egyenetlenség; iratai között olvastam, hogy a zenetársaság a szóban levő zeneszerhez jogot azért követelt, mert 1802. egy zeneakadémiai előadást a nemzeti színházban egyenesen e célra tartottak, s ezt a hirdető levéllel és azzal igazolta, hogy az előadásban való részvételökért Haber, Levatta, Seltzer és Krausz tagtársaik jutalmat sem vettek; a színházigazgató szintén a hirdetéssel, a színházban játszással, Horváth Miklós és Szacsvai Sándor élő tanukkal és azzal igazolta jogát, hogy a szavalókon kívül

¹⁾ *Keresztény Magvető*. V. k. 315—317. ll.

valamennyi kivette fizetését. A kir. kormányszék azt határozta, hogy a szóban levő zeneszert, mint műértő tartsa ugyan magánál a zenetársaság, de mikor a nemzeti színháznak szüksége van rá, mindig adja át jutalomkérés nélkül, s az igazgató előadás után saját felelőssége alatt szolgáltatassa vissza.¹⁾ Kik voltak tagjai s minő szervezete volt e zenetársaságnak? sőt mikor, hol és meddig működtek? valamint hogy mikor és miért szűnt meg? adataim róla nincsenek. 1819. Erdély főurai Grosz Péter József tanítósága alatt újabb zeneintézetet alapítottak *Muzsikai Egyesület* név alatt, melylyel énekiskola is volt egybekötve. Célja az volt, hogy a magyar mindkét nemű ifjúságban a zene és ének iránti hajlamot és szenvedélyt felébreszsze, a szépirodalmi és nemzeti érzést kifejtse s idővel a nemzeti színháznál az orchoesteri zenét ez egyesület végezze. Gróf Wass Imre, Hollaki Antal, Gál László a zenészeti akadémiában működő tagok voltak azok, a kik a művelt osztályból való zenekedvelőkkel bált, hangversenyt, színi előadást rendeztek, adakozási ivet nyitottak s így az egyesületet létrejöni segítették. A tandíj vagyonosokra nézve 1 forint volt, szegény ifjak díjmentesen tanulhattak;²⁾ az egyesület pártfogója gróf Bánffy György kormányzó, a kinek tiszteletére 1819. decz. 22. a jun. 1. megnyílt zeneiskolai fiúk s lányok a redoutban előadott *zeneakadémia* alkalmával üdvözlő dalt énekeltek³⁾ teljes zene mellett. Az 1820. május 31. tartott első nyilvános zenevizsgáról nincs adatom, de van a 2-ikről [1821.], mely jun. 24. volt esteli 7-kor a

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1810. 5195. 5284. 7103. sz.

²⁾ *Keresztény Magvető*. V. k. 318—19. ll.

³⁾ Ez volt: Fogadd el hazánk *édes atyja!*

Néked szentelt első zsengénket;
Ez a mi szívünk gyenge áldozatja,
Melyben bemutatjuk igyekezetünket.
Szép és kedves érzés egy atyának,
Midőn gyógyogni hallja gyermekét;
E fejlődő *Egyesület*, gyámolának,
Néked zengi legelső énekét.
Örömmel futjuk e szép pályát,
A dicső cél felé ohajtozva,
S ha kedvelted szívünk áldozatját
Gyenge igyekezetünk meg van jutalmazva.

Gyűjteményekben levő nyomtatott példányból.

redoutban, hol a kitünőbb tanulók nagyobb, a gyengébbek kisebb darabokban tettek vizsgát énekből és hegedűvel s különféle fuvó eszközökkel.¹⁾ A vizsgálat programját alább adom, azért, hogy a magyar zene miveldő és barátai lássák az első kiinduláspontot: hol állott az ének és zene 65 évvel ezelőtt Erdély első aristocraticus városában, Kolozsvárat? s mekkora útát tett meg azóta a haladás terén; de közlöm a tanácsi programmot is,²⁾ hogy

¹⁾ A *Programm*-ot Hollaki Antal zeneegyleti elnök és Kovács Antal jegyző irták alá, a bemenetel díja 20 kr. volt, melyre az egész közönséget szívesen meghívták avagy csak azért is, hogy meggyőződjenek arról, hogy az egyesület a zeneiskolai intézetért mindent híven s önzéstelenül megtesz. Az 1. darab egész zenekisérlet mellett egy, az ünnepélyhez alkalmaztatott *Magyar Karének* volt; 2. a hegedűt tanulók most állottak ki legelőször, s azon kívül, hogy az egész zeneelőadásban ők is hegedűltek, magukra még *Semiramis* című dalműből egy indulót adtak elé; 3. *Jocond* című dalműből zongora mellett kettőst énekeltek, 4. egy énektanuló zongorán játszott tercsettet; 5. *Labyrinth* című dalműből zongora mellett 3 duettet énekeltek; 6. öt különféle fuvó eszközzel egy quartettet Licheh-től, 8. két hegedűt tanuló vonó eszközön egy quartettet, 9. 15. *Tamcred* című dalműből zenével egy karéneket, 11. a *Zauberflöte* című dalműből quartett zene mellett egy tercsettet énekeltek, 12. fuvó eszközökkel egy harmoniát az ugynevezett *Untergebrochene Opferfest* dalműből, 14. Stumpf által készült *Scherzo* Trio-jával együtt fuvó eszközökkel; *Figaro* dalműből egy karéneket egész zene mellett ...“

²⁾ A *tanítás Programja* az 1821. aug. 17. egyesületi j. könyv szerint: „1. Az ének, hegedű és fuvó eszközök tanéve kezdődik sept. 1. végződik a következő év junius utolsóján; 2. a tanhelyek az oktató iskolák előjáróival így rendeztettek: a) a leány énekiskolának átengedetett a r. kath. német tanuló lányok iskolája, a hol az eddig is volt, b) a férfi ének, hegedű és fuvóeszközök iskolájának a kir. lyceumban adatott hely. 3. Bevétetnek és taníttatnak nemzet, rend és valláskülönbség nélkül mindazok, kik olvasni, írni és számolni tudnak, úgy, ha egész évig bejární ígérkeznek s tanulásra erejük van. A külön nemű ifjakra nézve ez életkorok állíttattak meg: a) leányok énekre 12, b) fiuk 10 éves korukban és azonfeljül c) hegedűre 10, d) oboa, clarinett, corno, fagott és trombitára 14 éves korukban és azon feljül. 4. A tandíj 1 frt, a mi a hónap 1-én a tanítókhöz befizetendő; a ki csak egyszer elmulasztja a befizetést, az iskolában többször meg nem jelenhet; szegények igazolással díj nélkül taníttatnak. 5. A tanórák a) reggeli 10—12. leányok iskolája, csütörtököt kivéve, b) délután 5—6. leányiskola mindennap, c) 6—7-ig férfiének iskola mindennap, d) délután 4—6 fuvó eszközök iskolája, csütörtökön 4—5-ig. 6. A ki egy hónap alatt iskolából háromszor, havi vizsgáról egyszer elmarad helyes ok nélkül, arra az évre

a módszertan és tananyag akkori állapotáról bizonyos tudomásuk legyen, hogy önállóan ítélhessen a nagy különbségről a szakember, s sikereinket látva, leljen módot s jogos örömet jelen való helyzetünk kedvezőbb volta felett, s merítsen hitet és reményt egy, nemzeti vágyainknak megfelelő szebb jövő bizonyos bekövetkezése iránt.

Ez intézet megalapítása nagy befolyással volt mind a nemzeti színészetnek Kolozsvárat megthonosulására s a magyar nyelv és nemzetiség megkedveltetésére, mind a polgárság szilaj erköl-

kizáratik. 7. A ki felvétetni kíván, sept. 1—15-ig, r. kath. ifju nov. 15-ig jelentenie kell magát Hollaki Antal elnöknel, azon túl senki fel nem véte-tik. 8. A beiratkozottak az intézet törvényei szerint tartoznak magukat viselni, melyek előttük felolvastatnak, 9. A kik 3 hónap alatt kevés vagy semmi előmenetelt nem tesznek, megintetnek, hogy idejüket egyébre fordítsák, hogy a többiek is általuk ne hátrálódjanak. 10. A zeneintézet már két éves levén, több tanítvány annyira haladt, hogy már használhatók zenére s megérdemlik, hogy az iskolából kilépjenek. Ezért a zene bővebb gyakorlása és virágzása s a zenekedvelők gyönyörködtetése végett 1822. sept. elejétől fogva az iskolai tanuláson kívül két helyen lesznek gyűlések *zenegyakorlás* név alatt, egyik az *énekesek*, másik a *fuvóeszközöket játszó*k gyakorlásáért; később a harmadik is meglesz a *hegedűsö*k részére. Az első zongora mellett csütörtökön délelőtt 11—12-ig, utóbbiak délután 5—6-ig, a mi annak idejében hírré adatik. Ott *régi classikus szerzők* darabjaiból is fog gyakorlás lenni, néha *à vista* való előadás által. A darabokat a tanítók választják ki s adják át a tanítványoknak. Azonban örömmel veszi az intézet, ha valaki saját gyűjteményéből választ előadási darabokat. E zenei gyakorlatokban részt venni akaróknak a következőket kell teljesíteni: a) akár az intézetben, akár máshol tanulták a zenét, ahhoz értők előtt próbát kell tenni, hogy képesek és testi erővel bírnak; b) a kik képeseknek találtnak, erről levelet kapnak, a zenegyakorlatokban mindig résztvehetnek, míg a bizottság az öngyakorlatra jobb útát és módot talál; c) a képesítő levél díja 24 frt olyanoknak, kik a próbatételig az intézetnek semmit sem fizettek, a kik fizettek, a tett fizetés beszámíttatik; a kik pedig legalább 24 forinttal segítették az intézetet, azok semmire nem köteleztethetnek a próbatételen kívül. A szegények ingyen kapják a képesítő levelet . . . A zeneegyesület bizottsága szívesen hívja meg a közönséget a zenegyakorlásokra, hogy megítélhesse, mennyire halad elő az intézet czélja felé időről időre. A hallgatók közt megjelenni a tanítványoknak is joga lesz.

A *Muzsikai Egyesület* bizottságának 1821. aug. 27. tartott gyűléséről kelt jegyzőkönyv.

Kiadta Bogdánffi Gábor tárnok és substitutus jegyző.

Gyűjteményemben levő nyomtatott példányból.

cseinek szelidítésére. Hogy lassan ment, a polgárság szükségét és hasznát nehezen látta át, s az alapítók nagy nehézségekkel küzdtek, az is mutatja, hogy az elnökség fentartására segélyt kérvén, a képviselő-testület kétszer tagadta meg. Először 1820. jan. 20. midőn a bizottság az intézet felállítása végett legelső felhívását kibocsátotta a képviselő-testülettől a tanítók szobája fűtésére fát kért s Klein János és Eder József zenemestereket, mint a kik az intézetnek nagy segedelmére vannak, a közterhek alól mentesíteni kérte; de a közgyűlés csak a fán kívül ígérte egyébben pártfogását.¹⁾ Másodszor ismét a majorsági pénztár szűkölködésével tért ki a kérés elől; s csak harmadszori folyamodásra szavazott meg 1822. decz. 20. 100 forintot, mely kérés oly megeztáfolhatlan, mint hazafias érvekkel volt támogatva. „Az intézetet — irták — nemes hazafiak adakozásából alapították, már 1819 óta áll fen, a város ifjúsága tanul ott, a közönségnek van diszére, hogy ifjaik a zenében élémnek, a mit már volt is alkalmuk tapasztalni.“ Hasonlók az általános indító okok is. „A zene nemcsak az isteni tiszteletre van befolyással, de az ifjak nemes izlését is kifejti, az anyai nyelv mívelését segíti s a zene mívelőinek a legfőbb körökbe is bejuthatást és becsületet szerez. A zene csak magára is egész idegeket tesz kedveltekké s a legfelsőbbek barátságára méltókká.“ Azt is felhozta a bizottság: „hogy az intézet tanácsában úgy, mint a zenészeti akadémiákban legkivált kolozsvári polgárok vehetnek részt, s végre a nemzeti színház fennállása is csak ez úton biztosítható . . .“ Ezek birták a közgyűlést kedvezőbb hangulatra. De egy másik kérésében ezek sem vitték a bizottságot célhoz. Eddig t. i. a zenészeti Akadémiákat a *Fejér Ló* című vendéglő nagy termében tartották, oda költséges zenei állványokat [*podium*] készítettettek, nagy közönség jelenhetett meg az előadásokra s azok mind jövedelme, mind hatása és sikere nagy volt. Most a város haszonbérbe adván, a bérlő kikötötte az egész helyiség átadását. Ezért a zeneegyletnek felmondattott a nagy terem használhatása. Kértek érte, de a város nem akart a szerződéstől elállani; díj-fizetést ígértek, a kir. kormányzék közbenjárásáért folyamodtak, mind hiába. Egyezzenek ki a bérlővel — írta a kormányzék — a ki nem akart s az állványok elbontását, a terem megüresítését

¹⁾ *Az eredeti j. könyvből.*

követelte. A bizottság tehát kiköltözött, de el nem csüggedett, az ügyet elesni nem hagyta. Lelkes tagok segítették elé czéljában... A zenei ismereteknek a közönség szemeláltára terjedése, a zenében folyvást gyarapodó ifjúság látása növelte a zenészet barátainak számát; mind több-több szívben talált helyet s vert mélyebb gyökeret a művészet ez ága kedvelése; az intézet teljesen megszilárdult, tagjai megszaporodtak, 1836. decz. 1. kelt leirata által Estei Ferdinand főherczeget nyerte meg pártfogójául, a mit a jövő zálogának tekintett mindenki; 1845. alapszabályokkal szervezte magát s azok felsőbb megerősítését kérvén: a kir. kormány-szék junius 30. ajánlólag a felség elé terjesztette s az october 14. megerősítette.¹⁾ Derék férfiak! kik e szép intézetet Kolozsvár miveltségének egyik nagy tényezőjét létrehoztátok, az utókor hálával említi neveteket s áldást mond emlékezetetekre.

Korszakalkotó, a nemzeti nyelvet és szellemet felelő és újjáteremtő alkotása volt az erdélyi főnemességnek e korban a nemzeti színháznak állandósítása. Az elébbi korszakban a kezdeményezőket — a játszó nemes ifjakat és pártoló kir. kormány-széket és országgyűlést — állítottam a nemzet tisztele tében az őket megillető polczra; itt a végleges megalapítás, fentartás és fejlesztés 1792-től 1848-ig terjedő változó sorsát: emelkedését és hanyatlását, a német nyelvvel és szellemmel folytatott, küzdelmei erkölcsi, nemzeti és művészeti hatását adom elé főbb vonásiban, áttekintőleg, megemlékezve szintén röviden az ügy barátaira — teljes történetét e mű kiszabott keretébe foglalnom nem lehetvén. A legelső egy kedvezőtlen színészet-ügyi esemény, mely szerint t. i. a kir. kormány-szék a *pesti játszó társaság* ruha- és könyvtára eladását 1796. a febr. 13-ki közgyűlésben tudatta az esküdt-közönséggel. Ezt arra hozom fel bizonyító tényül, hogy az anyaországban épen akkor oszlott fel a magyar színjátszó társaság, mikor a kisebb testvér, Erdély, Kolozsváratt annak szervezését és állandósítását országgyűlésileg kimondotta.²⁾ Lényeges lépés a nagy czél felé az 1794/5-ki országgyűlési 55. ülés 8 pont alatti azon végzése, melyben: „a nemzeti játszószínek — melynek kezdete jó —

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1822. 9289., 1823. 972., 2237., 1835. 7255., 12398., 1836. 13474. sz.

²⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1796. 978. sz.

folytatását és állandósítását kimondotta, tervekészítésre bizottságot nevezett, az az által dolgozott tervet elfogadta s a kitűzött célra szükséges 30,000 forintnak honfiai adakozás útján egybegyűjtését eszközözlendőnek nyilvánította, beadván a márczius 28-ki 61. ülésen egy lajstromot, melyben 31 hazafi részint színházépítésre évenként 250, részint egyszermindenkorra 207 forintot ajánlott; a gyűjtésre a királyi kormánysház hiteles levelével ellátandó biztosok kinevezését hozta javaslatba, azon útasítással, hogy mind az Erdélyben és Magyarországon, mind Bécsben élő hazafiakat fölkeressék s annak idejében a gyűjtés eredményéről az országgyűléshez tegyenek jelentést. Az országgyűlés elfogadta a javaslatot.

A nemzeti játékszin felállításának és gyarapításának eszközzése és arra való felügyelet, úgy a jövedelmek bevétele báró Wesselényi Miklós, ifj. Bethlen Farkas és a tervet készítő Fritsi Fekete Ferencz tagokra bízott, ajánlatván a királyi kormánysházának is a cél védelme, pártolása és előmozdítása. A bizottság hét éven át lelkiismeretesen viselte gondját a nemes ügynek, színjátszókat keresett és fizetett, szindarabokat fordított, ruhatárt s más szinpadai eszközöket szerzett, 600 forinttal játékszinnek való házat bérelt, s mikor látta e gyarapodást, a színjátszók fejlődését s a közönség érdeklődése fokozódását: elhatározta az intézetnek állandó örökös hely keresését és vásárlását, s e célra az 1794/5-ki országgyűlés gyűjtés iránti határozatának erélyes végrehajtását; elkészítette tehát az 1802. jan. 17. országos gyűjtésre rendelt **Kerülő-** vagy **Zöld-Könyvet**, s mindenik bizottsági tag által aláírva útjára indította, Széki gróf Teleki Ferencz ezredesnek adván azt át, a kinek buzgósa következtében a könyv 1802—1809-ig az egész országot bejárta, kiki beirta ígéretét vagy a mit tényleg adott; felszólítottak a vármegyék és székely székek, egyes lelkesebb és vagyonosb hazafiak külön kerülő-levélben is, némely törvényhatóságba szintén külön gyűjtő biztosok küldettek. Az ezek következtében bejött összes adakozás hivatalos megállapodás szerint 12,572 v. frt 34¹/₂ krt tett. Legfényesebb adomány a gróf Teleki Ferenczé és Lajosé, br. Wesselényi Miklóse és báró Bánffy Józsefé, kikhez járult később báró Thoroczkai József. E nagylelkű hazafiak 1803. jul. 13. kelt szerzőlevelőknél fogva a kolozsvári ev. ref. főtanodától a b. farkas-utczá-

ban egymás mellett levő két telket 2000 r. frton a végre vették meg, hogy azon — a mint a szerző levél szól — „*kicsiny hazánk és nemzetünk dicsőségére egy nemzeti játékszin építtessék.*“ sat.

E telkek azon évi jul. 15. országos színházi bizottsági ülésben azon föltétellel s jogfentartással adattak át a nemzeti színház intézetének: „*hogy ha azokra nem magyar nemzeti színház építtetik, vagy fölépülvén, más célra fordíttatnék, vagy abban a magyar társaság kirekesztésével vagy kárára idegen nemzetbeliek játszanának, azonnal joguk legyen nekik vagy örökösöknek kezököt a színházra rá tenni s a szerző-levélben megállított 5000 bankó czédulabeli forintig [3716 v. r. frt 47³/₅ kr.] magukat törvényesen kielégíttetni.*“ E két telekhez, mely nem volt tiszta □alakú, kiegészítésül 1804. május 10. megvették még a Koncz András-féle kis telket a királyutca felőli szögleten 325 r. frton ... Nevezetes adományok még: gróf Teleki Györgyé 480, herczeg Eszterházi Miklósé 1200, gróf Teleki József hozott Magyarországról 766 r. frt 8 krt, gróf Kemény Sámuelné több ízben 1200 r. forintot *a fennebb megírt föltétellel.* Ez volt azon első pénzalap és telekajándék, melylyel és melyen a kolozsvári nemzeti színház építését 1803. sept. 27. megkezdették s 1806. május 2-ig alapját a földből jó darabra kihozták, a mi mintegy 9000 forintba került. Szakértők véleménye szerint, ez a telkek vételárával együtt, a munka ¹/₃-át tevén, s a más ²/₃-ára az építési anyag drágaságát véve tekintetbe, még mintegy 3 annyi tehát 27,000 frt kellvén: ezt az országos színházi bizottság oly módon vélte megszerezhetni, hogy a középső sori páholyokat előre 10 évre kötelezzék le, illetőleg engedjék át oly hazafiaknak, a kik maguknak és családjuknak páholyt akarnak biztosítani s e célból azok bérleti összegét ezen egész időre előre kifizetik, még pedig az egymással szemben levő első páholyok bérleti ára 1400 frt, a többieké hátrafelé 50 frttal kevesebb, a tizediké 1000 frt legyen, ezt pedig egy egész év alatt fizessék be, a miből 19,000 forint volt bevárható. Midőn az országos színházi bizottság a hazafiakat e célból részvételre felszólította, br. Wesselényi Miklóshoz intézett felszólításban azon örökre emlékezetre méltó nyilatkozatot tette: „*hogy ő volt az, kinek az egész magyar nemzet s mindkét nemes haza köszönheti a nemzeti színjátszás kezdetét és megalapítását, a ki e végre tulajdon magából ezereket szentelt fel s a ki iránt nemes buzgó-ságáért a maradék háladatossággal tartozik.*“

Míg a feleletek a felszólításokra az ország minden részéből beérkeztek, az építés szünetelt ugyan, de a színjátszó társaság br. Wesselényi felügyelete alatt és anyagi segélyével annyira gyarapodott, hogy tagjai egy része Erdélyben Kolozsváratt és felváltva M.-Vásárhelyt játszott, a másik része Magyarországra Debreczenbe, onnan Pestre ment s ott telepedvén meg: megvette alapját a magyar nemzeti színészetnek. Az erdélyi rész ezután Kolozsváron és M.-Vásárhelyen kívül koronként Debreczent is fölkereste. Az utazás, felügyelet, gyakran nagy összeg pénzzel segítés a br. Wesselényi önként vállalt hazafias gondja és tiszte volt. Húszezer forintra teszik azon összeget, a mibe neki a kolozsvári vándor színjátszó társaság 1808-ig került. Eljövén az 1809-ki országgyűlés, a br. Wesselényi Miklós elnöksége alatt május 10. tartott színházi bizottság az építés tovább folytathatása végett segélyadásra hazafiui lelkes szavakban kérte fel azt, de annak a nemzeti fölfegyverkezés levén eleve kitűzött rendeltetése: a színjátszás ügyében nem határozott . . . Az 1811-ki országgyűlés ellenben buzgón karolta fel ez ügyet, az eddigi építés költségeinek megvizsgálására s a további iránt tervekészítésre a február 18-ki 104-ik ülésből bizottságot nevezett ki, mely a jun. 26-ki 163. ülésre beadott jelentésében azon javaslatot tette, hogy a színház tovább építésére egyedüli biztos alapnak azt látja, hogy maga a nemesség fedezze annak költségét azon alapból mely az 1809-ki kulcs szerint minden jobbágyfűstre kirovandó 20 krból egybe-gyűl. Az országgyűlés helyeselte e javaslatot, szövegezve a kk. és rr. elé terjesztését határozta, a mi aug. 8. 189. ülésben megtörténvén, azon módosítással fogadtatott el: „1. hogy az adó alatt levő vármegyei nemesek, egyháziak, lovas és gyalog székeltek abban ne részesüljenek; 2. egy telekre váltó czédulában 10, bankóban 50 kr. rovassék, a szász városok, községek hozzájárulása tetszésökre bizatván; a színjátszásra való felügyeletet az újonnan választott színházi bizottságra,¹⁾ a rovatat foganatosítását a királyi kormánysszékre bizta. A bizottság új építési tervet készítettett, 60,000 frt költségre, úgy, hogy a színház külső elkészítése költ-

¹⁾ *Elnök* br. Kemény Ignác, *tagok*: gr. Teleki József, br. Wesselényi József, br. Thoroczka Pál, Fritsi Fekete Ferencz és még többen is voltak, Kolozsvár város részéről Szentkirályi Mihály.

ségét buzgó hazafiaktól várja, mit a elnök a jul. 22. ülésben a kk. és rr.-nek jelentvén: az e költséget közakarattal megszavazta, a bizottság a páholyok megváltási árát különbség nélkül 1000 v. r. frtban állapította meg egyszerre leendő előleges befizetéssel, minek beszédésére Bodor Pál, az építésre Nagy Lázár neveztetett ki, a mi az 1811. sept. 16. országos ülésben is helybenhagyatott; az utolsó páholyörökösítés 1844-n volt Katona Elek és örökösei által. A jul. 12. bizottsági ülés meghatározta, hogy mihelyt az építési alap 20,000 frtra felnő, az építés azonnal folytatandó lesz. A páholyok örökösítési árából, az országgyűlésileg megszavazott építési segélyből, a mi a devalvatio miatt 20,000 forintról 16,064 r. frt $41\frac{3}{4}$ krra csökkent és a kir. kormányshoz által a felkelési alapból előlegezett s később megtérített összegből gyűlt össze együtt azon 15,812 v. r. frt 3 kr., melyből a színház építése 1817. május 10-éig annyira haladt, hogy azt csaknem bevégeztnék lehetett mondani. Az építő bizottság jelentésében úgy nyilatkozott: „hogy az épület már fennáll, fedél és zár alatt, a további munka maradhat 2—3 évig, kiadása körülbelől 14,739 p. forint.” A színházi bizottságnak a bevégzésre szánt 20 forintos részvénytérve sikertelen volt; nagy számú felhivottaktól, a kiket annyinak fizetésére készeknek vélték, csak 635 v. frt gyűlvén össze: ez oly leverőleg hatott a színjátszó társaságra, hogy nem tudván magukat Kolozsvárra fentartani: 1814. M.-Vásárhelyre mentek, s csak 1819. tértek vissza, midőn előadásait a gr. Rhédei Mihály-féle termekben a német társasággal felváltva tartották. A magyar előadásokat a közönség ekkor is gyéren látogatta, s ezért a társaság egészen feloszlott . . . Súlyos csapás Kolozsvárra, súlyosabb a magyar nemzeti színészetre! Látszott, hogy ez időszak alatt Erdélynek nem volt második Wesselényije! 1820-ban február 4-kén a színházi bizottság sok év eltelte után ismét gyűlést tartott s j. könyve 2. pontjában az elnök figyelmeztette a tagokat, hogy Kolozsvárra magyar és német színjátszó társaság van, a magyart el ne hagyják, a nemzet becsületét igyekezzenek fentartani. E célból Horváth Dániel előlülése alatt bizottságot nevezett ki, mely a Kocsi, Székely és Cellesztin igazgatása alatti magyar társaságot pártfogása alá vegye s egész erejével gyámoltsa, az építés bevégzésére szükséges költséget 10,598 frt 14 krra számította s annak valahonnan megszerzését elhatározta. Ez okból ápr. 3. és 26. a

kir. kormányzékét megkérte, hogy azt visszafizetés kötelezettsége s némely buzgó hazafiak jótállása mellett a felkelési alapból vagy valamely város közönségétől kölcsönképen engedélyezze. A kérdésben fel voltak érvelve hozva a nemzeti becsület, a haza közohaja, az építés félben léte miatt eshető kár, a nem használhatóság hátránya s a nemzeti színészetre kiható káros következmények, végre a királyi kormányzékben való bizalma. A kormányzék megengedte, hogy Kolozsvár városa 12,000 bankó vagy 4000 p. r. forintot adhaszon kölcsön 6% kamatra, úgy, hogy azt a színház építésére betábláztathassa, az építés bevégzését előljáróságára ruházta, sőt az intézetet is a kölcsön erejéig a városnak átadatni rendelte a kölcsön megtérítéseig. Az ehhez a felkelési alapból és más forrásokból járult segélyekkel összegyűlt 13,784 r. frt 18. kr-ból jutott a kolozsvári nemzeti színház épület azon pontra, hogy a bizottság 1820. nov. 19. jelentése szerint már csak a diszitmények hiányoztak, a mik Bécsben 1000 frttal meg levén rendelve, kifizettetése végett a bizottság a felkelési alapból új kölcsön felvevethetésére a kir. kormányzék engedélyét kérte. Később más fizetések hátralékban léte is kitűnt, úgy, hogy a kölcsön 5038 frtra 15¹/₃ kr-ra növekedett, s így a belső felszerelés és teljes elkészítés együtt 18,985 frtra 46 krba, tehát az előre kiszámítottnál 8000 r. frttal került többbe, vagyis az egész színház az országos segélyt és kölcsönöket összevéve 57,906 frtba 30⁸/₁₀ krba, nem számítva bele a hazafiak által vas, mész, fa, cserép, téglák s egyéb építési anyagban tett ajándékokat.¹⁾ Az örökjoggal birandó páholyok az 1811. előre

¹⁾ A Tartományi Főszámvevőség 1824-ki augusztus 30-án kelt jelentésében a színház építés hivatalosan megvizsgált összes költségét így állapította meg:

I. Jóltevők adakozásából:

1. Czitziri Antal első építtető 1803. kiadott 1400 r. frt.

1804.	„	2224	„	33 krt.
1805/6.	„	4259	„	
1806/7.	„	3205	„	

2. Ugyanazokból Bodor Pál 1811. augusztus 24-től 1812. márczius 11-ig 6120 r. frtot.

II. Vegyes alapból u. m. adakozásból és országgyűlési segélyből:

Nagy László 1811. július 18-tól 1817. végeig 64,478 frt 45 kr.

III. A színház belső felszereléséért:

való páholy díjbefizetések s az intézet irányában szerzett hazafiui érdemek alapján az 1821. febr. 1. tartott orsz. színházi bizottsági ülésben osztattak ki,¹⁾ megjegyeztetvén: hogy midőn az illetők páholyaikat nem akarják használni, kötelesek a színházi bizottságot előre értesíteni, mely azokat tetszés szerint adhatja ki másoknak, a kik a bérleti és bérletszüneti díjakat fizetik. A város főbirájának és Szentkirályi Mihály bizottsági jegyzőnek — a bérletszünetek kivételével — egészen díjfizetés nélkül adattak át a páholyok. A játszó társaság a színházi bizottság által szerveztetvén: az első

Ágoston István 1820—1821. 13,800 frt.

Szentkirályi Mihály 1822. 8162 királyi kormányzékeni szám szerint 4000 frt.

Orsz. levélt. erd. oszt. 1824. 8866. sz.

¹⁾ *Örökös páholybirtokosok:* Br. Jósika Miklós [3], a város főbirája [9], Szentkirályi Mihály [10], gr. Rhédei Ádám [21], br. Wesselényi Miklós [25], gr. Thoroczkai Pál [26], az erdélyi kormányzó [27], br. Wesselényi József [28], gr. Teleki László [30], tanácsos Cserei Miklós [31], gr. Mikes Jánosné [32], gr. Teleki Józsefné [33], br. Jósika János [34], gr. Bánffy György [35], Nagy Lázár [37], Horváth Károly [40], Kanyó Lászlóné [41], Baranyai József [47].

A páholy átengedési oklevél, ugy indító okai, mint a nyert jog tekintetében megérdemli az emlékezetben hagyást, s a midőn erre báró Wesselényi Miklósét, a színház nagylelkű maecenását választom ki, a legnemzetiesb ügy legmagyarabb védőjének szolgálatok elégtételt.

„Hadadi néhai báró Wesselényi Miklós úrnak, felséges Urunk aranykulcsos hívének és t. ns. Szolnokvármegye Administratorának: a nemzeti magyar játszó társaság felállítására, hosszú ideig lett fentartására és magának a játékszinnek megépítésére fordított sok költségének és ezek által megbizonyított igaz hazafiui tetteinek tekintetéből Méltóságos özvegyének, m. Cserei Helena asszonynak és m. házanépének minden másokat kirekesztő jussal ezen immár készen levő magyar játékszin közbeneső emeletében a 25 számmal jegyzett Loge ezennel állandóul designáltatik és assignáltatik mint tulajdona, oly hozzá tétellel, hogy valamint maga a méltóságos báróné asszony, ugy a háza népe is holnaponként azon Logenak másokkal egyenlő Censusat hiba nélkül fizetni köteles.

Az országos Theatralis Commissionak Kolozsváratt febr. 1. 1821. tartott üléséből.“

Commissio előlölője

Br. Kemény Ignác, főispán.

Kiadta Szentkirályi Mihály,

Commissio tagja és Actuarius.

előadás 1821. márcz. 13. volt, előadatott az urak által *Zrinyi Miklós*. Ez igazgatás jun. első hetéig tartott, aug. 16. a színház bérbe adatott 1200 r. frtért, hogy ebből a kölesönök kamatai fizetessenek. Az első bérlő Nagy Lázár és Hollaki Antal volt. Ezután magán bérlők, részvény-társaság, egy vagy több szinigazgató, társaságba állott jeles színészek sat. tartották bérben, de 1841-ig folyvást veszteséggel. Ez évi országgyűlés új korszak kezdetének látszott Erdély nemzeti színháza történetében. Az ország közfigyelme rokonszenvvel fordult a kolozsvári nemzeti színház felé, áldozati készség jelei látszottak, a köz szellem e nemzeti ügy iránt kedvezően volt hangolva. Az országos színházi bizottság felhasználta a kedvező pillanatot, az aug. 27-ki ülésből hazafiúi hévvel irt s a színház ügyállását tisztán áttekinthető világossággal előadó felvilágosítást intézett a magyar színészet és kolozsvári nemzeti színház ügyében a törvényhatóságokhoz, melyben előadta annak építése történetét, s célja felé oly nagy nehézségek közt közeledésének, valamint akkori kedvezőtlen állapotának szülő okaira egyenesen rámutatva, a teendőket az eddigi tapasztalatok alapján kijelölte. „A kolozsvári nemzeti színház — ugymond a felhívás írója — féltett nemzeti kincse volt mindig e kicsiny hazának; már megalapítása nagy nehézségekkel történt, miket csak buzgó hazafiság tudott legyőzni; fentartása évtizedek során a leghűbbek s a legjobbak gondjainak tárgyát tette. A Királyhágón túli testvérétől ide a hegyek közé szakadt magyarság ösztönszerűleg érezte, mily sok függött ez intézet virágzó vagy sindevésző állapotától, nem kevesebb, mint a magyar elemnek ez országrészben megerősödése s kikerülhetlen szellemi hódítása vagy az idővel számbeli túlsúlyoknál fogva szellemileg is feljül kerekedő más népelemek előtt meghódolása.“¹⁾ A felhívás végkövetkeztetése az volt: „hogy eszínház jobb karba hozásának egyetlen lehetősége az, ha az országgyűlés rendelkezése alatt álló nemesi felkelési alap — a mi a színház hátralék kamatával együtt 42,129 p. frt 37 krt tesz, annak ajándékoztatik, továbbá ha az országos rovatál útján vagy még célszerűbb úton 41,885 e. frt együtt 82,215 e. frt, összeg bocsátatik a bizottság rendelkezésére.“²⁾ A felhívás országszerte mély hatást

¹⁾ *Kereszt. Magvető*. V. k. 251. l.

²⁾ *Kereszt. Magvető*. V. k. 255. l.

tett, a magyar törvényhatóságok útasításul adták követeiknek ez ügy pártolását, az országgyűlés 1842. decz. 23. egy ez iránt kiküldött bizottság véleménye alapján a nemzeti színháznak haladéktalanul jó karba állítása szükségességét egyértelmű határozattal kimondotta, s az e végre szükséges építkezésre, alkalmas színház-társulat alakítására, zene-conservatoriumra összesen 90,000 frtot szavazott meg, s erre a célra rendelte fordíttatni a nemesi felkelési létező alapot és az országház megvásárlására gyűlt pénzmaradványt, együtt 50,000 frtot, a még szükséges 40,000 frtot pedig az 1809-ben megállított kulcs szerint a nemesek telkeire rendelte kirovatni; az erről készült t.-cikket a felség megerősítése alá terjesztette, a mi azonban nem erősített meg.¹⁾ Lemondván időközben tisztéről a színházi bizottság elnöke br. Kemény Ignác, s több tag elhalván: az országgyűlés új bizottságot választott, elnökévé: gr. Mikó Imrét, tagokul: gr. Bethlen Imrét, gr. Mikes Jánost, br. Huszár Károlyt, Kolozsvár város részéről főbíró Grois Gusztávot, s az 1843-ki országgyűlés CXLIV. ülésében azon oknál fogva: „hogy az országos intézet sorsa rendetlenségben és romlásnak van kitéve, a kk. és rr. a bizottságot tisztében eljárásra kötelezték s a kir. kormányzékot megbízták, hogy az akadályok lehető elhárításával a színházügy kívánt sikerre juttatása végett, a körülményekhez és fennálló törvényekhez képest czélszerű lépéseket tegyen.“ Ennyi az, a mit az oly szép remények közt megnyílt országgyűlés e fontos nemzeti ügy javára tehetett. Mélyreható reform volt szándéka és terve, melyet mint szintén a fennebbi felhívást is a színházi országos bizottság nagyhirű és tudományu jegyzője Bölöni Farkas Sándor 1841. készített, az országgyűlés az 1811-kit ötszörösen meghaladó ajánlatát nagyobb biztosság végett törvénybe foglalta, s sajnos, hogy épen ez vitte a dolgot azon útra, melyen az utóbbi évtized alatt Erdély minden javítási törekvése meghiusult, az országgyűlésen volt százsz követek tiltakozása s az udvarnál befolyáshoz jutott barátaik ellenzése miatt. A sok szép remény, a hön ápoltt nemzeti ohajok szét foszlottak.²⁾

Meg kell emlékeznem a magyar színészetnek Kolozsváratt évtizedeken át részint a közönség koronkénti részvéthiánya, részint

¹⁾ *Kereszt. Magvető.* V. k. 257. l.

²⁾ *Magyar Polgár.* 1871. 204., 206—209., 215—216., 220., 227., 230., 233. sz. tárczák.

a német színészet bebecsapásai miatti sok küzdelmeire, a minnek oka a főnemesség és kormányzók némely udvari és németes érzelmű tagjainak titkos rokonszenve volt. Ez volt próbaköve a magyar színész-világ igaz hazaszeretetének és nemzeti missioi hivatása helyes és komoly felfogásának. Ezért bírják ők oly nagy mértékben a nemzet rokonszenvét. Ezért oly érdekes a magyar történelem minden lapja, mely róluk s színészetünkről szól . . . A sok közül csak néhány jellemzőbbet beszélek el. A magyar társaság Kolozsvárról 1808. távozott el, de már 1810. ismét ott volt; ugyanakkor azonban Reinwart József, mint Grossmann Károly német színigazgató biztosa 1810. márcz. 16. megbízója nevében, a kormányzó tudtával német színművek előadására engedélyt eszközölt ki a tanácstól; az ily feltételek mellett engedte meg: „hogy hetenként vasárnap a német és magyar társaság játszdjon egyenlőképen, a többi napon változtassák hetenként úgy, hogy egyik héten a magyar játszó társaság: kedden, csütörtökön és szombaton játszódjék, a német hétfőn, szerdán és pénteken, s megfordítva.“ A magyar társaság jun. 4. kérte régi játéknapjait, melyek voltak: a vasárnap, a kedd, csütörtök és szombat; de a tanács elébbi határozatát fenntartotta, s így a két társaság igazgatója békés úton kiegyezett s a tanács 1810. jun. 19. helybenhagyta.¹⁾ Grossmann társasága ily módon egy évig játszott Kolozsváratt. Ez idő alatt nem jött nyilvánosságra közöttük létező ellenségeskedés. 1811. a jan. 11-ki esküdtközönségi közgyűlésben a magyar társaság a magyar játék napjait a német társaságéival — mint jövedelmezőbbekkel — kérte fölcseréltetni, de a gyűlés azt határozta, hogy megmarad régi elhatározása mellett, mert minden nemzet, nyelv és vallás megkülönböztetése nélkül mindenki igazságát egyenlő mértékkel méri.²⁾ Az eddigi szerződés megújításakor azonban a tanács némely tapasztalások folytán újabb föltételeket látott szükségeseknek, jelesen: „hogy a szerződést írja alá az igazgató, a városi szegények számára tartsanak négy előadást, a jobb darabokat ne tartsák mind bérlet-szünetekre, az igazgató a tagokat adósságesinálástól óvja, a belépti díjakat mérsékelje, a rendőrségnek és színműbíróknak szabad bemenetelt engedjen sat.“ Ez ellen Gerger János az új német

¹⁾ Az ered. j. könyvből.

²⁾ Az eredeti j. könyvből.

igazgató a kir. kormányzékhez panaszolt, mely több pontra kedvező határozást hozott s a tanácsot ahhoz alkalmazkodásra útasította. Ez felírt, igazolta a kir. kormányzék által megváltoztatott pontokat, mely azonban határozatához ragaszkodott, s ezzel a dolog hallgatásba ment. Az 1811. országgyűlésen ismét megjelent Kolozsváratt a magyar színjátszó-társaság, s szép előadásaival nagy befolyással volt a hozott kedvező országgyűlési határozatokra. Ekkor történt, hogy az ország kk. és rr. által a nemzeti magyar színház felállítására kinevezett színházi bizottság tagjai megjelenvén a máj. 13. esküdt-községi gyűlésben, előadták, hogy e városon ezelőtt néhány évvel megkezdett színház építés félben maradván, a bizottság ezt bevégezni ohajtja, kérte tehát, hogy a városi esküdt-közönséget illetvén a színházépítés és fentartás joga, engedje azt át az országnak, a bizottság a jog elismerésért ígér évenként 200 frtot, mire a közgyűlés azt határozta: „nincs joga a színházépítés és tartás jogát átengedni, de addig, mig maga építhet, nem ellenzi, hogy az ország költségén fölépíttessék“¹⁾ Ez némi fordulatot idézett elé a magyar színészet úgy állapotában. Már derengett a jövőben ama remény, hogy a Kolozsváratt alapjában meglevő nemzeti színház nem sokára felépül, s ez a polgárságra felvillanyozólag hatott. Látszik ez az esküdt-közönségnek 1813. jan. 30. közgyűléséből. A magyar színjátszók t. i. kérték a játék napjainak fölcserélését azokkal a napokkal, melyeken addig a német társaság játszott, azon okból, mert már 3. év óta a társaság azon napjain, melyeken bál van, böjtön pedig, a melyeken az uraságoknál társas időtöltések [*Gesellschaft*] tartattak, mindig a magyar társaság játszott, a német pedig a többi jobb napokon, a miből az első nagy megrövidítése származott, a báli napokon ezek, böjtön a társaság-adások foglalván el az uraságokat. A közgyűlés azt határozta: „hogy mivel a nemzeti játszó társaságot az országos kk. és rr. állították fel s célja a nemzeti nyelv pallérozása, a tanács igazságosnak látja, hogy az azokon a napokon játszodjék, melyeket az országos színészi bizottság jónak lát. Meghagyatni rendelte a német igazgatónak, hogy válaszszon más napokat, az ünnepeket és vasárnapokat kivéve, egyebeken kívül azon okból, mert régen is a nemzeti társaságnak joga volt választani, s a német társaság már

¹⁾ Az eredeti j. könyvből.

sokáig játszott a jobb színházi napokon. A főbíró felhatalmaztatott, hogy a nem engedelmeskedőt 24 frittal büntethesse meg.¹⁾ Ez ellen a német igazgató panaszkodott a királyi kormánysszéknél, a községi végzés megváltoztatását s az 1817-ki szabályrendelet fentartását kérve; folyamodott a magyar társaság is fentartását kérve fennebb elsorolt okain kívül azért is, mert ők a haza fiai s Kolozsvár magyar városa. A kir. kormánysszék útalt 1811-ki rendeleteire,²⁾ melyekben a két igazgató egymásközötti megegyezésre volt utasítva, és arra, a mint a gyakorlat volt. Csodálkozik a kir. kormánysszék — írja — hogy merre az esküdt-közönség rendeleteit megváltoztatni; adja 3 nap alatt okát, s addig mindkét társaság tartsa meg eddig gyakorlatban volt játéknapijait... A tanács igazoló okai közt felhozta: „hogy a kir. kormánysszéki rendeletből nem tűnt ki, hogy 1811. a játéknapiok örök időre lettek volna megállapítva, a változtatást az ország kk. és rr. által választott színházi bizottság kívánta, azon igazgató, a kivel a megállapodás történt, már nem is tagja a német társaságnak, tehát az egyesség megszűnt; a német társaság már régóta használja a jobb játéknapiokat, végre a tanács a nemzeti nyelv pallérozását elősegítő magyar intézet érdekében hozta a kir. kormánysszék által neheztelt határozatát...” A királyi kormánysszék azonban most is megmaradt határozata mellett. Az iránt is panaszkodt Greger, hogy rá a tanács minden játéktól az 1811-ig fizetett 12 kr. helyett 1 fritt kereseti [hibás kifejezéssel: *kereskedelmi*] díjat rótt ki, holott más kir. városokban, sőt a magyar társaság itt e városban sem fizeti azt. Ezt a kir. kormánysszék megtiltotta; mert egy 1771-ki febr. 18-ki felsőbb rendelet szerint csak a városról városra járó komédiások, kötéltánczosok, bohócok kötelesek erre, de állandóul benn lakó hazafiak nem... A tanács önigazolójának jelentésében erre is azt hozta fel: „ugy tudta, hogy a kereseti díjat akár hazai, akár idegen játszóktól fel kell venni, így is gyakorolta s a felvett díjakat a kir. kormánysszék keze alá szolgáltatatta be.” A kir. kormánysszék megrovólag irt vissza, megtiltotta annak további vételét s meghagyta, hogy tegyen jelentést: mennyit szedett fel, különösen a magyar színjátszó társaságtól s hová fizették be? Erre a tanács kijelentette: a parancs első részét szorosan meg

¹⁾ A városi ered. j. könyvből.

²⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 184. 9181. 9920. sz.

fogja tartani, az utolsóra nézve: a magyar színjátszó társaságtól soha egy krt sem vett, mit a kir. kormányzék tudásul vevén: a dolog hallgatásba ment. ¹⁾

A német színügy e diadala lehangolta a magyar társaságot, elcsüggesztette pártolóit. A magyar Thaliának szentelt Bethlen-féle ház lovardává alakíttatott, a magyar színészet egy ideig a Pataki Sámuel országos főorvos házában, majd a Wesselényi-háznál vonult meg, végre onnan is kiszorult s Magyarországon keresett és talált menhelyet, türve német vetélytársának s a magát minden-hová beerőszakoló, sőt feltoló német élelmességnak a magyarság ez ős, erős fészkeben való folytonos térfoglalását. Új táplálékot adott a magyar és német színigazgatók közötti viszálynak Scotti Adolf József német színigazgatónak 1820. márczius 28. a királyi kormányzékhez adott indiscret panasza, melyben előadta, hogy társaságának május 1. szerződészerűleg Nagy-Szebenben kellvén játékát megkezdeni, ápril 27-ig pedig nincs annyi idő, hogy az itteni közönséget az előre fölvetett bérletekért kielégíthesse s némi úti költséget is szerezhessen, gróf Rhédey László neki az előadásra nézve azon kedvezményt tette, hogy a magyar társaság ápr. 3-tól 27-ig csak 6 játékot adhasson, a német ellenben 19-et; ezt a főbíró úgy módosította, hogy a magyar társaság játszodjék ápr. 20-ig, míg a bérletidő kitelik, azután 9 napig csak a német társaság adhasson elő játékot. Az ügy a tanács elé kerülván: az azt határozta, hogy mindkettőnek szabad legyen változtatás nélkül egymást felváltólag saját játéknapjaiban előadást tartani; egyszersmind az egyenlenséget a kir. kormányzékhez terjesztette fel, kifejtve: „hogy a főbíró határozatát azért nem erősítette meg, mert 1. maga gróf Rhédey is bele volt már egyszer egyezve a két társaság egymást felváltva való előadásába, 2. mert a tanács a magyar nemzetnek szerfelett való megsértődése, a főuraknak, kik már előre fizettek, megcsufoltatása nélkül arra rá nem állhat, hogy csak egyik társaság adhassa játékait, a másik kirekesztésével, 3. gróf Rhédeynek nincs színházjoga, ez a városé, az pedig mikor a magyar színház épülni kezdett, a magyar nemzetnek engedte át, tehát a gróf saját házában sem bir azon joggal, hogy a magyar

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1811. 9181., 9820., 1813. 1123—24., 1247., 1441., 2655. 5111. sz.

nemzetet a maga színházából a tanács megegyezése nélkül kirekeszthesse, mely joggal, hogy a gróf éljen, a tanács csak azon reményben nézte el, hogy mint magyar gróf, a magyar társaságot is engedi ott játszani. Ezen okoknál fogva határozta a tanács azt, hogy a gróf, a közönség és a két színjátszó társaság előtt tudva levő s eddig meg is tartott gyakorlat szerint egymást felváltólag adassanak színjátékok, ezt kívánja az igazság, a közönség és eddigi gyakorlat; ez az, a mi teljes csendességet okoz. A tanács kérte a kir. kormányzástól ennek helybenhagyását, mert különben tisztelettel kijelenti, hogy a könnyen következhető egyenetlenségek és lármák s előre nem is gondolható nyugtalanságok tekintetéből egyik társaságnak sem engedi meg játékok előadását.“ A kir. kormányzék azon hozzáadással hagyta helyben a tanács határozatát: „hogy ha a magyar társaság által hirdetett bérleti idő letelt, gróf Rhédey magán jogon birt színházát annak adhatja, a kinek tetszik, vagy azt bezárhatja. A tanácsnak azon merész és függést nem ismerő kijelentését pedig, hogy ha ohajtott választ nem nyernek, magok tetszése szerint való határozatot fognak hozni, a kir. kormányzék hibául tette ki s törvényes engedelmességi kötelességére figyelmeztette...”¹⁾ Országszerte visszatetszést szült a német színjátszó társulatnak ily különös kedvezményben részesítése, kivált Rhédey gróf ellen általánosan fel volt háborodva a közvélemény s hosszú éveken át meg volt bélyegezve *németesség*-éért. Része volt e méltó közneheztelésben a kir. kormányzéknek is, melyet nem nemzeti, de túlságos udvari szellem birt határozatára. Azonban a szivekben rejlő harag elfojtva volt addig, míg a nemzet és Kolozsvár nagy erőfeszítése és áldozatai után, 1821-n a nemzeti nyelv és nemzeti színészet számára végkép felépült színházban német előadások s a német nyelv és színművészet mivelésének híreről is értesültek a vármegyék és székely székek. Ekkor több törvényhatóság közgyűlésében nyilvános vita és felírás tárgya lett, s a legnyomatékosabb kifejezésre jutott Krasznavármegye éles hangon tartott felírásában, a mire a kir. kormányzék megrovólag s fenyegetődzve azt írta vissza: „hogy az ország kk. és rr. sem tiltották el a német színjátszókat a nemzeti színházban való játszástól, s a haszonbérlo az országos színházi bizottság elmellőzé-

¹⁾ Orsz. levélt. erd. oszt. 1820.

sével de csak azon napokra engedte meg német darabok játszását, mikor magyar darabok nem adatnak elé; a napok kiválasztásában pedig az elsőség mindig a magyar társaságé...“ A közméltatlankodás ezzel elcsillapult, a felsőbb rendelet teljesezésbe ment...“ Ez a német szinigazgatókat még inkább fölbátorította. 1828. Schwelle Filep nagyszombeni szinigazgató megkísérlette a színház kibérlését, a kormányzék őt az orsz. színházi bizottsághoz útasította, melynek határozatáról a közemlékekben nincs nyom. Később Uhlik Henrik német szinigazgatónak a német előadás a felsőbbbségtől megengedtetvén: ennek és társainak 1832. jun. 2. színházi előadás után oly bántalmaztatása történt, a minek következtében sok lyceumi és convictusi tanuló ifju büntetést szenvedett. Ez esemény lefolyását Uhlik igazgatónak a királyi kormányzékhez beadott panasza és annak a vallomások és bizonyítások alapján 1832. jul. 7. hozott határozata, keletkezését és okait a rendőrség jun. 9-ki jelentése és Simon Elek első éves jogász írásban tett vallomása híven tünteti fel. A szinigazgató azt írta: „hogy junius 2-kán szombat napon Kolozsváratt a falakon egy *intő írást* [*admonitio*] lehetett látni, melyben a német színészeknek tudtokra adatott, hogy a várost hagyják el, ha életöket veszélynek kitenni nem akarják. Midőn azon nap estve színházi előadás után néhány színész és színésznő Tordakapun kívül az úton szállásukra mentek, több álarczos egyén [a rendőrségi jelentés *festett képű, bajuszos és szakállas egyéneknek nevezte*] az úton megtámadta, kegyetlenül ütötte és követ megdobálta, Toussaint színésznő kezéről gyűrűjét erőszakkal lehúzták, s csak a segélykiáltásra oda sietett szomszédságnak köszönhetik életök megmentését. Ezóta — úgy mond — csak tetemes katonai fedezet alatt mehetnek haza szállásaikra. Kérte veszélyes helyzetökben a kormányzó segélyét.... A kormányzó nyomozó bizottságot küldött ki, melynek jun. 26-tól jul. 6-ig terjedt vallatásai s a kir. kormányzék határozata szerint a bepanaszolt tény oda módosult: „hogy Frankenstein és Stern nevű színész s egy férjét védő színésznő kapott egy-egy ütést, de — a mint a színészek maguk megvallották — a pénztár elrablásáról szó sem lehet, a támadás és első ütések után a helyszínéről mindenik szaladással menekült, s a gyűrű-eltétel sem bizonyult be. A megtámadás célja nem komoly és erős megverés vagy kirablás, de csak megijesztés volt, a mit ifjui éretlen elmének lehet tulajdonítani. Simon Elek vallomása szerint:

„a német Társaság alig kezdette el darabjait a nemzeti játékszínen előadni, azonnal az egész kolozsvári ifjuság zúgni, békétlenkedni egymásközt panaszkodni kezdte a németek becsülését s a magyar művészeknek tulajdon hazájokban megvetését. Ezen hazafias békétlenség annyira növekedett, hogy a németek irányában való gyűlöletet már nyilván beszélték és mindenki javasolta azok megverését. Mindig mindenütt csoportosan állott az ifjuság s folytonosan ezen dologról beszélgetett. Egy alkalommal, mikor a templomból kijöve egy csoportban állának: Simon, Ferenczi Péter és Tókus s mások is — kikre valló mind nem emlékszik — nyilván mondták, hogy jó volna a németeket megverni, úgy tán oda hagyják a várost. De ez mind csak meggondolatlan beszéd volt, éretlen ifjui elme szüleménye, végrehajtása azonban nem volt komoly szándék. Mikor németek jun. 2. mégis végrehajtották, ő sem a színjátékosok megveretését, sem a végrehajtás idejét nem tudta, s részt sem vett benne.“ A rendőrségi jelentésben pedig így van a történet oka és kezdete előadva: „Az iskolából hibáikért kiutasított tanulók száma ez időben csak a róm. katolikus iskolákban 35-re ment; ezekkel kényes és bajos bánni; mert ha el is fogatnak, a tüstént egybeseregülő ifjuság, mely egész éjjel jár-kél, kisebb-nagyobb csinokat követ el, békés polgárokat ijesztget, ablakokat ver be, kapukat dönget sat., mindjárt kiszabadítja az elfogottakat, s veszedelem nélkül ellenök állni nem lehet, mert a rendőrség kevés erővel rendelkezik, a polgárság segélyre nem mozdul, elzárja magát, s ez a védelme. Közelebb is Kolozsmonostor-utczában lakodalmas házra rontottak rá, az iskolából elfogott Puskás Józsefet kivették, az őrzőket leverték, klavirmester Ruzicska nevezetű becsületes jámbor polgárt éjjel szidalmazták, gyermekágyban fekvő ártatlan nejét gyalázták. Ha katonai erő meggy ellenök, kijátszodják vagy elillannak előle; ha polgári segély, a kovacső mindig készen van náluk; iskolai ruhájokat levetik s úgy követik el a csendháborítást... Nincs egyéb orvoslási mód, mint ha a kapuk télen s nyáron 8 órakor kérlelhetlen szigorral bezáratnak s minden házbirtokos felelőssé tétetik, hogy lakója azontúl ki nem megy... Hogy ez ifjui kicsapongás forrása — folytatta a jelentés — czélt tévesztett hazafiság, legvilágosabb bizonyítéka azon falragasztvány, melyet a színházon találtak, ¹⁾

¹⁾ E falragasz szószerint ez: „*Instructio Admonitoria* = Intető útasi-tás. Mi kolozsvári három egyesült ifjuság [*r. kath., ev. reform. és unitárius*],

melynek eredetéről is Simon Elek vallomása világosit fel. Ez alkalmatosságra készítettett — ugymond ő — egy levél is, melynek czime: „Intető Útasítás.“ [*Instructio Admonitoria.*] Ez sok ifjunál fordult meg, ő is kapott egyet *Binder* másodéves jogásztól, estig állott nála elolvasás végett; ki csinálta, vagy irta? nem tudott róla semmit. Estve valami idegen unitárius deákok beszélgetvén Kőszeghy magyar actorral, ő megmutatta nekik, s kérdezte, ha nem tudnak-e róla? Tagadólág feleltek; elolvasták, s azután más ifjak kezére ment, hozzá többé vissza nem került. Ily foglalatú levél volt ragasztva azon éjjen a német színészek ajtójára is, mely neki megmutattatván, megismerte, hogy nem az elébbi... Ennyit tud róla, hibásnak vallja magát, hogy nem jelentette meg; de ez neki megbocsátható, mert ő igaz vallomást téve írásban, véget vet oly hosszas nyomozódásnak, mely tán sok ártatlannak belehozását okozhatná. Kérte elismert hibája megbocsátását s becsületének helyreállítását... Mindezeket igaz lelkiismerettel vallotta Simon Elek 1-ső esztendei jurista.“

A kir. kormányzék a nyomozás rendén kiderült enyhítő körülmények tekintetéből: Veres Alajos, Szacsvai János, Geréb János és Lukács Ferencz tanulókat 8, Szacsvai Gábor és Molnár Miklóst 6, Zöld Lászlót 2 napi, az illető iskolában kiállandó elzárásra ítélte, oly módon, hogy minden másodnap kenyeren és vizen bőjtöljenek; Tókus Istvánt két napi elzárással büntette, Lukács Jánosra, Juhász Jánosra és Puskás Józsefre nézve kimondotta: mivel őket távollétök miatt ki nem hallgathatták, felkerestetésök az illető törvényhatóságoknak kötelességökké tétetett, azon hozzáadással, hogy ha a

kik nemzetünk korcsosodását szivrepesztő fájdalommal nézzük, kegyelmeteket, *Heinrich Uhlich* directioja alatt levő színjátszó Társaságot, mint nemzetünk s nyelvünk meghalása főeszközeit, szebbre, de még is derékre s igazán magyarrá kifejlésünk eleven gátjait, csak ugyanis magyarosan megintjük, hogy ha még nemzeti játékszinünket semmirevaló bohóságokkal, melyekkel csakugyan nemzeti characterünk legszebb vonását, a komoly férfiaságot ronthatják, még befertőztetni meg nem szűnnek, s szegény hazafi színjátszó atyánkfiait ezen kis theatrum jövedelemtől ezután is megfosztanak, szóval: ha fővárosunkból Kolozsvárról el nem takarodnak, meg fogjuk kegyelme-tekkel ismertetni, mire mehet az elkeseredett hazafiság. Ismét és ismét tiltakoznak ezen magyar haza fiai. [*Protestatur et iterum protestatur per Patriae hujus Hungaricae Filios.*]

következő iskolai évig magukat nem jelentik, ki fognak csapatni; Bindert, a ki a német színészeket fenyegető irást Simon Eleknek adta, s ezt, a ki az irást másoknak mutogatta, előljáróik általi megpirongatásra ítélte, s végrehajtását az illető egyházak főigazgatóinak kötelességévé tette. Midőn ez ítéletek végrehajtását — melyekre távolléte miatt nem folyhatott be — Kovács Miklós erdélyi r. kath. püspök a kormányzékhez jelentette, egyszersmind tudatta, hogy a megbüntetett ifjak azóta magukat jól viselik, jövőre nézve a püspök a convictus és seminarium felügyelőit az ifjuság feletti éber őrködéstre útasította. A kir. kormányzék a felséghez az egész ügy lefolyását s az ifjak megbüntetését jelentvén: ott azon meghagyással vétetett tudomásul, hogy az ifjuságra való szigorú felügyelet a felekezetek főhatóságainak újabban kötelességévé teendő, a kihallgatás előtt eltávozott ifjak iskolából esetleges kiutasítása pedig annak idejében országszerte kihirdetendő...¹⁾ A német színészek nemsokára eltávoztak, jogos örökségökben hagyva a magyar szintársaságot, melyet a színészet föllendülése s az irodalom által megerősödött nemzeti közszellem ezután ily támadástól megóvott.

Emberbaráti társulatok és intézetek létesítése is e korszakban kezdődött. Mielőtt a *lelencz-ház* eszmefénye hazánkban fölpislant volna, Kolozsvár emberszeretete már gondoskodott a szülőtlen szülöttekről. A tanács 1793. a febr. 5-ki esküdt-közönségi közgyűlésben egy árva [*talált*] gyermek tartására hónaponként 2 frtot kért útalványoztatni, 1794. a márcz. 15-kiben a bitang gyermekek tartására átalában havonként 3 frtot, mindkettő meghatározottat; 1798. jan. 8. a főbíró azon jelentésére, hogy egy szegény asszony egy talált gyermeket a várostól neki járó 2 frt tartási díjért tart, a gyermek szépen növekedik, kéri a tartási díjt egy évre kiutalványoztatni: a gyűlés azt határozta, hogy mivel az asszony a gyermeket jól neveli, fizetése járjon ki a főbíró ajánlása szerint. Ez emberies és keresztény, de egyszersmind bölcs és hazafias gyakorlat Kolozsváratt állandóvá lett, s bár lelencz-ház nem volt, számos emberéletet mentett meg a magyar társadalomnak, ügyes férfiakal és asszonyokkal nevelve a város munkás lakóinak számát.

Siket-némák tanító intézete felállítását Gömör- és Ungvár-

¹⁾ *Orsz. levélt.* erdélyi oszt. 1832. 2413. 6138. 6173. 7072. 7082. 12215. szám.

megyék táblabírája Császár András kezdeményezvén: pártolásra felhívása 1794. az ápr. 20-ki esküdt-közönségi közgyűlésben felolvasztatott s a határozat az lett, hogy a szolgabírók a czéheket és városnegyedeket szólítsák fel adakozásra, s a mit adnak, küldjék a budai cs. kir. pénztárba; 1801. a jun. 17-ki gyűlésben a felség rendelete olvastatott fel, hogy az intézetet mindenki segítse s a polgárok erre serkentessenek. A végzés az előbbi lett, de mindkettő sikertelen maradt. 1822. jul. 13. országos főorvos dr. Pataki Sámuel indítványozta egy oly közintézet felállítását a hová *az elmebeteg foglyokat* elhelyezni lehessen. E célra két helyet vélt alkalmasnak, melyeket a királyi kormányzók figyelmébe ajánlott: a kolozsvári Fellegvárt és II. József császár által Szerdahelyszékben Szász-Orbón [*Urwegen*] építtetett s most üres kincstári raktár-épületet; azt is ajánlta, hogy a királyi kormányzók nevezzék ki bizottságot, mely azokat megnézzé, tervet dolgozzék s adjon be. A kir. kormányzók a felséget a Fellegvár átengedésére és e célra átalakítására kérvén: 1823. jan. 3. azon útasítást kapta, hogy járjon végére, minő hatóság alá tartozik az? s ha katonai vagy lenne, annak az ország részére a fenforgó célra átengedése iránt a főhadivezérséggel értsen egyet; azt is rendelte, hogy nem lévén tudása a szász-orbói középületek mibenállásáról, arról is tegyen jelentést; végre véleményt kívánt arról: vajjon mind a betegek jobb ápolása, mind költségkimélés tekintetéből nem lenne-e czélszerű az elmebetegek intézetét Kolozsvárra a Karolina-kórháznál állítani fel, a hol kívált ha a külvárosba költöztetik ki, elég bő alkalmatosság lesz. A kir. kormányzók a főhadivezérség megtalálása után sem a kolozsvári Fellegvárat, sem a szász-orbói kincstári raktárt a fenforgó célra alkalmasnak nem látván, 1826. azon javaslatot tette, hogy a Karolina-kórház megnagyobbított helyisége alkalmas arra, hogy ott néhány elmebeteg gyógyíthatassék, a mit a felség azon évi nov. 3. helyben hagyatott. A kormányzó kérte a felséget, engedélyezné az esketési alapnak e célra fordítását, a mit az 1829. nov. 28. kelt udv. rendeletben megtagadott, de az udvari kancellárnak tudtára adta, hogy nem ellenzi, ha a kormányzó a hazai törvényhatóságokat e végre adakozásra felszólítja, a mit az meg is tett, felszólítva valamennyit azon célra adományozásra: „hogy egy, a nagy városokban levő örültek házához hasonló jótékony intézet építtessék; hivatkozott 1830-n márczius 9-én kelt s az összes törvényható-

ságokhoz kibocsátott körlevelére, melyben azokat oly mérvű adakozásra serkentette, hogy legalább 10,000 forint gyűljön össze; de nem gyűlt annyi, hogy a kívánt cél elérhető, a szükséges telek megszerezhető s az intézet felállítható lett volna; maga Kolozsvár közönsége, melynek ez leginkább állott érdekében, majorsági pénztárából adott 250 v. r. frtot, 8 városnegyed 191 e. frt 40 krt.¹⁾ Tíz év múlva ismét megkísérlette a kir. kormányshoz e cél valósítását, de az egész országból csak 2130 frt gyűlvén össze, a terv meghiusult; 1835. júl. 13. az udvarhoz újabban felírt, más alapokat jelölve ki e célra, a mit a felség azon évi aug. 13. kelt udvari rendeletben nem fogadott el, hanem azt rendelte, hogy két terv dolgoztassék ki, egyik önálló, másik a Karolina-kórházzal kapcsolatban leendő elmebetegek házául. A kormányshoz a kész terveket 1839. ápr. 29. terjesztette fel, a mire a felség 1840. jún. 2. önálló elmebetegek házára nézve más újabb terv készítését rendelve: ismételve figyelmeztette a kir. kormányshoz annak megfontolására: nem lehetne-e a Karolina-kórházbeli betegek megszorítása nélkül egy-két szobát e célra elszakítani? Ez — úgy látszik — kifáradott a sok sikertelen tervezgetésben — meghagyta az országos főorvosnak és a kórházi physikusnak, hogy egy vagy két szobát az elmebetegek számára rendezzenek be. Azok teljesítették, a 6. számú szoba e célra berendeztetett, a gyógyítás elkezdődött, mit a kormányshoz a felségnek 1841. május 11. jelentvén, jún. 10. ideiglenes tudásul vette s az elmebetegek önálló intézete felállítását boldogabb időre halasztatni parancsolta. Ez oly hosszúra húzott-halasztott, oly sokat csúrt-csavart úgy végre egészen megfeneklett, az oly szükséges és sok ideig tervezgetett intézet létesülése elmaradt, leginkább Kolozsvár polgárainak közönyös érdektelensége miatt, mely nem engedte őket oda emelkedni, hogy belássák, mily nagy fontosságúak egy város emelkedésére, jobblétére és díszére, díszes nagy középületek s intézetek bírása, mely emeli a pénz- és személyforgalmat, a népszámot, a polgárok vagyonosodását és a társadalmi élet kényelmeit, a szellemi és erkölcsi tényező erők súlyát és értékét. Ama boldogabb idő — elég végzetesen — százshonfitársaink alkalommal élni tudása következtében az alkotmány

¹⁾ *Orsz. levélt. erd. oszt. 1831. 2243. sz.*

felfüggesztése korában jött el. A haza sorsa feletti bú megsokasította az elmebetegek számát, ez előidézte a számukra intézet állítás szükségét, s az eddig, a magyar kormány szorgalmazására, gyűlt országos alaphól, nem sokat tervezgetve, de gyors elhatározással, fölállított az abszolút kormány által 1854-ben az *Órültek háza* szép országos épülete és intézete Nagy-Szebenben. ¹⁾

A *szegényekről* az idők, a szükség és viszonyok változása szerint sokképen gondoskodott Kolozsvár városa. E korszakban a legelső emlékezet erről az esküdt-közönség 1794. aug. 12. gyűlése j. könyvében van. „Kolozsváratt — így szól az — egy anglus játszó társaság játéka hasznából 144 forintot a szegények számára adott; de ez úgy ekkor sem levén rendezve, az adomány kamatra adatott ki, míg a város felőle bővebben fog intézkedni.“ ²⁾ 1817. az esküdt-közönség jan. 15-ki gyűlésében a kir. kormányshöz egy rendelete olvastatott fel, melyben meg volt hagyva, hogy azok, a kiknek bérlett helyein vagy házáinál mások bálokban mulatnak, fordítsák jövedelmök egy részét az éhező szegény föld népe fölsegítésére, 50 forinton feljüli bevételnek 6%-át, a főuri bálók [*picque-nique*] $\frac{1}{3}$ részt; a bálbiztosok hívják fel szeliden a közönséget, hogy e célra egy kitett perselybe a szabott díjon feljül is adakozzanak. A közgyűlés az elsőnek teljesedésbe vételét a tanácsnak meghagyta s az utóbbi szent célnak elérése végett meghatározta, hogy e végre a tanács záras ládát készíttessen, s azokba gyűljenek a kegyes adományok. ³⁾ Erre az 1816—17. dühöngő nagy éhség adott alkalmat, mely köztudomásu, de megdöbbentően világítja meg az 1817. ápr. 23. tartott tanácsgyűlés végzése. „Főbíró Pál András jelentette — így szól az — hogy a kalandos czéhek szinte nem győzik már a sok meghalálozott és a mezőn is halva talált idegen koldusok temetését; mert nekik e szűk időben szintén nem levén élelmők, a sok sirásás és megholt testek kivitele s eltemetése miatt élelmöket sem kereshetik meg, s maguk is szükségét szenvednek, a mit a jelentő főbirónak már sokszor panaszoltak, javasolja tehát: 1. hogy irassanak össze azok is, a kik a kalandos

¹⁾ *Orsz. levélt.* erd. oszt. 1822. 10818., 1823. 1130., 1826. 12324., 1828. 248. elnöki 7529., 1829. 3166., 1830. 503. 9798., 1835. 7428., 1839. 14191., 1840. 9280. 1841. 2470. 7195. 15325. sz.

²⁾ *Az ered. j. könyvből.*

³⁾ *Az ered. j. könyvből.*

czéhben nincsenek, s az oláhok között is alakuljon egy kalandos czéh, 2. az idegen holttestek nem kézen, hanem szekeren vitesse-
nek rendre a kalandos tagok szekerei által; a melyik következik,
a kalandos atya rendelje ki a társaságból; 3. a sirásóknak a drá-
gaság miatt egy sirtól 1 r. frtot fizessenek kenyérre. A tanács azt
határozta a) hogy a városnegyedek kapitányai az összeírást tegyék
meg, b) az atyamester a kalandos czéhből a szekeret következő
szerint rendelje ki, c) a szegények felügyelője minden szegény
eltemetéseért adjon a sirok készítőjének kenyérre 1 frtot, mihelyt
meghagyás van rá, s azt számadásába vegye fel.“¹⁾ 1824. előkelő
hölgyekből egyesület alakult *a szegény sorsu asszonyok és férfiak*
felsegítésére s dologgal való maguk elfoglalására, a titkár, Bodor
Pál, a május 15-ki közgyűlésben az egyesület megbízásából egy
szegényeket segítő intézet tökéletesb megalapíthatására a város-
nak Tordakapun kívül kovácsműhelynek használt telkét vagy a
Fejér Ló nevű nagy vendéglő telke kis-mesterutczára nyuló külön
választott részét e célra alkalmazás végett illő árban átadatni
kérte. A közgyűlés szenvedő embertársainak segítő kezet nyújtani
kész levén, meghatározta, hogy az irt szent célra a kovácsműhely
mellett a város által Theil Jánostól megvásárolt telket örömmel,
minden fizetés nélkül átadja.²⁾ Következő évben a sept. 24. köz-
gyűlésben azt kérte az egyesület, hogy a közönség a szegények
dolgozó-házának felajánlott iménti telket, a mi az ő céljaira igen
szűk, váltsa meg 1000 frton, s ha az egyesület azt bármi okból
nem fordítná építésre, vagy ha építne, de az intézet idővel elbo-
molna, a város azon összeget kapja vissza. A közgyűlés készséggel
beleegyezett.³⁾ 1826. a jun. 11. közgyűlésben az egyesület jelen-
tette, hogy a szegények fölsegítésére általa felállított *dolgozó-házi*
intézet megalapítása végett, hogy a begyűlt pénz jobban elhelyezve
legyen, külmonostor-utczában az ugynevezett Haller-kertet [*nép-*
kertet] szép épületeivel együtt megvette, s hogy azt az átellenben
a Szamoson túl levő eperfás helylyel egy átjáró által közlekedésbe
hozhassa, s így a közönségnek is kedves mulató helye legyen:
kérte a várost, csináltasson az általa készítettett tervrajz szerint

¹⁾ Az eredeti j. könyvből.

²⁾ Az cred. j. könyvből.

³⁾ Az cred. j. könyvből.